۱) دیوان هلالی جغتایی
۲) شاه و درویش
۳) صفات العاشقین

از این کتاب تعداد دوهزار نسخه باکاغذ اعلا بسرمایه کتابفروشی سنائی
در چاپخانه حیدری بتاریخ ۱۶ دیماه ۱۳۳۷ چاپ شده است

دیوان

هلالی جغتائی

با

شاه و درویش و صفات العاشقین او

بتصحیح و مقابله و مقدمه و فهرست از

سعید نفیسی

از انتشارات

کتابخانه سنائی

طهران ۱۳۳۷

چاپخانه حیدری

مقدمه

هلالی استرابادی قطعاً یکی از بهترین غزل سرایان ایران و یکی از بزرگترین شاعران اواخر قرن نهم و اوایل قرن دهم بوده است . در زمان خویش نیز شهرت فراوان داشته ومعاصران وی اورا بزرگ داشته‌اند . نخستین کسی که ذکر ازو کرده علیشیر نواییست که در مجالس النفایس در بارهٔ وی سخن رانده . در ترجمه‌ای که سلطان محمد فخری هروی ازین کتاب بنام لطایف نامه کرده چنین آمده است :

« مولانا هلالی از مردم ترکست و حافظه اش خوبست . طبعش نیز برابر حافظهٔ اوست ، خیال سبق دارد ، امیدست که توفیق یابد . این مطلع ازوست ؛ مطلع :

چنان از پا فگند امروزم آن رفتار و قامت هم

که فردا برنخیزم ، بلکه فردای قیامت هم

ظاهراً دعای حضرت میر قبول افتاده که مشارالیه بمدعای خود رسیده ، در شعر بهر اسلوب مهارت تمام پیدا کرده و نادر زمان خود گردیده ودیوان جمع ساخت و چند مثنوی گفت : یکی لیلی و مجنون و دیگری شاه و درویش و دیگری صفات العاشقین . از لیلی و مجنون او دو بیت در تعریف لیلیست ، شعر :

پاکیزه تنی چو نقرهٔ خام — نازک بدنی چو مغز بادام

چشمش زاغی نشسته در باغ — ابروی سیاه او پر زاغ

در کتاب شاه و درویش این بیت در صفت تیرانداختن شاه گفته ، نظم :

استخوان را اگر نشان کردی — تیر را مغز استخوان کردی

در صفات العاشقین در نابینایی و پیر شدن زلیخا در فراق یوسف گوید ، مثنوی :

غم پیری سمن بر سنبلش ریخت — ز آسیب خزان برگ گلش ریخت

سیه بادام او از جور ایام شد از عین سفیدی مغز بادام

ومثل این ابیات خوب او بسیارست . اما اینهمه‌همه هست و آنچه می‌باید نیست.»

در ترجمهٔ دیگری که‌حکیم شاه محمدقزوینی ازهمین کتاب کرده‌چنین‌آمده است :

« مولانا هلالی ترکست و قوت حافظه بغایت قوت دارد و فهم او مثل حفظ او نیکوست ، و بتکلیف میر علیشیر بتحصیل علوم و تکمیل آنها مشغول گشته واین مطلع ازوست . . . »

پس از آن غیاث الدین بن همام الدین خوندمیر هروی در حبیب السیر چنین آورده است :

«مولانا نورالدین‌هلالی- زبدهٔ شعرای‌زمان وعمدهٔ بلغای‌دورانست وقصاید وغزلیات و مثنویاتش اکثر اوقات در کمال سلاست و بلاغت برصفحهٔ ظهور میآید ، پرتو اهتمام آن‌جناب برمطالعهٔ بعضی از متداولات‌نیز تافته و بجودت طبع وحدت ذهن در میان‌فرق انام اشتهار تمام یافته ، از نتایج افکار او شاه و درویش و صفات العاشقین و لیلی و مجنون و دیوان غزلیات مشهورست . . . »

سام میرزا صفوی در تحفهٔ سامی چنین گفته است : « هلالی ، هرچند اجداد ایشان از ترکمان چغتاییست ، اما در ولایت استراباد نشو و نما یافته و در غرهٔ ایام جوانی بعد از خروج تحت الشعاع طفولیت ونادانی بصوب خراسان از افق شهر هری طلوع فرمودند وچون نور قابلیت‌وحیثیت درجبین او واضح بود مستهلین‌آنجا اورا بسان ماه‌عید مینمودند. القصه بعد از قطع منازل فضایل وطی درجات خصایل هلالی آمالش بسرحد بدریت‌رسید، فی‌الواقع هلالی بود از کسافت کسوف وخسوف و احتراق مصون و بدر منیری ازوسمت نقصان محروس ، هلالی هلالی بری از کسافت کسوف ، طبعش در اسالیب شعر و اقسام کلام بغایت مرغوب و در قصیده ومثنوی داد سخن داده ، وی بسیار بصحبت من میرسید . یك بار گفت که : نوبت اول که بملازمت میرعلیشیر رسیدم این مطلع گفتم ، شعر :

چنان از پا فکند امروزم آن رفتار و قامت هم

که فردا برنخیزم ، بلکه فردای قیامت هم

و بریشان خواندم . بسیار خوش آمد . پرسید : تخلص توچیست ؟ گفتم : هلالی

فرمود که : بدری ! بدری ! و مرا بر مطالعه تحریض نموده ، بتحصیل اشتغال نمودم . فی‌الواقع در فضایل کم از فضلای عصر نبود . کمال شعر را برآن کمالات افزوده بود ودر مثنویات سه کتاب در رشتهٔ نظم کشیده ، از آن جمله یکی شاه و درویشست ، که از اکثر مثنویات استادان در روانی الفاظ وچاشنی معانی در پیشست ، سوادش رشک گلستانست، بلکهٔ غیرت افزای بوستان . این چند بیت در صفت بزم ازآن کتابست ، مثنوی :

شاه را میل سوی باده کشید — باده با دلبران ساده کشید
مجلس آراستند و می خوردند — می بآواز چنگ و نی خوردند
روی ساقی ز باده گل گل شد — غلغل شیشه صوت بلبل شد
شد لب گلرخان شراب آلود — همچو برگ گل گلاب آلود
عکس رخ در شراب افکندند — در شفق آفتاب افکندند
لب شیرین بیادهٔ دیرین — چون‌رساندند گشت لب شیرین
خندهٔ شاهدان شور انگیز — گشت در جام باده شکر ریز
پر می لعل شد پیالهٔ زر — گل رعنا نمود پیش نظر
شیشهٔ صاف از می دلکش — چون دل صاف عاشقان بی‌غش
دختر رز که شیشه منزل کرد — گرم خون‌بود جای دردل کرد

این چند بیت در تعریف دریا هم ازآن کتابست ، ابیات :

لب دریاست چون لب دلبر — از برون سبزه در درون گوهر
آن نه دریا ، که بود صد قلزم — همچو توفان نوح در وی گم
موج آن سر برآسمان می‌سود — یعنی از ماه تا بماهی بود
ازخوشی کف زنان که دارد در — کف او خالی و کنارش پر

و این بیت در تعریف تیر انداختن شاه هم خوب واقع شده ، بیت :

استخوان را اگر نشان کردی — تیر را مغز استخوان کردی

و این چند بیت در صفات العاشقین در پیرشدن زلیخا که‌بطریق حکایت گفته ازآن کتابست ، ابیات :

غم پیری سمن بر سنبلش ریخت　　زآسیب‌خزان برگ گلش ریخت
بیاض موی او شد معجر او　　ببین کاخر چه آمد بر سر او
سیه بادام او از جور ایام　　شد از عین سفیدی مغز بادام

سیوم لیلی و مجنون و این دو بیت از آن کتابست ، در صفت حسن لیلی ، ابیات:

چشمش زاغی نشسته درباغ　　ابروی سیاه او پر زاغ
نازك بدنی چو مغز بادام　　پاکیزه تنی چو نقرهٔ خام

و این چند غزل و بیت هم از اشعار آبدار آن مقبول ابرارست ، غزل :

غم بتان مخور ، ای دل ، که زار خواهی شد
اگر عزیز جهانی ، که خوار خواهی شد
اگر چو من هوس زلف یار خواهی کرد
ز عاشقان سیه روزگار خواهی شد
تو از طریقهٔ یاری همیشه غافل و من
نشسته ام بامیدی که یار خواهی شد
چو در وفای توام ، بر دلم جفا مپسند
که پیش اهل وفا شرمسار خواهی شد
ز فکر کار جهان بار غم بسینه منه
وگرنه بر سر این کار و بار خواهی شد
کنون بحسن تو کس نیست از هزار یکی
تو خود هنوز یکی از هزار خواهی شد
هلالی ، از پی آن شهسوار تند مرو
که نارسیده بگردش غبار خواهی شد

غزل :

زهی ! سعادت اگر خاك آن حرم باشیم　　بهر کجا که نهی پای در قدم باشیم

(ابیات ۱۸۵۱ ـ ۱۸۵۷)

غزل : اگر بلطف بخوانی و گر بقهر برانی (ابیات ۲٦٥٥ ـ ۲٦٦٠)
مطلع : ای که میپرسی ز من کان ماه را منزل کجاست (بیت ۳۱٤)
مطلع : نمیتوان بتو شرح بلای هجران کرد (بیت ٦٨٧)
شعر : ای آنکه در نصیحت‌ما لب گشوده‌ای (ابیات ۲٤٦٥ و ۲٤٦٩)
شعر : چند رسوا شوم از عشق من شیدایی ؟ (ابیات ۲۷۳٥ و ۲۷٤۰)
تخلص هلالی درین چند بیت طوری واقع شده ، ابیات :

روزی که فلك نام مرا کرد هلالی
میخواست که من مایل ابروی تو باشم

***

ای بابروی تو مایل همه کس چون مه عید
از هلالی چه عجب میل خم ابرویت ؟

***

هرگز بجانب مه نو راست ننگرم کز شوق ابرویت چوهلالی خمیده ام

قطعه : محمد عربی ، آبروی هردو سرای (ابیات ۲۸۷۰ ـ ۲۸۷۲)
قطعه : بمهر کوش ، هلالی ، که عاقبت چو هلال (ابیات ۲۸۷٥ ـ ۲۸۷۷)
قطعه : چو من ز داغ بتان هر که سوخت یك چندی (ابیات ۲۸٦۱ ـ ۲۸٦۲)
رباعی : یاران کهن که بنده بودم همه را (ابیات ۲۸۹۰ ـ ۲۸۹۱)
رباعی : آنی که تمام از نمکت ریخته‌اند (ابیات ۲۹۱۰ ـ ۲۹۱۱)
رباعی : بگداختم از دست جفا کردن تو (ابیات ۲۹٤۸ ـ ۲۹٤۹)
این دو بیت از قصاید او آورده شد ، ابیات :

ای خوش آن دایرۀ دامن صحرا که درو
پر زنان همچو جلاجل بفغان آید جل

باغ شد مکتب و هر غنچۀ خندان طفلی
که برآورده ورقهای گلستان ز بغل

در اواخر عمر اورا عجب حالتی دستداد که میان شیعه مشهور بسنی بود و عبیدخان اوزبك اورا کشت که : تو شیعه‌ای وکان ذلك فی‌شهورسنة ست وثلاثین وتسعمائه (۹۳۶) . گویند که در محلی که اورا بکشتن میبردند سر اورا شکسته بودند ، چنانکه خون برویش دوید ، درآن محل این مقطع را میخواند ، مقطع :

این قطرهٔ خون چیست بروی تو ، هلالی ؟

گویا که دل از غصه بروی تو دویده

اگر بعضی ستم ظریفان را بخاطر رسد که : این تعریفات در حق او زیاده واقع شده ، چو او رذل و کم‌همت بود ، اما راقم حروف نظر برقول خواجه حافظ شیرازی کرده و این بیت را دستور العمل ساخته ، بیت :

کمال سر محبت ببین ، نه نقص گناه　　　　که هر که بی‌هنرافتد نظر بعیب کند»

حسن بیك روملو نبیرهٔ امیر سلطان مورخ مشهور در کتاب احسن التواریخ [1] در حوادث سال ۹۳۵ در استیلای عبید خان بر هرات چنین آورده است : « بسا مردم سنی مذهب متعصب ، که سبب مال اورا شیعه گفتند در آن زمان کشته گردید و بسا شیعیان محتاج و موالیان بی‌تاج ، که بنا برعدم تمول سالم ماندند و از جملهٔ مقتولان مظلوم و کشتگان معلوم مولانا هلالیست که عن قریب احوال او معلوم خواهد گشت . »

اندکی پس ازآن [2] در متوفیات این‌سال آورده است : « مولانا هلالی عمدهٔ شعرای زمان و افصح بلغای دوران بود ، قصاید و غزلیات و مثنوی را در کمال سلاست و بلاغت نظم میفرمود . درین سال زمره‌ای از اهل حسد ، « فی جیدها حبل من مسد » بعبید خان گفتند که : مولانا رباعی در هجو گفته که بیت آخرینش اینست ، نظم :

غارت کنی ومال مسلمان ببری　　　　کافر باشم اگر مسلمان باشی

ومعذلك اورا جهات بسیارست و بواسطهٔ بسیاری جهات خان قبیح حرکات بحبس وی‌حکم کرد . پس از ایذای بسیار و آزار بیرون ازشمارآن نادرهٔ روزگار را درچهارسوق هرات بقتل آوردند و با وجود آنکه این ابیات در مدح عبید خان گفته بود ، نظم :

---

(۱) چاپ بارووده ۱۹۳۱ ص ۲۲۲　　　　(۲) ص ۲۲٤

خراسان سینهٔ روی زمین از بهر آن آمد
که جان آمد درو ، یعنی عبیدالله خان آمد
سمند تند زرین نعل او خورشید را ماند
که‌ازمشرق بمغرب‌رفت ویك‌شب‌درمیان‌آمد
قوی دستی که در میدان مردی پنجهٔ رستم
بپیش دست او فرسوده مشتی استخوان آمد
خطا درشعرمیباشد ، بکش خط برخطای‌من
که از سهوالقلم افتاد یا سهو اللسان آمد [1]

ازجملهٔ منظوماتش دیوان‌غزلیات وشاه‌و گدا ولیلی ومجنون وصفات العاشقینست .»

امین احمد رازی درهفت اقلیم درفصل شاعران استراباد چنین نوشته است : « هلالی، اگرچه اصلش از ترکست ، اما چون در استراباد متولد گردیده و درآن آب وهوا نشو و نما یافته هرآینه در ضمن آن دیار نوشته میشود و هلالی در غرهٔ ایام جوانی بعد از خروج تحت الشعاع نادانی بصوب خراسان شتافته ، از افق شهر هری طلوع نمود وپرتو اهتمامش بر مطالعهٔ بعضی از متداولات تافته ، بجودت طبع وحدت ذهن درمیان فرق‌انام اشتهار یافت . از نتایج افکارش شاه و درویش و لیلیٰ و مجنون و دیوان غزل مشهور و متداولست ودرحینی که هرات تحت تصرف عبیدالله‌خان اوزبك درآمد مولانا هلالی‌شرف ملازمت یافته ، قصیده ای بگذرانید که مطلعش اینست :

خراسان سینهٔ روی زمین از بهر آن آمد
که جان آمد درو ، یعنی عبیدالله خان آمد

وخان را آن قصیده خوش افتاده ، وی را ملازم رکاب خود گردانید . مولانا بقایی لنگ و مولانا شمس‌الدین قهستانی ، که درخدمت خان بودند ، حسد کرده ، بعلت‌رفضش بقتل رسانیدند و پس از آنکه برخان ظاهر شد که کشتن او بنا بر رشك وحسد بوده ، بسیار نادم وپشیمان گشته و روزی جهت همین مقابله دیوان اورا گشوده این بیت در اول صفحه روی داده :

(۱) ابیات ۲۷٦٤ و ۲۷٦۸ و ۲۷٦٦ و بیت آخر در نسخهٔ متن ما نیست

مارا بجفا کشته ، پشیمان شده باشی | خون دل ما ریخته ، حیران شده باشی

این ابیات نیز مرور است :

مگر که کار تو ، ای دل ، زیار بگشاید | وگرنه از تو و ازمن چه کار بگشاید ؟

گر از دلم بگشاید یکی هزار گره | چنان بود که یکی از هزار بگشاید

مرا بهار نسازد ، که غنچهٔ دل من | چنان نبست گره ، کز بهار بگشاید

***

لعل جان بخشت که یاد از آب حیوان میدهد (ابیات ۹۹۱ و ۹۹۳)

بی غم عشق تو صد حیف زعمری که گذشت (بیت ۱۵۴۰)

جفا که برمن دل خسته میکنی سهلست (بیت ۲۶۸۵)

ناصح زبان گشاد که : تسکین دهد مرا (بیت ۷۴۳)

از بسکه مرا دولت دیدار کمست (ابیات ۲۹۰۰ و ۲۹۰۱)

شیخ ابوالقاسم بن حامد بن نصر بلیانی کازرونی انصاری در کتاب سلم السماوات چنین نوشته است :

« مولانا هلالی ، اصلش از جغتایست ، در استراباد وخراسان کسب فضایل نموده و از اکثر علوم بهره مند بوده ، مثنوی صفات‌العاشقین و شاه و گدا و لیلی و مجنون نظم کرده ، دیوان غزل ترتیب داده ، از صفات العاشقین اوست :

چراغ افروز بزم می پرستان | نشاط افزای می درطبع مستان

شب عیش پریشان روزگاران | صباح فرخ شب زنده داران »

اسکندر بیك منشی در تاریخ عالم آرای عباسی در شرح استیلای عبیدالله خان اوزبك بهرات نیز شرحی دربارهٔ هلالی دارد که پیداست از احسن التواریخ گرفته وبدین گونه است [1] :

« القصه عبیدالله‌خان برتمامت‌مملکت‌خراسان استیلا یافت . باز لوای جوروطغیان در آن ملك افراخت و از جنود اوزبکیه ظلم و ستم بسیار باهل خراسان رسید ، بسی از مردم یقین التسنن را بطمع مال ببهانهٔ رفض و تشیع مقتول ساختند . یکی از کشتگان

(۱) چاپ اول طهران ص ۴۲ـ۴۳.

مظلوم مولانا هلالی شاعرست که در چهارسوق هرات بقتل آوردند. بهانهٔ قتل او آنکه بعبید خان رسانیده بودند که: جناب مولانا خان را هجو کرده واین رباعی را باو اسناد کردند، بیت:

تا چند عبید از پی تالان باشی؟ تاراجگر ملك خراسان باشی؟
غارت کنی و مال یتیمان ببری کافر باشم اگر مسلمان باشی

تا آنکه در مدح عبید خان قصیده‌ای غرا در سلك نظم درآورده بود که این‌دو بیت از آن جمله است:

خراسان سینهٔ روی زمین از بهر آن آمد
که جان آمد درو، یعنی عبیدالله خان آمد
سمند تند زرین نعل او خورشید را ماند
که‌ازمشرق بمغرب‌رفت ویك‌شب درمیان‌آمد
خطا درشعرمیباشد، بکش خط برخطای‌من
که آن سهوالقلم افتاد، یا سهواللسان آمد

هیچ فایده ای بر آن مترتب نگشت و بجهت اسباب و جهاتی که داشت مقتول گشت.»

میرحسین دوست سنبهلی در تذکرهٔ حسینی در بارهٔ هلالی میگوید: «مهر سپهر روشن مقالی مولانا بدرالدین‌هلالی، ازتربیت کرده‌های امیرعلیشیر بوده، من‌دیوانه، غزل:

سعی کردم که شود یار ز اغیار جدا (ابیات ۷-۱۰)
یار من هرگز نیازارد دل اغیار را (بیت ٦٨)
مه من، بجلوه گاهی که ترا شنودم آنجا (بیت ۱)
اگر از آمدنم رنجه نگردد خویت (ابیات ٥٥٤ و ٥٥٨)
بی تو هرروز مرا ماهی وهرشب سالیست (بیت ٤٧٨)
هرگز آن شوخ بمن غیرنگاهی نکند (ابیات ۹۱٦ و۹۲۱ و۹۱۸)
روزعیدست، سرراهگذاری گیریم (بیت ۱۸٤٤)

چنان از پافگند امروزم آن رفتاروقامت هم (بیت ۱۷۹۸)

هرشبی گویم که : فردا ترك این سودا کنم (بیت ۱۶۶۵)

ناگاه گرزما سخنی گوش می کنی (بیت ۲۶۸۷)

من مثنوی شاه و گدا درصفت تیراندازی شاه گفته :

استخوان را اگر نشان کردی　　　تیر را مغز استخوان کردی

درصفات العاشقین در صفت نابینایی زلیخا گفته :

سیه بادام او از جور ایام　　　شد ازعین سفیدی مغز بادام

از لیلی ومجنون تصنیف خود گوید :

پاکیزه تنی چو نقرهٔ خام　　　نازك بدنی چو مغز بادام

چشمش زاغی نشسته درباغ　　　ابروی سیاه او پرزاغ »

حاج لطفعلی بیك آذر بیگدلی در آتشکده دربارهٔ وی آورده است : « هلالی ، اصلش ازاتراك جغتایی اما دراستراباد متولد شده درآنجا بتحصیل کمالات پرداخته ، درجوانی بهرات رفته ، بحسن صورت و سیرت انگشت نمای خاص و عام و مثنوی شاه و درویش و صفات العاشقین ولیلی و مجنون بسلسلهٔ نظم در آورده ، صاحب دیوانست ، ملحق طبعش خوب وسلیقه اش مرغوب ، وآخرالامر بحکم عبدالله خان (!) اوزبك بگناه تشنیع (!) شربت شهادت چشیده وکان ذلك سنهٔ ۹۲۹ (!) این اشعاراز دیوان او انتخاب شد . »

سپس ٦١ بیت ازقصاید ومقطعات وغزلیات ورباعیات اوراآورده است .

محمد قدرة الله خان گوپا موی در تذکرهٔ نتایج الافکار چنین نوشته است : « صاحب فکرعالی مولانا هلالی که از اتراك چغتاییست ، ولادتش در استراباد جلوهٔ ظهور یافته ، درریعان شباب بهرات رسیده ، بتحصیل علوم وفنون پرداخته ، از ندمای سلطان حسین مرزا گردید . در اقسام‌سخن بساط خوش کلامی گسترانیده و بفکر بلند چون هلال سر باوج نکته سنجی کشیده ، وقتی که بملازمت امیرعلیشیررفت این مطلع خودرا برخواند:

چنان از پافگند امروز آن رفتار وقامت هم

که فردا بر نخیزم ، بلکه فردای قیامت هم

امیر پسندید و از تخلص پرسیده گفت : هلالی . فرمود : بدری ، بدری ! دیوان غزل ومثنوی شاه ودرویش ولیلی ومجنون وصفات العاشقین از تألیفات او بس دردانگیز و فصاحت‌آمیزست . ملابقایی در مجمع الفضلاآورده که : چون کتاب شاه و درویش باتمام رسانیده ، بنظربدیع الزمان مرزاابن سلطان حسین مرزا گذرانید وبانعام فراوان و صلات نمایان بهره مند گردید ، ازآن جمله‌غلامی بود خوش پیکر، که بحسب استدعای مولانا ارزانی داشت . ملاحیدر کلوچ درین تقریب این قطعه نگاشت و بنظرشاهزادهٔ والامنزلت درآورد :

شها ، کامگارا ، پی خادمانت فرستاده شد زین دعا گوپیامی

هلالی غلامی طلب کرد ، دادی مراهم بده چون هلالی غلامی

لطف این قطعه برموزشناسان ظاهرست . درهنگامی که عبیدالله خان خراسان را بحیطهٔ تصرف درآورد هلالی را بملازمت خود بر گرفت . حاسدان بعرض رسانیدند که : او رافضیست و هجوخان هم برقم درآورده ، حکم قتل اوصدوریافت . وی درمعذرت قصیده ای بنظم درآورد که این دوبیت ازآنست :

خراسان سینهٔ روی زمین از بهرآن آمد

که جان آمد درو ، یعنی عبیدالله خان آمد

سمند تند زرین نعل او خورشید را ماند

که‌ازمشرق‌بمغرب رفت ویك‌شب‌درمیان‌آمد

فاما مفید نافتاد ودرسنهٔ ست وثلثین وتسعمائه(۹۳۶) در چارسوی هرات‌علف تیغ جلاد گشت . گویندپس ازآنکه بی جرمی‌مولانا هلالی وخونریزی نا حق برعبیدالله خان ثبوت یافت سخت ندامت کشید وروزی بتصورهمین مقدمه دیوانش بر گشاد ، سر صفحه این بیت بنظررسید :

ما را بجفا کشته ، پشیمان شده باشی خون دل ماریخته ، حیران شده باشی

این چند بیت از دیوان فصاحت نشان اوست ... » پس از آن ۲۵ بیت از غزلیات وی راآورده‌است .

مؤلف معروف هندی میرغلامعلی آزاد حسینی بلگرامی درخزانهٔ عامره درین زمینه گفته است :

« هلالی استرابادی ، مشارالیه اناملست وفروغ پیشانی فضایل ، طوطی شکرریز سهت وبلبل شورانگیز ، ازاعیان اتراك چغتا بود ، روزی که بملازمت امیرعلی شیر رسید و این مطلع خود برخواند :

چنان از پافگند امروز آن رفتار وقامت هم

که فردا بر نخیزم ، بلکه فردای قیامت هم

امیرخوش کرد و فرمود : تخلص چیست ؟ گفت : هلالی . فرمود : بدری ، بدری ! دیوان شعروسه مثنوی دارد ، چاشنی درد وصفا از کلامش پیداست ، بااوومﻼ عبدالله هاتفی تعصب شاعرانه بود . ملاعبدالله درحق او گفت : هلالی غزل رابد نمی گوید ، امادرمثنوی پیاده است . هلالی این حرف شنیده ، مثنوی شاه و درویش آغاز کرد و در آنجا بطریق کنایه گوید :

مدعی چون مذاق شعر نداشت　　　مثنوی را به از غزل پنداشت

آنکه نظم غزل تواند گفت　　　مثنوی را چو در تواند سفت

ملابقایی درمجمع الفضلا گوید : چون کتاب شاه و درویش تمام کرده ، بنظر بدیع الزمان میرزا درآورد ، یکی ازجملهٔ انعام آن بود که غلام بچهٔ خوب صورتی داشت که ملاطلب کرده بود ، باوارزانی فرمود ، ملاحیدر کلوج درین قطعه ای نظم کرده ، نیز ازنظر آن شاهزادهٔ عالی تبار گذرانید :

شها ، کامگا را ، پی خادمانت　　　فرستاده شد زین دعاگو پیامی

هلالی غلامی طلب کرد ، دادی　　　مراهم بده چون هلالی غلامی

لطف این کلام بر وقت شناسان هویداست . چون عبدالله (!) خان بر خراسان استیلایافت اورا ملازم خود ساخت . ساعیان رسانیدند که او رافضیست و هجوخان نیز گفته ، فرمان قتل اوصادر شد . او درعذرخواهی قصیده ای غرا موزون کرد این دو بیت ازآنست :

خراسان سینهٔ روی زمین از بهر آن آمد

که جان آمد درو ، یعنی عبیدالله خان آمد

سمند تند زرین نعل او خورشید را ماند

که‌ازمشرق بمغرب‌رفت‌ویك‌شب درمیان‌آمد

مؤثر نیفتاد و در چهارسوی هرات سنه ست وثلثین و تسعمائه (۹۳۶) خون اورا ریختند . سیف‌الله نامی در قتل‌اوساعی بود ، لهذا « سیف‌الله کشت » تاریخ یافتند . مؤلف گوید : سابق در تتبع حقیر چنان رسیده بود که اول کسی که تضمین ممتزج در مقاطع غزل اختراع کرد محمّد قلی سلیم طهرانیست ، چنانچه (!) میگوید :

سلیم امشب بیاد تربت حافظ قدح نوشست

الا یا ایها الساقی ادر کاساً و ناولها

الحال معلوم شد که سلیم اول نیست ، پیش ازوهم موزونان این طریق پیموده‌اند ، چنانچه (!) هلالی همان مصرع را تضمین میکند :

هلالی‌چون‌حریف‌بزم‌رندان‌شد‌بخوان‌مطرب:

الا یا ایها الساقی ادر کاساً و ناولها

و پیش از هلالی کمال خجند مصراع امیر خسرو دهلوی را تضمین میکند و داد تضمین میدهد :

بردی دل عشاق ، کمال ، از سخن خوب

خوبان عمل فتنه ز دیوان تو یابند

و مصراع مطلع امیرخسرو را نیز تضمین میکند ومیگوید :

گر خضر بقا چون خطت از آب بقا یافت

عشاق حیات از لب خندان تو یابند

و میرزا صائب قصد تضمین ممتزج در مقاطع غزل نمیکند بنا برین تضامین او پر بی لطف واقع شده ، این اشعار ناخن بدل زن هلالی از دیوانش استخراج یافت ... » پس ازآن ۲۸ بیت از غزلیات وی را آورده است .

رضا قلی خان هدایت درمجمع الفصحاء در بارهٔ وی چنین میگوید : « هلالی جغتایی، اگرچه اصلش ازطایفهٔ جغتاییست ولی در استراباد متولد شده ونشوونما یافته ، درجوانی بهرات رفته ، بحسن صورت انگشت نمای خلایق بوده ، چون بمجلس امیر علیشیر نوایی درآمد و اظهار موزونیت کرد امیر ازو بیتی خواست ، این مطلع خود فروخواند :

چنان ازپا فگند امروزم آن رفتار وقامت هم

که فردا برنخیزم ، بلکه فردای قیامت هم

امیر ازتخلصش پرسش فرمود ، گفت : هلالی، امیر گفت : نه هلالی ، بدری ، بدری و برقدر وجاهش بر افزود ، تا از مقام هلالیت بمرتبهٔ بدریت رسید و در محفل بلغا ازصف نعال بمسند صدریت ارتقا یافت . وی گاه در خراسان و گاه در عراق بودی ، درخراسانش رافضی و در عراق سنی خواندندی . آخرالامر بدست عبیدالله خان اوزبك بجرم تشیع شهادت یافت . لیلی و مجنون وصفات العاشقین و شاه و درویش از مثنویات اوست . غزل را بس دلاویز گوید و از غزلیاتش افراد منتخب درین مجموعه نگاشته میشود . . . » پس از آن ٤١ بیت از غزلیات و مقطعات و رباعیات وی را آورده است .

خاور شناس انگلیسی مقیم هندوستان طامس ولیم بیل در کتابی که بنام مفتاح التواریخ در حوادث سنین هجرت بزبان فارسی در ١٢٨٤ چاپ کرده چنین نوشته است : « مولانا هلالی استرابادی ، از طایفهٔ جغتا بود و در غرهٔ ایام جوانی بصوب خراسان رو کرده ، بشهرهرات رفت و امیرعلیشیر برو رعایت فرمود . دیوان‌غزلش بغایت فصاحتست، چون در سنهٔ ست و ثلثین وتسعمائة (٩٣٦) عبدالله خان (!) ازبك برخراسان استیلا یافت هلالی مورد عاطفت خانی شده ، محسود اقران گردید و معاندان کمر عداوت بسته وپیش خان متفق شده ، باآنکه او در میان اهل تشیع بتسنن مشهور بود برفض متهم ساختند و خان برحقیقت کار واقف‌نشده ، اورا بقتل رسانید . چون نام قاتل اوسیف‌الله بود شعرای معاصرش « سیف‌الله کشت » تاریخ شهادتش در سنهٔ تسع و ثلثین وتسعمائة (٩٣٩) واقع شده والله اعلم . »

امیر الملك سید محمد صدیق حسن خان در شمع انجمن که در ١٢٩٢ تألیف کرده

درین زمینه نوشته است :

« هلالی استرابادی، فروغ جبین فضایل و مشارالیه انامل فواضل بود ، طوطی شکر ریزست و بلبل شورانگیز . از اعیان اتراك چغتا بود . چون عبدالله خان (!) بر خراسان استیلا یافت اورا ملازم خود ساخت . ساعیان رسانیدند که اورافضیست وهجو خان نیز گفته ، فرمان قتل اوصادرشد ، او در عذر خواهی قصیده‌ای غرا موزون کرد ، اما مؤثر نیفتاد و در چارسوی هرات سنه ۹۳۶ خون اورا ریختند . این اشعارناخن بدل زن هلالی از دیوانش استخراج یافت . » سپس ۲۱ بیت از غزلیات وی را نقل کرده است .

آخرین ترجمهٔ حالی که از هلالی نوشته‌شده آنست که مرحوم عباس اقبال آشتیانی در مقدمهٔ صفات العاشقین چاپ طهران ۱۳۲٤ (ص ط ـ کج) نوشته است . درین ترجمه بدانچه در ترجمهٔ مجالس النفایس و حبیب السیر و تحفهٔ سامی و احسن التواریخ و عالم آرای عباسی آمده اشاره و استشهاد کرده و افزوده است که نام وی در ریاض الشعرای علیقلی خان واله و برخی از نسخ خطی حبیب السیر بدرالدین آمده اما در نسخهٔ چاپی حبیب السیر نورالدین نوشته اند . سپس نوشته است که آنچه از احوال وی بر می‌آید اینست که تمام یا غالب ایام حیات خودرا در هرات زیسته و علیقلی خان واله نیز مادهٔ تاریخ کشته شدن وی را جملهٔ « سیف‌الله کشت » ضبط کرده است که ۹۳۶ باشد . دیوان وی نزدیك ۲۸۰۰ بیت دارد که بار نخست در ۱۲۸۱ هجری قمری بخط نستعلیق درکانپور وبعدازآن مکرردرهمان‌شهر بطبع‌رسیده‌است . مثنوی شاه و درویش او بضمیمهٔ سحرحلال اهلی شیرازی و یك عده رباعیات واشعار ازدیگران (درحاشیه) درسال ۱۳۲۱ قمری‌هجری در طهران چاپ شده . شاه و درویش هلالی‌راحمدی‌از شعرای عثمانی بتر کی ترجمه کرده و در سال ۱۸۷۰ میلادی اته‌مستشرق معروف آلمانی آنرا بزبان آلمانی نقل نموده ودر لیپزیگ‌بطبع‌رسانده‌است . اختصاص عمدهٔ هلالی درشعر بغزلیات‌او بوده ، بهمین‌جهت‌ظاهراً وقتی عبدالله هاتفی (متوفی بسال ۹۲۷) خواهرزادهٔ جامی وناظم‌ظفرنامهٔ تیموری وفتوحات شاهی شاعر معاصر او بتعریض گفته بوده است که هلالی غزل گوست و از نظم مثنوی عاجزست هلالی در مقدمهٔ مثنوی شاه و درویش (بدون بردن اسم هاتفی که علی قلی‌خان

داغستانی در ریاض الشعراء بآن تصریح کرده) باین نکته اشاره میکند ... ازین تاریخ است که هلالی بنظم مثنوی پرداخته و ابتدا قصهٔ شاه و درویش وپس از آن لیلی ومجنون وصفات العاشقین را ساخته است . صفات العاشقین او ببحر هزج مسدسست ... »

***

نخستین نکته ای که پیش می‌آید اینست که نام هلالی نورالدین بوده است یا بدرالدین ، بجز آنکه درهرجا نام وی را آورده اند بدرالدین نوشته‌اند وتنها در چاپهای حبیب‌السیر نورالدین آمده است اینکه تخلص‌خودرا هلالی گذاشته‌خود قرینهٔ آشکاریست که می‌بایست نام وی بدرالدین بوده باشد و چنان می نماید که نورالدین تحریف از بدرالدینست .

اما تاریخ کشته شدن وی را سام میرزا در ۹۳۶ و حسن روملو در ۹۳۵ و آذر در ۹۲۹ و مؤلف نتایج الافکار در ۹۳۶ و مؤلف خزانهٔ عامره در ۹۳۶ و مؤلف شمع انجمن هم در ۹۳۶ نوشته اند و مؤلف مفتاح التواریخ یك جا در ۹۳۶ و جای دیگر در ۹۳۹ آورده است و بگمانم تاریخ دوم را بی‌آنکه بگفتاراول خود توجه کرده باشد آورده‌باشد.

قطعاً سال ۹۲۹ که آذر نوشته درست نیست زیرا که وی‌حتماً تا چند سال پس از آن زنده بوده است .

صادق صالح اصفهانی در کتاب شاهد صادق رحلت وی را جزو حوادث سال ۹۳۱ آورده است . در « تواریخ کثیره » یا « مجموعهٔ سلیمی » [1] درین زمینه چنین آمده است : « در تاریخ سنهٔ ۹۳۶ مولانا هلالی که در سپهر بلاغت چون ماه نو انگشت نما و در اوج آسمان فصاحت همچون عطارد از اخترها بود در تاریخ سنهٔ ۹۳۶ بدر حیات مشارالیه بخسوف ممات رسید و از شمشیر سیف الله نامی شهادت یافت . میرك حسین که از فضلای وقت بود تاریخ شهادت مشارالیه را « سیف الله کشت » تاریخ یافته و این تاریخ مطابق واقع از جملهٔ محسناتست . »

درین میان تردیدی نیست که تاریخ درست کشته شدن وی ۹۳۶ است و جملهٔ

---

(۱) در بارهٔ این‌کتاب رجوع کنید بکتاب من « کلیات قاسم انوار ـ طهران ۱۳۳۷ » ص ۱۰۳ و ۱۰۴ از مقدمه .

« سیف‌الله کشت » نیز همین تاریخ را میرساند و۹۳۶ میشود . این که مؤلف احسن‌التواریخ در ۹۳۵ ضبط کرده بواسطهٔ اینست که آغاز استیلای عبیدالله خان ازبك برهرات در سال ۹۳۵ بوده است .

ابوالغازی عبیدالله خان بن محمود ازبك پنجمین پادشاه ازسلسلهٔ شیبانیان بوده‌است. این خاندان نسب خودرا بجوجی‌خان پسرچنگیزخان میرساندند ، در۸۳۲ برماوراءالنهر استیلا یافتند و شهر سمرقند را پای تخت خود کردند و تا سال ۱۰۰۷ درین سرزمین حکم رانده اند . عبیدالله خان را در ۹۱۸ حکمرانی بخارا دادند و وی چون در طریقهٔ حنفی بسیار متعصب بود کینهٔ خاصی نسبت بشاه اسمعیل داشت و برقلمرو وی می‌تاخت واز آن جمله در ۹۳۵ هرات را گرفت و در آن شهر بیداد بسیار کرد و چندی شهر هرات در دست او بود . پس از آن از ۹۴۰ تا ۹۴۶ در سمرقند جانشین اسلاف خود گشت و در بیدادگری و خونریزی و تعصب از پادشاهان معروف این سلسله است .

شهرهرات در زمان ابوالغازی سلطان‌حسین بایقرا پادشاه معروف تیموری مهم‌ترین مرکز ادبی ایران شده بود وسخن سرایان زبان فارسی از هرجا که بودند در آنجا گرد آمده بودند و وی و امیرمعروف دربارش علیشیر نوایی در پرورش سخنوران جد بسیار کرده‌اند . وی درمحرم ۹۱۲ درگذشت و پس ازو پسرش بدیع الزمان مظفر میرزا نیز در هرات حکمرانی کرده ولی ازبکان شیبانی بزودی سلطنت این خانواده را منقرض کردند.

پس از مرگ سلطان حسین بایقرا مردم هرات سالها در وضع بسیار پریشانی زیسته‌اند و در کشمکشی که در میان ازبکان شیبایی و صفویه مستمرا در میان بوده است گاهی بدین سو و گاهی بدان سو میگرویده اند و پیداست که هلالی نیز درهرات همین روش را داشته و برسر همین‌کار کشته شده است زیرا چنان بر می‌آید که گاهی با صفویه و گاهی باعبیدالله خان بوده است .

اما اینکه وی پیرو طریقهٔ تسنن بوده است یا پیرو طریقهٔ تشیع از اشعار وی نمیتوان درست نتیجه گرفت زیرا که گاهی از خلفای راشدین و گاهی از ائمهٔ شیعه نام برده است وچنان می‌نماید که بمقتضای زمان باین سو وآن سو متمایل می‌شده است .

هلالی قطعاً یکی ازبهترین شاعران‌غزل سرای ایران وازبزرگان شعرای روزگار خود بوده است . از اقسام مختلف شعر قطعاً غزل را بهتر می‌سرود و بیان بسیار لطیف و شورانگیز و روان و سلیس دارد . پس ازآن در مثنوی بیش از اقسام دیگر زبردست بوده وقصاید وی چندان استادانه نیست .

چنانکه درمقدمهٔ مثنوی شاه ودرویش (ص ۲۲۳ ـ ۲۲۵) سروده روزی در گردش گاهی‌یکی ازشاعران معاصر که برخی مراد ازان‌هاتفی‌جامی‌شاعرمعروف را دانسته‌اندوی را سرزنش کرده که تنها در غزل دست دارد و در سرودن مثنوی نا توانست . همین سبب شده است که وی بساختن مثنویاتی‌آغاز کرده : نخست شاه و درویش را بوزن هفت گنبد نظامی سروده و گویا پس ازآن صفات‌العاشقین را بوزن خسرو وشیرین نظامی نظم کرده وچنان مینماید که لیلی و مجنون را پس ازآن سروده است . هنگام تهیهٔ متن این کتاب لیلی ومجنون را درهیچ جا ازایران نیافتم وتنها نسخه‌ای درلندن ازآن هست وتا پایان کار نسخهٔ‌آن فراهم نشد . امیدست که بدست‌آید ودرچاپ دیگراین کتاب برمتن افزوده شود .

درتهیهٔ متن کتاب بشش نسخه از دیوان وی که پس ازین شرح آنها خواهد آمد رجوع کردم ولی با این همه پیداست که این‌نسخ‌نواقصی دارند زیرا که‌درتذکره هاچنان که پیش ازین نقل کردم اشعاری ازوهست که درین شش نسخه نیست .

ازدیوان هلالی با همهٔ لطف ورقت ومزایایی که دارد چاپ خوبی دردست نبود و دریغ داشتم که این‌کار را بعهده نگیرم ، زیرا که مخصوصاً غزلیات او درخورآنست که بیشتردرمیان فارسی زبان منتشرشود . دومثنوی شاه ودرویش وصفات‌العاشقین ازنظرسخن سرایی ولطایف شعری بیشتردرخور تحسینست تا ازنظرمضامین وعشق را در آنها بصورت خاصی بیان کرده که چندان پسندیدهٔ اهل ادب نیست و از سیاق طبیعت منحرف وخارجست .

ازدیوان وی چاپی نسبةً کامل‌تر وکم غلط‌تردرکانپور انتشاریافته که گویا نخست در۱۸۸۳ میلادی در۱۵۶ صحیفهٔ وزیری منتشرشده وآخرین چاپی که ازآن دیده‌ام چاپ

یازدهمست که بهمان قطع واندازه در ۱۹۱۲ انتشار یافته است واین یازده چاپرا از روی همان چاپ اول کرده‌اند .

نسخهایی که درتدوین متن کتاب بکاربرده‌ام بدین گونه است و برای هریك رقمی گذشته‌ام که درآغاز هرقسمت چاپ شده و بدین گونه است :

۱) نسخه‌ای تنها شامل غزلیات وچند رباعی بخط نسخ تعلیق روشن که کاتب در پایان آن رقم کرده است : « تمت الکتاب (!) بعون‌الله الملك‌الوهاب فی یوم‌الاثنین دویم من شهررجب‌المرجب سنه ۱۲۵۶. »

۲) چاپ طهران ۱۳۱۵ شامل غزلیات وچند رباعی .

۳) چاپ‌کانپور۱۸۹۷ (بارهفتم) شامل غزلیات ورباعیات وچند قطعه ویك قصیده .

٤) چاپ دیگرکانپور ۱۹۱۲ (باریازدهم) که‌مطابق باهمان چاپ سابق‌الذکرست.

٥) نسخه‌ای خطی که تاریخ کتابت ندارد واز خط وکاغذ پیداست که در قرن دهم فراهم شده وچند سالی پیش بامانت نزد من بود و آنرا با چاپ طهران مقابله کرده و اضافات را درهمان زمان در ۱۲۹٤ در حاشیهٔ نسخهٔ چاپی افزوده‌ام .

٦) نسخه‌ای کامل شامل غزلیات ومقطعات‌وقصاید و رباعیات که با دیوان خیالی سمرقندی وآذری توامست . درپایان دیوان خیالی کاتب نوشته است : « تمت (!) الکتاب بعون‌الملك‌الوهاب فی یوم سلخ شهرربیع‌الثانی حرره محمود تفرشی مدت ٥ روزاین‌نامه بپایان رفت ۱۳۱۵ » . سپس درپایان دیوان آذری رقم کرده است : « تمت الکتاب بعون الملك‌الوهاب فی یوم سه‌شنبه ۷ شهر جمادی‌الاولی ۱۳۱۵ حرره محمود تفرشی » .پس ازآن درپایان قسمتی ازدیوان هلالی نوشته است : « تمت الکتاب بعون‌الملك‌الوهاب فی لیل ۸ جمادی الاولی ۱۳۱۵ حرره محمود تفرشی » ودرپایان قسمت دوم رقم کرده است : « تمت الکتاب بعون الملك الوهاب فی یوم شنبه ۳ شهر جمادی الاخر(!) مدتها زحمت کشیدم تا دیوان مولانا هلالی را بدست‌آوردم با این قلم شکسته نوشتم بعد ازمدتی‌معلوم شد که افتاده زیاد دارد بعد نسخهٔ دیگربدست‌آورده صحیح نمودم ۱۳۱۵ » .

۷) مجموعه‌ای چاپ تبریز۱۳۲۱ بخط نسخ تعلیق بسیارخوب که متن‌آن نخست

« مثنوی شاه و درویش از کلام مولانا هلالی شیرازی (!) » و پس از آن سحر حلال اهلی شیرازی ودرحاشیه اشعار بسیاراز غزلیات ورباعیات گویندگان مختلفست . مرحوم عباس اقبال آشتیانی درمقدمه‌ای که برصفات العاشقین چاپ طهران نوشته پنداشته است که این کتاب درطهران چاپ شده ولی قطعاً درتبریزچاپ کرده‌اند .

۸) مثنوی هلالی عرف قصهٔ شاه وگدا چاپ امرتسردر۱۳۳۳ .

۹) صفات‌العاشقین نسخهٔ خطی بسیار خوب وبی غلط بخط نسخ تعلیق روشن که تاریخ کتابت ندارد اما ازخط وکاغذ پیداست که درقرن دوازدهم نوشته‌اند .

۱۰) نسخهٔ خطی دیگرازین مثنوی که در۱۳۱۶ چندی پیش من امانت بود و آن را با نسخهٔ سابق‌الذکرمقابله وتکمیل کرده‌ام ودرحواشی نواقص را نقل کرده‌ام .

۱۱) مثنوی صفات العاشقین هلال (!) جغتائی استرابادی ـ باهتمام و تصحیح ح . کوهی کرمانی ـ تهران ۱۳۳٤ .

مجموعهٔ کوچکی بی تاریخ باین عنوان دربمبئی چاپ شده است : « کتاب مثنوی وامق وعذرا مسمی بصفات‌العاشقین من کلام حکیم نوعی ویله دیوان حکیم لامعی بسعی واهتمام بندهٔ نیازمنداله میرزا محمد شیرازی ملک‌الکتاب بزیورطبع درآمد » . شگفتست که تمام مقدمهٔ صفات‌العاشقین هلالی تا پایان بیت ٤٤۹۹ متن ما با اندك نقصانهایی در آغازاین کتاب‌جزومثنوی معروف وامق‌وعذرای‌نوعی‌خبوشانی‌شاعرمشهورچاپ شده است. گویا نسخه‌ای بدست ناشراین کتاب افتاده که آغازآن صفات‌العاشقین هلالی وپایان‌آن وامق وعذرای نوعی بوده و اوراقی از میان افتاده بوده است و این ناشرتوجه نکرده و هم چنان‌آنرا چاپ کرده است .

طهران ۱۲ دیماه ۱۳۳۷

سعید نفیسی

*

غزلیات

۲ - ۳ - ۴

مه من ، بجلوه گاهی که ترا شنودم آنجا
جگرم‌زغصه‌خون‌شد ، که‌چرا نبودم آنجا؟

گه سجده‌خاك راهت بسرشك‌می کنم گل
غرض آنکه دیر ماند اثر سجودم آنجا

من وخاك‌آستانت ، که همیشه سرخ رویم
بهمین قدر که روزی رخ زرد سودم آنجا

بطواف کویت‌آیم ، همه شب، بیاد روزی
که نیازمندی خود بتو می نمودم آنجا

پس ازین‌جفای خوبان ز کسی وفا نجویم
که دگر کسی نمانده که نیازمودم آنجا ۵

بسررهش ، هلالی ، ز هلاك من کرا غم ؟
چو تفاوتی ندارد عدم و وجودم آنجا

۲ - ۳ - ۴

سعی کردم که شود یار ز اغیار جدا
آن نشد عاقبت و من شدم از یار جدا

از من امروز جدا می‌شود آن یارعزیز
همچو جانی که شود از تن بیمار جدا

گرجدامانم ازو خون‌مراخواهدریخت
دلخون گشته‌جدا، دیدهٔ خونبار جدا

زیر دیوار سرایش تن کاهیدهٔ من
همچو کاهیست که افتاده ز دیوار جدا ۱۰

من که یك‌بار بوصل تو رسیدم همه‌عمر
کی توانم که شوم ازتو بیك بار جدا؟

دوستان،قیمت‌صحبت‌بشناسید، که‌چرخ
دوستان را ز هم انداخته بسیار جدا

غیرآن مه ، که هلالی بوصالش نرسید
ما درین باغ ندیدیم گل ازخار جدا

۱ - ۲ - ۳ - ۴

ای نور خدا در نظر از روی تو ما را
بگذار که در روی تو بینیم خدا را

تا نکهت جان‌بخش تو همراه صبا شد
خاصیت عیسیست دم باد صبا را ۱۵

هرچند که درراه‌تو خوبان‌همه‌خا کنند
حیفست که برخاك نهی آن کف پا را

پیش تو دعا گفتم و دشنام شنیدم — هرگز اثری بهتر ازین نیست دعا را
می خواستم آسوده بکنجی بنشینم — بالای تو ناگاه بر انگیخت بلا را
آن روز که تعلیم تو می کرد معلم — بر لوح تو ننوشت مگر حرف وفارا؟
۲۰ گر یار کندمیل ، هلالی، عجبی نیست — شاهان چه عجب گر بنوازند گدا را؟

۲ - ۳ - ۴

بچشم لطف اگر بینی گرفتاران رسوا را — بماهم گوشهٔ چشمی که، رسوا کردهای مارا
پس از مردن نخواهم سایهٔ طوبی ولی خواهم — که روزی سایه برخاکم فتد آن سرو بالارا
حذر کن ازدم سرد رقیب، ای نوگل خندان — که از باد خزان آفت رسد گلهای رعنارا
دلا، تامی توان امروز فرصت را غنیمت دان — که در عالم نمی داند کسی احوال فردارا
۲۵ زلال خضر باشد خاك پایت ، جای آن دارد — که ذوق خاکبوسی بر زمین آرد مسیحارا
هلالی را چه حد آنکه برماه رخت بیند ؟ — بعشق ناتمام او چه حاجت روی زیبارا؟

۳ - ۴ - ۵

ز روی مهر اگر روزی ببینی یك دوشیدارا — بماهم گوشهٔ چشمی، که شیدا کردهای مارا
بهرجا پانهی آنجا نهم صدبار چشم خود — چه باشد؟ آه! اگر یك باره برچشمم نهی پارا
مرا گر در تمنای تو آید صد بلا برسر — ز سر بیرون نخواهم کردهرگز این تمنارا
۳۰ چودربازارحسن ازیك طرف پیداشدی، ناگه — خریداران یوسف بر طرف کردند سودارا
شنیدم این که : فردا ماه من عزم سفردارد — بمیرم کاش امروزت ، نبینم روی فردارا
هلالی را بیك دیدن غلام خویشتن کردی — عجب بینایی کردی ، بنازم چشم بینارا

۱ - ۲ - ۳ - ۴

از آن تنهایی ملك غریبی شد هوس مارا — که روزی چند نشناسیم ما کس راو کس مارا
ز دست ما اگرپا بوس خوبان بر نمی آید — همین دولت که : خاك پای ایشانیم بس مارا
۳۵ براه محمل جانان چنان بیخود نیم امشب — که هوش رفته باز آید بفریاد جرس مارا
بآب چشم ما پرورده شد خاروخس کویش — ولی گلهای حسرت میدمدزان خاروخس مارا
گر از دل هرنفس این آه عالم سوز برخیزد — کسی دیگر نخواهدساخت باخودهمنفس مارا

ز دست ما کشیدی طره وصد جا گره بستی — که کوته گردد ودیگر نباشد دسترس مارا
هلالی،روزگاری‌شد که‌دوراز گلشن رویش — فلك دل‌تنگ میدارد چو مرغان قفس مارا

۱ - ۲ - ۳ - ۴

که گهم‌خوانی‌و گویی که : چه حالست‌ترا؟
حال‌من‌حال سگان ، این‌چه سؤالست ترا ؟ ۴۰
می کنم یاد تو و میروم از حال بحال
من باین حال‌ونپرسی که : چه حالست ترا ؟
سالها شد که خیال کمرت می بندم
هرگزم هیچ نگفتی : چه خیالست ترا ؟
ای گل باغ لطافت ، ز خزان ایمن باش
که هنوز اول نوروز جمالست ترا
وصف حسن تو چه گویم ؟ که ز اسباب جمال
هر چه باید همه در حدّ کمالست ترا
نوبت کوکبهٔ ماه منست ، ای خورشید
بیش ازین جلوه مکن ، وقت زوالست ترا ۴۵
عمر بگذشت ، هلالی ، بامید دهنش
خود بگو : این چه تمنای محالست ترا ؟

۱ - ۲ - ۳ - ۴

ترك یاری کردی و من هم چنان یارم ترا
دشمن جانی و از جان دوست تر دارم ترا
گر بصد خار جفا آزرده سازی خاطرم
خاطر نازك ببرگ گل نیازارم ترا
قصدجان کردی که‌یعنی: دست کوته کن‌زمن
جان بکف بگذارم و از دست نگذارم ترا

٥٠ گر برون آرند جانم را ز خلوتگاه دل

نیست ممکن ، جان من ، کز دل برون آرم ترا

یك دو روزی صبر کن ، ای جان برلب آمده

زانکه خواهم در حضور دوست بسپارم ترا

این چنین کز صوت مطرب بزم عیشم پر صداست

مشکل آگاهی رسد از نالهٔ زارم ترا

گفته ای : خواهم هلالی را بکام دشمنان

این سزای من که با خود دوست میدارم ترا

٣ - ٤ - ٥

من کیستم تا هر زمان پیش نظر بینم ترا ؟

گاهی گذر کن سوی من ، تا در گذر بینم ترا

٥٥ افتاده بر خاك درت ، خوش آنکه آیی برسرم

تو زیر پا بینی و من بالای سر بینم ترا

یك بار بینم روی تو دل راچه سان تسکین دهم ؟

تسکین نیابد، جان من ، صدبار اگر بینم ترا

از دیدنت بیخود شدم ، بنشین ببالینم دمی

تا چشم خود بگشایم و بار دگر بینم ترا

گفتی که: هر کس یك نظر بیندمرا جان میدهد

من هم بجان در خدمتم ، گر یك نظر بینم ترا

صد بار آیم سوی تو ، تا آشنا گردی بمن

هر بار از بار دگر بیگانه تر بینم ترا

٦٠ تا کی هلالی را چنین زین ماه میداری جدا ؟

یارب ! که ای چرخ فلك ، زیر وزبر بینم ترا

۱ - ۲

جان خوشست ، اما نمیخواهم که : جان گویم ترا
خواهم از جان خوشتری باشد ، که آن گویم ترا
من چه گویم کانچنان باشد که حد حسن تست؟
هم تو خود فرما که : چونی ، تا چنان گویم ترا
جان من ، با آنکه خاص از بهر کشتن آمدی
ساعتی بنشین ، که عمر جاودان گویم ترا
تا رقیبان را نبینم خوشدل از غمهای خویش
از تو بینم جور و با خود مهربان گویم ترا
بسکه میخواهم که باشم با تو در گفت و شنود
یك سخن گر بشنوم ، صد داستان گویم ترا ۶۵
قصهٔ دشوار خود پیش تو گفتن مشکلست
مشکلی دارم ، نمیدانم چه سان گویم ترا ؟
هر کجا رفتی ، هلالی ، عاقبت رسوا شدی
جای آن دارد که : رسوای جهان گویم ترا

۱-۲-۳-۴

یار ما هرگز نیازارد دل اغیار را
گل سراسر آتشست ، اما نسوزد خار را
دیگر از بی طاقتی خواهم گریبان چاك زد
چند پوشم سینهٔ ریش و دل افگار را؟
بر من آزرده رحمی کن ، خدا را ، ای طبیب
مرهمی نه ، کز دلم بیرون برد آزار را ۷۰
باغ حسنت تازه شد از دیدهٔ گریان من
چشم من آب دگر داد آن گل رخسار را

روز هجر از خاطرم اندیشهٔ وصلت نرفت
آرزوی صحت از دل کی رود بیمار را ؟
حال خود گفتی: بگو ، بسیار و اندك هرچه هست
صبر اندك را بگویم ، یا غم بسیار را ؟
دیدن دیدار جانان دولتی باشد عظیم
از خدا خواهد هلالی دولت دیدار را

۱-۲-۳-۴

٧٥ من کیم بوسه زنم ساعد زیبایش را ؟ گر مرا دست دهد بوسه زنم پایش را
چشم ناپاك بر آنچهره دریغست ، دریغ دیدهٔ پاك من اولیست تماشایش را
ناز میبارد از آن سروسهی سر تا پا این چه نازست ؟ بنازم قد و بالایش را
خواهم از جامهٔ جان خلعت آن سرو روان تا در آغوش کشم قامت رعنایش را
جای او دیدهٔ خونبار شد ، ای اشك، برو هردم از خون دل آغشته مکن جایش را
٨٠ هیچ کس دل بخریداری یاری ندهد که بهم برنزند حسن تو سودایش را
زان دولب هست تمنای هلالی سخنی کاش ، گویی ، که: بر آرند تمنایش را

۱-۲-۳-۴

آرزومند توام ، بنمای روی خویش را
ورنه ، از جانم برون کن آرزوی خویش را
جان در آن زلفست ، کمتر شانه کن ،تا نگسلی
هم رگ جان مرا ، هم تار موی خویش را
خوبرو را خوی بد لایق نباشد ، جان من
همچو روی خویش نیکو ساز خوی خویش را
٨٥ چون بکویت خاك گشتم ، پایمالم ساختی
پایه بر گردون رساندی خاك کوی خویش را
آن نه شبنم بود ریزان، وقت صبح ، از روی گل
گل زشرمت ریخت برخاك آبروی خویش را

مرده‌ام ، عیسی دمی‌خواهم ، که یابم زندگی
همره باد صبا بفرست بوی خویش را
بارها گفتم : هلالی ، ترك خوبان کن ، ولی
هیچ تأثیری ندیدم گفتگوی خویش را

۱-۲-۳-۴

یار ،چون‌درجام می‌بیند ، رخ گل فام را عکس رویش چشمهٔ خورشید سازد جام‌را
جام می‌بردست من نه، نام‌نیك‌ازمن مجوی نیك نامی‌خود چه کار آید من بد نام‌را؟ ۹۰
ساقیا ، جام وقدح‌را صبح وشام‌از کف منه کین‌چنین‌خورشیدوماهی‌نیست‌صبح‌وشام‌را
فتنه‌انگیزست دوران ، جام‌می‌در گردش آر تا نبینم فتنهای گردش ایام‌را
از خدا خواهد هلالی دم بدم جام نشاط کو حریفی ،تابساقی گویداین پیغام را ؟

۲-۳-۴

یك دوروزی می گذارد یارمن تنها مرا وه! که‌هجران‌می کشدامروز،یافردا مرا
شهردلگیرست ، تا آهنك صحرا کردیار میروم، شاید که‌بگشایددل‌از صحرا مرا ۹۵
یارآنجاومن‌این‌جا، وه! چه باشد گرفلك یار را این جارساند ، یا برد آنجا مرا
ناله کمتر کن،دلا،پیش‌سگانش‌بعد ازین چند سازی درمیان مردمان رسوا مرا ؟
غیر بدنامی ندارم سودی ازسودای عشق مایهٔ بازار رسواییست این سودا مرا
می کشم ، گفتی : هلالی را باستغناوناز آری،آری، می کشدآن نازواستغنامرا

۱-۲-۳-۴

بی‌تو ،چندان که محنتست مرا با تو چندان محبتست مرا ۱۰۰
مردم و سوی من نمی نگری بنگر کین‌چه حسرتست مرا
رخ نهفتی ، ولی بدیدهٔ دل در جمال تو حیرتست مرا
نسبت من‌چه می کنی برقیب ؟ با رقیبان چه نسبتست مرا؟
خوارشد بردرت هلالی‌و گفت : این نه‌خواریست،عزتست مرا

۵

شوق درون بسوی دری می کشد مرا من‌خود نمیروم،دگری میکشد مرا ۱۰۵

با آن مدد که جذبهٔ عشق قوی کند | دیگر بجای پرخطری میکشد مرا
تهمت کش صلاحم وزین لعبتان مدام | خاطر بلعب عشوه گری میکشد مرا
صد میل آتشین بگناه نگاه گرم | در دیده تیزی نظری میکشد مرا
خاکم مگر بجانب خود میکشد؟ که دل | بیخود بخاك رهگذری میکشد مرا
۱۱۰ من آنقدر، که هست توان، پای میکشم | امداد دوست هم قدری میکشد مرا
از بارغم، چو یکشبه ماهی، بزیر کوه | شکل هلالی کمری میکشد مرا

۱ - ۲ - ۳ - ۴

گفتگوی عقل در خاطر فرو ناید مرا | بندهٔ سلطان عشقم، تا چه فرماید مرا؟
بسکه کردم گریه پیش مردم و سودی نداشت | بعد ازین بر گریهٔ خود خنده میآید مرا
بستهٔ زلف پریرویان شدن ازعقل نیست | ایك من دیوانه‌ام، زنجیر میباید مرا
۱۱۵ وعدهٔ وصل توام داد اندکی تسکین دل | تا رخ خوبت نبینم دل نیاساید مرا
وه! که خواهد شد، هلالی، خانهٔ عمرم خراب | جان غمفرسوده چند ازغم بفرساید مرا؟

۲ - ۳ - ۴ - ۵

ای شهسوار حسن، سر افراز کن مرا | ای من سگت، بسوی خود آواز کن مرا
تا باتو راز گویم و فارغ شوم دمی | بهر خدا، که همدم و همراز کن مرا
لطف تو معجزیست، که برمرده جان دهد | لطفی نما و زنده ز اعجاز کن مرا
۱۲۰ چون کاکل تو چند توان گشت برسرت؟ | تیغی بگیر و از سر خود باز کن مرا
ساقی، هلاکم از هوس پای بوس تو | درپای خویش مست سرانداز کن مرا
نازی بکن، که بیخبر افتم بخاك و خون | یعنی که: نیم کشتهٔ آن ناز کن مرا
جانا، بغمزه سوی هلالی نظر فکن | وز جان هلاك غمزهٔ غماز کن مرا

۱ - ۲ - ۳ - ۴

زان پیشتر که عقل شود رهنمون مرا | عشق تو ره نمود بکوی جنون مرا
۱۲۵ هم سینه شد پر آتش و هم دیده شد پر آب | درآب و آتشست درون و برون مرا
شوخی که بود مردن من کام او کجاست؟ | تا بر مراد خویش ببیند کنون مرا
خاك درت زقتل من آغشته شد بخون | آخر فگند عشق تو در خاك و خون مرا

چشمت ، که‌صبر و هوش هلالی بغمزه برد — خواهد فسانه ساختن از یك فسون مرا

۲ ـ ۳ ـ ۴

هست آرزوی کشتن آن تند خو مرا — گر او نکشت ، می کشد این آرزو مرا

جان من از جدایی آن مه بلب رسید — ای وای ! گر فلك نرساند باو مرا ۱۳۰

با ذوق جستجوی تو آسوده خاطرم — آسودگی مباد ازین جستجو مرا

ننگست عاشقان جهان را ز نام من — عاشق مگوی ، هرچه توانی بگو مرا

گفتی که : آبروی هلالی سرشك اوست — رسوای خلق میکند این آبرو مرا

۱ ـ ۲ ـ ۳ ـ ۴

ز سوز سینه، هردم،چند پوشم داغ هجران را ؟
دگر طاقت ندارم ، چاك خواهم زد گریبان را

بزن يك خنجر و ازدرد جان کندن خلاصم کن
چرا دشوار باید کرد بر من کار آسان را ؟ ۱۳۵

نمی‌خواهم که خط بالای آن لب سایه اندازد
که بی ظلمت صفای دیگرست آن آب حیوان را

بزلفت بسته شد دلهای مشتاقان ، بحمد الله
عجب جمعیتی روزی شد این جمع پریشان را!

کسی چون جان بردزین کافران سنگدل، یارب؟
که در يك لحظه میریزند خون صد مسلمان را

طبیبا ، تا بکی بر زخم پیکانش نهی مرهم ؟
برو ، مگذار دیگر مرهم و بگذار پیکان را

هلالی ، دل منه بر شیوهٔ آن شوخ عاشق کش
سخن بشنو و گرنه بر سر دل می کنی جان را ۱۴۰

۲ ـ ۳ ـ ۴

نهادی بر دلم داغ فراق و سوختی جان را
بداغ و درد دوری چند سوزی دردمندان را؟

منه زین بیشتر چون لاله داغی بر دل‌خونین
که‌از دست‌تو آخر چاك خواهم‌زد گریبان را
شدم در جستجوی کعبهٔ وصلت ، ندانستم
که‌همچون‌من بودسر گشته بسیار این بیابان را
اگر چشم خضر بر لعل جان‌بخش‌تو افتادی
بعمر خود نکردی یاد هرگز آب حیوان‌را
۱۴۵ خوش آن باشد که درهنگام‌وصل‌اوسپارم‌جان
معاذ الله ! از آن‌ساعت که بینم روی‌هجران را

۴ - ۳ - ۲

بروزغم ، سگش‌خواهم ، که‌پرسدخاکساران را
که یاران در چنین روزی بکار آیند یاران را
عجب خاری خلید از نوگلی در سینهٔ ریشم !
که برد از خاطر من خار خار گل عذاران را
ز ناز امروز با اغیار خندان میرود آن گل
دریغا ! تازه خواهد کرد داغ دل فگاران را
بصد امّید عزم کوی او دارند مشتاقان
خداوندا ، بامّیدی رسان امید واران را
۱۵۰ تو ، ای فارغ ، که عزم باغ داری سوی‌ما بگذر
که در خون جگر چون لاله بینی داغداران را
اگر من بلبلم ، اما تو آن گل برگ خندانی
که از باغ تو بویی بس‌بود چون من هزاران را
هلالی کیست ؟ کان مه‌توسن برانگیزد بقتل او
بخون‌این چنین صیدی‌چه حاجت شهسواران را؟

۴ - ۳ - ۲ - ۱

بچه نسبت کنم آن سرو قد دلجو را ؟ هرچه گویم، به‌از آنست،چه گویم‌اورا؟

مشنو ، ازبهرخدا ، درحق‌من‌قول‌رقیب — که نکو نیست شنیدن خبر بدگورا

آنکه بد خوی مرا دادچنان روی‌نکو — کاشکی‌خوی نکوهم دهد آن بدخورا ۱۵۵

تیغ برمن‌چه‌زنی؟حیف که‌همچون تو کسی — بهر آزار سگی رنجه کند بازو را

چشمت‌آهوست،نظرسوی‌رقیبان مفکن — پند بشنو ، بسگان رام مکن آهو را

بسکه دارم المی بر دل از آزردن او — شب همه‌شب بخس وخار نهم پهلو را

چون هلالی‌صفت‌روی نکو گویم وبس — که بسی معتقدم این صفت نیکو را

۱ - ۳ - ۴ - ۵

گه نمك ریزد بخم ، گه‌بشکند پیمانه را — محتسب تا چند در شور آورد می خانه را؟ ۱۶۰

هر کجا شبها زسوز خویش گفتم شمه ای — شمع را بگداختم ، آتش زدم پروانه را

قصّهٔ پنهان‌ما افسانه‌شد ، این‌هم‌خوشست — پیش او شاید رفیقی گوید این افسانه را

این همه بیگانگی باآشنایان بس نبود ؟ — کاشنای خویش کردی مردم بیگانه را

ازهلالی‌دیگر،ای‌ناصح ، خردمندی‌مجوی — بیش ازین تکلیف هشیاری مکن‌دیوانه را

۳ - ۴ - ۵

ای‌شوخ ، مکش عاشق خونین جگری را — شوخی مکن ، انگار که کشتی دگری را ۱۶۵

خواهی که ز هر سو نظری سوی تو باشد — زنهار ! مرنجان دل صاحب نظری را

زین پیر فلك هیچ کسی یاد ندارد — ای تازه جوان ، همچو تو زیبا پسری را

روزی که در وصل برویم بگشایی — از عالم بالا بگشایند دری را

سر خاك شد از سجدهٔ آن کافر بد کیش — تا چند پرستم ز خدا بی خبری را؟

از گوشهٔ می خانه برون آی ، هلالی — شاید که ببینیم بت جلوه گری را ۱۷۰

۲

دیدیدیم ز یاران وفادار بسی را — لیکن چو سگان تو ندیدیم کسی را

قطع‌هوس‌وترك هوی کن ، که‌درین‌راه — چندان اثری نیست هوی وهوسی را

فریاد ! که فریاد کشیدیم و ندیدیم — در بادیهٔ عشق تو فریادرسی را

تا از لب شیرین مگسان کام گرفتند — گیرند به از خیل ملایك مگسی را

۱۷۵ گر از نظر افتاد رقیبت عجبی نیست — در دیدهٔ خود ره نتوان داد خسی را

پیش‌سگش این آه‌وفغان‌چیست،هلالی؟ — از خود مکن آزرده چنین هم‌نفسی را

-۳-۲

بحمد الله که صحت داد ایزد پادشاهی را
بر آورد از سر نو بر سپهر حسن ماهی را

معاذالله ! اگرمی‌کاست‌یك‌جوخرمن حسنش
بباد نیستی می داد هر برگ گیاهی را

چو پا بر داشتی ، ای‌نرگس رعنا ، بغمازی
قدم‌آهسته‌نه ، دیگر مرنجان خاك راهی را

۱۸۰ بشکر آنکه شاه مسند حسنی ، بصد عزت
مران از خاك راه خودبخواری دادخواهی را

چوبیمارند چشمان‌توخون کم‌می‌توان کردن
چرا هر لحظه می‌ریزندخون بی‌گناهی را؟

سهی سرو ریاض‌حسن چون سرسبزوخرم‌شد
چه‌نقصان گرخزان‌پژمرده‌می‌سازد گیاهی‌را ؟

هلالی‌را فدای‌آن‌شه‌خوبان کن ، ای گردون
چرا بی تاب میداری مه انجم سپاهی را ؟

۵-۴-۳-۲

بنام ایزد ، میان مردمان آن تند خو با ما
چه‌خوش‌باشد که‌مادرگوشه‌ای‌باشیم واو باما

۱۸۵ ز بد خویی بما جنگ و باغیار آشتی دارد
چه‌دارد؟ یارب! این‌بیگانه‌خوی‌جنگجو باما؟

کنون خود ازنکورویی‌چه بامامیکندهردم؟
چه گویم تاچه‌خواهد کردزان‌خوی‌نکو باما؟

بکویت آمدیم و آرزوی ما نشد حاصل
ز کویت می رویم اینك ، هزاران آرزو باما
اگر پهلوی ما از طعنهٔ اغیار ننشینی
چنین جایی نشین ، باری، که باشی رو برو باما
رقیبا ، گفتگوی عشق را همدرد می باید
خدارا ! چون تو بی‌دردی مکن این گفتگو باما
هلالی ، در ره عشقست از هر سو غم دیگر
عجب راهی که غم رو کرده است از چارسو باما! ۱۹۰

۲ - ۳ - ۴ - ۵

چند نادیده کنی ؟ آه ! چه دیدی از ما ؟ نشنوی زاری ما ، وه ! چه شنیدی از ما؟
آخر، ای آهوی مشکین، چه خطا رفت که تو با همه انس گرفتی و رمیدی از ما؟
حیف باشد که چو گل بر کف هر خار نهی دامنی را ، که بصد ناز کشیدی از ما
کام جان راست ببازار غمت صد تلخی که بیك عشوهٔ شیرین نخریدی از ما
بود مقصود تو آزردن ما ، شکر خدا که بمقصود دل خویش رسیدی از ما ۱۹۵
اینك این جان ستم دیده که میخواست دلت اینك آن دل که بجان می طلبیدی از ما
ما بمهرت ، چو هلالی ، دل و جان را بستیم تو بشمشیر جفا مهر بریدی از ما

۱ - ۲

نمی توان بجفا قطع دوستداری ما که از جفای تو بیشست با تو یاری ما
بسی چو ابر بهاران گریستیم و هنوز گلی نرست ز باغ امید واری ما
بچشم چون تو عزیزی شدیم خوار ولی ز عزت دگران بهترست خواری ما ۲۲۰
غبار کوی تو ما را ز چهره دور مباد که با تو می کند اظهار خاکساری ما
ز حال زار هلالی شبی که یاد کنم فلك بناله در آید ز آه و زاری ما

۱ - ۲ - ۳ - ۴

من و بیداری شبها و شب تا روز یا ربها
نبیند هیچ کس در خواب، یارب ! این چنین شبها

گشادی تا لب شیرین بدشنام دعاگویان
دعا می گویم و دشنام می خواهم از آن‌لبها

۲۰۵ خدارا ! جان‌من، برخاك‌مشتاقان گذاری کن
که در خاك از تمنای تو شد فرسوده قالبها

سیه‌روزان‌هجران‌را چه‌حاصل بی‌تو ازخوبان ؟
که‌روزتیره را خورشید می‌باید ، نه کوکبها

معلّم ، غالباً ، امروز درس عشق میگوید
که در فریاد می بینیم طفلان را بمکتبها

شود گر اهل مذهب را خبر از مشرب‌رندان
بگردانند مذهبها ، بیاموزند مشربها

هلالی ، با قدچون حلقه ، باشد خاك‌میدانت
کسی نشناسد او را از نشان نعل مرکبها

۳ - ۴ - ۵

۲۱۰ من‌همچو گلزار ارم ، گل گل ترا رخسارها
وز آرزوی هرگلی در سینه دارم خارها

گر بی تو بگشایم نظر بر جانب گلزارها
از خار در چشمم فتد گلها و از گل خارها

دی‌خوب‌بودی‌درنظر، امروزازآن‌هم‌خوب‌تر
خوبند خوبان دگر ، اما نه این مقدارها

تو با قد افراخته ، ره سوی باغ انداخته
سرو از خجالت ساخته جادر پس دیوارها

مصر ملاحت جای‌تو ، در چارسو غوغای تو
تو یوسف و سودای تو سود همه بازارها

۲۱۵ سر در رهت بنهاده‌ام ، دل در هوایت داده‌ام
من تازه کار افتاده ام ، کار منست این کارها

هردم بجست وجوی تو صد بار آیم سوی تو
هر بار پیش روی تو خواهم که میرم بارها
من، همچو چنگ از عربده، درسینه صد ناخن زده
صد نالهٔ زار آمده ، از هر رگم چون تارها
می نوش بر طرف چمن ، نظاره کن بریاسمن
تا من بکام خویشتن بینم در آن رخسار ها
ای محرم راز نهان ، درپند من مگشا زبان
کز نام وناموس جهان ، دارد هلالی عار ها

۱ - ۲ - ۳ - ۴

ز آب چشم من گل شد ، براه عشق ، منزلها
ندانم تا چه گلها بشکفد آخر ازین گلها ؟ ۲۲۰
شکستی عهد و بر دلهای مسکین سوختی داغی
زهی داغی که تا روز قیامت ماند بر دلها !
من از خوبان بسی غمهای مشکل دیده ام ، لیکن
غم هجران بود مشکل ترین جمله مشکلها
سزد گر بر سر تابوت ما گریند در کویش
چرا کز منزل مقصود بر بستیم محملها
ز توفان سرشك خود بگردابی گرفتارم
که عمر نوح اگر یابم نبینم روی ساحلها
چو آن مه یار اغیارست گرد او مگرد ، ای دل
چرا پروانه باید شد برای شمع محفلها؟ ۲۲۵
هلالی چون حریف بزم رندان شد بخوان، مطرب :
« الا یا ایها الساقی ، ادر کاساً و ناولها »

۲-۳-۴-۵

دلا ، ذوقی ندارد دولت دنیا و شادیها
خوشا ! آن دردمندیهای عشق و نامرادیها
من ومجنون دومدهوشیم‌سرگردان‌بهروادی
ببین کاخر جنون‌انداخت ما را درچه وادیها؟
دل من جا گرفت از اعتقاد پاك در کویش
بلی ، آخر بجایی می کشد پاك اعتقادیها
۲۳۰ چو عمر خود ندارم اعتمادی بر وفای تو
چه‌عمرست‌این که‌من‌دارم‌بروخوش‌اعتمادیها ؟
بخون دل سواد دیده راشستم ، زهی‌حسرت !
که از خطت مرا محروم کرد این‌بی‌سوادیها
چو گم کردم‌دل‌خودراچه‌سود ازناله وافغان؟
که نتوان‌یافت این گم گشته‌را با این‌منادیها
هلالی ، دیگران ازوصل اوشادندومن‌غمگین
خوش‌آن‌روزی که‌من‌هم‌داشتم‌زین گونه‌شادیها!

۳-۴-۵

گل رویت عرق کرد از می ناب ز شبنم تازه شد گل‌برگ‌سیراب
۲۳۵ بناز آن‌چشم را از خواب مگشای همان بهتر که باشد فتنه‌درخواب
تعالی‌الله ! چه‌حسنست‌اینکه‌هرروز دهد سر پنجهٔ خورشید را تاب ؟
ز پا افتادم ، آخر دست من گیر همین گویم : مرادریاب ، دریاب
چو در سر میل ابروی تو دارم سر ما کی فرود آید بمحراب ؟
بهاران از در می خانه مگذر عجب فصلیست، جهد کرده‌دریاب
۲۴۰ هلالی ، می بروی ماهرویان خوش‌آید ، خاصه درشبهای‌مهتاب

۱ - ۲ - ۳ - ۴

شب هجرست‌ومرگ‌خویش‌خواهم‌ازخدا امشب
اجل‌روزی‌چوسویم خواهدآمد، گو: بیا امشب
چنین دردی که من دارم نخواهم زیست تا فردا
بیا، بنشین، که‌جان‌خواهم‌سپرد‌امروز، یا امشب
دل‌وجانی که بود، آواره شد دوش‌ازغم هجران
دگر، یارب! غم‌هجران‌چه‌میخواهدزما امشب؟
نه‌سر شد خاك درگاهت، نه پا فرسود در راهت
مرا چون شمع باید سوخت از سر تا بپا امشب
شب‌آمد، باز دور افکند از وصلت هلالی را
دریغا! شد هلال و آفتاب از هم جدا امشب ۲۴۵

۱ - ۲ - ۳ - ۴

سر نمی‌تابم ز شمشیر حبیب هر چه آید برسرمن، یا نصیب!
دل بدرد آمد من بیچاره را چارهٔ درد دلم کن، ای طبیب
ای که گویی: چونی‌وحال‌توچیست؟ من غریب و حال من باشد غریب
تا رقیبت هست مارا قدر نیست نیست گردد، یارب! ازپیشت‌رقیب
زار می نالد هلالی، بی رخت آن‌چنان کز حسرت‌گل‌عندلیب ۲۵۰

۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵

گر دعای دردمندان‌مستجابست، ای حبیب
ازخدا هرگز نخواهم‌خواست‌جزمرگ‌رقیب
درد بیماری و اندوه غریبی مشکلست
وای مسکینی که هم بیمار باشد هم غریب!
سر ببالینم ز درد هجر، نزدیك آمدست
کز سر بالین من شرمنده بر خیزد طبیب

دیگران دارند هریك صد امید ازخوان وصل

من ز درد بی نصیبی چند باشم بی نصیب؟

ای صبا، جهدی کن وبگشا نقاب غنچه را ۲۵۵

تا کی از دیدار گل محروم باشد عندلیب؟

زان دهان کام منست وهست پنهان زیر لب

چشم می دارم که کام من بر آید عنقریب

چون هلالی بی مه رویت ز جان سیر آمدم

کس مباد ازخوان وصل ماهرویان بی نصیب!

۱-۳-۴

من بکویت عاشق زار و دل غمگین غریب

چون زید بیچاره عاشق؟ چون کند مسکین غریب؟

پرسش حال غریبان رسم و آیینست، لیك

هست درشهر شما این رسم و این آیین غریب

در خم زلف کجت دلها غریب افتاده اند ۲۶۰

زلف تو شام غریبانست و ما چندین غریب

وقت دشنامم بشکرخنده لب بگشا، که هست

در میان تلخ گفتن خندهٔ شیرین غریب

سر ز بالین غریبی بر ندارد تا بحشر

گر طبیبی چون تو یابد بر سر بالین غریب

بسکه باشد شاد هر کس با رفیقان در وطن

رو بدیوار غم آرد خستهٔ غمگین غریب

بر سر کویت هلالی بس غریب و بی کسست

آخر، ای شاه غریبان، لطف کن بر این غریب

۱ - ۳ - ۴ - ۵

ای شده خوی تو با من بتر از خوی رقیب
روزم از هجر سیه ساخته چون روی رقیب ۲٦۵
گفته بودی که : سگ ما ز رقیب‌تو بهست
لیك پیش تو به ازماست سگ کوی رقیب
بسکه از کعبهٔ کوی تو مرا مانع شد
گر همه قبله شود ، رو نکنم سوی رقیب
آن همه چین که در ابروی رقیبت دیدم
کاش در زلف تو بودی ، نه در ابروی رقیب
تا رقیب از تو مرا وعدهٔ دشنام آورد
ذوق این مژده مراساخت دعا گوی رقیب
گر بهر موی رقیب از فلك آید ستمی
آن همه نیست سزای سر یك موی رقیب ۲۷۰
یار پهلوی رقیبست و من از رشك هلاك
غیر ازین فایده ای نیست ز پهلوی رقیب
چون هلالی اگر از پای فتادم چه عجب ؟
چه کنم ؟ نیست مرا قوّت بازوی رقیب

۲ - ۳ - ۴

ای سر زلف تو کمند حیات — نیست ز قید تو امید نجات
آب حیاتی تو و خط بر لبت — سبزهٔ تر بر لب آب حیات
شور من از خندهٔ شیرین تست — ریش دلمرا نمکست این نبات ۲۷۵
خاطر عاشق ز جهان فارغست — مست ندارد خبر از کاینات
تازه براتیست خط سبز تو — به ز شب قدر بود این برات
داد هلالی بوفای تو جان — جان دگر یافت ولی از وفات

۳ - ۴ - ۵

چیست پیراهن آن دلبر شیرین حرکات ؟
همچو سرچشمهٔ خضرست و بدن‌آب‌حیات

۲۸۰ این‌چه‌قدست وچه‌رفتار وچه شیرین‌حرکات ؟
گوییا موج زنان می گذرد آب حیات

گر بیاد لب او زهر دهندم که : بنوش
تلخی زهر ز هر در دهدم ذوق نبات

این چه ماهیست که در کلبهٔ تاریك‌منست ؟
آب حیوان نتوان یافت چنین در ظلمات

بسکه از ناله دلم دوش قیامت می کرد
عرصهٔ کوی ترا ساخت زمین عرصات

چند گویی ز سر ناز که : جان ده بوفا ؟
جان من ، کار دگر نیست مرا غیر وفات

۲۸۵ رحم بـر عاشق درویش ندارند بتان
وه ! که در مذهب‌این‌سنگدلان نیست زکات!

ماند بیچاره هلالی بکمند تو اسیر
این محالست که او را بود امکان نجـات

۳ - ۴

وه ! چه عمرست‌این که‌درهجرتو بردم‌عاقبت ؟
جان شیرین را بصد تلخی سپردم عاقبت

گر شکایت داشتی از ناله و درد سری
رفتم و درد سر از کوی تو بردم عاقبت

بر لب آمد جان و دردل حسرت تیغت‌بماند
تشنه لب جان دادم و آبی نخوردم عاقبت

بسکه آمد ، چون قلم ، برفرق من تیغ جفا
نام خود از تختهٔ هستی ستردم عاقبت ۲۹۰
کشتم ازخیل سگان او ، بحمدالله ، که من
در حساب مردمان خود را شمردم عاقبت
ای که‌میگویی: هلالی، حاصل‌عمر توچیست ؟
سالها جان کندم ، از هجران بمردم عاقبت

۴ - ۳

در آفتاب رخش آب باده تاب انداخت — چه آب‌بود که آتش در آفتاب انداخت؟
هنوز جلوهٔ آن گنج حسن پنهان بود — که عشق فتنه درین عالم خراب انداخت
قضا نگر که : چو پیمانه‌ساخت‌از گل من — مرا بیاد لبش باز در شراب انداخت ۲۹۵
فسانهٔ دگران گوش کرد در شب وصل — ولی بنوبت من‌خویش را بخواب انداخت
بیا و یك نفس‌آرام جان شو ، از ره لطف — که‌آرزوی‌تو جان‌را دراضطراب انداخت
ز بهر آنکه دل از دام زلف او نرهد — بهرخمی گره‌افکند وپیچ و تاب انداخت
ندیده بود هلالی عذاب دوزخ هجر — بلای عشق تو او را درین عذاب انداخت

۱ - ۲ - ۳ - ۴

ما عاشقیم وبی سر و سامان ومی‌پرست — قانع بهرچه باشد وفارغ زهرچه‌هست ۳۰۰
ای رند جرعه نوش ، تو و محنت خمار — ما و نشاط مستی عشق از می الست
دی‌آن سوارشوخ کمر بست وجلوه کرد — درصورتی که هر که‌بدیدش کمر ببست
هر کس که دل بدست‌بتی دادهمچو من — سنگی گرفت وشیشهٔ ناموس‌راشکست
دلها که می بری ، همه پامال می کنی — کاری نمی کنی که : دلی آوری بدست
چون ابر دید اشك من از شرم آب شد — چون برق دیدآه من ازانفعال جست ۳۰۵
آخر چو ره نیافت هلالی ببزم وصل — محروم از جمال تو در گوشه‌ای نشست

۱ - ۲ - ۳ - ۴

ای که از یار نشان می طلبی ، یار کجاست ؟
همه یارند ، ولی یار وفادار کجاست ؟

تا نپرسند ، بخوبان غم دل نتوان گفت
ور بپرسند ، بگو : قوت گفتار کجاست ؟
رفت آن تازه گل و ماند بدل خار غمش
گل کجاجلوه گروسرزنش خار کجاست ؟
۳۱۰ صبر در خانهٔ ویرانهٔ دل هیچ نماند
خواب در دیدهٔ غمدیدهٔ بیدار کجاست ؟
پار بر داغ دل سوخته مرهم بودی
یارب ! امسال‌چه‌شد؟ مرحمت‌پار کجاست ؟
در خرابات مغان هوش مجویید ز ما
همه مستیم ، درین‌میکده هشیار کجاست ؟
بهتر آنست ، هلالی ، که نهان ماند راز
سرّخودفاش‌مکن ، محرم اسرار کجاست ؟

۱ - ۲ - ۳ - ۴

ای که‌می‌پرسی زمن‌کان‌ماه را منزل کجاست؟
منزل او در دلست ، اما ندانم دل کجاست
۳۱۵ جان پاکست‌آن پری رخسار ، از سر تاقدم
ورنه‌شکلی‌این‌چنین‌درنقش‌آب‌و گل کجاست ؟
ناصحا ، عقل از مقیمان سر کویش مخواه
ماهمه‌دیوانه‌ایم،این‌جا کسی عاقل کجاست ؟
آرزوی ساقی و پیر مغان دارم بسی
آن‌جوان‌خوبرو وآن مرشدکامل کجاست ؟
در شب وصل از فروغ ماه گردون فارغم
این‌چنین‌ماهی، که‌من‌دارم،درآن‌محفل کجاست ؟

روزگاری شد که از فکر جهان در محنتم
یارب! آن‌روزی که‌بودم‌ازجهان‌غافل کجاست؟
نیست لعل او برون از چشم گوهر بار من
آری،آری، گوهرمقصود برساحل کجاست؟ ۳۲۰
چون هلالی حاصل ما درد عشق آمد، بلی
عشقبازان را هوای زهد بی‌حاصل کجاست؟

۳ - ۴ - ۵

روز نوروزست، سرو گل عذار من کجاست؟
در چمن یاران همه جمعند یار من کجاست؟
مونسم جز آه و یارب نیست شبها تا بروز
آه ویارب! مونس شبهای تار من کجاست؟
کشته‌مردم، هریکی، امروز، صید چابکی
چابك صید افکن مردم شکار من کجاست؟
نیست یك ساعت قرار این جان بی‌آرام را
یارب! آن آرام جان بی قرارمن کجاست؟ ۳۲۵
سوخت از درد جدایی دل بامید وصال
مرهم داغ دل امید وار من کجاست؟
روزگاری شد که دور افتاده‌ام، آخر بپرس
کان سیه روز پریشان روزگار من کجاست؟
بود عمری بر سر کویت هلالی خاك ره
رفت بر باد ونگفتی: خاکسارمن کجاست؟

۱ - ۲

ای باد صبح، منزل جانان من کجاست؟
من مردم، از برای‌خدا، جان من کجاست؟

۳۳۰ شبهای هجر همچو منی کس غریب نیست
کس را تحمل شب هجران من کجاست ؟
سر خاك شد بر آن سر میدان واو نگفت :
گویی که بود در خم چوگان من کجاست ؟
خوبان سمند ناز بمیدان فکنده اند
چابك سوار عرصهٔ میدان من کجاست ؟
تا کی رقیب دست و گریبان شود بمن ؟
شوخی که می گرفت گریبان من کجاست ؟
خوش آنکه : چون‌بسینه زپیکان‌نشان نیافت
تیر دگر کشید که : پیکان من کجاست ؟
۳۳۵ از نه فلك گذشت ، هلالی ، فغان من
بنگر که : من کجایم و افغان من کجاست ؟

۳-۴

ز باغ عمر عجب سرو قامتی بر خاست — بگو که : در همه عالم قیامتی برخاست
سمند عشق بهر منزلی ، که‌جولان کرد — غبار فتنه ز گرد ملامتی برخاست
مقیم کوی‌تو چون‌درحریم کعبه‌نشست — بآه حسرت و اشك ندامتی برخاست
دلم براه ملامت فتاد و این عجبست — عجب‌تر آن که:ز کوی‌سلامتی برخاست
۳٤۰ براه عشق هلالی فتاده بود ز پا — سمند مقدم صاحب کرامتی برخاست

۱ - ۲ - ۳ - ۴

هر آتشین گلی ، که براطراف خاك ماست — از آتش دل و جگر چاك چاك ماست
دامن کشان ز خاك شهیدان گذشته ای — گردی، که‌دامن‌تو گرفتست ، خاك ماست
ساقی، برو ، که بادهٔ گل‌رنگ بی لبش — گر آب زند گیست که ز هر هلاك ماست
پاکست همچو دامن گل چشم ما ولی — دامان یار پاك تر از چشم پاك ماست
۳٤۵ دهقان‌سالخورده ، که پاینده باد ، گفت : — آنست آب خضر ، که درجوی تاك ماست
درمان دل‌مجوی ، هلالی ، که درد عشق — خاص از برای جان و دل درد ناك ماست

۱ - ۲ - ۳ - ۴

عکس آن لبهای میگون در شراب افتاده است
حیرتی دارم که : چون آتش در آب افتاده است؟

ظاهرست از حلقهای زلف و ماه عارضت
در میان سایه هر جا آفتاب افتاده است

چون طبیب عاشقانی ، گه گه این دل خسته را
پرسشی میکن ، که بیمار و خراب افتاده است

بلبل افغان میکند هر لحظه بر شاخی دگر
جلوهٔ گل دیده و در اضطراب افتاده است ۳۵۰

چون هلالی را بخاك آستانش دید گفت :
این گدا را بین، که بس عالی جناب افتاده است

۱ - ۲ - ۳ - ۴

مه ز جور فلك دو تا شده است ؟ یا ز مه پاره ای جدا شده است
دل ز دستم شد و نیامد باز تا بدست که مبتلا شده است؟
زلف را بیش ازین بباد مده که بسی فتنه در هوا شده است
نیست گل در چمن که بی رخ تو غنچه را پیرهن قبا شده است ۳۵۵
با هلالی چه دشمنیست ترا ؟ شیوهٔ دوستی کجا شده است؟

۳ - ۴

رفتست عزیز من و مکتوب نوشتست یوسف خبر خویش بیعقوب نوشتست
شد نامهٔ محبوب خط بندگی من من بندهٔ آن نامه که محبوب نوشتست
گفتست : بخوانند سگ آن کوی سلامم بنگر که :سلامی بچه اسلوب نوشتست
باز این خط خوب و رقم تازه بلاییست این تازه رقم را چه بلاخوب نوشتست! ۳۶۰
بر نامه سیاهی طلبد آیت رحمت ما طالب آنیم که مطلوب نوشتست
بر صفحهٔ رخسار تو آن خط دلاویز یارب ! قلم صنع چه مرغوب نوشتست!
یاری که بمن نامه نوشتست ، هلالی عیسیست ، شفانامه بایوب نوشتست

۱ - ۳ - ۴

دارم شبی، که دوزخ از آن شب علامتست | ازروزمن مپرس، که آن خود قیامتست

۳٦۵ یارب! ترحمی، که زسنگ جفای چرخ | ما دل شکسته‌ایم و زهر سو ملامتست

بر آستان عشق سر ما بلند شد | وین سربلندی از قد آن سروقامتست

رفتن ز کوی او کرمی بود از رقیب | این هم که رفت و باز نیامد کرامتست

ثابت قدم فتاده هلالی براه عشق | او را درین طریق عجب استقامتست!

۳ - ۴ - ۵

ماه من، عیدست وشهری رانظر بر روی تست
روی تو چون ماه عید و ماه نو ابروی تست

۳۷۰ روشن آن چشمی که ماه عید بر روی تودید
شادی آن کس که روز عید در پهلوی تست

می رود هر کس بطوف عیدگاه از کوی تو
من ز کویت چون روم؟ چون عیدگاهم کوی تست

در صباح عید، اگر مشغول تکبیرند خلق
بر زبانم از سحر تا شام گفت و گوی تست

گر بیندازی خدنگی از کمان ابرویت
بر دل و بر سینهٔ من منّت ابروی تست

روز عید و مایل خوبان ز هرسو عالمی
میل من از جملهٔ خوبان عالم سوی تست

۳۷۵ هر کسی هندوی خود را شاد سازد روز عید
شاد کن مسکین هلالی را، که او هندوی تست

۱ - ۲ - ۳ - ۴

دلم بسینهٔ سوزان مشوش افتادست | دل از کجا؟ که درین خانه آتش افتادست

خوشیم با غم عشقت، که وقت او خوش باد! | چه خوش غمیست! که ما را باو خوش افتادست

صفای باده و رخسار ساده هوشم برد | شراب وساقی ما هر دو بی غش افتادست

بخط و خال رخ آراستی و حیرانم — که این صحیفه بغایت منقّش افتادست
گهی که بر سر عشاق راند ابرش ناز — کدام سر، که نه در پای ابرش افتادست؟ ۳۸۰
برسم تحفه کشم نقد عمر در پایش — ولی چه‌سود؟ که آن‌سروسر کش افتادست
گرفت نور تجلّی شب هلالی را — که روی‌خوب تودر جلوه مهوش افتادست

۴ - ۳

عشقبازی چه بلا فکرخطایی بودست! — عشق خود عشق نبودست، بلایی بودست
کاش بینند خدا بی خبران حسن ترا — تا بدانند که ما را چه خدایی بودست
در دیاری که گل روی ترا پروردند — خوش‌بهاری وفرح بخش‌هوایی‌بودست! ۳۸۵
عهد کردی که‌وفاپیشه کنی، جهدبکن — تا بدانم که درین عهد وفایی‌بودست
باغ فردوس زمینست که آنجا روزی — سرو گل پیرهنی، تنگ قبایی‌بودست
بعد مردن بسر تربت من بنویسید — کین عجب‌سوختهٔ بی‌سروپایی‌بودست!
چارهٔ درد هلالیست بلای غم عشق — عشق‌را درد مگویی، که بلایی‌بودست

۱ - ۲ - ۳ - ۴

راه وفا پیش گیر، کان ز جفا خوشترست — گرچه‌جفایت‌خوشست،لیك‌وفاخوشترست ۳۹۰
روی‌چو گل برگ تو ازهمه گلها فزون — کوی چو گلزار تو از همه جاخوشترست
هجر بتان ناخوشست، سرزنش خلق نیز — دیدن روی رقیب از همه ناخوشترست
بارخش، ای نقشبند، دعوی صورت مکن — صنعت خودرا مبین، صنع خداخوشترست
کاش براهت سرم سوده شود همچو خاك — زانکه چومن‌عاشقی بی سر وپاخوشترست
محتسب، از نقل و می منع هلالی مکن — کز ورع و زهد تو شیوهٔ ماخوشترست ۳۹۵

۱ - ۲ - ۳ - ۴

دلهای مردمان بنشاط جهان خوشست — دردل مرا غمیست، که خاطر بآن خوشست
چون نیست خوشدل ازتن‌زارم‌سگ درش — سگ‌بهتر از کسی، که‌باین‌استخوان‌خوشست
خوش نیست چشم مردم بیگانه جای یار — چون‌یارمن پریست ز مردم نهان‌خوشست
از درد ناله کردم و درمان من نکرد — گویا دلش بدرد من ناتوان خوشست
سلطان ملك هستی باشد خیال دوست — این سلطنت بکشور ما جاودان‌خوشست ۴۰۰

ناصح ، عمارت دل ویران ما مکن　　بگذارتا خراب شود ، کان چنان‌خوشست
بر آستان یار هلالی نهاد سر　　او را سر نیاز برین آستان خوشست

۱

مرا ز عشق تو صد گونه‌محنت والمست　　هزار محنت و با محنتی هزار غمست
اگر چه با من‌مسکین بسی‌جفا کردی　　زیاده‌ساز جفا را ، که این‌هنوز کمست
۴۰۰ تویی حیات من و من ز فرقتت بیمار　　بیا ، که‌یك‌دوسه‌روزی‌حیات مغتنمست
بیا و بر سر بیمار خود دمی بنشین　　مرو ، که آنچه تمنای‌تست دم بدمست
کرم نمودی و برجان من جفا کردی　　ز جانب تو مرا هرچه میرسد کرمست
بزیر پای تو افتاد و خاك شد عاشق　　اگرچه خاك‌شد ، اما هنوز درقدمست
هلالی از سر کویت وداع کرد و برفت　　توزنده‌باش ، که‌او را عزیمت عدمست

۳ - ۴

۴۱۰ جان من ، الله الله ! این چه تنست ؟　　نه تن تست ، بلکه جان منست
این که گل‌درعرق‌نشست و گداخت　　همه از انفعال آن بدنست
صد سخن گفتمت ، بگو سخنی　　کین همه از برای یك سخنست
هست دشنام تلخ تو شیرین　　چون نباشد ؟ کزان لب و دهنست
یك شب از در درآ ، که ماه رخت　　شمع بزم و چراغ انجمنست
۴۱۵ پیش روی تو شمع در فانوس　　هست آن مرده‌ای که در کفنست
کشتی و سوختی هلالی را　　هر چه کردی بجای خویشتنست

۳ - ۴

این همه لاله، که سر برزده ازخاك منست　　پارهای جگر سوختهٔ چاك منست
درد عشاق ز درمان کسی به نشود　　خاصه دردی ، که نصیب دل‌غمناك منست
استخوانهای من از خاك درش بر دارید　　باغ‌فردوس‌چه جای‌خس وخاشاك منست؟
۴۲۰ همه کس را بجمالش نظری هست ولی　　لایق چهرهٔ پاکش نظر پاك منست
باغبان ، چند کند پیش من آزادی سرو؟　　سرو آزاد غلام بت چالاك منست
دی‌شنیدم که: یکی‌خون‌مسلمان میریخت　　اگر اینست ، همان کافر بی باك منست
دوستان ، گر سر درمان هلالی دارید　　شربت زهر بیارید ، که تریاك منست

۱ - ۲ - ۳ - ۴

این چنین بیرحم وسنگین‌دل ، که جانان منست
کی دل او سوزد از داغی ، که برجان منست؟
ناصحا ، بیهوده میگویی که : دل بردار ازو
من بفرمان دلم ، کی دل بفرمان منست ؟ ٤٢٥
در علاج درد من کوشش مفرما ، ای طبیب
زانکه هر دردی که از عشقست درمان منست
بیدلان را نیست غیر از جان‌سپردن مشکلی
آنچه‌ایشان راست مشکل ، کارآسان منست
من که باشم ، تا زنم لاف غلامی بر درش؟
بندهٔ آنم که دولت خواه سلطان منست
آن که بردامان‌چاکم‌طعنه می‌زد ، گو: بزن
کین چنین صد چاك‌دیگر در گریبان منست
هر چه می گوید هلالی در بیان زلف او
حسب حال تیرهٔ بخت پریشان منست ٤٣٠

۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵

بهر که قصهٔ دل گفته ام دلش خونست — توهم مپرس زمن ، تانگویمت‌چونست
منم ، که دردمن ازهیچ‌بیدلی کم نیست — تویی، که نازتوازهرچه گویم‌افزونست
مگو که : خواب‌اجل‌بست‌چشم‌مردم‌را — که چشم‌بندی آن‌نرگس پرافسونست
همای وصل تو پاینده باد بر سر من — که زیر سایهٔ او طالعم همایونست
کنون که‌باتوام ، ای‌کاش دشمنان‌مرا — خبر دهند که : لیلی بکام مجنونست ٤٣٥
طبیب ، گو :بعلاج‌مریض عشق‌مکوش — که کار او دگر وحال اودگر گونست
هلالی ، ازدهن و قامتش حکایت کن — که این علامت ادراك طبع موزونست

۵

نخل بالای تو سر تا بقدم شیرینست — این‌چه‌نخلست که‌هم‌نازك‌وهم‌شیرینست؟

بسکه‌چون نیشکری نازك‌وشیرین ولطیف بند بند تو ، ز سر تا بقدم شیرینست

۴۴۰ گرچه‌درعهد تو شیرین‌سخنان‌بسیارند کس‌بشیرین‌سخنی مثل‌تو کم‌شیرینست

دم صبحست ، بیا، تاقدح از کف ننهیم که می‌تلخ‌درین یك دوسه‌دم شیرینست

تا نوشتست هلالی سخن لعل لبت چون نی قند سراپای قلم شیرینست

۲ - ۳ - ۴

برخیز، تا نهیم سر خود بپای دوست جان‌رافدا کنیم، که‌صدجان‌فدای‌دوست

دردوستی ملاحظهٔ مرگ‌وزیست نیست دشمن به‌از کسی، که نمیرد برای‌دوست

۴۴۵ حاشا ! که غیردوست کند جابچشم من دیدن نمیتوان دگری را بجای‌دوست

ازدوست، هرجفا که‌رسد ، جای‌منتست زیرا که‌نیست‌هیچ‌وفاچون جفای‌دوست

با دوست‌آشنا شده ، بیگانه ام ز خلق تا آشنای من نشود آشنای‌دوست

در حلقهٔ سگان درش می روم ، که باز احباب صف زنند بگرد سرای‌دوست

دست دعا گشاد هلالی بدرگهت یعنی : بدست‌نیست‌مراجزدعای‌دوست

۱ - ۲ - ۳ - ۴

۴۵۰ گفتی : بگو که : درچه‌خیالی‌وحال‌چیست ؟
ما را خیال تست ، ترا در خیال چیست ؟

جانم بلب رسید ، چه پرسی ز حال من ؟
چون قوت جواب ندارم ، سؤال چیست ؟

بی ذوق را ز لذت تیغت چه آگهی ؟
از حلق تشنه پرس که : آب زلال چیست ؟

گفتم : همیشه فکر وصال تو می کنم
درخنده‌شد که : این همه فکر محال چیست ؟

دردا ! که عمر در شب هجران گذشت و من
آگه نیم هنوز که : روز وصال چیست ؟

۴۵۵ چون حل نمی شود بسخن مشکلات عشق
در حیرتم که : فایدهٔ قیل و قال چیست ؟

ای دم بدم بخون هلالی کشیده تیغ
مسکین چه کرد؟ موجب چندین ملال چیست؟

۱ - ۳ - ۴ - ۵

شیشهٔ می دور ازان لبهای میگون می گریست
تا دل خود را دمی خالی کند، خون می گریست
دوش بر سوز دل من گریها می کرد شمع
چشم من آن گریه را می دید و افزون می گریست
آن نه شبنم بود در ایام لیلی، هر صباح
آسمان شب تا سحر بر حال مجنون می گریست
سیل در هامون، صدا در کوه، میدانی چه بود؟
٤٦٠ از غم من کوه می نالید و هامون می گریست
چیست دامان سپهر امروز پرخون از شفق؟
غالبا امشب ز درد عشق گردون می گریست
بر رخ زردم ببین خطهای اشك سرخ را
این نشانیهاست کامشب چشم من خون می گریست
شب که میخواندی هلالی را و میراندی بناز
در درون پیش تو می خندید و بیرون می گریست

۳ - ۴ - ۵

این تازه گل، که می رسد، از بوستان کیست؟
نخل کدام گلشن و سرو روان کیست؟
باز این نهال تازه، که سر می کشد بناز
٤٦٥ سرو کشیده قامت نازك میان کیست؟
ای دل، ز تیر ابروی پر فتنه اش منال
تو تیر را ببین و مگو کز کمان کیست؟

دشنامها ، که از تو رساندند قاصدان
دانستم از ادای سخن کز زبان کیست
گر افگنند پیش سگت بعد کشتنم
داند ز بوی درد که : این استخوان کیست
افسانه شد حدیث من ، آخر شبی بپرس
کین گفتگو ، که می گذرد، داستان کیست؟
۴۷۰ از آه گرم سوخت هلالی و کس نگفت :
دودی که بر فلك شده از دودمان کیست ؟

۴ - ۳

من باتویکدلم ، سخن و قول من یکیست | اینست قولمن که شنیدی ، سخن یکیست
بگداختم ، چنانکه اگر سر برم بجیب | کس‌پی‌نمی برد که : درین‌پیرهن یکیست
خواهم بصد هزار زبان وصف او کنم | لیکن مقصرم ، که زبان در دهن یکیست
ماه مرا بزهره جبینان چه نسبتست ؟ | ایشان چو انجمند و مه انجمن یکیست
۴۷۵ صدبار ازتوشوکت خوبان شکست یافت | خسرو هزار وخسرو لشکرشکن یکیست
بر خاستست نقش دویی از میان ما | ما از کمال عشق دو جانیم و تن یکیست
در درگهت رقیب و هلالی برابرند | طوطی درین دیار چرا با زغن یکیست؟

۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵

بی تو هر روز مرا ماهی و هر شب سالیست
شب‌چنین،روزچنان، آه ! چه‌مشکل‌حالیست !
هرگزت نیست بر احوال غریبان رحمی
ما غریبیم و تو بی رحم ، غریب احوالیست !
۴۸۰ گر فتد مردم چشمم برخت ، روی مپوش
تو همان گیر که : بر روی تواین‌هم‌خالیست
بر لب چشمهٔ نوشین تو آن سبزهٔ خط
شکرستان ترا طوطی فارغ بالیست

می روی تند که: باز آیم و زارت بکشم
این نه تندیست، که در کشتن من اهمالیست
قرعهٔ بندگی خویش بنامم زده ای
این سعادت عجبست! این چه مبارك فالیست!
ماه من سوی هلالی نظری کرد و گذشت
کوکب طالع او را نظر اقبالیست

۱ - ۲ - ۳ - ۴

در دل بیخبران جز غم عالم غم نیست — در غم عشق تو ما را خبر ازعالم نیست ۴۸۵
خاك آدم که سرشتند غرض عشق تو بود — هر که خاك ره عشق تو نشد آدم نیست
ازجنون من وحسن تو سخن بسیارست — قصهٔ ما وتو از لیلی ومجنون کم نیست
گر طبیبان ز پی داغ تو مرهم سازند — کی گذاریم؟ که آن داغ کم ازمرهم نیست
بسکه سودای تودارم غم خود نیست مرا — گر ازین پیش غمی بود کنون آنهم نیست
من، که امروز هلاك دم جان بخش توام — دم عیسی چه کنم؟ چون دم او این دم نیست ۴۹۰
غنچهٔ خرمی از خاك هلالی مطلب — که سر روضهٔ او جای دل خرم نیست

۱ - ۲ - ۳ - ۴

کدام جلوه، که درسروسرفراز تو نیست؟ — کدام فتنه، که درجلو های ناز تو نیست؟
مکن بخاك درش، ای رقیب، عرض نیاز — که نازنین مرا حاجت نیاز تو نیست
دلا، بشام فراق از بلای حشر مپرس — که روز کوته او چون شب دراز تو نیست
ر سجده پیش رخش منع ما مکن، زاهد — نیاز اهل محبت کم از نماز تو نیست ۴۹۵
بکوی عشق، هلالی، نساختی کاری — چه شد؟ مگر کرم دوست کارساز تو نیست؟

۳ - ۴

دگرم بستهٔ آن زلف سیه نتوان داشت — آن چنانم که بزنجیر نگه نتوان داشت
تاب خیل و سپه زلف و رخی نیست مرا — روزوشب معرکه باخیل وسپه نتوان داشت
تا کی آن چاه ذقن را نگرم با لب خشك؟ — این همه تشنه مرا برلب چه نتوان داشت
دیده بر بستم و نومید نشستم، چه کنم؟ — بیش ازین دیده بامید بره نتوان داشت ۵۰۰

با وجود رخ او دیدن گل کی زیباست ؟ پیش خورشید نظر جانب مه نتوان‌داشت

۴ - ۳

در مجلس اگر او نظری بادگری داشت دانند حریفان که در آن‌هم نظری داشت
هر لاله ، که با داغ دل از خاك بر آمد دیدم که: زسودای‌تو پرخون‌جگری داشت
امروز سر زلف تو آشفته چرا بود ؟ گویا ز پریشانی دلها خبری داشت
۵۰۵ فریاد ! که رفت ازسرم آن سرو، که عمری من خاك رهش بودم و بر من گذری داشت
با جام وقدح عزم‌چمن کرد ، چو نرگس هر کس که‌درین‌روز بکف‌سیم وزری داشت
زین مرحله آهنگ عدم کرد هلالی مانند غریبی ، که هوای سفری داشت

۴ - ۳ - ۲

دل چه‌باشد ؟ کز برای یارازان نتوان گذشت
یار اگر اینست ، بالله می‌توان‌ازجان گذشت
از خیال آن قد رعنا گذشتن مشکلست
راست‌میگویم ، بلی ، ازراستی نتوان گذشت
۵۱۰ جز بروز وصل عمر وزندگی حیف‌ست حیف
حیف‌از آن‌عمری که برمن‌درشب‌هجران گذشت
یار بگذشت ، ازهمه خندان وازمن خشمناك
عمر برمن‌مشکل و بردیگران آسان گذشت
چون گذشت‌ازدل‌خدنگش، گو: بیا، تیراجل
هرچه‌آیدبگذرد، چون‌هرچه‌آمدآن گذشت
پیش‌ازین گرجام‌عشرت‌داشتم ، حالاچه‌سود؟
ازفلك دور دگر خواهم ، که‌آن دوران گذشت
خلق گویندم : هلالی ، دردخود راچاره کن
کی توانم چارهٔ دردی که‌از درمان گذشت ؟

۴ - ۳ - ۲

۵۱۵ روز من شب شد و آن ماه براهی نگذشت این‌چه‌عمریست که‌سالی‌شدوماهی‌نگذشت؟

ذوق آن جلوه مرا کشت، که وی ازسر ناز آمد و گاه گذشت از من و گاهی نگذشت

عمر بگذشت و همان روز سیه در پیشست در همه عمر چنین روز سیاهی نگذشت

قصهٔ شهر دل و لشکر اندوه مپرس که از آن عرصه باین ظلم سپاهی نگذشت

نگذشت آن مه و زارست هلالی برهش حال درویش خرابست که شاهی نگذشت

۳ - ۴ - ۵

یا تمنای وصال تو مرا خواهد کشت یا تماشای جمال تو مرا خواهد کشت ۵۲۰

باز در جلوهٔ ناز آمده ای همچو نهال جلوهٔ ناز نهال تو مرا خواهد کشت

روز وصلست، تو در کشتن من تیغ مکش که شب هجر خیال تو مرا خواهد کشت

چند پرسی که: ترا زار کشم یا نکشم؟ جهد کن، ورنه خیال تو مرا خواهد کشت

شاه من، تابکی این سر کشی و حشمت و ناز؟ وه! که این جاه و جلال تو مرا خواهد کشت

گم شدی باز، هلالی، بخیال دهنش این خیالات محال تو مرا خواهد کشت ۵۲۵

۲ - ۳ - ۴

آمد آن سنگین دل وصد رخنه در جان کرد ورفت

ملك جان را از سپاه غمزه ویران کرد و رفت

آنکه در زلف پریشانش دل ما جمع بود

جمع مارا، همچوزلف خود، پریشان کرد ورفت

قالب فرسودهٔ ما خاك بودی کاشکی!

برزمین کان شهسوار شوخ جولان کرد و رفت

گر دل از دستم بغارت برد، چندان باك نیست

غارت دل سهل باشد، غارت جان کرد و رفت

رفتی و دل بردی و جان من از غم سوختی

باز گرد آخر، که چندین ظلم نتوان کرد ورفت ۵۳۰

دل بسویش رفت و درهجران مرا تنها گذاشت

کار برمن مشکل و برخویش آسان کرد و رفت

در دم رفتن هلالی جان بدست دوست داد
نیم‌جانی داشت ، آن‌هم صرف جانان کردورفت

۲-۳-۴

دل بامید کرم دادم و دیدم ستمت
چه ستمها که ندیدم بامید کرمت ؟
دارم آن سر: که بخاك قدمت سر بنهم
غیر ازینم هوسی نیست ، بخاك قدمت
٥۳٥ تویی آن پادشه مملکت‌حسن ، که نیست
حشمت‌وخیل بتان درخورخیل وحشمت
لطف‌تو کم ز کم وجور تو بیش ازبیشست
میکنم شکر وندارم گله از بیش‌و کمت
عاشق دلشده را موج غم از سر بگذشت
دست او گیر ، که افتاده بدریای غمت
رقم از مشك زدی بررخش، ای‌کاتب صنع
آفرین برتو و بر خامهٔ مشکین رقمت !
دفتر شرح غمت رفت ، هلالی ، همه جا
گرچه صد ره ببریدیم زبان قلمت

۴-۳

٥٤۰ در کوی تو آمد بسرم سنگ ملامت
مشکل که ازین کوی برم جان‌بسلامت
نتوان گله ازجور و جفایی که تو کردی
جور تو کرم بود و جفای تو کرامت
امروز درین شهر مرا حال غریبست
نی رای سفر کردن و نی روی اقامت
شد سیل سرشکم سبب طعنهٔ مردم
توفان بلا دارم و دریای ملامت
« قدقامت » و فریاد مؤذن نکند گوش
آن کس که بفریاد بود زان قد وقامت
٥٤٥ ای دل ، که تو امروز گرفتار فراقی
امروز توکم نیست ز فردای قیامت
بی روی تو یك چند اگر زیست هلالی
جان میدهد اینك بصد اندوه و ندامت

۴-۳

نا دیده میکنی ، چو فتد دیده بر منت
جانم فدای دیدن و نادیده کردنت
فردا ، که ریزه ریزه شود تن بزیرخاك
برخیزم و چو ذره درآیم ز روزنت
با آنکه رفت روشنی چشمم از غمت
دارم هنوز دوست تر از چشم روشنت

کر میکشی، نمیروم از صید کاه تو

دست منست و حلقهٔ فتراك توسنت ۵۵۰

بر دامن تو بادهٔ کلکون چکیده است

یا خون ماست آنکه کرفتست دامنت؟

مستی و کردنی چو صراحی کشیده‌ای

خوش آنکه دست خویش درآرم بکردنت

دیکر ترا چه باك، هلالی، ز دشمنان؟

کان ماه با تو دوست شد و مرد دشمنت

۴ - ۳

اکر از آمدنم رنجه نکردد خویت
هردم از دیده قدم سازم و آیم سویت

کر بدانم که توان برسر کویت بودن
تا توانم نروم جای دکر از کویت ۵۵۵

سرمن خاك رهت باد! که شاید روزی
بر سرم سایه کند سرو قد دلجویت

یا مرا زار بکش، یا مرو از پیش نظر
که ز کشتن بترست این که نبینم رویت

میکشم هرنفس از خط و ز زلفت آهی
آه! بنکر که: چها میکشم از هر مویت!

بعدازین لطف کن و دردل تنکم بنشین
تا نشستن نتواند دکری پهلویت

ای با بروی تومایل همه کس چون مه عید
ازهلالی چه عجب میل خم ابرویت؟ ۵۶۰

۱ - ۲ - ۳ - ۴

چه غم کر درسرم شوریست ازسودای کیسویت؟

سر صد همچو من بادا فدای هر سر مویت

تن چون موی را خواهم بکیسوی تو پیوستن

بدین تقریب خودرا خواهم افکندن بپهلویت

بروی خوبت از روزی که خط بندکی دادم

ز غمهای جهان آزادم، ای من بندهٔ رویت

بدور لاله و گل چون بگلگشت چمن رفتی
خجل‌شد آن یك از رنگ‌تو و آن دیگر از بویت
۵۶۵ از آن رو برسر کویت قدم کردم ز فرق سر
که میخواهم نگردد پایمال من سر کویت
خدارا ! چون بپایت سرنهم ، رخ برمتاب ازمن
که میل سجده دارم پیش محراب دو ابرویت
نترسم گر بخون ریز هلالی تیغ برداری
ولی ترسم که : آزاری رسد بر دست و بازویت

۲ - ۳ - ۴

خدارا ، تند سوی من مبین ، چون بنگرم سویت
تغافل کن زمانی ، تا ببینم یك زمان رویت
زخاك کوی من ، گفتی : برو ، یا خاك شو اینجا
چو آخر خاك خواهم شد من و خاك سر کویت
۵۷۰ تنم زارست‌وجان محزون ، جگر پردرد ودل پرخون
ترحم کن ، که دیگر نیست تاب تندی از خویت
بصد تیغ ستم کشتی مرا ، عذر تو چون خواهم ؟
کرمها میکنی ، صد آفرین بر دست و بازویت
پس از عمری اگر یك لحظه پهلوی تو بنشینم
رقیب اندر میان آید ، که دور افتم ز پهلویت
میانت یکسر مویست و جان در اشتیاق او
بیا ، ای جان مشتاقان فدای هر سر مویت
هلالی را نگشتی ، گر سجود از دیدنت مانع
سرش در سجده بودی ، تا قیامت ، پیش ابرویت

۲ - ۳ - ۴ - ۵

۵۷۵ مرا بباده ، نه باغ و بهار شد باعث بهار و باغ چه باشد ؟ که یارشد باعث

رسیده بود گل ، آن سرو هم بباغ آمد — بیار می ، که یکی صد هزارشد باعث
نبود نالهٔ مرغ چمن ز جلوهٔ گل — لطافت رخ آن گلعذار شد باعث
اگر بمیکده رفتیم عذر ما بپذیر — که باده خوردن مارا خمار شد باعث
اگر ز کوی تو رفتیم اختیار نبود — فغان و نالهٔ بی اختیار شد باعث
گرازتویك دوسه‌روزی‌جدا شدیم‌مرنج — که گردش فلك و روزگار شد باعث ۵۸۰
قرار در شکن زلف یار خواهم کرد — بدین قرار دل بیقرار شد باعث
بمجلس تو هلالی کشید طعن رقیب — گل وصال تو بر زخم خار شد باعث

۲ - ۳ - ۴

مشتاق درد را بمداوا چه احتیاج ؟ — بیمار عشق را بمسیحا چه احتیاج ؟
چون جلوه‌گاه سبزخطان‌شد مقام دل — مارا دگر بسبزه وصحرا چه احتیاج ؟
تا کی‌بنازرفتن و گفتن که : جان‌بده ؟ — جان‌میدهم ، بیا ، بتقاضا چه احتیاج ؟ ۵۸۵
چون ما فرح ز سایهٔ قصر تو یافتیم — ما را بفیض عالم بالا چه احتیاج ؟
واعظ ، ملالت توببانگ‌بلند چیست ؟ — آهسته‌باش ، اینهمه غوغا چه‌احتیاج؟
تا چند بهر سود وزیان درد سر کشیم ؟ — داریم‌یك‌سر، اینهمه‌سودا چه‌احتیاج ؟
دور از تو خو گرفته هلالی بکنج غم — اورا بگشت باغ و تماشا چه‌احتیاج؟

۲ - ۳ - ۴ - ۵

بدین هوس که : دمی سر نهم بپای قدح — هزار بار فزون خوانده ام دعای قدح ۵۹۰
منم ، که وقف خرابات کرده ام سر و زر — زر از برای شراب و سر از برای قدح
بریز خون من و خون بها شراب بیار — بگیر جوهر جانم ، بده بهای قدح
رسید موسم گشت چمن ، بیا ساقی — که تازه شد هوس باده و هوای قدح
بیاد لعل تو تا کی لب قدح بوسم ؟ — خوش‌آنکه بوسه برآن‌لب زنم‌بجای‌قدح
هلالی ، ازقدح می چه جای پرهیزست ؟ — بیا ، که پیر مغان میزند صلای قدح ۵۹۵

۲ - ۳ - ۴

ای چشم تو شوخ تر ز هرشوخ — چشم ازتو ندیده شوخ ترشوخ
از نام دوچشم خود چه پرسی ؟ — این فتنه گرستوآن‌دگرشوخ

بالله ! که نزاد مادر دهر مانند تو نازنین پسر شوخ

مسکین دل عاشقان شکستند این سنگدلان سیمبر شوخ

٦٠٠ ترك سر خویش کن ، هلالی کین طایفه‌اند سر بسر شوخ

۳ - ۴

خوشا کسی که درین عالم خراب آباد

اساس ظلم فکند و بنای داد نهاد

بیا ، بیا ، که ازآن رفتگان بیاد آریم

که رفته اند و ازیشان کسی نیارد یاد

مکن اقامت و بنیاد خانمان مفگن

که دست حادثه خواهد فکندش از بنیاد

توانگری که در خیر بر فقیران بست

دری ز عالم بالا بروی او نگشاد

٦٠٥ کسی که یافت براحوال زیردستان دست

بظلم اگر نستاند ، خداش خیر دهاد

صنوبرا ، تو چه دل بسته‌ای بهر شاخی ؟

چو سرو باش ، که از بار دل شوی آزاد

چه خوش فتاد هلالی ببنده خانهٔ عشق

برو غلامی این خاندان مبارك باد !

۳ - ۴

دوش باصد عیش بودی ، هرشبت چون دوش باد

گرچوخونم باحریفان باده خوردی نوش باد

هر که جزکام توجوید ، باد ، یارب ! تلخکام

هر که جز نام تو گوید تا ابد خاموش باد

٦١٠ سر کشان را از رکابت باد طوق بندگی

حلقهٔ نعل سمندت چرخ را در گوش باد

میگذشتی با لباس ناز و میگفتند خلق :

این قبای حسن دایم زیور آن دوش باد

که گهی شبها درآغوش خودت بینم بخواب

دست من روزی ببیداری درآن آغوش باد

تا هلالی لعل میگون تو دید از هوش رفت

زین شراب لعل تا روز ابد مدهوش باد

۱ - ۲ - ۳ - ۴

بیا ، بیا ، که دل وجان من‌فدای تو باد
سری که بر تن‌من‌هست خاك‌پای تو باد

دلم بمهر تو صد پاره باد و هر پاره
هزار ذره و هرذره در هوای تو باد ٦١٥

ز خانه تا بدر آیی و پا نهی بسرم
سرم فتاده بخاك در سرای تو باد

ترا ببسمل من گر رضاست ، بسم‌الله
بیا ، بیا ، که قضا تابع رضای تو باد

مقصرم ز دعا در جواب دشنامت
ملایك همه افلاك در دعای تو باد

مباد آنکه رمد هرگز از بلای تو دل
درین جهان ودرآن نیز مبتلای تو باد

بدرد خوی گرفتم ، دوا نمیخواهم
همیشه در دل من درد بی‌دوای تو باد ٦٢٠

چه‌لطف بود ، رقیبا ، که‌رفتی از کویش؟
بدین‌ثواب که کردی‌بهشت جای‌تو باد

اگر هلالی بیچاره در هوای تو مرد
برای مردن او غم مخور ، بقای تو باد

۳ - ۴

کارم از دست شد و دل ز غمت زار افتاد

فکر دل کن ، که مرا دست ودل از کار افتاد

بهتر آنست که چون گل نشوی همدم خار

چند روزی که گل حسن تو بی خار افتاد

میرود خون دل از دیده ، ولی دل چه کند ؟

که مرا این همه از دیدهٔ خونبار افتاد ٦٢٥

تا ابد پشت بدیوار سلامت ننهد

دردمندی که درآن سایهٔ دیوار افتاد

گر براه غمت افتاد هلالی غم نیست
در ره عشق ازین واقعه بسیار افتاد

۴ - ۳

سایه ای کز قد و بالای تو بر ما افتد
به ز نوریست که از عالم بالا افتد
هر کجا دیده برآن قامت رعنا افتد
رود از دست دل زار و همان جا افتد
٦٣٠ هر که در کوی تو روزی بهوس پای نهاد
عاقبت هم بسر کوی تو از پا افتد
آنکه افتد سر ما در گذر او همه روز
کاش ! روزی گذر او بسر ما افتد
افتد ازگریه تن زار هلالی هرسو
همچو خاشاك ضعیفی که بدریا افتد

۴ - ۳ - ۲

٦٣٥ گر ز رخسار تو یك لمعه بدریا افتد — آب آتش شود و شعله بصحرا افتد
بسکه از قد تو نالیم بآواز بلند — هر نفس غلغله در عالم بالا افتد
روز وصلست ، هم امروز فدای تو شوم — کار امروز نشاید که بفردا افتد
دارم امید که : چون تیغ کشی دردم قتل — هر کجا پای تو باشد سرم آنجا افتد
رفتی از خانه ببازار بصد عشوه و ناز — آه ازین ناز ! درین شهر چه غوغا افتد؟
آنکه انداخت درین آتش سوزان مارا — دل ما بود ، که آتش بدل ما افتد!
دل مدهوش هلالی ، که ز پا افتادست — کاش در جلوه گه آن بت رعنا افتد

۱ - ۲ - ۳ - ۴

٦٤٠ ترا گهی که نظر بر من خراب افتد — دلم زبسکه تپد در من اضطراب افتد
دلم بیاد لبت هر زمان شود بیخود — علی الخصوص زمانی که درشراب افتد
توچون شراب خوری با رقیب خنده زنان — ز خندهٔ تو نمك در دل کباب افتد

زبهر جلوه چو خورشید من رود بر بام — بخانها همه از روزن آفتاب افتد
مگو : بدوزخ هجر افکنم هلالی را — روا مدار که بیچاره در عذاب افتد

۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵

چو از داغ فراقت شعلهٔ حسرت بجان افتد
چنان آهی کشم ازدل ، که آتش درجهان افتد ٦٤٥
سجود آستانت چون میسر نیست میخواهم
که آنجا کشته گردم ،تاسرم برآستان افتد
نماند از سیل اشك من زمین را یك بنا محکم
کنون ترسم که نقصان در بنای آسمان افتد
براهت چندزار وناتوان افتم ، خوش آن روزی
که ازچشمت نگاهی جانب این ناتوان افتد
تن زار مرا هر دم رقیب آزرده می سازد
چنین باشد، بلی،چون چشم سگ بر استخوان افتد
هلالی آن چنان در عاشقی رسوای عالم شد
که پیش از هرسخن افسانهٔ او درمیان افتد ٦٥٠

۵

آب حیات حسنت گل برگ تر ندارد — طعم دهان تنگت تنگ شکر ندارد
ای دیده ، تیز منگر در روی نازك او — کز غایت لطافت تاب نظر ندارد
درهر گذر که باشی ، نتوان گذشتن ازتو — آری،چوجانی و کس ازجان گذر ندارد
سگ را بخون آهو رخصت مده، که مسکین — ازرشك چشم مستت خون درجگر ندارد
در عشق تو هلالی از ترك سر بسر شد — دیوانه است وعاشق ، پروای سر ندارد ٦٥٥

۱ - ۲ - ۳ - ۴

روز عمرم چند، یارب ! چون شب غم بگذرد؟
عمر من کم باد ، تا روز چنین کم بگذرد

دولت وصلت گذشت و محنت هجران رسید
آن گذشت ، امیدمی‌دارم که‌این‌هم بگذرد
نگذرد ، گر سالها باشم براهش منتظر
ور دمی غایب شوم ، آید همان دم بگذرد
چون ز درد هجر گریان بر سر راهش روم
گریهٔ من بیند و خندان و خرم بگذرد
٦٦٠ مرهمی نه بر دل افکار من ، بهر خدا
پیش ازان روزی که کار دل ز مرهم بگذرد
هر که از روی ارادت پا نهد در راه عشق
عالمی پیش آیدش کز هر دو عالم بگذرد
تا کنون عمر هلالی در غم رویت گذشت
عمر باقی‌مانده، یا رب ! هم درین‌غم بگذرد

۱ - ۲ - ۳ - ۴

ماه شهرآشوب‌من ، هر که براهی بگذرد
شهر پرغوغاشود ، چونان که‌ماهی بگذرد
روزم‌ازهجران‌سیه‌شد ، آفتاب‌من کجاست؟
تا بسویم در چنین روز سیاهی بگذرد
٦٦٥ چون بره می‌بینمش ، بیخودتظلم می کنم
همچو مظلومی که بروی‌پادشاهی بگذرد
ای که در عشق بتان لاف صبوری می زنی
صبر کن ، تازین‌حکایت‌چند گاهی بگذرد
نگذرد ، گر سالها باشم براهش منتظر
ور دمی‌غایب‌شوم ، آن‌دم چوماهی بگذرد
با وجودآنکه‌آتش زد مرا در جان و دل
دل نمی‌خواهد که سویش دودآهی بگذرد
ساقیا ، لب‌تشنه مردم ، کاش‌برمن بگذری
وه ! چه‌باشدآب‌حیوان بر گیاهی بگذرد؟
٦٧٠ در صف خوبان تودرجولان‌وخلقی درفغان
همچوآن‌شاهی که باخیل‌وسپاهی بگذرد
گفت : می‌خواهم که از پیش‌هلالی‌بگذرم
آه ! گرظلمی چنین بر بی گناهی بگذرد!

۱ - ۲ - ۳ - ۴

شمع ، دوش از نالهٔ من گریهٔ بسیار کرد
غالبا سوز دل من در دل او کار کرد
حال دل می‌داند آن شوخ‌وتغافل می کند
این سزای‌آنکه سر عشق را اظهار کرد

نالهٔ من این‌همه زان ماه خوش‌رفتار نیست — هرچه با من کرد دورچرخ کج‌رفتار کرد

عاشقان زین پیش دایم عزتی می‌داشتند — محنت‌عشقش عزیزان‌جهان را خوار کرد ٦٧٥

عشق آسان می نمود اول بامید وصال — نا امیدیهای هجرانش چنین دشوار کرد

در بلای عشق کی خوانم دعای عافیت ؟ — کز دعاهای چنین می باید استغفار کرد

فی المثل گرخاك‌خواهدشدرقیب سنگدل — خواهداز خاکش فلك‌راه مرا دیوار کرد

گاه گاهی گرهلالی را بپرسی دور نیست — زانکه آن بیچاره را این‌آرزو بیمار کرد

۲ - ۳ - ۴

مسکین طبیب ، چارهٔ دردم خیال کرد — بیچاره را ببین : چه خیال محال کرد؟ ٦٨٠

کی می‌رسد خیال طبیبان بدرد من ؟ — دردم بدان رسید که نتوان‌خیال کرد

دارد هزار تفرقه دل در شب فراق — کو آن فراغتی که بروز وصال کرد؟

گل پیش عارض توشد از انفعال سرخ — آن خنده‌ای که کردهم‌از انفعال کرد

سنگین‌دلی، که اسب‌جفا تاخت برسرم — موری ضعیف را بستم پایمال کرد

سلطان وقت شد زگدایان کوی عشق — درویش میل سلطنت بی زوال کرد ٦٨٥

گفتی که: حلقه‌ساخت ، هلالی، قد ترا — آن کس که‌ابروان‌تراچون‌هلال کرد

۱ - ۲ - ۳ - ۴

نمی توان بتو شرح بلای هجران کرد — فتاده‌ام ببلایی ، که شرح نتوان کرد

ز روزگار مرا خود همیشه دردی بود — غم تو آمد و آن را هزارچندان کرد

بلای هجرتومشکل‌بود، خوش‌آن‌بیدل — که مرد پیش‌تووکاربرخودآسان کرد

خیال کشتن‌من‌داشت،وه ! چه‌شدیارب؟ — کدام سنگدل آن‌شوخ‌راپشیمان کرد؟ ٦٩٠

جراحت دل ما بر طبیب ظاهر نیست — که تیرغمزهٔ او هرچه کردپنهان کرد

نیافت لذت ارباب ذوق ، بی دردی — که قدر درد ندانست‌وفکردرمان کرد

هلالی ، از دل‌مجروح من‌چه می‌پرسی؟ — خرابه‌ای که‌تودیدی،فراق‌ویران کرد

۳ - ۴

من عاشق و دیوانه و مستم ، چه توان کرد ؟

می خواره و معشوق پرستم ، چه توان کرد؟

٦٩٥ گر ساغر سی روزه کشیدم ، چه توان گفت؟
ور توبهٔ چل ساله شکستم ، چه توان کرد؟
گویند که : رندی و خراباتی و بد نام
آری، بخدا، این همه هستم ، چه توان کرد؟
من رسته ام از قید خرد ، هیچ مگویید
ور زانکه ازین قید نرستم ، چه توان کرد؟
بر خاستم از صومعهٔ زهد و سلامت
در کوی خرابات نشستم ، چه توان کرد؟
عهدم همه با پیر مغانست ، هلالی
گر با دگری عهد نبستم ، چه توان کرد؟

۲ - ۳ - ۴

٧٠٠ بناز می رود و سوی کس نمی نگرد | هزار آه کشم ، یك نفس نمی نگرد
گهی بپس روم و که سر رهش گیرم | ولی‌چه‌فایده؟چون‌پیش‌وپس‌نمی نگرد
چوغمزه‌اش ره‌دین زد چه‌سودنالهٔ‌جان؟ | که راهزن بفغان جرس نمی نگرد
کسی که‌درهوس‌روی ماه رخساریست | در آفتاب ز روی هوس نمی نگرد
دلم بسینهٔ صد چاك مشکل آید باز | که مرغ رفته بسوی قفس نمی نگرد
٧٠٥ خطاست‌پیش‌رخش‌سوی‌نوخطان‌دیدن | کسی‌بموسم گل‌خاروخس نمی نگرد
گذشت وسوی‌هلالی‌ندیدو رحم‌نکرد | چه‌طالعست که‌هر گز بکس‌نمی‌نگرد؟

۲ - ۳ - ۴

باغ عیش من بجای گل همه خــار آورد
آری ، این‌نخلی که من‌دارم ، همین بار آورد
کوه از سیل سرشکم در صدا آید ، بلی
گریـهٔ مـن سنگ را در نـالهٔ زار آورد
عالمی در گریه است از نالهٔ جانسوز من
نـوحه‌ای کز درد خیزد گریه بسیار آورد

گر دل آزرده را جز داغ او مرهم نهم
بر دل آن مرهم شود داغی که آزار آورد ۲۱۰
هر که ابروی تو دید و مایل محراب شد
زود باشد کز خجالت رو بدیوار آورد
تا ز خورشید جمالت گرم‌شد بازار حسن
هر دم این دیوانه را سودا ببازار آورد
پای بر فرق هلالی نه، که بهر مقدمت
هر زمان صد گوهر از چشم گهر بار آورد

۳ - ۴

تا کی آن شوخ نظر بر دگری‌اندازد؟ کاشکی جانب ما هم نظری اندازد
آه ازآن خنجرمژگان، که‌بهرچشم‌زدن چاکها در دل خونین جگری اندازد ۲۱۵
بخت بدگر نرساند خبر وصل ترا باری از مرگ رقیبان خبری اندازد
ای‌خوش آن‌عاشق‌پرذوق، که ازغایت‌شوق دست در گردن زرین کمری اندازد
سر گرانست هلالی، قدح باده بیار تا شود مست و بپای تو سری اندازد

۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵

یار، هرچند که رعنا وسهی قدباشد گر بعشاق نکویی بکند بد باشد
مقصد اهل نظر خاك در تست، بلی چون‌تومقصودشوی کوی تومقصدباشد ۲۲۰
آنکه‌در حسن بودیکصد خوبان‌جهان حسن‌خلقی‌اگرش هست یکی‌صدباشد
الف قد تو پیش همه مقبول افتاد این نه‌حرفیست که بروی‌قلم‌رد باشد
موی ژولیدهٔ من بین و وفا کن، ورنه سبزه بینی که مرا بر سر مرقد باشد
گفتمش: دل بخم زلف‌تودر قیدبماند گفت: دیوانه همان به که مقیدباشد
حد کس نیست‌،هلالی، که‌شودهمره‌ما زانکه‌این مرحله‌را محنت بی‌حد باشد ۲۲۵

۳ - ۴ - ۵

می‌خواهم‌و کنجی که‌بجزیار نباشد من باشم و او باشد و اغیار نباشد
آنجا اثر رحمت جاوید توان یافت کان جا ز رقیبان تو آثار نباشد

هرجا که حبیبست بپهلوی رقیبست — در باغ جهان یك گل بی خار نباشد
برمن، که گرفتار توام، رحم مفرمای — رحمست بر آن کس که گرفتار نباشد
۷۳۰ ما خانه خرابیم و نداریم پناهی — ویرانهٔ ما را در و دیوار نباشد
تقصیرو فارسم رقیبست، عجب نیست — هرگز سگ دیوانه وفادار نباشد
بی یار بعالم نتوان بود ، هلالی — عالم بچه کار آید اگر یار نباشد؟

۲ - ۳ - ۴

شب هجران رسید و محنت بسیار پیدا شد
بیا ، ای بخت ، کاری کن ، که مارا کارپیدا شد
بکنج عافیت ، می خواستم ، کز فتنه بگریزم
بلای عشق ناگه از در و دیوار پیدا شد
۷۳۵ جگرخونست ، ازان این گریهٔ خونین پدید آمد
دلم زارست ، ازان این نالهای زار پیدا شد
نمی خواهم که : خورشید جمالش جلوه گر گردد
در آن منزل که روزی سایهٔ اغیار پیدا شد
عزیزان را ز سودای کسی آشفته می بینم
مگر آن یوسف گم گشته در بازار پیدا شد؟
طبیبا ، هر کرا بیماری هجران فکند از پا
اجل پیش از تو بر بالین آن بیمار پیدا شد
بسویش بگذر ، ای باد صبا و ز من بگو آنجا
که : در هجرت هلالی را بلا بسیار پیدا شد

۱-۲-۳-۴

۷۴۰ افروخت رنگت ازمی و دلها کباب شد — روی تو ماه بود ، کنون آفتاب شد
گفتم : بدورعشق تو سازم سرای عیش — غم خانه‌ای ، که‌داشتم، آن‌هم خراب‌شد
این آه گرم بی سببی نیست دم بدم — یاسینه‌سوخت ،یا دل سوزان کباب‌شد

ناصح‌زبان گشاد که: تسکین دهد مرا — نام تو برد و موجب صد اضطراب شد

خوناب‌دیده‌این‌همه‌دانی که‌از کجاست؟ — خونی که بود ، در دل غمدیده ،آب شد

هر جا که‌هست‌روی‌تو،دو پیش‌چشم‌ماست — کس در میان ما نتواند حجاب شد ۷۴۵

فارغ نشسته بود هلالی بکوی زهد — تا که لب تو دید و خراب شراب شد

۵

تا از فروغ روی تو گل‌کامیاب شد — چون صبح‌داغ سینهٔ من‌آفتاب شد

از حسن‌نیم‌رنگ تو ،ای‌ساقی‌بهار — نظاره سیر مست گل ماهتاب شد

چون کشتی‌شکسته، که‌از آب پر شود — مارادل شکسته پر از خون‌ناب شد

۱-۲-۳-۴

بر سر بالین طبیب از نالهٔ من زار شد

از برای صحت من آمد و بیمار شد ۷۵۰

دوش در کنج غم از فریاد دل خوابم نبرد

بلکه از افغان من همسایه هم بیدار شد

صبر می کردم که: درد عشق‌خوبان کم شود

لیك از داروی تلخ اندوه من بسیار شد

مدعی ،گویا ، برای کشتن ما بس نبود

کان مه نا مهربان هم رفت و با او یار شد

هر کرا سودای زلف آن پری دیوانه کرد

خانمان بر هم زد و رسوای هر بازار شد

من سگت ، ای‌ترك‌آهو چشم ، برقع‌باز کن

کز برای دیدن روی تو چشمم چار شد ۷۵۵

بس که‌آمدبرسر کویت ، هلالی، همچواشك

از نظر افتاد و در چشم عزیزت خوار شد

۱ - ۲ - ۳ - ۴

گر برون‌می‌آید ،آن‌بیرحم ، زارم می کشد
ور نمی آید ، بدرد انتظارم می کشد

گر ، معاذ الله ، نباشد دولت دیدار او
محنت هجران باندك روزگارم می کشد

ای که گویی: برسر آن کوی‌خواهی کشته‌شد
راضیم ، بالله ، اگر دانم که یارم می کشد

۷۶۰ هر گه امسالش عتاب آلوده می بینم بخود
یاد آن مسکین نوازیهای پارم می کشد

چون‌برون‌آید ، کله کج کرده ، دامن برزده
دیدن جولان آن چابك سوارم می کشد

ساقیا ، امشب که مستم لطف کن خونم بریز
ور نه ، چون‌فردا شود ، رنج خمارم می کشد

زیر بار غم ، هلالی ، کارمن جان کندنست
وه ! که آخر محنت این کار و بارم می کشد

۲ - ۳ - ۴

زان‌دل بجانب سگ کوی‌تومی کشد / کودامنم گرفته ، بسوی تو می کشد

۷۶۵ دانی چرا بدامنت آویخته دلم ؟ / خود رابابن بهانه بکوی تو می کشد

صاحبدلی ، که یافت سر رشتهٔ مراد / سر رشته‌اش بحلقهٔ موی تو می کشد

فارغ ز بوی غالیهٔ جعد سنبلم / خاطر بجعد غالیه بوی تو می کشد

ای‌ترك‌مست ، این‌همه‌سنگ‌جفامزن / بردل‌شکسته‌ای، که‌سبوی تو می کشد

بر عاشقان بلاست جفای تو و دلم / چندین بلا ز تندی خوی تو می کشد

۷۷۰ دور از رخت کشید هلالی هزار آه / آه! این چهاست کزغم‌روی‌تومی کشد؟

۱ - ۳ - ۴

باز عشق آمد و کار دل ازو مشکل شد / هر چه تدبیر خرد بود همه باطل شد

خواستم عشق بتان کم‌شود ، افزون گردید گفتم : آسان‌شوداین‌کار،بسی‌مشکل شد
پای هر کس ، که بسرمنزل عشق‌تو رسید آخر الامر سرش خاك همان منزل شد
اشك ، چون رازدلم گفت ، فتاد از نظرم با وجودی که بصد خون‌جگرحاصل شد
آن‌سهی‌سرو ، که میل دل ما جانب اوست یارب ! از بهرچه سوی دگران‌مایل شد؟ ۷۷۵
غم نبود آن : که مرادی بتغافل میکشت غم از آنست که : امروز چرا غافل شد؟
شب وصل تو هلالی قدح از دست نداد مگر از جام لبت بیخود و لایعقل شد؟
اهل عیشند ، هلالی ، همه رندان ، لیکن زان میان گوشهٔ اندوه مرا منزل شد

۲ - ۳ - ۴

اگر سودای‌عشق اینست ، من دیوانه‌خواهم‌شد
چه جای‌آشنا ؟ کزخویش‌هم بیگانه خواهم شد
دمیدی یك‌فسون وز دست‌بردی صبر وهوش من
خدارا ، ترك‌افسون کن، که‌من‌افسانه‌خواهم شد ۷۸۰
غم عشق ترا ، چون گنج ، در دل کرده‌ام پنهان
باین گنج نهانی ساکن ویرانه خواهم شد
شبی ، کز روی آتشناك ، مجلس را بر افروزی
توشمع‌جمع‌خواهی گشت ومن پروانه خواهم شد
مرا کنج صلاح و خرقهٔ تقوی نمی زیبد
گریبان چاك ورسوا جانب‌می خانه خواهم شد
بدور آن لب میگون ، مجو پیمان زهد از من
سر پیمان ندارم ، بر سر پیمانه خواهم شد
هلالی ، من نه‌آن رندم که ازمستی شوم بیخود
اگر بیخودشوم ، زان‌نرگس مستانه خواهم شد ۷۸۵

۲ - ۳ - ۴

از حال دل و دیده مپرسید که چون شد ؟
خون شد دل و از رهگذر دیده برون شد

ما بی خبران ، چون خبر از خویش نداریم
حال دل آواره چه دانیم که چون شد؟
دل خون شد و از دست هنوزش نگذاری
بگذار ، خدا را ، که دل‌ازدست‌توخون شد
تا باد صبا در شکن زلف تو ره یافت
بهر دل ما سلسله جنبان جنون شد
۷۹۰ کردیم بامید وفا صبر ، ولیکن
هر چند که کردیم جفای تو فزون شد
هر قصر امیدی ، که بر افراخته بودیم
از سیل فراق تو بیك بار نگون شد
در عشق تو گویند : بشد کار هلالی
کاری که مراد دل او بود کنون شد

۲ - ۳ - ۴

تا سلسلهٔ زلف تو زنجیر جنون شد وابستگی این دل دیوانه فزون شد
شرمنده شد از عکس جمالت مه و خورشید وزعارض گلرنگ تودل غنچهٔ خون شد
۷۹۵ خون شد دلمن ، دم بدم ، از فرقت دلبر زان رو ز ره دیدهٔ خونبار برون شد
آنجا ، که‌صبا را گذری‌نیست ، که گوید: حال دل‌این‌خسته ،بدلدار، که چون شد؟
هرچندقدت ، راست ، هلالی ، چوالف بود ازبار غم دوست ، بیك بار ، چو نون شد

۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵

گل‌شکفت‌وشوق‌آن گل‌چهره ازسرتازه شد
وای‌جان‌من ! که بر دل داغ دیگر تازه شد
گردآن‌رخسار گل گون خط زنگاری دمید
همچو اطراف چمن ، کز سبزهٔ تر تازه شد
۸۰۰ آمد از کویت نسیمی ، غنچهٔ دلها شکفت
گلشن جان زان نسیم روح پرور تازه شد

تا گذشتی همچو آب خضر بر طرف چمن
هرخس‌وخاشاك‌چون سرو و صنوبر تازه شد
توسنت بار دگر پا بر رخ زردم نهاد
دولت من بین ! که بازم سکهٔ زر تازه شد
زخمهای تیر مژگان سر بسر آورده بود
چون نمك پاشیدی ازلبها ، سرا سر تازه شد
تازه شد جان هلالی ، تا بخون عاشقان
رسم خونریزی از آن شوخ‌ستمگر تازه شد

۱ - ۲ - ۳ - ۴

غم بتان‌مخور ، ای دل ، که زارخواهی شد اگر عزیز جهانی ، تو خوار خواهی شد ۸۰۵
اگر چو من هوس زلف یار خواهی کرد ز عاشقان سیه روزگار خواهی شد
تو از طریقهٔ یاری همیشه فارغ و من نشسته ام بامیدی که یار خواهی شد
چو در وفای توام ، بر دلم جفا مپسند که پیش اهل وفا شرمسار خواهی شد
کنون بحسن تو کس‌نیست از هزار یکی تو خود هنوز یکی از هزار خواهی شد
ز فکر کار جهان بار غم بسینه منه وگرنه در سر این کار و بار خواهی شد ۸۱۰
هلالی ، از پی آن شهسوار تند مرو که نارسیده بگردش غبار خواهی شد

۳ - ۴

نیست‌عرق ، که در رهت از حرکات می چکد
هر قدمی، که می نهی ، آب حیات می‌چکد
چند بهر سیه دلی بادهٔ ناب می کشی ؟
حیف ! که آب زندگی در ظلمات می‌چکد
بس که لب تو چاشنی ریخته در مذاق جان
گریهٔ تلخ گر کنم آب نبات می‌چکد
اشك هلالی از مژه ، گرد حریم آن حرم
همچو سرشك عارفان ، در عرفات می‌چکد ۸۱۵

۳ - ۴ - ۵

آه و صد آه ! که آن مه ز سفر دیر آمد
شمع خورشید جمالش بنظر دیر آمد

گفت : سوی تو بقاصد بفرستم خبری
وه ! که قاصد نفرستاد و خبر دیر آمد

تو مدد گارشو ، ای‌خضر، که‌آن‌آب‌حیات
سوی این سوختهٔ تشنه جگر دیر آمد

نوبهار چمن عیش بدل شد بخزان
زانکه آن شاخ گل تازه و تر دیر آمد

۸۲۰ مردم ازشوق‌هم‌آغوشی آن سرو ، دریغ !
کان نهال چمن حسن ببر دیر آمد

ای فلك ، پرتوخورشیدجهانتاب کجاست؟
کامشب از غصه بمردیم و سحر دیر آمد

یار تا رفت ، هلالی ، من ازین غم مردم
که : چرا عمر من خسته بسر دیر آمد؟

۳ - ۴

روز هجران تو ، یارب ! زکجا پیش آمد؟
این چه روزیست که پیش من درویش‌آمد؟

آن بلایی‌که ز اندیشهٔ آن میمردم
عاقبت پیش من عاقبت اندیش آمد

۸۲۵ با قد همچو خدنگ از دل من بیرون آی
که مرا تیر بلا برجگر ریش آمد

چشم برهم مزن و هرطرف از ناز مبین
که بریش دلم از هر مژه صد نیش آمد

حال خودرا چو بحال دگران سنجیدم
کمترین درد من از درد همه بیش آمد

روز بگذشت ، هلالی ، شب هجران برسید
وه ! چه روزسیهست این‌که مرا پیش آمد !

۲ - ۳ - ۴

دلم ، پیش لبت ، با جان شیرین در فغان آمد
خدارا ، چارهٔ دل کن ، که این‌مسکین‌بجان‌آمد

بیا ، ای سرو ، گلزار جوانی را غنیمت دان
که خواهد نوبهار حسن را روزی خزان آمد ۸۳۰
بیزم دیگران ، دامن کشان ، تا کی توان رفتن ؟
بسوی عاشقان هم گاه گاهی میتوان آمد
حیاتی یافتم از وعدهٔ قتلش ، بحمدالله !
که مارا هرچه در دل بود اورا بر زبان آمد
سر زلفت ز بالا بر زمین افتاد و خوشحالم
که بهر خاکساران آیتی از آسمان آمد
ملولم از غم دوران ، سبك دوشی کن ، ای ساقی
ببر این کوه محنت را ، که بردلها گران آمد
کمند زلف لیلی میکشد از ذوق مجنون را
که از شهر عدم بیخود بصحرای جهان آمد ۸۳۵
بامیدی که در پای سگانت جان برافشاند
هلالی ، نقد جان در آستین ، بر آستان آمد

۳ - ۴ - ۵

نگسلد رشتهٔ جان من از آن سرو بلند
این چه نخلیست که دارد برگ جان پیوند ؟
آه ! از آن چشم، که چون سوی من افگند نگاه
چاکها در دلم از خنجر مژگان افگند
گر دهم جان بوفایش نپسندد هرگز
آه ! از آن شوخ جفا پیشهٔ دشوار پسند !
گر نگیرد ز سر لطف و کرم دست مرا
دست کوتاه من و دامن آن سرو بلند ۸٤۰
منم از چشم تو قانع بنگاهی گاهی
وز تمنای میانت بخیالی خرسند

صد رهم بینی و نـادیده کنی ، آه ز تو !
حال من دیدن و این گونه تغافل تا چند ؟
مهر رخسار تو ، چون ذره ، پریشانم ساخت
شوق خال تو مرا سوخت بر آتش چو سپند
شب هجر تو ، هلالی ، ز خراش دل خویش
چاك زد سینه ، بنوعی که دل ازخود بر کند

۲-۳-۴

۸٤٥ یارب ! غم مارا که بعرض تو رساند ؟ کانجا که تویی باد رسیدن نتواند
خاکم چو برد باد ، پریشان شوم ازغم کز من بتو ناگاه غباری برساند
مشکل غم و دردیست که درد و غم مارا بی غم نکند باور و بی‌درد نداند
خونین‌جگری ، کزغم‌هجران تو گرید از دیده بهر چشم زدن خون بچکاند
عالم همه غم دان و غم او مخور ، ای‌دل می خور ، که ترا از غم عالم برهاند
۸۵۰ مردم لب جو سرو نشانند و دل ما خواهد که : ترا بیند و در دیده نشاند
من بنده‌ام ، از بهرچه میرانی ازین در؟ کس بندهٔ خودرا ز در خویش نراند
خواهد که شود کشته بتیغ تو هلالی نیکو هوسی دارد ، اگر زنده بماند

۳ - ۴

عارضت هست بهشتی ، که عیان ساخته‌اند
قامتت آب حیاتی ، که روان ساخته اند
این چه گلزار جمالست ، که بر قامت تو
از سمن عارض و از غنچه دهـان‌ساخته اند؟
۸۵۵ لبت ، آیا چه شکر ریخت که گفتار ترا
همه شیرین سخنان ورد زبان ساخته‌اند ؟
بر گل روی تو آن سبزهٔ تر دانی چیست ؟
فتنهایی که نهان بود عیان ساخته اند

بر گمانی دهنت ساخته اند اهل یقین
چون یقین نیست ، ضرورت ، بگمان ساخته اند
مکن ، ای دل ، هوس گوشهٔ آن چشم ، بترس
زان بلاها که در آن گوشه نهان ساخته اند
گر مرا نام و نشان نیست ، هلالی، چه عجب ؟
عاشقان را همه بی نام و نشان ساخته اند

۳ ـ ۴

جان من ، بهر تو از جان بدنی ساخته اند
بروی از رشتهٔ جان پیرهنی ساخته اند ۸٦۰
بر گلت سبزهٔ عنبر شکنی ساخته اند
از گل و سبزه عجایب چمنی ساخته اند
تن سیمین تو نازك ، دل سنگین تو سخت
بوالعجب سنگدل و سیم تنی ساخته اند
الله ! الله ! چه توان گفت رخ و زلف ترا ؟
گوییا از گل و سنبل چمنی ساخته اند
خوش بخند ، ای گل بستان لطافت ، که ترا
بر گل از غنچهٔ خندان دهنی ساخته اند
من که باشم که تو گویی سخن همچو منی ؟
مردم از بهر دل من سخنی ساخته اند ۸٦۵
میکنم کوه غم از حسرت شیرین دهنان
ازمن ، این سنگدلان ، کوهکنی ساخته اند
بعد ازین راز هلالی نتوان داشت نهان
که بهر خلوت ازآن انجمنی ساخته اند

۵

عجب ! که رسم‌وفاهر کز آن پری‌داند — پری کجا روش آدمی‌گری داند ؟

دلم بعشوه ربود اول و ندانستم — که آخر اینهمه شوخی و دلبری داند

۸۷۰ بعاشقان ستم دوست عین مصلحتست — که شاه مصلحت کار لشکری داند

حدیث لعل خود ازچشم درفشانم پرس — که قد گوهر سیراب گوهری داند

بناز گفت : هلالی کمینه بندهٔ ماست — زهی سعادت ! اگر بنده پروری داند

۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵

جهان وهر چه‌درو هست پایدار نماند — بیار باده ، که عالم بیك قرار نماند

غنیمتی‌شمر،ای گل، نوای‌عشرت‌بلبل — که بر گ ریز خزان آیدو بهارنماند

۸۷۵ تو مست بادهٔ نازی، ولی‌مناز، که‌آخر — ز مستییی ، که‌توداری،بجزخمارنماند

بسی نماند که :خاکم زتند بادفراقت — روان بگردد و زان گرد هم‌غبارنماند

بروزهجر ، هلالی ، زروزگارچه نالی؟ — معینست که : این‌روز و روزگارنماند

۳ - ۴ - ۵

دلم رفت و جان حزین هم نماند — ز عمر اندکی ماند و این هم‌نماند

سرم خاك آن در شد و زود باشد — که گردش بروی زمین هم نماند

۸۸۰ نشسته بخون مردم چشم ، دانم — که درخانه مردم نشین هم نماند

چه هردم‌بناز افکنی چین برابرو ؟ — مناز، ای‌بت‌چین، که‌چین‌هم‌نماند

گر افتادهٔ خاکساری بمیرد — سهی قامت نازنین هم نماند

هلالی ، اگر نیست حالت چواول — مخور غم ، که آخر چنین‌هم‌نماند

۲ - ۳ - ۴

پیش از روزی ، که خاك قالبم گل ساختند

بهر سلطان خیالت کشور دل ساختند

۸۸۵ صد هزاران آفرین بر کلك نقاشان صنع

کز گل و آب‌این‌چنین‌شکل و شمایل‌ساختند

خوبرویان را جفا دادند و استغنا و ناز

بر گرفتاران ، بغایت ، کار مشکل ساختند

کار ما این بود کز خوبان نگه داریم دل
عاقبت ما را ز کار خویش غافل ساختند
آه ! ازین حسرت که : هرجاخواستم بینم رخش
پیش چشم من هزاران پرده حایل ساختند
هر کجا رفتند خوبان ، به شد از باغ بهشت
خاصه آن جایی که روزی چند منزل ساختند
می تپم ، نی مرده و نی زنده ، بر خاك درش
همچو آن مرغی ، که اورا نیم بسمل ساختند ۸۹۰
منظر عیش هلالی از فلك بگذشته بود
خیل اندوه تو با خاکش مقابل ساختند

۳ - ۴

بس که خلقی سخن عاشقی من کردند
دوست را با من دل سوخته دشمن کردند
سوختم زآتش این چرب‌زبانان ، چون‌شمع
سوز پنهان مرا بر همه روشن کردند
بعد ازین دست من و دامن این سنگدلان
که بآهنگ جفا سنگ بدامن کردند
برضا کوش ، هلالی و ز قسمت مخروش
هر کرا هر چه نصیبست معین کردند ۸۹۵

۱-۲-۳-۴

عاشقان ، هر چند مشتاق جمال دلبرند
دلبران بر عاشقان از عاشقان عاشق ترند
عشق می نازد بحسن و حسن می نازد بعشق
آری ، آری ، این‌دومعنی عاشق یکدیگرند

در گلستان گر بپای بلبلان خاری خلد
نو عروسان چمن صد جامه بر تن میدرند
جان شیرین بالبت آمیخت ، گویا ، در ازل
گوهر جان من و لعل تو از یك گوهرند
۹۰۰ ای‌رقیب ، ازمنع مابگذر ، که‌جانبازان‌عشق
از سر جان بگذرند ، اما ز جانان نگذرند
مردم و رحمی ندیدم زین بتان سنگدل
من نمی دانم مسلمانند ، یا خود کافرند؟
با تن لاغر ، هلالی ، از غم خوبان منال
تن‌اگر بگداخت،باکی‌نیست،جان‌می‌پرورند

۵

رند لب تشنه چرا جام شرابی نزند ؟
چون کسی بر جگر سوخته آبی نزند
هر که‌خواهد که‌دمی‌جام کشد ، همچوحباب
خیمهٔ عشق چرا بر سر آبی نزند؟
۹۰۵ شهر ویران کنم ازاشك خود، ای گنج مراد
تا دم از عشق تو هر خانه خرابی نزند
با همه مشك فشانی نتواند سنبل
که خم زلف ترا بیند و تابی نزند
یار بد خوست ، هلالی ، طمع خام مکن
با حذر باش ، که شمشیر عتابی نزند

۱ - ۲ - ۳ - ۴

چو ترك من هوس مجلس شراب کند هزار عاشق دل خسته را کباب کند
خراب چون نشوم از کرشمهای کسی که‌در کرشمهٔ اول جهان‌خراب کند؟

شدم زحسرت او در نقاب خاك و هنوز — بخاك من چو رسد روی در نقاب کند ۹۱۰
چه طالعست که نا گاه بر سرم روزی — اگر فرشتهٔ رحمت رسد عذاب کند ؟
تپیدن دل من روز هجر دانی چیست ؟ — برای دیدن روی تو اضطراب کند
ز خواب چشم گشایی و فتنه انگیزی — تو آفتی ، نگذاری که فتنه‌خواب کند
نمود وعدهٔ دیدار و دیدمش در خواب — نگویمش ، که مبادا بآن حساب کند
چو سایه روی هلالی بخاك یکسان باد — اگر ز سایهٔ تو رو بآفتاب کند ۹۱۵

۱ - ۲ - ۳ - ۴

هر گز آن شوخ بما غیر نگاهی نکند — آن هم ازناز کند گاهی و گاهی نکند
می روم بر سر راهش بامید نظری — آه ! اگر بگذرد آن شوخ و نگاهی نکند
این همه‌ناله ، که‌من می کنم‌ازدردفراق — هیچ ماتم زدهٔ خانه سیاهی نکند
حاصل عشق همین‌ بس که : اسیر غم او — دل بمالی ندهد ، میل بجاهی نکند
زاهدا ، گرهوس باده وشاهد گنهست — بنده هر گز نتواند که گناهی نکند ۹۲۰
سوی هر کس که بدین شکل وشمایل گذری — کی تواند که ترا بیند و آهی نکند؟
چون هلالی شرفی یافتم از بندگیت — کس چرا بندگی همچو توشاهی نکند؟

۳ - ۴ - ۵

گر کسی عاشق رخسار تو باشد چه کند؟
طالب دولت دیدار تو باشد چه کند ؟
شوخی و بی خبر از درد گرفتاری دل
درد مندی که گرفتار تو باشذ چه کند ؟
چه غم از سینهٔ ریش و دل افکار مرا ؟
سینه ریشی که‌دل افکار تو باشد چه کند ؟ ۹۲۵
قصد جان و دل یاران بود اندیشهٔ تو
بیدلی کز دل و جان یارتو باشد چه کند ؟
ای طبیب دل بیمار ، بگو ، بهر خدا
کان جگر خسته ، که بیمار توباشدچه کند ؟

گوش بر گفتهٔ احباب توان کرد ولی
هر کرا گوش بگفتار تو باشد چه کند ؟
می کند بی تو ، هلالی ، همه شب نالهٔ زار
ناتوانی که دلش زار تو باشد چه کند ؟

۴ - ۳

۹۳۰ خوبرویان،چون بشوخی قصد مرغ دل کنند
اولش سازند صید و آخرش بسمل کنند
یارب ، این سنگین دلان را شیوهٔ رحمی بده
تا مراد عاشق بیچاره را حاصل کنند
چون‌توسروی برنخیزد ، گرچه درباغ‌بهشت
خاك آدم را بآب زندگانی گل کنند
پیش ما بر روی جانان پرده می دارد رقیب
کاشکی آن پرده را بر روی او حایل کنند
فتنه است آن‌چشم‌واوراخواب‌مستی لایقست
مردم بدمست را آن به که لایعقل کنند
۹۳۵ گر بعمری گوید از من با رقیبان یك‌سخن
صد سخن گویند و از یاد منش غافل کنند
آن مه ، ازروی کرم ، سوی هلالی مایلست
آه ! اگر اغیار سوی دیگرش مایل کنند

۴ - ۳ - ۲

چو لاله سینهٔ من کاش پاره پاره کنند !
بداغهای درون یك بیك نظاره کنند
بپیش یار دلم را ، چو غنچه ، بشکافند
باو جراحت پنهانم آشکاره کنند

ز سیل دیده خرابم ، ز سوز سینه کباب
میان آتش و آبم ، ز من کناره کنند
ز اشك و چهرهٔ زردم اگر نیند آگاه
۹٤۰ شبی تفحص آن از مه و ستاره کنند
بسر آستان وفا سر نهاده‌ام عمری
که در حساب سگانش مرا شماره کنند
ز تیغ طعنه بیك بار نیم کشته شدم
نعوذ بالله ! اگر طعن من دوباره کنند
دل حزین هلالی ز درد هجران سوخت
برای درد دل او بلطف چاره کنند

۴ - ۳ - ۲

جای آنست که شاهان ز تو شرمنده شوند
سلطنت را بگذارند و ترا بنده شوند
گر بخاك قدمت سجده میسر گردد
۹٤٥ سر فرازان جهان جمله سر افکنده شوند
بر سر خاك شهیدان اگر افتد گذرت
کشته و مرده ، همه از قدمت زنده شوند
جمع خوبان همه‌چون کوکب‌وخورشیدتویی
توبرون آی ، که این جمله پراگنده شوند
هیچ ذوقی به ازین نیست که : از غایت‌شوق
چشم من گرید و لبهای تو در خنده شوند
گر تو آن طلعت فرخ بنمایی روزی
تیره روزان همه با طالع فرخنده شوند
اگر اینست ، هلالی ، شرف پایهٔ عشق
۹٥۰ همه کس طالب این دولت پاینده شوند

۳ - ۴

دودی ، که دوش برسر کویت بلند بود
غافل مشو ، که آه من دردمند بود

از ما شمار خیل شهیدان خود مپرس
آن خیل بی‌شمار که‌داند که‌چند بود؟

بستم بطرهٔ تو دل و رستم از غمت
آری ، علاج عاشق بیچاره بند بود

یك ذره مانده بود ز من در شب فراق
آن ذره هم بر آتش هجران سپند بود

۹۵۵ جان باسگان‌دوست،هلالی ، سپرد و رفت
این شیوه گر پسند و گر ناپسند بود

۱ - ۲ - ۳ - ۴

شیرین دهنا ، این همه شیرین نتوان بود
شیری که توخوردی مگر از ریشهٔ جان بود؟

این حسن چه‌حسنست که‌ازپرده‌عیان‌ساخت؟
نقشی که پس پردهٔ تقدیر نهان بود

تنها نه من از واقعهٔ عشق خرابم
مجنون هم ازین واقعه رسوای جهان بود

امروز نشد نام و نشان دل من گم
تا بود دل گم شده ، بی نام و نشان بود

۹٦۰ دی بود گمان کز غمت امروز بمیرم
امروز یقینست مرا هر چه گمان بود

هر تیر جفایی ، که دو ابروی تو افگند
بس کارگر آمد ، که بزور دو کمان بود

خود را خس و خاشاك درت گفت ، هلالی
تحقیق نمودیم بسی کمتر ازان بود

۳ - ۴

دی براهم دیدن و آنگاه نادیدن چه بود ؟
روی گردانیدن و از راه گردیدن چه بود ؟

گر نه در دل داشتی کز رشك گریم زار زار
پیش من رخ در رخ اغیار خندیدن چه بود ؟
خواستی کز ساغر حسرت خورم خون جگر
ورنه در بزم رقیبان جرعه نوشیدن چه بود ؟ ٩٦٥
من نمی‌دانم که این خشم ترا تقریب چیست؟
خود بگو آخر که : بی‌تقریب رنجیدن چه بود؟
دوش در کویت ببیماری فگندم خویش را
تا نگویندم که : شب تا روز نالیدن چه بود ؟
خانهٔ اغیار را پرسید و من مردم ز رشك
دوستان ، پرسید زو کین خانه پرسیدن چه بود؟
بی مه رویش ، هلالی ، زار گشتی عاقبت
با چنین نامهربانی مهر ورزیدن چه بود ؟

۴ - ۳

با من اول آن همه رسم وفاداری چه بود ؟
بعد ازان بی‌موجبی چندین جفاکاری چه بود؟ ٩٧٠
مرحمت بگذاشتی ، تیغ جفا برداشتی
آن محبت‌ها کجا شد ؛ این ستمکاری چه بود؟
مردم چشمم ز آزارت بخون آغشته شد
نور چشم من ، بگو: کین مردم آزاری چه بود؟
من نمی‌گویم که: چندین دشمنی آخر چراست؟
لیك می‌پرسم که : اول آن همه یاری چه بود؟
زان دو گیسو، گر خدا قید گرفتاران نخواست
این همه ترتیب اسباب گرفتاری چه بود ؟

۹۷۵ گر نبود ، ای شوخ ، آهنگ دلازاری ترا
بی‌جهت باعاشقان آهنگ بیزاری چه بود ؟
سوی خودخواندی‌هلالی را و راندی عاقبت
عزت او را بدل کردن باین‌خواری‌چه‌بود ؟

۳ - ۴ - ۵

کاکل زچه بگذاشته ای تا کمر خود؟ مگذار بلاهای چنین را بسر خود
رفتار ترا ، گر ملك از عرش ببیند آید بزمین فرش کند بال و پر خود
چشم تو نهان‌یك‌نظر ازلطف بینداخت ما را ز چه انداخته‌ای از نظر خود؟
۹۸۰ دیروز ز حال همه عالم خبرم بود امروز چنانم که : ندارم خبر خود
درعشق تو از من اثری بیش نماندست نزدیك شدآن دم که نیابم اثر خود
من کشته شوم به که‌جدا افتم ازآن در زارم بکش و دور میفگن ز در خود
دورازتوچه گویم : بچه‌حالست‌هلالی ؟ درمانده بدرد دل خونین جگر خود

۱ - ۲ - ۳ - ۴

یار اگر مرهم داغ دل محزون نشود باچنین داغ دلم‌خون‌نشودچون نشود؟
۹۸۵ جزدل سخت تو خون‌شدهمه‌دلها ز غمم دل‌مگرسنگ‌بود کزغم‌من‌خون نشود
این که‌باماستمت کم‌نشود با کی نیست کوشش‌ماهمه‌اینست که:افزون نشود
گربسرمنزل‌لیلی گذری ، جلوه کنان نیست‌ممکن که:ترا بیند ومجنون‌نشود
بسکه‌درناله‌ام‌از گردش گردون‌همه‌شب هیچ‌شب نیست‌دوصدناله بگردون نشود
گفته‌ای:خون‌توریزم،چه‌سعادت‌به‌ازین؟ نیت خیرتو، یارب، که‌دگر گون‌نشود
۹۹۰ واعظا ، ترك هلالی کن وافسانه مخوان کشتهٔ عشق بتان زنده بافسون نشود

۱ - ۲ - ۳ - ۴

لعل‌جان‌بخشت ، که‌یاد ازآب‌حیوان میدهد
زنده را جان میستاند ، مرده را جان میدهد
دور بادا چشم بد ، کامروز در میدان حسن
شهسوار من سمند ناز جولان میدهد

یارب ! اندر ساغر دوران شراب وصل نیست
یا بدور ما همه خوناب هجران میدهد ؟
دل مگر پا بستهٔ زلف تو شد کز حال او
باد میآید ، خبرهای پریشان میدهد ؟
نیست درد عشق خوبان را بدرمان احتیاج
گر طبیب این درد بیند ترك درمان میدهد ٩٩٥
موجب این گریهای تلخ میدانی که چیست ؟
عشوهٔ شیرین که آن لبهای خندان میدهد
ای اجل ، سوی هلالی بهر جان بردن میا
زانکه عاشق گاه مردن جان بجانان میدهد

١ - ٢ - ٣ - ۴

هر که آن قصاب خنجر بر گلوی من نهد
مینهم سر بر زمین تا پا بروی من نهد
آنکه هرسو کشته‌ای سر مینهد بر پای او
کشتهٔ آنم که روزی پا بسوی من نهد
خوی او تندست بامن ، گو : رقیب سنگدل
تا برآرد تیغ و پیش تند خوی من نهد ١٠٠٠
رازها درسینه‌دارم ، گوشه‌ای خواهم که : یار
ساعتی گوش رضا بر گفتگوی من نهد
دفع سودای سر زلف تو نتواند حکیم
گر دو صد زنجیر برهر تار موی من نهد
گرد غم را گر بآب دیده بنشانم دمی
باز برخیزد ، قدم در جستجوی من نهد
بوی مشك آید ز اوراق هلالی سالها
گر دمی پیش غزال مشکبوی من نهد

۴-۳-۲

۱۰۰۵ ماه من ، زلفت شب قدرست و رویت روز عید
درسرماهی شب وروزی باین خوبی که دید ؟
سرو من برخاست ، از قدش قیامت شد پدید
غیرآن‌قامت ، که من دیدم ، قیامت‌را که‌دید؟
آن زنخدان را ، که پر کردند زآب زندگی
بر کفم نه ، کز کمال نازکی خواهد چکید
چون درآغوشت گرفتم قالب‌من جان گرفت
غالباً جان آفرین جسم تو از جان آفرید
چون کف پایت نهادی بر دلم آرام یافت
دست ازو گر باز داری ، همچنان‌خواهدتپید
۱۰۱۰ چونکه بگذشتی تواشك من‌روان‌شد از پیت
عزم پابوس تو دارد ، هر کجا خواهد رسید
میکشم بار غم از هجران و این کوه بلاست
من ندانم کین بلا را تا بکی خواهم کشید ؟
وه ! چه‌پیش‌آمد، هلالی، کان‌غزال‌مشکبوی
ناگهان از من رمید و با رقیبان آرمید ؟

۵

جز بندگیم کاری از دست نمی آید — من‌بندهٔ فرمانم ، تا دوست چه‌فرماید ؟
تو عمرمن و وصلت آسایش عمر من — یارب ! که رقیب تو از عمر نیاساید
۱۰۱۵ ای گل،توبحسن‌خودمغرورمشوچندین — کین خوبی ده روزه بسیار نمی‌پاید
تاچندجفاکاری ، شوخی‌ودل‌افگاری ؟ — جایی که وفا باشد اینها بچه کار آید؟
در عشق هلالی را انکار کنند اما — این کار چو پیش آید انکار نمی‌شاید

۲ - ۳ - ۴

زان پیشتر که جانان ناگه ز در درآید
از شادی وصالش، ترسم که: جان برآید
ناصح بصبر مارا بسیار خواند، لیکن
ما عاشقیم و از ما این کار کمتر آید
ای ترك شوخ، باری، در سرچه فتنه داری؟
کز شوخی تو هردم صد فتنه بر سر آید ۱۰۲۰
جزعکس خود، که بینی، زآیینه گاه گاهی
مثل تو دیگری کو، تا در برابر آید؟
گفتی که: باتو یارم، آه! این دروغ گفتی
ور زانکه راست باشد کی از تو باور آید؟
برگرد شمع رویت پروانه شد هلالی
یك بار، گر برانی، صد بار دیگر آید

۲ - ۳ - ۴

اگر نه از گل نو رسته بوی یار آید — هوای باغ و تماشای گل چه کار آید؟
بهارمیرسد، آهنگ باغ کن، زانپیش — که رفته باشی و بار دگر بهار آید ۱۰۲۵
زباده‌سرخوشی‌خود، زمان‌زمان، نو کن — چنان مکن که: رود مستی و خمار آید
فتاد کشتی عمرم بموج خیز فراق — امید نیست کزین ورطه بر کنار آید
هزار عاشق دلخسته خاك راه تو باد — ولی مباد که بر دامنت غبار آید
جدا ز لعل تو هر قطره‌ای ز آب حیات — مرا بدیده چو پیکان آبدار آید
چو بار نیست برین آستان هلالی را — ازین چه سود که روزی هزار بار آید؟ ۱۰۳۰

۲ - ۳ - ۴

چه‌حاصل گر هزاران گل دمد یاصد بهار آید؟
مرا چون باتوکار افتاده است اینها چه‌کار آید؟

دلم را باغ و بستان خوش نمی‌آید ، مگر وقتی
که جامی در میان آرند و سروی در کنار آید

چوسوی زلف خوبان رفت ، سوی ما نیاید دل
وگر آید سیه روز و پریشان روزگار آید

نمی‌آیم برون از بیم رسوایی ، که میترسم
مرا در پیش مردم گریهٔ بی اختیار آید

۱۰۳۵ پس ازعمری ، اگر آن‌طفل بدخو بگذرد سویم
نمی‌گیرد قراری ، تا دل من در قرار آید

فزون از داغ نومیدی بلایی نیست عاشق را
مبادا کین بلا پیش من امیدوار آید

هلالی ، چون‌تو درویشی وآن مه خسروخوبان
ترا از عشق او فخرست و اورا از تو عار آید

۴۰۳

اگرچون توسروی زجایی برآید — شود رستخیز و بلایی برآید
خدارا ، لب خود بدشنام بگشا — که از هر زبانی دعایی برآید
۱۰۴۰ تو سلطان حسنی و عالم گدایت — چنان کن که کار گدایی برآید
چه کم گردد، آخر، زجاه‌وجلالت — اگر حاجت بینوایی برآید؟
مزن تیر جور و حذر کن ز آهی — که از سینهٔ مبتلایی برآید
مرا می‌کشد انتظار قدومت — چه باشد که آواز پایی برآید؟
هلالی ازین شب خلاصی ندارد — مگر آفتابي زجایی برآید

۴۰۴

۱۰۴۵ دلا، گر عاشقی ، بنشین ، که جانانت برون آید
برآن در منتظر میباش ، تا جانت برون آید

اگر صد سال آب از گریه برآتش زند چشمم
هنوز از سینهٔ من سوز هجرانت برون آید

ز تاب آتش می ، چون عرق ریزد گل رویت
زلال رحمت از چاه زنخدانت برون آید
چه بینم آفتابی را ، که از جیب فلك سرزد ؟
خوش آن ماهی، که هر صبح، از گریبانت برون آید
سوار خاك میدان توام ، آهسته جولان کن
نمیخواهم که گردی هم ز میدانت برون آید
هلالی، خواستی کز ضعف تن افغان کنی اما
تو آن قوت کجاداری ، که افغانت برون آید ؟ ۱۰۵۰

۴ - ۳ - ۲

غمی ، کز درد عشقشت ، بردل ناشاد می آید
اگر با کوه گویم ، سنگ در فریاد می آید
دلم ، روزی که طرح عشق می انداخت، دانستم
که : گر سازم بنای صبر بی بنیاد می آید
نمی دانم چه بی رحمیست آن سلطان خوبان را
که هر گه داد خواهم بر سر بیداد می آید
رقیبا ، گر ترا اندیشهٔ ما نیست معذوری
کجا بیدرد را از دردمندان یاد می آید؟
طفیل بندگان ، من هم قبول افتاده ام ، گویا
که از هر جانب آواز مبارك باد می آید ۱۰۵۵
عجب خاك فرحنا کست کوی می فروشان را !
که هر کس میرود غمگین، همان دم شاد می آید
چه نسبت بارقیب سنگدل مسکین هلالی را ؟
نمی آید ز خسرو آنچه از فرهاد می آید

۱ - ۲ - ۳ - ۴

دم آخر ، که مرا عمر بسر می آید   گر تو آیی بسرم ، عمر دگر می آید

گر نگریم جگر از درد تو خون می بندد — وربگریم ز درون خون جگر می آید

۱۰۶۰ منم آن کوه غم و درد، که سیلاب سرشك — هر دم از دامن من تا بکمر می آید

چون کنم از تو فراموش؟ که روزی صد بار — جلوهٔ حسن تو در پیش نظر می آید

در قفای سپر سینه بجانست دلم — که چرا تیر تو اول بسپر می آید؟

سبزه نورسته بود خوب ولی خوب ترست — سبزهٔ خط تو ، هر چند که بر می آید

شب ز فریاد هلالی سگت افغان برداشت — کین چه غوغاست که شب تا بسحر می آید؟

۴ - ۳

۱۰۶۵ مه من با رقیبان جفا اندیش می آید

زغوغایی ، که می ترسیدم ،اینك پیش می آید

چه چشمست این؟ که هر که جانب من تیز می بینی

ز مژگان تو بر ریش دلم صد نیش می آید

بآن لبهای شیرین وه ! چه شور انگیز می خندی؟

که از ذوقش نمك بر سینهای ریش می آید

جمالت را بمیزان نظر هر چند می سنجم

بچشم من رخت از جمله خوبان بیش می آید

مرا این زخمها بر سینه از دست خودست ، آری

کسی را هر چه پیش آید ز دست خویش می آید

۱۰۷۰ فلك تاج سعادت می دهد ارباب حشمت را

همین سنگ ملامت بر سر درویش می آید

هلالی ، روز وصل آمد ، مکن اندیشهٔ دوری

که این اندیشها از عقل دور اندیش می آید

۴ - ۳ - ۲

مرا ،چون دیگران ،یاد گل و گلشن نمی آید

بغیر از عاشقی کار دگر از من نمی آید

هوس‌دارم که:دوزم‌چاك دل از تار گیسویش
ولی چندان گره‌دارد، که در سوزن نمی‌آید
تعجب چیست گرمن‌در وصالش فارغم‌از گل؟
کسی را پیش یوسف یاد پیراهن نمی‌آید
منور شد بتشریف قدومش خانهٔ چشمم
بلی ، جز مردمی از دیدهٔ روشن نمی‌آید ۱۰۷۵
تو بدخویی، که‌داری‌قصدجان‌عاشقان ، ورنه
کسی را از برای عاشقی کشتن نمی‌آید
بجای خاك پایش توتیا جستم ، ندانستم
که : کار سرمه از خاکستر گلخن نمی‌آید
هلالی اشك‌می‌بارد ، برو دامن کشان مگذر
تعلل‌چیست ؟ چون گردی‌بران‌دامن‌نمی‌آید

۱ - ۲ - ۳ - ۴

هردم از چشم تو دل را نظری می باید
صد نظر دید و هنوزش دگری می باید
آن قدر سر کشی و ناز ، که باید ، داری
شیوهٔ مهر و وفا هم قدری می باید ۱۰۸۰
هر چه در عالم خوبیست از آن خوب تری
نتوان گفت کزان خوب تری می باید
بامید نظری در گذرت خاك شدیم
از تو بر ما نظری و گذری می باید
گفتی : از وصل خبر یافته‌ای ،خوش‌دل‌باش
خبری هست ولیکن اثری می باید

بقدم طی نشود راه بیابان فراق
قطع این مرحله را بال و پری می باید

در ره عشق ، هلالی، خبر از خویش مپرس
۱۰۸۵ که درین راه ز خودبی خبری می باید

۱-۲-۳-۴

آخر از غیب دری بر رخ ما بگشاید
دیگران گر نگشایند ، خدا بگشاید

دلبران ، کارمن از جورشما مشکل‌شد
مگر این‌کار هم از لطف شما بگشاید

بردل از هیچ طرف باد نشاطی نوزید
یارب ! این‌غنچهٔ‌پژمرده کجا بگشاید؟

نگشاید دل ما ، تا نگشایی خم زلف
زلف خودرا بگشا ، تا دل ما بگشاید

۱۰۹۰ باشد آسایش‌آن سیم‌تن آسایش جان
جان بیاساید ، اگر بند قبا بگشاید

میکشم آه که: بگشارخ گلگون،لیکن
این گلی نیست که از بادصبا بگشاید

تا بدشنام هلالی بگشایی لب‌خویش
هرسحر، گریه کنان،دست‌دعا بگشاید

۳-۴

ای کسانی که بخاك قدمش جا دارید
گاه گاه از من محروم شده یاد آرید

تا کی ازحسرت او خیزم و برخاك افتم؟
وقت آنست که از خاك مرا بردارید

۱۰۹۵ گر ز نزدیك نخواهد که ببینم رویش
باری ، از دور بنظارهٔ او بگذارید

بی شمارند صف جمع غلامان در پیش
بنده را در صف آن جمع یکی بشمارید

گرد آن کوی سگانند بسی ، بهر خدا
که مرا نیز در آن کوی سگی پندارید

بعد مردن سر من در سر کویش فگنید
ور توانید بخاك قدمش بسپارید
تا کی، ای سنگدلان، مرگ هلالی طلبید؟
مرد بیچاره، شما نیز همین انگارید

۳ ـ ۴ ـ ۵

آن کمر بستن و خنجر زدنش را نگرید
طرف دامن بمیان بر زدنش را نگرید ۱۱۰۰
خلعت حسن و کمر ترکش نازش بینید
عقد دستار بسر برزدنش را نگرید
جانب گریهٔ من چون نگرد از سر ناز
خنده بر جانب دیگر زدنش را نگرید
شوخ من مست شد و ساغر می زد بسرم
شوخی و مستی و ساغر زدنش را نگرید
ناگه آن شوخ درون آمد و سرزد همه را
مست در مجلس ما سر زدنش را نگرید
چون بدان قامت رعنا کند آهنگ چمن
طعنه بر سرو و صنوبر زدنش را نگرید ۱۱۰۵
منکر آه جهان سوز هلالی مشوید
هردم آتش بجهان در زدنش را نگرید

۳ ـ ۴

دل بدرد آمد و این درد بدرمان نرسید
سر درین کار شد و کار بسامان نرسید
آن جفا پیشه، که بر نالهٔ من رحم نکرد
کافری بود، بفریاد مسلمان نرسید

کس بر آن شه خوبان غم من عرض نکرد
وه! که درد دل درویش بسلطان نرسید

١١١٠ وه! که تا گشت سرم برسر میدان تو خاك
بعد از آن پای تو یك روز بمیدان نرسید

تو چه دانی که: چه حالست مرا دره عشق؟
چون ترا گردی ازین راه بدامان نرسید

عاقبت دست بدامان رقیب تو زدم
چه کنم؟ دست من اورا بگریبان نرسید

عمرها خواست، هلالی، که بخوبان برسد
مرد بیچاره و یك روز بدیشان نرسید

١-٢- ٣-٤

بهر درد دل ما از تو دوایی نرسید — سعی بسیار نمودیم، بجایی نرسید

١١١٥ ما اسیران بتو هرگز ننمودیم وفا — که همان لحظه بما ازتوجفایی نرسید

قامتم چنگ شد و لطف‌تو ننواخت مرا — بی‌نوایی ز تو هرگز بنوایی نرسید

با چنین قامت و بالا نرسیدی بکسی — کز تو بر سینهٔ او تیر بلایی نرسید

دیده، گو: آب بده گلشن امید مرا — کز گل این چمنم بوی وفایی نرسید

حالتی نیست‌درآنکس، که بجان‌ودل او — فتنهٔ جلوگر عشوه نمایی نرسید

١١٢٠ گرهلالی بوصالت نرسد نیست عجب — هیچ گه منصب شاهی بگدایی نرسید

٣-٤-٥

گر دلم زین گونه آه دم بدم خواهد کشید
آتش پنهان من آخر علم خواهد کشید

زیر کوه غم تن فرسوده کاهی بیش نیست
برگ‌کاهی‌چند،یارب! کوه‌غم‌خواهد کشید

تنگ شد بر عاشق بی خانمان شهر وجود
بعد ازین خودرا بصحرای عدم خواهد کشید

نم کشد از آب چشمم خاك هر سر منزلی
اشك اگر اینست بام چرخ نم‌خواهد کشید
حرف بیدادی، که بیرون آید از کلك قضا
دور چرخ آنرا بنام من رقم خواهد کشید ۱۱۲۵
جرعه نوش بزم رندان را بشارت ده که: او
سالها آب حیات از جام جم خواهد کشید
چون هلالی خاك گشتم برامید مقدمش
وه! چه‌دانستم که‌از خاکم‌قدم‌خواهد کشید؟

۴ - ۳

وه! که سودای تو آخر سر بشیدایی کشید
قصهٔ عشق نهان ما برسوایی کشید
آخر، ای جان، روزی ازحال‌دل زارم بپرس
تا بگویم: آنچه در شبهای تنهایی کشید
میکشند از داغ سودایت خردمندان شهر
آنچه مجنون بیابان‌گرد صحرایی کشید ۱۱۳۰
حال ما و فتنهٔ چشم تو میداند که چیست؟
هر که روزی غارت ترکان یغمایی کشید
بندهٔ آن سرو آزادم، که بر رخسار گل
خال رعنایی نهاد و خط زیبایی کشید
طاقت هجران ندارد ناز پرورد وصال
داغ و درد عشق را نتوان برعنایی کشید
صبر فرمودن هلالی را مفرما، ای طبیب
زانکه نتوان بیش ازین رنج شکیبایی کشید

۴ - ۳

۱۱۳۵ ای بتان سنگدل ، تا چند استغنا کنید ؟
ما خود از فکر شما مردیم ، فکر ما کنید
جان محزون درتنم امروز و فردا بیش نیست
فکر امروز من و اندیشهٔ فردا کنید
مردم ازاین غصه ، میخواهم که یارآ گه‌شود
ای رقیبان ، بر سر تابوت من غوغا کنید
چند با اغیار پردازید ، ای سیمین بران
گاه گاهی هم بحال عاشقان پروا کنید
میکند سودای زلفش روز مسکینان سیاه
ای‌سیه روزان مسکین ، ترك این سودا کنید
۱۱۴۰ بسکه مخمورم ، گرانی میکند دستار من
می فروشان ، از سر من این بلا را وا کنید
عاشقیهای هلالی سر بشیدایی کشید
دوستان ، فکری بحال عاشق شیدا کنید

۴ - ۳

من‌نمیخواهم که : در کویش‌مرا بسمل کنید
حیف‌باشدکان چنان خاکی‌بخونم گل کنید
چون‌نخواهم زیست دور ازروی او ، بهرخدا
تیغ بردارید و پیش او مرا بسمل کنید
بهر قتلم رنجه میدارید دست نازکش
هم بدست خود مرا قربان آن قاتل کنید
۱۱۴۵ چون بعزم خاك بردارید تابوت مرا
هر قدم ، صدجا ، بگرد کوی اومنزل کنید

تا رخش من بینم و جز من نبیند دیگری
پیش رویش پردهٔ چشم مرا حایل کنید
دل در آن کویست و من بیدل، خدارا، بعد ازین
بگذرید از فکر دل ، فکر من بیدل کنید
ای حریفانی ، که جا در بزم آن مه کرده اید
تا هلالی هم در آید ، رخصتی حاصل کنید

۳ - ۴ - ۵

دوستان ، امشب دوای درد محزونم کنید
بر سرم افسانه ای خوانید و افسونم کنید
نیست اندوه مرا با درد مجنون نسبتی
می شوم دیوانه گر نسبت بمجنونم کنید ۱۱۵۰
لاله گون شد خرقهٔ صد چاکم ازخوناب اشك
شرح این صورت بشوخ جامه گلگونم کنید
شهسوار من بصحرا رفته و من مانده ام
زین گناه از شهر می خواهم که بیرونم کنید
وصف قدش را بمیزان خرد سنجیده ام
آفرین بر اعتدال طبع موزونم کنید
چشم پر خونم ببینید و مپرسید از دلم
حالت دل را قیاس از چشم پر خونم کنید
چون هلالی ، دوش بر خاك درش جا کرده ام
شاید ار امروز جا بر اوج گردونم کنید ۱۱۵۵

۲ - ۳ - ۴

می نویسم سخن از آتش دل بر کاغذ — جای آنست اگر شعله زند در کاغذ
چون قلم سوختی از آتش دل نامهٔ من — اگر از آب دو چشمم نشدی تر کاغذ
سخن لعل تو خواهیم که در زر گیریم — کاش سازند دگر از ورق زر کاغذ

خط مشکین ورق روی ترا زیبد و بس
قابل آیت رحمت نبود هر کاغذ

۱۱۶۰ شرح بی مهری آن ماه بپایان نرسد
فی المثل گر شود افلاك سراسر کاغذ

مردم‌ازغم که: چرانامه نوشتی برقیب؟
نشدی ، کاش ! درین شهر میسر کاغذ

تا هلالی صفت ماه جمال تو نوشت
گشت،چون‌صفحهٔ خورشید ، منور کاغذ

۳ - ۴ - ۵

غم‌نیست ، گر ز داغ تومی‌سوزدم‌جگر
داری‌هزار سوخته ، من هم یکی دگر

یارب،چه کم شودزتو ،ای‌پادشاه‌حسن
گرسوی‌من‌بگوشهٔ‌چشمی کنی نظر ؟

۱۱۶۵ در کوی تو سر آمد اهل وفا منم
از چشم التفات وفای مرا نگر

تا کی‌در آرزوی‌تو گردیم کوبکوی؟
تا کی بجستجوی تو گردیم در بدر ؟

جان می کنیم و یار زما بی خبر هنوز
خواهیم مردن از غم او ، تا شود خبر

در گوشهٔ غمست هلالی بصد نیاز
گاهی‌ز چشم‌لطف برین گوشه‌بر نگر

۵

وه!چه شورانگیزی ، ای شیرین پسر؟
هم نمك می ریزد از تو ، هم شکر

۱۱۷۰ خاك پایت ، چون مرا فرق سرست
من چرا بر دارم از پای تو سر ؟

خاك گشتم ، لاله از خاکم دمید
هم‌چنان داغ تو دارم بر جگر

بی خبر بودن ز عالم ، آگهیست
زاهد افسرده کی دارد خبر ؟

۲ - ۳ - ۴

جان خواهم از خدا ، نه یکی، بلکه‌صدهزار
تا صد هزار بار بمیرم برای یار

من زارم و تو زار ، دلا ، یك نفس بیا
تا هر دو در فراق بنالیم زار زار

۱۱۷۵ از بسکه ریخت گریهٔ خون در کنار من
پر شد ازین کنار ، جهان ، تا بآن کنار

در روزگار هجر تو روزم سیاه شد
بر روز من ببین که : چها کرد روزگار؟

ـ۵ـ

چون دل اسیرتست ، ز کوی خودش مران
دلداریی کن و دل ما را نگاه دار
کام من از دهان تو یك حرف بیش نیست
بهر خدا که : لب بگشا ، کام من بر آر
چون خاك شد هلالی مسکین براه تو
خاکش بگرد رفت و شدآن گرد هم غبار

۳ - ۴ - ۵

ای بخوبی از همه خوبان عالم خوب تر
شیوهٔ حسن و جمالت هر یك از هم خوب تر ۱۱۸۰
آدمی، گر یوسف مصرست ، مانند تو نیست
ای تو از مجموع فرزندان عالم خوب تر
رنگت‌ازمی‌حالتی‌دارد ، که‌از گل‌خوشترست
و آن عرق بر عارض پاکت ز شبنم خوب تر
خوب‌تر شد روی گلگونت ، بدور خطسبز
آری ، آری ، باغ باشد سبزوخرم خوب تر
ملك جان‌تسلیم‌سلطان خیالش شد، که‌هست
کشور مابر چنین شاهی مسلم خوب تر
کاسه کاسه باسگانت می خورم خون جگر
زآنکه‌می‌خوبست وبا یاران‌همدم خوب تر ۱۱۸۵
تشنه‌لب‌بوسدهلالی‌خاك‌آن‌در ، زآنکه‌هست
خاك پای پاك آن کو زآب زمزم خوب تر

۳ - ۴ - ۵

ای قامتت ز سرو سهی سرفراز تر
لعلت ، زهرچه شرح دهم ، دلنوازتر
از بهر آنکه با تو شبی آورم بروز
خواهم شبی ز روز قیامت دراز تر

جان‌ازتب‌فراق‌تودریك‌نفس گداخت هر گز تبی نبود ازین جانگداز تر

۱۱۹۰ من در رهت نهاده بیاری سر نیاز تو هر زمان زیاری من بی‌نیاز تر

درباختیم دنیی و عقبی بعشق پاك در کوی عشق نیست زما پاکباز تر

دردا ! که باز کار هلالی زدست رفت کارش بساز ، ای ز همه کار ساز تر

۱

تا زخط عنبرین حسن توشد بیش تر عاشق روی توام بیشتر از پیش تر

ای بتو میل دلم هر نفسی بیشتر خوبی تو هر زمان بیشتر از پیش تر

۱۱۹۵ پرسش اگر میکنی عاشق درویش‌را از همه عاشق ترم وز همه درویش تر

با غم ایوب نیست رنج مرا نسبتی صبرم ازو کمترست ، دردم ازو بیش تر

عشق‌تو اندیشه را سوخت، که‌رسوا شدم ورنه کس ازمن نبود عاقبت اندیش تر

کیش‌بتان‌کافریست ، مذهب‌ایشان‌ستم وآن بت‌بد کیش‌من‌ازهمه بد کیش تر

غمزه زنان آمدی ، سوی هلالی بناز سینهٔ‌اوریش بود ،آه ! که‌شد ریش تر

۳ - ۴

۱۲۰۰ جامه گلگون ، روی آتشناك از گل پاك تر

جامه آتشناك و رو از جامه آتشناك تر

تا چو گل نازك تنش را دیدم ، از جیب قبا

سینهٔ من چاك شد ، چون دامن من چاك تر

حیف باشد آنکه : دوزم دیده بر دامان او

زانکه باشد دامنش از دیدهٔ من پاك تر

التماس قتل خود کردم ، روان ، برخاستی

الله ، الله ! برنخیزد سرو ازین چالاك تر

صد مسلمان از تو درفریاد وباکت‌هیچ‌نیست

این‌چه بی‌باکیست ؟ ای ازکافران بی‌باك‌تر!

۱۲۰۵ گفته‌ای : از بهر پابوسم ، هلالی ، خاك شو

من‌خرد اول‌خاك بودم ، گشتم اکنون‌خاك‌تر

۳ - ۴

هرروز در کویش روم ، پیدا کنم یار دگر
اورا بهانه سازم و آنجا روم بار دگر
کارم همین عشقست و من حیران کارخویشتن
ای‌کاش ، بودی هم‌مرا ، جزعاشقی ، کاردگر
من کیستم تا خوش زیم در سایهٔ دیوار او ؟
بگذار کز غم جان دهم در زیر دیوار دگر
بیرون‌مرو، جولان‌مکن وز نازقصدجان‌مکن
انگار مرد از هرطرف صد عاشق زار دگر
در عشق مژگان صنم صحرا نوردی ها کنم
۱۲۱۰ دارم بپا خاری عجب ، در پای دل خار دگر
گرداشت روزی بیش‌ازین بازار یوسف‌رونقی
دارد متاع حسن تو امروز بازار دگر
غیر از هلالی ، ماه من ، داری وفاداران بسی
اما نداری ، همچو او ، یار وفا دار دگر

۲ - ۳ - ۴

وه ! که بازم فلك انداخت بغوغای دگر
من بجای دگر افتادم و دل جای دگر
یك دو روز دگر ، از لطف ببالین من آی
که من امروز دگر دارم و فردای دگر
غالباً تلخی جان کندن من خواست طبیب
۱۲۱۵ که بجز صبر نفرمود مداوای دگر
پا نهم پیش ، که نزدیك تو آیم ، لیکن
از تحیر نتوانم که نهم پای دگر

با من آن کرد ، بیك بار ، تماشای رخت
که مرا یاد نیاید ز تماشای دگر

اگر اینست پریشانی ذرات وجود
کاش ! هر ذره شود خاك بصحرای دگر

پیش ازین داشت هلالی سر سودای کسی
دید چون زلف تو ، افتاد بسودای دگر

۱ - ۲ - ۳ - ۴

۱۲۲۰ حاش لله ! کز رخت چشم افکنم سوی دگر
خوش نمی‌آید بجز روی توام روی دگر

تازه گلهای چمن خوش رنگ و خوشبویند، لیك
گل رخ ما رنگ دیگر دارد و بوی دگر

زینت آن روی نیکو خال بس، خط ، گو : مباش
حسن اورا در نمی باید سر موی دگر

کشتن آمد خوی آن بی‌رحم وز آنم باك نیست
باك از آن دارم که گیرد غیر ازین خوی دگر

روز محشر ، کز جفای نیکوان نالند خلق
باشد آن بدخوی را هرسو دعا گوی دگر

۱۲۲۵ هر کرا خاك سر کوی تو دامن گیر شد
کی بداماتش رسد گرد سر کوی دگر ؟

دی چو با آن زلف و رخ سوی هلالی آمدی
رفت آرام و قرارش هریکی سوی دگر

۱ - ۲ - ۳ - ۴

با رخ زرد آمدم سوی درت ، ای سرو ناز
یعنی آوردم بخاك درگهت روی نیاز

دولت حسن وجوانی یك‌دو روزی بیش نیست
در نیاز ما نگر ، چندین بحسن خود مناز
عمر بگذشت و شب تاریك هجر آخر نشد
یا شبم کوتاه می بایست ، یا عمرم دراز
تاب بیماری ندارم بیش ازینها ، ای فلك
یا نسیم روح پرور ، یا سموم جان گداز ۱۲۳۰
مردم چشم هلالی پاك می‌بازد نظر
رو متاب ، ای نازنین ، از مردمان پاکباز

۴-۳-۲

برو ، ای نرگس رعنا ، تو باین چشم مناز
ناز را چشم سیه باید و مژگان دراز
از گل‌ولاله‌چه‌حاصل ؟ من‌و‌آن‌سرو که‌هست
همه شوخی و کرشمه ، همه حسن وهمه ناز
آتشین روی من آرایش بزمست امشب
برو ، ای شمع ، تو در گوشهٔ خجلت بگداز
ای‌خوش‌آن‌دم ، که تو ازناز ، سوی‌من‌آیی !
خیزم و بر کف پای تو نهم روی نیاز ۱۲۳۵
ای که مهمان منی ، ساغر و مطرب مطلب
هم باین سوز دل و نالهٔ جان سوز بساز
تو گل روی زمینی و مه اوج فلك
همه حیران جمالت ز نشیب و ز فراز
ای شه حسن ، باحوال هلالی نظری
که منم بندهٔ مسکین ، تو شه بنده نواز

۴-۳-۲

قد تو عمر درازست و سرو گلشن ناز بیا و سایه فگن بر سرم ، چو عمردراز

۱۲۴۰ ز گریه ، بی‌تو ، مرا بسته‌بود راه نظر / تو آمدی و نظر می کنم بروی تو باز
چراغ‌عشرت‌من مرد و بر توظاهر نیست / بیا، که پیش‌تو، روشن کنم‌بسوزو گداز
ز آسمان و زمین فارغیم ، در ره عشق / درین سفر چه‌تفاوت کند نشیب وفراز ؟
بروی زرد هلالی ز روی ناز مبین / که از جهان بتو آورده است روی نیاز

۴ - ۳ - ۲

یارمن ، وه ! که مرا یار نداند هرگز / قدر یاران وفادار نداند هرگز
۱۲۴۵ خوش‌طبیبیست‌مسیحادم‌وجان‌بخش‌ولی / چارهٔ عاشق بیمار نداند هرگز
دردمندی، که‌چومن، تلخی‌هجران‌نچشید / لذت شربت دیدار نداند هرگز
ما کجا قدر تو دانیم ؟ که یك موی‌ترا / هیچ کس قیمت و مقدار نداند هرگز
تارخت‌هست کسی کی طرف گل بیند؟ / مگر آنکس که گل‌ازخارنداندهرگز
درد خود باتوچه گویم ؟ که‌دل نازك‌تو / حال دلهای گرفتار نداند هرگز
۱۲۵۰ ازهلالی‌مطلب‌هوش، که‌آن‌مست‌خراب / شیوهٔ مردم هشیار نداند هرگز

۴ - ۳ - ۲ - ۱

از آن چه سود که نوروز شد جهان افروز ؟
که بی‌تو روز و شب ما برابرست امروز
اگر بقصد دلم سوی تیغ دست بری
بپای خویشتن آید ، چو مرغ دست آموز
دلم بذوق شکر خندهٔ تو پرخون شد
کجاست غمزهٔ خونریز و ناوك دلدوز ؟
بدفع لشکر غم ، صد سپه برانگیزم
ولی چه سود ؟ که بختم نمی شود پیروز
۱۲۵۵ بگریه گفتمش : ای مه ، بعاشقان می‌ساز
بخنده گفت : هلالی ، بداغ ما می سوز

۳ - ۴ - ۵

برخیز طبیبا ، که دل آزرده ام امروز / بگذار مرا ، کز غم او مرده ام امروز

چون برگ خزان چهرهٔ من زرد شد از غم کو آن گل سیراب؟ که پژمرده‌ام امروز
چون گوشهٔ دامان من از خون شده رنگین هر گوشه که دامان خود افشرده‌ام امروز
امروز مرا چون فلك آورد بافغان من نیز فغان را بفلك برده‌ام امروز
ای قبلهٔ مقصود، ز من روی مگردان کز هردو جهان رو بتو آورده‌ام امروز ۱۲۶۰
بگذار، هلالی، که بصد درد بنالم کز جور فلك تیر جفا خورده‌ام امروز

۱ - ۲ - ۳ - ۴

عمر رفت و از تو مارا صد پریشانی هنوز
وه! چه عمرست این؟ که حال ما نمیدانی هنوز
یك نظر دیدیم دیدارت وزان عمری گذشت
دیدها بر هم نمی آید ز حیرانی هنوز
چیست چندین التفات آشکارا با رقیب؟
جانب ما یك نظر ناکرده پنهانی هنوز
در صف طاعت نشستم، روی دل سوی بتان
کافری صد بار بهتر زین مسلمانی هنوز ۱۲۶۵
پیش ازین، روزی، هلالی ترك خوبان کرده بود
میکند خودرا ملامت از پشیمانی هنوز

۲ - ۳ - ۴ - ۵

عید شد، هر گوشه، خلقی ماه نو دارد هوس
گوشهٔ ابرو نمودی، ماه ما اینست و بس
هست فردا عید و هر کس ماه نو دارد هوس
عید ما روی تو و ماه نو ابروی تو بس
میروی خندان و میگویی: مبارك باد عید!
همچو عید ما مبارك نیست عید هیچ کس
در غمت، گر جان بدشواری دهم، معذور دار
زانکه دل تنگست و آسان بر نمی آید نفس ۱۲۷۰

یار رفت ، ای‌دل ، چه سود از نالهٔ شبگیر تو؟
صاحب محمل فراغت دارد از بانگ جرس
ناله میکردم ، سگ کویش بفریادم رسید
من سگ کویی کز آنجا آید این فریادرس
پیش رخسار تو دل در سینه دارد اضطراب
همچو آن مرغی ، که باشد موسم گل درقفس
گر دل وجان هلالی ز آتش غم سوخت سوخت
برسر کوی تو گو: هرگز مباش این خاروخس

۲-۳-۴-۵

۱۲۷۵ کار من از جملهٔ عالم همین عشقست و بس
عالمی دارم ، که در عالم ندارد هیچ کس
پادشاه اهل دردم بر سر میدان عشق
من میان فتنه و خیل بلا از پیش و پس
دستِ امیدم ز دامان وصالش کوتهست
وه ! که جایی رفته ام کان جاندارم دسترس
در جهان چیزی که دارم از سواد عشق او
یك‌دل و چندین‌تمنا ، یك سروچندین هوس
آرزو دارم که: پیشت جان دهم ، بهر خدا
یك نفس بنشین، که‌باقی نیست‌غیر ازیك‌نفس
۱۲۸۰ این چنین برقی ، که‌از نعل سمندت می‌جهد
بر سرراه تو خواهم سوختن چون‌خار وخس
زار می نالد هلالی بی تو در کنج فراق
همچو آن بلبل که می‌نالد بزندان قفس

۵

کام از آن لب مشکل و ماراغم کامست و بس
کار ناکامان همین اندیشهٔ خامست و بس

با همه کس‌زان‌لب جان‌بخش‌می گویی‌سخن
آنچه‌از لعلت نصیب ماست دشنامست و بس

هر سهی سروی لباس ناز را شایسته نیست
این قبابر قد آن سرو گل اندامست و بس

مست عشقم ، روزوشب،ناخورده‌می،نادیده‌کام
خلق پندارند مستی از می وجامست و بس ۱۲۸۵

ننگ می‌آید ، هلالی ، خلق را از نام من
گوییا ننگ همه عالم درین نامست و بس

۲ - ۳ - ۴ - ۵

یار من باد گران یار شد ، افسوس افسوس !
رفت و هم‌صحبت اغیار شد ، افسوس‌افسوس !

سالها عهد وفا بست ، ولی آخر کار
عهدبشکست‌وجفا گار شد ، افسوس‌افسوس !

آنکه چون روز شب عیشم ازو روشن بود
رفت و روزم چوشب‌تار شد ، افسوس‌افسوس !

آنکه هم راحت جان بود وهم آسایش دل
قصدجان کرد ودلازار شد ، افسوس‌افسوس ! ۱۲۹۰

گفتم : ای دل ، بکمند سر زلفش نروی
عاقبت رفت و گرفتار شد ، افسوس‌افسوس !

آن همه گوهر دانش که بچنگ آوردم
ناگه از دست بیکبار شد ، افسوس‌افسوس !

مدتی داشت هلالی ز بتان عزت وصل
عزتی‌داشت ، ولی‌خوارشد ، افسوس‌افسوس !

۱ - ۲ - ۳ - ۴

زاهد ، بکنج صومعه می نوش و مست باش
یعنی که دوزخی شدی ، آتش‌پرست باش
۱۲۹۵ ای سرو ، اعتدال قدش نیست چون ترا
خواهی بلند جلوه نما ، خواه پست باش
در خون نشسته‌ایم ، بخون ریز بر مخیز
بنشین دمی و همدم اهل نشست باش
ای دل ، سری ز عالم آزادگی بر آر
یعنی بقید عشق کسی پای بست باش
مگشا زبان طعنه ، هلالی ، بعیب کس
مارا چه کار ؟ گو : دگری‌هرچه هست باش!

۳ - ۴

درد مندم ، گرمرا درمان نباشد، گو : مباش
دردمندان ترا گر جان نباشد ، گو : مباش
۱۳۰۰ گر غریبی بر سر کویت بمیرد ، گو : بمیر
ور گدایی بر در سلطان نباشد ، گو : مباش
چند روزی با جمالت عشق پنهان باختم
بعدازین این‌قصه گرپنهان نباشد، گو : مباش
عاشق دیوانه‌ام ، سامان کار از من مجوی
عاشق دیوانه را سامان نباشد ، گو : مباش
در بتان دل بسته‌ام ، دیگر مرا با دین چکار؟
بت پرستم ، گرمراایمان نباشد ، گو ، مباش

گر هلالی از سر کویت بزاری رفت ، رفت
این‌چنین‌خاری‌درین بستان نباشد ، گو : مباش

۱ - ۲ - ۳ - ۴

آه ! از آن شوخ، که تاسر نشود خاك درش
بر سر عاشق بیچاره نیفتد گذرش ۱۳۰۵
ای که از عاشق خود دیر خبر می پرسی .
زود باشد که بپرسی و نیابی خبرش
آه سرد از دل پر درد کشیدم سحری
غافلان نام نهادند : نسیم سحرش
من که رشك آیدم از خال سیه بر لب او
چون پسندم که نشیند مگسی برشکرش ؟
همچو فرهاد بهر کوه که بردم غم خویش
زیر آن بار گران سنگ شکستم کمرش
زاهد از عشق بتان خواست مرا توبه دهد
مدعی بین ، که خدا عقل نداد اینقدرش ۱۳۱۰
گر دلم زار شد از عشق بتان ، غم مخورید
بگذارید ، که می خواهم ازین زارترش
لاله بر خاك شهید تو جگر گوشهٔ ماست
که بر آورده بداغ دل خونین جگرش
منظر چشم هلالی وطنش باد ، که هست
میل هم صحبتی مردم صاحب نظرش

۵

آه ! از آن ماه مسافر ، که نیامد خبرش
او سفر کرده و ما در خطریم از سفرش

۱۳۱۵ رفتم و گریه کنان روز وداعش دیدم
ای خوش آن روز که باز آید و بینم دگرش
دیر می آید و جان منتظر مقدم اوست
مردم از شوق ، خدایا ، برسان زود ترش
می پرد مرغ هوا جانب او فارغ بال
کاش می بود من دلشده را بال و پرش !
گر چه امروز مرا کشت و نیامد بسرم
کاش فردا بسر خاك من افتد گذرش !
در فراقت ز هلالی اثری بیش نماند
زود باشد که بیایی و نیابی اثرش

۵

۱۳۲۰ آنکه از آب حیات آزرده می گردد تنش
کی توان دیدن بروز جنگ غرق آهنش ؟
آنکه بر دوشش گرانی می کند جیب قبا
چون روا دارد کسی بار زره بر گردنش ؟
خوش نباشد در قبای آهنین آن سیمتن
ای خوش آن روزی که بینم در ته پیراهنش !
آن تن پاك ازلطافت هست چون آب حیات
غالباً موج همان آبست شکل جوشنش
حیف باشد زخم تیر او بچشم دشمنان
چشم زخم دوستان بادا نصیب دشمنش !
۱۳۲۵ نعل بر شکل هلالی پای اسبش بوسه زد
کاشکی بودی هلالی نیز نعل توسنش !

۳ - ۴ - ۵

زبان او ، که ندیدم ز تنگی دهنش امید هست که بینم بکام خویشتنش

چه‌ناز کیست ، تعالی‌الله ! آن سهی‌قدرا ؟ که از گل و سمن آزرده می شود بدنش
هزار تازه گل از بوستان دمید ولی یکی ز روی لطافت نمی رسد بتنش
سزد که جامهٔ جان را قبا کند از شوق هزار یوسف مصری ببوی پیرهنش
تبارك‌الله ! ازین سبزه ای که تازه دمید ! بدامن سمن و بر کنار یاسمنش ۱۳۳۰
برادران ، بسگ کوی یار اگر برسید تحیتی برسانید از زبان منش
هلالی از لب جانان عجب حدیثی گفت ! که تازه شد همه جانها ز لذت سخنش

۲ - ۳ - ۴

گر گذر افتد ، چو باد صبح ، بر خاك‌منش
همچو گرد از خاك برخیزم ،بگیرم دامنش
در هوایش گر رود ذرات خاك من بباد
از هوا داری در آیم ذره وار از روزنش
آن پریرو را چه لایق کلبهٔ تاریك دل ؟
مردم چشمست ، بنشانم بچشم روشنش ۱۳۳۵
گر شبی لطف تنش بر پیرهن ظاهر شود
از خوشی دیگر نگنجد در قبا پیراهنش
از لطافت دم مزن ، ای گل ، بآن نازك‌بدن
زانکه گردم می زنی آزرده می گرددتنش
تا بگردن غرق خونم ، دیده بر راه امید
گر بخون ریزم‌نیاید ، خون من در گردنش
خاك شد مسکین هلالی در ره آن شهسوار
تا لگد کوب جفا گردد چو نعل توسنش

۱ - ۲ - ۳ - ۴

روزی که بر لب آید جانم در آرزویش
جان را بدو سپارم ، تن را بخاك کویش ۱۳۴۰

چون‌از وصال آن گل‌دیدم که : نیست‌رنگی
آخر بصد ضرورت قانع شدم ببویش
خورشید روی او را نسبت بماه کردم
زین کار نا مناسب شرمنده ام ز رویش
مسکین دل از ملامت آوارهٔ جهان شد
ای باد ، اگر ببینی ، از ما سلام گویش
دهقان ز جوی تا کم سیراب ساخت ، یارب
از آب زندگانی خالی مباد جویش
۱۳٤۰ از جستجوی وصلش منعم مکن ، هلالی
گیرم که هم نیابم ، شادم بجستجویش

۱-۲-۳-۴

کار من فریاد و افغانست ، دور ازیار خویش
مردمان‌درکار من حیران و من در کار خویش
ای طبیب دردمندان ، این تغافل تا بکی ؟
گاه گاهی‌می توان پرسیدن‌ازبیمار خویش
گرد کویت‌بیش ازین عشاق‌مسکین‌را مسوز
دود دلها را نگه کن بر در ودیوار خویش
چند بهر قتل من آزرده سازی خویش را ؟
رحم فرما ، بگذر از قتل من و آزار خویش
۱۳۵۰ تا هلالی را بسوز عشق پیدا شد سری
می گدازد همچو شمع از آه آتشبار خویش

۲-۳-۴-۵

ای شاه حسن ، جور مکن بر گدای خویش
ما بندهٔ تو ایم ، بترس از خدای خویش

خواهند عاشقان دو مراد از خدای خویش :
هجر از برای غیر و وصال از برای* خویش
گر دل ز کوی دوست نیامد عجب مدار
جایی نرفته است که آید بجای خویش
ای من گدای کوی تو ، گر نیست رحمتی
باری ، نظر دریغ مدار از گدای خویش
صد بار آشنا شده‌ای با من و هنوز
بیگانه وار می گذری ز آشنای خویش ۱۳۵۵
زاهد ، برو ، که هست مرا با بتان شهر
آن حالتی که نیست ترا با خدای خویش
حیفست بر جفا که باغیار می کنی
بهر خدا ، که حیف مکن برجفای خویش
قدر جفای تست فزون از وفای ما
پیش جفای تو خجلم از وفای خویش
گم شد دلم ، بآه و فغان دیگرش مجوی
پیدا مساز درد سری از برای خویش
چون خاك پای تست هلالی بصد نیاز
ای سرو ناز ، سر مکش از خاك پای‌خویش ۱۳۶۰

۱ - ۲ - ۳ - ۴

ای کجی آموخته پیوسته از ابروی خویش
راستی هم یاد گیر از قامت دلجوی خویش
کعبهٔما کوی‌تست ، از کوی خودمارا مران
قبلهٔ ما روی تست ، ازمامگردان‌روی‌خویش
سر ببالین فراغت هر کسی شب تا بروز
ما و غمهای تو و سر بر سر زانوی خویش

شب چو برخاك درت پهلو نهادم گفت دل :
من ز پهلوی تو درعیشم ، تو ازپهلوی‌خویش
چون هلالی را فلك سر گشته میدارد چنین
۱۲٦٥ بیجهت مینالد از ماه هلال ابروی خویش

۲ - ۳ - ۴

مردم و خودرا ز غمهای جهان کردم خلاص
عالمی را هم ز فریاد و فغان کردم خلاص
در غم عشق جوانی می‌شنیدم پند پیر
خویشتن را از غم پیر و جوان کردم خلاص
خوش زمانی دست داد از عالم مستی مرا
کزدوعالم خویش‌را دریك زمان کردم‌خلاص
برسر بازار رمزی گفتم از سودای عشق
مردمان را از غم سود و زیان کردم خلاص
۱۲۷۰ گفتمش : آخر هلالی را ز هجران سوختی
گفت : اورا از بلای جاودان کردم خلاص

۳ - ۴ - ۵

وای ! که جانم نشد از غم هجران خلاص
کاش اجل در رسد تا شوم از جان خلاص!
جمله اسیر تو ند ، وه ! چه عجب کافری !
کز غم عشق تو نیست هیچ مسلمان‌خلاص
بستهٔ زلف توایم ، رستن ما مشکلست
هر که گرفتار تست کی شود آسان خلاص ؟
عاشق محروم تو بار سفر بست و رفت
شکر، که یك بار کی گشت زحرمان‌خلاص

جام تو ، ای می فروش ، بی می راحت مباد
زانکه بدور توام از غم دوران خلاص ۱۳۷۵
کاش ! بساحل کشد رخت من از موج غم
آنکه شد از لطف او نوح ز توفان خلاص
مرد هلالی و بود عاشق خوبان هنوز
وای! که مسکین نگشت هرگز ازیشان خلاص

۲ - ۳ - ۴ - ۵

عاشقان را نه گل و باغ و بهارست غرض
همه سهلست ، همین صحبت یارست غرض
غرض آنست که : فارغ شوم از کار جهان
ورنه از گوشهٔ میخانه چه کارست غرض؟
جان من ، بی جهت این تندی و بدخویی چیست؟
گر نه آزار دل عاشق زارست غرض ۱۳۸۰
آفت دیدهٔ مردم ز غبارست ولی
دیده را از سر کوی تو غبارست غرض
هوس دیدن گل نیست ، هلالی ، مارا
زین چمن جلوهٔ آن لاله عذارست غرض

۲ - ۳ - ۴

گر من ز شوق خویش نویسم بیار خط
یك حرف از آن ادا نشود در هزار خط
خوش صفحه ایست روی تو ، یارب ! که تا ابد
هرگز بر آن ورق ننشاند غبار خط
مارا بدور حسن نو با نوخطان چه کار ؟
تا روی ساده هست نیاید بکار خط ۱۳۸۵

خط گو: مباش گرد رخت ، وه! چه‌حاجتست
مجموعهٔ جمال ترا بر کنار خط ؟
از خط روزگار مکش سر ، که عاقبت
بر دفتر حیات کشد روزگار خط
زین پیش حسن خط بتان معتبر نبود
در دور عارض تو گرفت اعتبار خط
قاصد ، بغیر چند بری خط یار را ؟
یك بار هم بنام هلالی بیار خط

۲ - ۳ - ۴

۱۳۹۰ ترك یاری کردی ، ازوصل‌تو یاران‌را چه‌حظ ؟
دشمن‌احباب گشتی، دوستداران را چه‌حظ ؟
چون ندارد وعدهٔ وصل تو امکان وفا
غیر داغ انتظار امیدواران را چه حظ ؟
چشم‌من، کز گریه‌نابیناست ،چون‌بیندرخت؟
از تماشای چمن ابر بهاران را چه حظ ؟
درد بی درمان خوبان چون نمی گیرد قرار
دردمندان‌را چه‌حاصل ؟ بیقراران‌را چه‌حظ ؟
آن سوار از خاك ما تا کی برانگیزد غبار ؟
ازغبارانگیختن ، یارب ، سواران‌را چه‌حظ ؟
۱۳۹۵ میدهد خاك رهش خاصیت آب حیات
ورنه‌زین گرد مذلت خاکساران را چه‌حظ ؟
یارب از قتل هلالی چیست مقصود بتان ؟
از هلاك عندلیبان گلعذاران را چه حظ ؟

۲ - ۳ - ۴

ما که از سوز تو در گریهٔ زاریم چو شمع   خبر از سوختن خویش نداریم چو شمع

پیش تیغ تو سر از تن بگذاریم ولی شعلهٔ شوق تو از سر نگذاریم چو شمع
تاب هنگامهٔ اغیار نداریم، که ما کشته و سوختهٔ خلوت یاریم چو شمع
هست چون آتش ما برهمه عالم روشن سوز خودرا بزبان بهر چه آریم چوشمع؟ ۱۴۰۰
ای نسیم سحر، از صبح وصالش خبری تاهمه خنده‌زنان جان بسپاریم چو شمع
ما که داریم دل و دیده پر از آتش و آب چون نسوزیم وچرا اشك نباریم چوشمع؟
سوخت‌صد بار، هلالی، جگر ما شب‌هجر ما جگر سوختهٔ این شب تاریم چو شمع

۲-۳-۴

مهوشان در نظر کج نظرانند، دریغ! انجم انجمن بی بصرانند، دریغ!
از گرفتاری احباب ندارند خبر خوبرویان جهان بیخبرانند، دریغ! ۱۴۰۵
گلعذاران، که نمودند رخ ازپردهٔ ناز چون‌صبا هم نفس پرده‌درانند، دریغ!
چشم ما پر در ولعلست، ولی‌سیمبران چشم برلعل و دربد گهرانند، دریغ!
ما نخواهیم بجز خیل بتان یار دگر لیك این طایفه یار دگرانند، دریغ!
همچوعمر ازصف عشاق روان میگذری عاشقان‌عمرچنین میگذرانند، دریغ!
تازه شد داغ هلالی ز غم لاله رخان همه داغ دل‌خونین جگرانند، دریغ! ۱۴۱۰

۲-۳-۴

خوبان، اگرچه هرطرفی می کشند صف تو در میان جان منی، جمله برطرف
حالا بپای بوس خیالت مشرفم گر دولت وصال تو یابم، زهی شرف!
دور از تو نو بهار جوانی بباد رفت عمر چنان عزیز چرا شد چنین تلف؟
چشمت مرا نشانهٔ پیکان غمزه ساخت وه! چون کنم؟ که تیر بلارا شدم هدف
از دیده طفل اشك جدا شد، دریغ ازو آه! آن در یتیم کجا رفت ازین صدف؟ ۱۴۱۵
ره میزنند و عربده آهنگ میکنند باما ببین که: درچه مقامندچنگ ودف؟
کوته مباد دست هلالی ز دامنت کس دامن وصال ترا چون دهد ز کف؟

۱-۲-۳-۴

وه! که‌رفت آن شوخ وبرما کرد بیدادازفراق
از فراق او بفریادیم، فریاد از فراق!

یار با اغیار و ما محروم ، کی باشد روا ؟
دشمنان شاد از وصال و دوست ناشاد از فراق

۱۴۲۰ در فراقت حالم از هر مشکلی مشکل ترست
هیچ کس را این چنین مشکل نیفتاد از فراق

آنکه روزم را سیه کرد از فراقت ، همچو شب
روز او چون روزگار من سیه باد از فراق !

در بهار از نکهت گل بوی وصلت یافتم
وه ! که می آید خزان و می‌دهد یاد از فراق

داد و فریاد هلالی گفته‌ای : ازدست کیست؟
این تغافل چیست؟ فریاد از تو و داد از فراق!

۱-۲-۳-۴

نیست غم ، گرشد گریبان من ازغم چاك چاك
سینه‌ام چاکست،ازچاك گریبان خودچه باك ؟

۱۴۲۵ می کشی بر غیر تیغ و می کشی از غیرتم
از هلاك دیگران بگذر ، که خواهم شد هلاك

نیست جان را با تن پاك تو اصلا نسبتی
این تن پاك تو صد ره پاك تر از جان پاك

خاك آدم را ، از آن گل کرد ، استاد ازل
تا چنین نازك نهالی بر دمد زآن آب و خاك

ای که از ما فارغی ، گویا نمی دانی که ما
دردمندانیم و آه ما بغایت دردناك

می‌پرستان را ز می هردم حیاتی دیگرست
آب حیوان ریخت ، گویا ، باغبان در جوی تاك

۱۴۳۰ گرهلالی چند روزی در لباس زهد بود
باز در کوی خراباتست مست و جامه چاك

۲-۳-۴

ای تو سرو چمن حسن و گل باغ جمال
جلوهٔ حسن و جمالت همه در حد کمال
باچنین حسن ترا ماه فلك چون گویم ؟
آفتابی ، بتو ، یارب ، نرسد هیچ زوال !
کاتبان قلم صنع ، که مشکین رقمند
صفحهٔ روی تو آراسته اند از خط و خال
با تو خواهم که : صبا حال مرا عرضه دهد
لیکن آنجا که تویی بادصبا را چه مجال؟
بی تو هر شب منم و گوشهٔ تنهایی خویش
پای در دامن غم ، سر بگریبان ملال ۱۴۳۵
وه ! چه فرخنده شبی باشد و خرم روزی !
که فراق تو مبدل شده باشد بوصال
روی در روی‌تو آرم ، همه وقت ، از همه سو
چشم برچشم توباشم ، همه جا ، در همه حال
با تو از هر طرفی صد سخن آرم بمیان
هر جوابی که دهی ، باز در آیم بسؤال
گفتگو چند ؟ هلالی ، دگر افسانه مخوان
تو کجا ؟ وصل کجا ؟ این‌چه‌خیالیست‌محال؟

۱-۲-۳-۴

ظاهر نکنم پیش رقیبان الم دل — با مردم بی غم نتوان گفت غم دل ۱۴۴۰
جا کن بدل‌ودیده، که غیرازتونشاید — سلطان سراپردهٔ چشم و حرم دل
ای‌صبر، کجایی؟ که‌زحدمیگذرد باز — بر دل ستم آن مه و برمن ستم دل
پای دلم افگار شد از خار ره عشق — ای کاش ! درین ره نرسیدی قدم دل

در عشق تو رسوای جهانست هلالی   گاه از غم بسیار و گه ازصبر کم‌دل

۳ - ۴ - ۵

۱۴۴۵ نه رفیقی، که بود در پی غمخواری دل
نه طبیبی، که کند چارهٔ بیماری دل

دل بیمار مرا، هر که گرفتار تو خواست
یارب، آزاد نگردد ز گرفتاری دل!

طاقت زاری دل نیست دگر، بهر خدا
گوش کن گفت مرا، گوش مکن زاری دل

چند خوانی دگران را بشراب و بکباب؟
حال خون‌خوردن من بین وجگرخواری دل

جان بکوی تو شد و ناله کنان باز آمد
که در آن کوی نگنجید ز بسیاری دل

۱۴۵۰ دل براه غمت افتاد، خدارا، مددی
که درین راه ثوابست مددگاری دل

در وفای تو چنانم، که اگر خاك شوم
آید از تربت من بوی وفاداری دل

بردل زار هلالی نکند غیر جفا
آه! تا چند توان کرد جفاکاری دل؟

۱ - ۲ - ۳ - ۴

آمد بهار و خوشدلم از رنگ و بوی گل
آن به که می کشم دوسه روزی بروی گل

گل دیدم، آرزوی کسی در دلم فتاد
کز دیدنش کسی نکند آرزوی گل

۱۴۵۵ این دم که بوی دلکش گل میدهد نسیم
بس دلکشست گشت گلستان ببوی گل -

خوش آن که یار باشد و من در حریم باغ
من سوی او نظر فکنم، او بسوی گل
دید آن دورخ هلالی و آسوده دل نشست
ازجست و جوی لاله و از گفت و گوی گل

۱ - ۲ - ۳ - ۴

ای در دلم ز آتش عشق تو صد الم | هریك الم نشانهٔ چندین هزار غم
وصل‌تو زودرفت وفراق تودیرماند | فریاد ازین عقوبت بسیار وعمر کم!
دانی کدام روز عدم‌شد وجود ما ؟ | روزی که‌عاشقی بوجود آمد ازعدم ۱٤٦۰
گویند : دردعشق بدرمان نمیرسد | من‌چون‌زیم؟ که عاشقم ودردمندهم
ماییم و نیم جانی وهردم هزار آه | اینك بباد میرود آن نیز دم بدم
چون‌آب‌زند گیست‌قدم تابفرق‌سر | خواهم‌درون‌جان کنمت فرق‌تاقدم
ای‌پادشاه‌حسن، هلالی گدای تست | خواهم که‌سوی‌او گذری‌ازره کرم

۱ - ۲ - ۳ - ۴

نیست حد آن که گویم : بندهٔ روی توام
دیگری گر بنده باشد ، من سگ کوی توام ۱٤٦٥
چشم شوخت ناوك اندازست وابرویت کمان
کشتهٔ چشم تو و قربان ابروی توام
برامید آنکه یك دشنام روزی بشنوم
سالهاشد ، جان من ، کزجان‌دعا گوی توام
گرچه،ای‌بدخوی‌من، خوی‌توعاشق کشتنست
ترك خوی خود مکن ، من کشتهٔ‌خوی توام
گردل من سدره و طوبی نجوید دور نیست
زانکه من در آرزوی سرو دلجوی توام
چند گویی : پای دردامن کش و این سو میا
پا کشیدن‌چون‌توان؟چون‌دل کشد سوی‌توام ۱٤۷۰

رنجه کردی ساعد و خون هلالی ریختی
تا قیامت شرمسار دست و بازوی توام

۱ - ۲ - ۳ - ۴

عجب شکسته دل و زار و ناتوان شده‌ام!
چنان که هجر تومیخواست، آنچنان شده‌ام
تو آفتابی و من ذره، ترك مهر مکن
که در هوای توام، گر بر آسمان شده ام
بگفتگوی تو افسانه گشته ام همه جا
بجستجوی تو آوارهٔ جهان شده ام
۱٤۷۵ خدای را، دگر، ای باد، سوی من مگذر
که من بکوی کسی خاك آستان شده ام
چه گویم از تن بیمار و کنج محنت خویش؟
بتنگنای لحد مشت استخوان شده ام
دلم ز شادی عالم گرفته است ولی
غمی که از تو رسیده است شادمان شده ام
ازآن شده است، هلالی، دلم شکاف شکاف
که ناوك غم و اندوه را نشان شده ام

۴ - ۳ - ۲

روزی که در فراق جمال تو بوده ام — گریان در اشتیاق وصال تو بوده‌ام
۱٤۸۰ هرسو که رفته‌ام بهوای تو رفته‌ام — هرجا که بوده ام بخیال تو بوده‌ام
هر که شکرلبی بکسی کرد گفتگو — درحسرت جواب و سؤال تو بوده‌ام
جایی که داغ بر ورق لاله دیده‌ام — آنجا بیاد عارض و خال تو بوده‌ام
چون کرده‌ام نظارهٔ قد بلند سرو — در آرزوی تازه نهال تو بوده‌ام
القصه، رخ‌نما، که هلالی صفت بسی — مشتاق آفتاب جمال تو بوده‌ام

۳-۴

ز سوز سینه کبابم ، ز سیل دیده خرابم
تو شمع بزم کسانی و من در آتش و آبم ۱۴۸۵
مرا عقوبت هجر تو بهتر از همه شادیست
تو راحت دگران شو ، که من برای عذابم
بدیگران منشین و بجان من مزن آتش
مرا مسوز ، که من خود برآتش تو کبابم
اگر برای هلاك منست ناز و عتابت
بیا وقتل کن ایدون ، که مستحق عتابم
سؤال بوسه نمودم ، ولی تو لب نگشودی
سخن بعرض رسید و در انتظار جوابم
بگرد روی تو پروانه ام ، که شمع مرادی
اگر تو روی بتابی ، من از تو روی نتابم ۱۴۹۰
بقدر خاك ره از من کسی حساب نگیرد
بکوی‌دوست ، هلالی، ببین که: درچه‌حسابم؟

۳-۴

بیار بی وفا عمری وفا کردم ندانستم
بامید وفا بر خود جفا کردم ندانستم
دل آزاری ، که هرگز دیده برمردم نیندازد
بسان مردمش در دیده جا کردم ندانستم
اگر گفتم که : دارد یار من آیین دلجویی
معاذالله ! غلط کردم ، خطا کردم ، ندانستم
بلای جان‌من آن شوخ ومن افتاده در کویش
دریغا ! خانه در کوی بلا کردم ندانستم ۱۴۹۵

بهر بیگانه باشد خوی او از آشنا بهتر
بآن بیگانه خودرا آشنا کردم ندانستم
گرفتم آن سر زلف و کشیدم صد گرفتاری
بدست خویش خودرا مبتلا کردم ندانستم
هلالی ، پیش آن مه شرمسارم زین شکایتها
درین معنی بغایت ماجرا کردم ندانستم

۱ - ۳ - ۴ - ۵

هر شب بسر کوی تو از پای درافتم — وز شوق تو آهی زنم و بی خبر افتم
۱۰۰۰ گر بارغم اینست ، که من میکشم ازتو — بالله ! که اگر کوه شوم از کمر افتم
خواهم بزنی تیر و بتیغم بنوازی — تا در دم کشتن بتو نزدیکتر افتم
من بعد بر آنم که ببوی سر زلفت — برخیزم و دنبال نسیم سحر افتم
ای شیخ ، بمحراب مرا سجده مفرما — بگذار ، خدارا ، که بر آن خاك درافتم
گمراهی من بین که: درین مرحله هر روز — از وادی مقصود بجای دگر افتم
۱۰۰۵ سیلاب سرشك از مژه بگشای ، هلالی — مپسند که : آغشته بخون جگر افتم

۲ - ۳ - ۴ - ۵

براهت بینم و از بیخودی بر رهگذر غلتم
بهرجا پا نهی ، از شوق پابوست بسر غلتم
بهر پهلو ، که میافتم ، بپهلوی سگت شبها
نمیخواهم کز آن پهلو بپهلوی دگر غلتم
بدان در وقت بسمل از تومیخواهم چنان زخمی
که عمری نیم بسمل باشم و بر خاك درغلتم
بامیدی که روزی برسرم آید سگ کویت
در آن کو هرشبی تا روز در خون جگر غلتم
۱۰۱۰ چنان زار و ضعیفم در هوای سرو بالایی
که همچون خار و خاشاك ازدم باد سحر غلتم

نمیخواهم که از بزم وصال او روم بیرون
کرم کن، ساقیا ، جامی که آنجا بی‌خبر غلتم
هلالی ، چون مرا در کوی آن مه ناتوان بینی
بگیر از دستم و بگذار تا بار دگر غلتم

۴-۳

اگر چون خاك پامالم کنی ، خاك درت گردم
وگر چون گرد بر بادم دهی ، گرد سرت گردم
کشی خنجر که: میسازم بدست خویش قربانت
چه لطفست این؟ که من قربان دست و خنجرت گردم
تو ماه کشور حسنی و شاه لشکر خوبان
گدای کشورت باشم ، اسیر لشکرت گردم ۱۰۱۵
پس از مردن چو در پرواز آید مرغ جان من
چو مرغان حرم بر گرد قصر و منظرت گردم
مگس وارم، بتلخی، چندرانی؟ سوی خویشم خوان
که بر گرد لب شیرین همچون شکرت گردم
هلالی را بهشیاری چه جای طعن ؟ ای ساقی ،
بگردان ساغر می ، تا هلاك ساغرت گردم

۵-۴-۳-۲-۱

بصد امید هردم گرد آن دیوار و در گردم
بسی امیدوارم ، آه ! اگر نومید بر گردم
چه حسنست این؟ که از یك دیدنت دیوانه گردیدم
بیا ، تا بار دیگر بینم و دیوانه تر گردم ۱۰۲۰
چون آن مه فتنه شد درشهر، من هم عاقبت روزی
شوم آواره و هردم بصحرای دگر گردم

خدارا ، این چنین زود ازسر بالین منمگذر
دمی بنشین، که برخیزم، ترابر گرد سر گردم
زهر درکامدم ، در کوی توهمچون سگمراندی
سگ کوی توام تاچند ، یارب ، دربدر گردم؟
خبرمیپرسم از جانان ولی نا که اگر روزی
ازو کس یك خبر گویدمن ازخود بیخبر گردم
۱۰۲۵ هلالی، چون سپه انگیخت عشق آن کمان ابرو
بمیدان آیم و تیر ملامت را سپر گردم

۱-۲-۳-۴

عیدست ، برون آی ، که حیران تو گردم
قربان خودم ساز ، که قربان تو گردم
خاکم برهت ، جلوه کنان ، رخش برانگیز
تا خیزم و گرد سر میدان تو گردم
جمعیت آسوده دلان از دل جمعست
جمعیت من آن که ، پریشان تو گردم
زین گونه که از شادی وصلت خبرم نیست
مشکل که خلاص از غم هجران تو گردم
۱۰۳۰ من عاجزم از خدمت مهمان خیالت
این خود چه خیالست که مهمان تو گردم ؟
تا یافتم از شادی وصل تو حیاتی
ترسم که : هلاك از غم هجران تو گردم
برخاك درت من که و تشریف غلامی ؟
ای کاش ! توانم سگ دربان تو گردم
گفتی که : بجان بندهٔ ما باش ، هلالی
تا جان بودم بندهٔ فرمان تو گردم

۲ - ۳ - ۴

ز پیر میکده عمری درالتماس شدم · که‌خاك‌در که‌دیر فلك اساس شدم

غم مرا بغم دیگران قیاس مکن · که من نشانهٔ‌غمهای بی قیاس شدم ۱۰۳۵

مرا ز حسن‌توصنع‌خدای ظاهرشد · ترا شناختم ،آنکه‌خداشناس شدم

سپاس عید‌بودپاس‌نقل‌و باده و جام · هزارشکر که‌مشغول این‌سپاس‌شدم!

پلاس‌فقر ، هلالی،لباس‌فخر منست · من از برای تفاخردرین لباس شدم

۱ - ۲ - ۳ - ۴

کاشکی ! خاك حریم حرمت می بودم · می خرامیدی و من در قدمت می بودم

بی‌غم‌عشق‌توصدحیف‌ز عمری که گذشت ! · پیش ازین ، کاش ! گرفتار غمت می بودم ۱۰۴۰

گر بپرسیدن من لطف نمی فرمودی · هم چنان کشتهٔ تیغ دودمت می بودم

گر بسر رشتهٔ مقصود رسیدی دستم · دست در سلسلهٔ خـم بخمت می بودم

گر مرا حشمت کونین میسر می شد · هم چنان بندهٔ خیل و حشمت می بودم

چون مریضی ، که‌دلش مایل صحت باشد · عمر ها طالب درد و المت می بودم

هرچه‌خواهی‌بکن،ای‌دوست، که‌من‌ازدل‌وجان · آرزومنـد جفـا و ستمت می بودم ۱۰۴۵

تا تو یك ره بکرم سوی هلالی گذری · سـالهـا چشم بـراه کرمت می بودم

۳ - ۴

دو روز شد کـه ز درد فراق بیمارم · ازین دو روزه حیاتی که هست بیزارم

چو لاله سینهٔ من چاك شد ، بیا و ببین · که از تو بر دل پر خون چه داغها دارم؟

مرا ز گریه مکن منع ، ساعتی بگذار · که زار زار بگریم ، که عـاشق زارم

رسید جان بلب و نیست غیر ازین هوسم · که آیم و بسگان در تو بسپارم ۱۰۵۰

خلاصی من از آن قید زلف ممکن نیست · کـه در کمند بـلای سیه گرفتارم

بجلوه گاه بتان می روم ، سرشك فشان · بباغ سنگدلان تخم مهر می‌کارم

هلالی ، از غم یارست روز من شب تار · چه شد که‌صبح شود یك نفس شب تارم ؟

۱ - ۲ - ۳ - ۴

من نه آنم که دل خویش مشوش دارم · هر کجا ناخوشیی هست باو خوش دارم

۱۰۵۵ گر سگان سر آن کوی کبابی طلبند — پاره سازم دل پر خون و بر آتش دارم
چه بلاها که دل زارم از آن مه نکشید؟ — الله ، الله ! چه دل زار بلاکش دارم!
تا ترا صفحهٔ دل ساده شد از نقش وفا — ورق چهره بخوناب منقش دارم
از من امروز ، هلالی ، مطلب خاطر جمع — که دل آشفتهٔ آن زلف مشوش دارم

۴ - ۳

یار آمد و من طاقت دیدار ندارم — از خود گلهای دارم و از یار ندارم
۱۰۶۰ شادم که : غم یار ز خود بیخبرم کرد — باری ، خبر از طعنهٔ اغیار ندارم
گفتم: چو بیایی،غمخود باتو کنمشرح — اما چه کنم ؟ طاقت گفتار ندارم
لطف تو بود اندك و اندوه تو بسیار — من خود گلهٔ اندك و بسیار ندارم
گو : خلق بدانند که من رندم و رسوا — از رندی و بد نامی خود عار ندارم
بی قیدم و از کار جهان فارغ مطلق — کس با من و من هم بکسی کار ندارم
۱۰۶۵ حال من دلخسته خرابست ، هلالی — آزرده دلی دارم و غم خوار ندارم

۴ - ۳ - ۲

عمر رفته است و کنون آفت جانی دارم — گشتهام پیر ، ولی عشق جوانی دارم
چاره ساز دل و جان همه بیمارانی — چارهای ساز ، کهمن هم دل و جانی دارم
کاش ! چونلاله ، دل تنگ مرا بشکافی — تا بدانی که چه سان داغ نهانی دارم؟
بر همه خلق یقینشد که : وفا نیست ترا — لیك من از طمع خویش گمانی دارم
۱۰۷۰ بندهامخواندی و داغم چو سگان بنهادی — زین سبب در همه جا نام و نشانی دارم
ملك عشق تو جهانیست که پایانش نیست — من درین ملکم و غوغای جهانی دارم
جان من ، شرح المهای هلالی بشنو — که درین واقعه جانسوز بیانی دارم

۴ - ۳ - ۲ - ۱

هر زمان بر صف خوبان بتماشا گذرم — چون رسم پیش تونتوانم از آنجا گذرم
دارمآنسر که : بسودای توبازمسرخویش — سرچهکار آید ؟اگرزین سروسودا گذرم
۱۰۷۵ زان خط سبز و لب لعل گذشتن نتوان — گر بصد مرتبه از خضر و مسیحا گذرم
هم نشینا ، قدمی چند بمن همره شو — کهبرش طاقت آننیست که تنها گذرم

قصر مقصود بلندست ، خدایا ، سببی که ازین مرحله بر عالم بالا گذرم
رشتهٔ مهر تو گر دست دهد ،همچو مسیح پـا بگردن نهم و از سر دنیا گذرم
من که امروز،هلالی،خوشم از دولت عشق بهتر آنست کز اندیشهٔ فردا گذرم

۱ - ۲ - ۳ - ۴

خواهم که: بزیر قدمت زار بمیرم هرچند کنی زنده ،دگر بار بمیرم ۱۵۸۰
دانم که: چرا خون مرا زود نریزی خواهی که بجان کندن بسیار بمیرم
من طاقت نا دیدن روی تو ندارم مپسند که در حسرت دیدار بمیرم
خورشید حیاتم بلب بام رسیدست آن به که در آن سایهٔ دیوار بمیرم
گفتی که:زرشك تو هلاك كند رقیبان من نیز بر آنم که ازین عار بمیرم
چون یار بسر وقت من افتاد، هلالی وقتست اگر در قدم یار بمیرم ۱۵۸۵

۱ - ۲ - ۳ - ۴

بخاك من گذری کن ، چو در وفای تو میرم
که زنده گردم و بار دگر برای تو میرم
نهادم از سر خود یك بیك هوی و هوس را
همین بود هوس من که : در هوای تو میرم
دل از جفای تو خون شد ، روامدار که عمری
دم از وفا زنم و آخر از جفای تو میرم
تویی که : جان جهانی فزاید از لب لعلت
منم که هر نفس از لعل جانفزای تو میرم
بحال مرگم و سوی تو آمدن نتوانم
تو بر سرم قدمی نه ، که زیر پای تو میرم ۱۵۹۰
رو ، ای رقیب ،ز کویش، که ترك جان نتوانی
توجای خویش بمن ده ، که من بجای تومیرم
مرا بخواری ازین در مران بسان هلالی
گذار ، تا چو سگان بر در سرای تو میرم

۱ - ۳ - ۴ - ۵

پس‌ازعمری، که‌خودرابرسر کوی تواندازم
ز بیم غیر، نتوانم نظر سوی تو اندازم

پس‌از چندی که ناگه دولت وصل‌اتفاق‌افتد
چه باشد گر توانم دیده بر روی تواندازم؟

۱۵۹۵ نبینم ماه نو را در خم طاق فلك هرگز
اگر روزی نظر بر طاق ابروی تو اندازم

تومی‌آیی‌ومن‌ازشوق‌می‌خواهم که: هرساعت
سر خود را بپای سرو دلجوی تو اندازم

رقیب سنگدل زین‌سان که‌جا کرده بپهلویت
من بیدل چسان خود را بپهلوی تو اندازم؟

دلی کزدست‌من‌شد، آه! اگرروزی‌بدست‌آید
کبابی سازم و پیش سگ کوی تو اندازم

هلالی را دل دیوانه در قید جنون اولی
اجازت ده که: بازش در خم موی تو اندازم

۳ - ۴ - ۵

۱۶۰۰ مگو افسانهٔ مجنون، چومن در انجمن باشم
ازو، باری، چرا گوید کسی؟ جایی که من باشم

کسی افسانهٔ درد مرا جز من نمی‌داند
از آن دایم من دیوانه با خود در سخن باشم

رو، ای زاهد، که من کاری ندارم غیر می خوردن
مرا بگذار، تا مشغول کار خویشتن باشم

جدا، زان سروقد، گر جانب بستان روم روزی
بیاد قد او در سایهٔ سرو چمن باشم

چسان رازی کنم پنهان ؟ که از صد پرده ظاهر شد
مگر وقتی نهان ماند که در زیر کفن باشم
مراجان کوه اند وهست و من جان می کنم ، آری
۱۶۰۵ ترا چون لعل شیرینست ، من هم کوهکن باشم
هلالی ، چون نمی پرسد مرا یاری و غم خواری
من مسکین غریبم ، گر چه دایم در وطن باشم

۳ - ۴

اگر خوانی درونم ، بندهٔ این خاندان باشم
وگر رانی برونم ، چون سگان بر آستان باشم
ندانم بندهٔ روی تو باشم یا سگ کویت ؟
بهر نوعی که می خواهی ، بگو، تا آن چنان باشم
چه سگ باشم ؟ که آیم استخوانی‌خواهم ازکویت
ولی خواهم که از بهر سگانت استخوان باشم
چو از شوق تو یك شب خواب در چشمم نمی آید
۱۶۱۰ اجازت ده که : شبها گرد کویت پاسبان باشم
غم هجر تو دارم ، یك زمان از وصل شادم کن
چه باشد غم بر آید ، من زمانی شادمان باشم ؟
قبای حسن پوشیدی ، سمند ناز زین کردی
بنه پا در رکاب ، ای عمر ، تا من در عنان باشم
مرا گفتی : هلالی ، در جهان رسوا شدی آخر
من آن بهتر که در عشق تو رسوای جهان باشم

۱ - ۲ - ۳ - ۴

چو بخت نیست که شایستهٔ وصال تو باشم
بصبر کوشم و خرسند با خیال تو باشم

۱٦۱۵ بعشوه زلف گشودی ، بچهره خال فزودی
اسیر زلف تو گردم ، غلام خال تو باشم
کمال فضل بتحصیل عاشقیست ،خوش آن دم
که در مطالعهٔ صفحهٔ جمال تو باشم
چو پایمال تو گشتم ، سرم بلند شد ، آری
چه سر بلندی از ین به که پایمال تو باشم ؟
خمیده باد قد من ز غصه همچو هلالی
اگر نه مایل ابروی چون هلال تو باشم

۲ - ۳ - ۴ - ۵

تا عمر بود ، در هوس روی تو باشم — درخاك شوم ، خاك سر کوی تو باشم
۱٦۲۰ فردای قیامت نروم جانب طوبی — در سایهٔ سر و قد دلجوی تو باشم
خوش آنکه زبان‌ازپی دشنام بر آری — من دست بر آورده ،دعا گوی تو باشم
پهلوی تو پیوسته نشینند رقیبان — تا من نتوانم که بپهلوی تو باشم
ازغمزهٔ تو کاست تن‌من ، که چومویی — من موی شوم درخم گیسوی تو باشم
هر گه که‌از تو نازبری دست‌بچوگان — خواهم‌همه‌تن‌سرشوم و گوی‌تو باشم
۱٦۲۵ ای شاخ گل تازه ، منم‌بلبل‌این باغ — معذورم ، اگر شیفتهٔ روی تو باشم
روزی که‌فلك نام مراخواند : هلالی — می‌خواست که‌من‌مایل‌ابروی تو باشم

۳ - ۴

مرا چه زهره ؟ که گویم : غلام روی تو باشم
سگ غلام غلام سگان کوی تو باشم
اگر بسوی تو گاهی کنم ز دور نگاهی
هنوز بر حذر از نازکی خوی تو باشم
چو سر عشق تو گفتن میان خلق نشاید
بگوشه ای بنشینم ، بگفتگوی تو باشم

زهی‌خجسته زمانی ! که بعد مرگ رقیبان
نشسته ، با دل آسوده ، رو بروی توباشم ۱۶۳۰
تو آن بتی ، که من بت پرست همچو هلالی
بهر کجا که روم ، روی دل بسوی توباشم

۲ - ۳ - ۴ - ۵

یار گفت : از ما بکن قطع نظر ، گفتم : بچشم !
گفت : قطعاً هم مبین سوی دگر ، گفتم : بچشم !
گفت یار : از غیر ماپوشان نظر ، گفتم: چشم!
وانگهی دزدیده در ما می نگر ، گفتم : بچشم !
گفت : با ما دوستی می کن بدل ، گفتم : بجان
گفت : راه عشق ما می رو بسر ، گفتم : بچشم !
گفت : با چشمت بگو تا : در میان مردمان
سوی ما هردم نیندازد نظر ، گفتم : بچشم ! ۱۶۳۵
گفت : اگر با ما سخن داری ، بچشم دل بگو
تا نگردد گوش مردم با خبر ، گفتم : بچشم !
گفت : اگر خواهی غبار فتنه بنشیند ز راه
بر فشان آبی بخاک رهگذر ، گفتم : بچشم !
گفت : اگرخواهد دلت زین‌لعل میگون خنده‌ای
گریها می کن بصد خون جگر ، گفتم : بچشم !
گفت : جای من کجا لایق بود ؟ گفتم : بدل
گفت · میخواهم جزین جای دگر گفتم: بچشم !
گفت : اگر گردی شبی از روی چون ماهم جدا
تا سحر گاهان ستاره می شمر ، گفتم : بچشم ! ۱۶۴۰
گفت : اگر دارد ، هلالی ، چشم گریانت غبار
کحل بینایی بکش زین خاك در ، گفتم : بچشم !

۴ - ۳

من که باشم که می لعل بآن ماه کشم ؟
بگذارید که حسرت خورم و آه کشم

بس که دریافت مرا لذت خونخواری عشق
دل نخواهد که : دگر بادهٔ دلخواه کشم

تا کند سوی من از راه ترحم نظری
هر زمان خیزم و خودرا بسر راه کشم

۱۶۴۵ میرم از غصه که : ناگاه بآن ماه رسد
آه سردی که من سوخته ناگاه کشم

چند درد و المش بر دل پر درد نهم ؟
چند کوه ستمش با تن چون کاه کشم ؟

پیش آن خسرو خوبان چه کشم ناوك آه ؟
چیست این تحفه که من در نظر شاه کشم ؟

ماه من رفت ، هلالی ، که نیامد ماهی
تا بکی محنت سی روزه ازین ماه کشم ؟

۴ - ۳

چون قامت آن سرو سهی کرد هلاکم | سروی بنشانید ، روان ، برسر خاکم

۱۶۵۰ رفتی و دلم چاك شد از دست تو دلبر | باز آ و قدم رنجه نما در دل چاکم

گفتی که: هلاکت کنم ازناز و کرشمه | بنشین ، که من از دست تو امروز هلاکم

شادیم بخاك قدمت ، همچو هلالی | نه برسر گورم قدم ، از ناز ، که خاکم

۱ - ۲ - ۳ - ۴

مشکل که رود داغت هرگز ز دل چاکم
تا لاله مگر روزی سر بر زند از خاکم

هر روز بخون ریزم آیی و رقیب از پی
زان واقعه خوشحالم ، زین واسطه غمناکم

ای ترك شکار افکن ، شمشیر مکش برمن
یا آنکه پس از کشتن بر بند بفتراکم ۱۶۵۵
این دیده که من دارم ، آلوده بخون اولی
زان رو که نمی‌دانی قدر نظر پاکم
تا چند هلالی را در آتش غم سوزی ؟
من آدمیم ، یارب ، یا خود خس و خاشاکم؟

۱- ۲ - ۳ - ۴

گر بخاکم گذرد یوسف گل پیرهنم — بوی پیراهن یوسف شنوند از کفنم
بفراق تو گرفتار ترم روز بروز — کس باین روز گرفتار مبادا که منم !
کوه غم گشتم وهرلحظه کنم سینهٔخویش — طرفه حالیست که هم کوهم‌وهم کوه کنم! ۱۶۶۰
لب ببستم زسخن ، ای گل‌خندان، که‌مباد — مردمان بوی تو یابند ز رنگ سخنم
هر کسی در چمنی هم نفس سیم تنی — من و کنج غم و در سینه همان سیم تنم
نکنم یاد بهار و نروم سوی چمن — چه کنم ؟ دل نگشاید ز بهار و چمنم
گردلم‌رفت، هلالی ،گله ازدوست‌خطاست — دل چه باشد ؟ که اگرجان برود دم نزنم

۲ - ۳ - ۴-۵

هر شبی گویم که: فردا ترك این سودا کنم
بـاز چـون فردا شود امروز را فردا کنم ۱۶۶۵
چون‌مرا سودایت از روز نخستین در سرست
پس همان‌بهتر که آخرسر درین سودا کنم
ای خوشا ! کز بیخودیها سر نهم بر پای او
بعد از آن از شرم نتوانم که سر بالا کنم
ای که‌میگویی : دل گم گشتهٔ خودرا بجوی
من که خود گم گشته‌ام اورا کجا پیدا کنم ؟
بس که خوارم ، از سگانت شرم می‌آید مرا
چند خودرا در میان مردمان رسوا کنم ؟

۱۶۷۰ من کیم تا از غلامان تو گویم خویش را ؟
من چه سگک باشم که درخیل سگانت جا کنم؟
عاشق مستم ، هلالی ، مجلس رندان کجاست؟
تا دل و جان را فدای ساقی زیبا کنم

۲- ۳ -۴

خودرا نشان ناوك بدخوی خود کنم
رویش ، بدین بهانه ، مگر سوی خود کنم
هر موی من هزار زبان باد در غمش
تا من حکایت از غم یك موی خود کنم
تا در حریم کوی تو پهلو نهاده ام
هردم هزار عیش ز پهلوی خود کنم
۱۶۷۵ شبها ، که سرگران شوم از ساغر فراق
بالین خود هم از سر زانوی خود کنم
آیینه وار خاك شدم از غبار غیر
باشد که روی او طرف روی خود کنم
امشب ز وصف غیر ، هلالی ، خموش باش
تا من سخن ز ماه سخن گوی خود کنم

۴ - ۳

با تو خواهم شرح غمهای دل محزون کنم
لیك از خوی تو میترسم ، ندانم چون کنم ؟
چند دارم در فراقش حالت نزع روان ؟
کاشکی ! یکبارگی جان را زتن بیرون کنم
۱۶۸۰ من باین دل بس نمی آیم ، ندانم چاره چیست ؟
تا بچند افسانه گویم ؟ تا بکی افسون کنم؟

گر بدامان فلك ریزم ، هلالی ، اشك خود
رنگ زرد ماه را همچون شفق گلگون کنم

۱ - ۲ - ۳ - ۴

دل را ز چاك سینه توانم برون کنم
غم را ز دل برون نتوان کرد ، چون کنم ؟
خواهم ز دل برون کنم این درد را ولی
در جان درون شود اگر از دل برون کنم
هر محنت از تو موجب چندین محبتست
محنت زیاده کن ، که محبت فزون کنم
دل جانب تو آمد و خون کردمش ز رشك
۱۶۸۵ از من عجب مدار که از رشك خون کنم
از رشك خون غیر ، که بر دامنت رسد
هردم ز گریه دامن خود لاله گون کنم
کارم ، شبی که بی تو بدیوانگی کشد
افسانهٔ تو گویم و خودرا فسون کنم
دیوانه شد هلالی و زنجیرش آرزوست
گیسوی او کجاست ؟ که رفع جنون کنم

۱ - ۲ - ۳ - ۴

آهم شنید و رنجه شد آن ماه چون کنم ؟
دیگر نماند جای نفس ، آه چون کنم ؟
طفلست و شوخ و بی خبر از درد عاشقی
۱۶۹۰ اورا ز حال خویشتن آگاه چون کنم ؟
خواهم گهی بخاطر او بگذرم ولی
سنگین دلست ، در دل او راه چون کنم ؟

در پای او بمردم و قدرم نشد بلند
یارب ، ز دست همت کوتاه چون کنم ؟
ای بخت ، من کجا و تمنای وصل او ؟
درویشم و گدا ، هوس شاه چون کنم ؟
گفتی : چراست پیرهنت چاك همچو گل ؟
بوی تو داد باد سحرگاه چون کنم ؟
۱۶۹۵ گویند : ناله چیست ؟ هلالی ، خموش باش
با کوه درد و محنت جان‌کاه چون کنم ؟

۱-۲-۳-۴

ای تو آرام دل وجان ، از تو دوری چون کنم ؟
گر فتد دوری ، معاذالله ! صبوری چون کنم ؟
از تو دوری بی‌ضرورت نیست ممکن ، آه ! اگر
قصه ای پیش آید و افتد ضروری چون کنم ؟
محنت هجران کشم ، یا تلخی هجران چشم ؟
یك تن بیمار و چندین بی حضوری چون کنم ؟
دور ازو جانم بلب ، روزم بشب نزدیك شد
الله الله ! چون کنم از دست دوری ؟ چون کنم؟
۱۷۰۰ من که‌دلتنگم ، هلالی ، بی‌رخ گلرنگ دوست
خوشدلی از دیدن گلهای سوری چون کنم ؟

۱-۲-۳-۴

گر جفایی رفت ، از جانان جدایی چون کنم ؟
من‌سگ آن آستانم ، بی وفایی چون کنم ؟
بعد عمری آشنا گشتی بصد خون جگر
باز اگر بیگانه گردی ، آشنایی‌چون کنم؟

رفتی و در محنت جان‌کندنم انداختی
گر بیایی زنده مانم ، ور نیایی چون کنم ؟
زاهدا ، از نقل و می بیهوده منعم میکنی
من که رندی کرده باشم، پارسایی‌چون کنم ؟
گفته ای : تا کی‌هلالی زارنالد همچو عود ؟
چون گرفتارم بچنگ بی نوایی چون کنم ؟ ۱۷۰۵

۴-۳

جان من ، جان و دل خویش نثار تو کنم
بود و نابود همه در سرکار تو کنم
تا دگر دور نیفتد ز رخت مردم چشم
خواهمش برکنم و خال عذار تو کنم
همچوسگ باتوسراسیمه ام ، ای طرفه‌غزال
می روم در هوس آنکه : شکار تو کنم
ای گل تازه ، که دیر آمده‌ای پیش نظر ،
زود مگذر ، که تماشای بهار تو کنم
ماه من ، سوی هلالی بگذر از سر مهر
سرمهٔ دیدهٔ گریان ز غبار تو کنم ۱۷۱۰

۴-۳

بهار میرسد ، اما بهار را چه کنم ؟
چونیست گلرخ من ، لاله‌زاررا چه کنم ؟
باختیار توانم که : راز نگشایم
فغان و نالهٔ بی اختیار را چه کنم ؟
اگرچه روی توخورشیدوار جلوه نماست
سیاه رویی شبهای تار را چه کنم ؟

قرار عاشق بیدل بصبر باشد و بس
چو صبر نیست دل بی‌قرار را چه کنم؟

۱۷۱ گرفتم این که: شب از می دمی بیاسایم
علی الصباح بلای خمار را چه کنم؟

هلالی، این‌همه غم را توان کشید، ولی
غم غریبی و هجران یار را چه کنم؟

۱ - ۲ - ۳ - ۴

دلم بآرزوی جان نمیرسد، چه کنم؟
بجان رسید وبجانان نمیرسد، چه کنم؟

من ضعیف برآنم که: پیرهن بدرم
چو دست‌من بگریبان‌نمیرسد، چه کنم؟

وصال یار محال و من از فراق ملول
چو این نمیرود وآن نمیرسد، چه کنم؟

۱۷۲۰ اگرچه شاه بتان شد ز روی حسن، ولی
بداد هیچ مسلمان نمیرسد، چه کنم؟

مگو که: چند حکایت کنی ز قصهٔ هجر؟
چواین فسانه بپایان نمیرسد، چه کنم؟

هزار نامه نوشتم من گدا، لیکن
یکی بحضرت‌سلطان نمیرسد، چه کنم؟

حدیث شوق‌هلالی، که حسب‌حال‌منست
بگوش آن مه تابان نمیرسد، چه کنم؟

۱-۲-۳-۴

دوستان، عاشقم و عاشق زارم، چه کنم؟
چاره صبرست، ولی صبر ندارم، چه کنم؟

ریخت خون جگر از گوشهٔ چشمم بکنار
وآن جگر گوشه نیامد بکنارم، چه کنم؟ ۱۷۲۵
ای طبیب، این همه زحمت مکش و رنج مبر
زار میمیرم، اگر جان نسپارم چه کنم؟
چند گویی که: برو، دامنم از کف بگذار
وای! اگر دامنت از کف بگذارم چه کنم؟
دردمندان همه از صبر قراری گیرند
چون من از درد تو بی‌صبر وقرارم چه کنم؟
گرچو مرغان خزان دیده ملولم چه‌عجب؟
گل نمی‌بینم و آزردهٔ خارم، چه کنم؟
خلق گویند: هلالی، چه کنی گریهٔ زار؟
گریه رو میدهد و عاشق زارم چه کنم؟ ۱۷۳۰

۲-۳-۴

یار بی رحم و من از درد بجانم، چه کنم؟
من چنین، یار چنان، آه! ندانم چه کنم؟
میروم، گریه کنان، نعره زنان، سینه کنان
مست و دیوانه و رسوای جهانم، چه کنم؟
بی‌تو امروز بصد حسرت و غم زیسته‌ام
آه اگر روز دگر زنده بمانم چه کنم؟
بی تحمل نتوان چارهٔ عشق تو، ولی
من بیچاره تحمل نتوانم چه کنم؟
چند گویی که: هلالی، دگر از درد منال
من ازین درد بفریاد و فغانم چه کنم؟ ۱۷۳۵

۱-۲-۳-۴

دلم ز دست شد ، از دست دل چه چاره کنم ؟
اگر بدست من افتد ، هزار پاره کنم
خوشست بزم تو ، لیکن کجاست طاقت آن
که در میان رقیبان ترا نظاره کنم ؟
مگو : کناره کن ازمن ، که‌جان ز کف‌ندهی
تو در میانهٔ جانی ، چه سان کناره کنم ؟
اگرچه سنگدلی ، ازمن این مناسب نیست
که نسبت دل سختت بسنگ خاره کنم
۱۷٤۰ هلالی ، از رخ جانان بماه نتوان دید
ز آفتاب چرا روی در ستاره کنم ؟

۳-۴-۵

آنکه از درد دل خود بفغانست منم — وانکه از زندگی خویش بجانست منم
آنکه هرروز دل از مهر بتان بر دارد — چون شود روز دگر باز همانست منم
آنکه درحسن کنون‌شهرهٔشهرست‌تویی — وانکه درعشق تو رسوای‌جهانست منم
آنکه درصومعه‌چل‌سال‌شب‌آورد بروز — وین زمان معتکف دیر مغانست منم
۱۷٤۵ در غمت گرچه بیك‌بار پریشان شده‌دل — آنکه صدبار پریشان تر ازآنست منم
عاشقان همه نامی و نشانی دارند — آنکه درعشق تو بی‌نام ونشانست منم
عاقبت همچو هلالی شدم افسانهٔ دهر — آنکه هرجا سخنش ورد زبانست منم

۳-۴

کدام صبح سعادت بود مبارك ازینم ؟
که در برابرت آیم ، صباح روی تو بینم
زهی مراد ! که عاشق هلاك روی تو گردد
مراد من همه اینست ، من هلاك همینم

گهی که سر بنهم بر زمین بپیش سگانت
چنان خوشم که : مگر پادشاه روی زمینم ۱۷۵۰
رو، ای‌صبا ، تو کجا آمدی؟ که‌ازسر آن کو
نشان پای سگش می رسد بنقش جبینم
اگر طبیب نهد گوش بر شکاف دل من
هنوز بشنود از ضعف نالهای حزینم
کرم نمودی و گفتی : گدای ماست هلالی
بلی ، تو شاه بتانی و من گدای کمینم

۲ - ۳ - ۴ - ۵

چه‌حالست‌این؟ که:هر که‌درجمالت‌یك‌نظر بینم
شوم بی هوش و نتوانم که یك بار دگر بینم
ز هجرت تیره‌ترشدروزم‌از شب ، لیك می خواهم
که هرروزی ترا از روز دیگر خوب تر بینم ۱۷۵۵
تو مست بادهٔ نازی و حال من نمی دانی
نمی دانم ترا تا چند از خود بی خبر بینم ؟
بسویت‌آیم‌ورویت نبینم ، وه ! چه حالست‌این ؟
که آنجا بهر دیدار آیم و دیوار و در بینم؟
شب غم دیده بستم ، تا نبینم بی تو عالم را
چه باشد ، گر گشایم‌چشم‌واین شب‌راسحر بینم؟
چنین کز محنت‌و خواری فتادم در نگونساری
بنای عمر خود را دم بدم زیر و زبر بینم
فغان ! کز گردش گردون‌نبینم‌هر گز آن‌مه را
و گر بینم ،پس از عمری ، چوعمرش‌در گذر بینم ۱۷٦۰
هلالی ، گر ببینم آسمان را زیر پای خود
چنان نبود که خاك آستانش زیر سر بینم

۳ - ۴

تا کی بدرت آیم و دیدار نبینم؟ صد بار ترا جویم و یك بار نبینم؟
گویا حرم کوی تو کعبه‌است و درآنجا هر چند روم جز در و دیوار نبینم
دانی که: مرا بزمگه عیش کدامست؟ جایی که ترا بینم و اغیار نبینم
۱۷۶۵ یارب، چه‌شود گرمن بیدل بهمه عمر یك بار ترا بر سر بازار نبینم؟
امروز درین شهر دلی نیست، که اورا در دام بلای تو گرفتار نبینم
او می رود و جمع رقیبان ز قفایش تا شیوهٔ آن قامت و رفتار نبینم
خورشید لطافت رخ یارست، هلالی آن روز مبادا که رخ یار نبینم!

۳ - ۴ - ۵

از پی آن دلبر شیرین شمایل می روم
دل پی او رفت و من هم از پی دل می روم
۱۷۷۰ می‌روم نزدیك آن قصاب و گو: خونم بریز
من هلاك قتل خویشم، سوی قاتل می روم
گر زند تیغ، از سر کویش نخواهم رفت، لیك
چند گامی همچو مرغ نیم بسمل می روم
چون بکوی او روم ترسم رقیبان پی برند
زانکه من در گریهٔ خود پای در گل می روم
ای که‌می گویی: برو، تحصیل درس عشق کن
می روم، اما پی تحصیل حاصل می روم
وادی درد و بلا در عشق هر یك منزلست
کرده‌ام عزم سفر، منزل بمنزل می روم
۱۷۷۵ می روم سویش باستقبال و خوشحالم که باز
می رسد اقبال و من هم در مقابل می روم
در ره عشق، ای هلالی، ازمن آگاهی مجو
زانکه من این راه را بسیار غافل می روم

۱-۲-۳-۴

عید شد، بخرام، تا مدهوش و حیرانت شوم
خنجر عاشق کشی بر کش، که قربانت شوم

قتل عاشق را مناسب نیست شمشیر اجل
سوی من بین تا هلاك تیر مژگانت شوم

شد تن خاکی غبار و بر سر راهت نشست
عزم جولان کن! که خیزم، خاك میدانت شوم

جلوه ای بنما و جولان ده سمند ناز را
تا خراب جلوه و مدهوش جولانت شوم ۱۷۸۰

مدتی شد سر فراز بزم وصلت بوده‌ام
بعد ازین مگذار تا پامال هجرانت شوم

گوشهٔ چشمی، که دلرا جمع سازم اندکی
تا بکی آشفتهٔ زلف پریشانت شوم؟

چون هلالی سنگ طفلان می‌خورم در کوی تو
من سگ کویم، چه حد آنکه مهمانت شوم؟

۳-۴-۵

جلوه های قد دلجوی ترا بنده شوم
نازکی های گل روی ترا بنده شوم

بنده را باسر هر موی تو مهری گرست
برسرت گردم و هر موی ترا بنده شوم ۱۷۸۵

غیر ازین چاره ندارم، پی دخل کویت
که غلامان سر کوی ترا بنده شوم

کمترین بندهٔ هندوی ترا بنده بسیست
بندهٔ بندهٔ هندوی ترا بنده شوم

تو اگر بنده نوازی و وفا خوی کنی
من هم از روی وفا خوی ترا بنده شوم

بندگانیم و گدایان، بدعا خواسته‌ایم
که گدایان دعا گوی ترا بنده شوم

ماه عیدست، هلال خم ابروی کجاست؟
چون هلالی خم ابروی ترا بنده شوم ۱۷۹۰

۱-۲-۳-۴

من سگ یارم و آن نیست که بیگانه شوم
لیك می ترسم از آن روز که دیوانه شوم

ای فلك ، شمع شب افروز مرا سوی من آر
تا بگرد سر او گردم و پروانه شوم
من همان روز که افسون تو دیدم گفتم
که : ببیداری شبهای غم افسانه شوم
از در خانقه و مدرسه کارم نگشود
بعد ازین خاك نشین در می خانه شوم
۱۷۹۵ در سرم هست که : چون خاك شود قالب من
بهوای لب میگون تو پیمانه شوم
نرگس مست ترا خواب صبوح این همه چیست؟
خیز ، تا کشتهٔ آن نرگس مستانه شوم
بی مه خویش ، هلالی ، چه کنم عالم را ؟
گنج چون نیست ، چرا ساکن ویرانه شوم؟

۱ - ۲-۳ - ۴

چنان ازپافگند امروزم آن رفتار و قامت هم
که فردا بر نخیزم ، بلکه فردای قیامت هم
رقیبان را از آن لب آب خضر ستو دم عیسی
مرا پیوسته آه حسرت و اشك ندامت هم
۱۸۰۰ اگر من مردم ازسنگ ملامت بر سر کویش
سگان کوی اورازنده می‌خواهم ، سلامت هم
جداز آن مه بمردن آرزو می بودم، ای هجران
ربودی نقدجان از من، کرم کردی، کرامت هم
بلای عشق و اندوه غریبی، این چه حالست این ؟
که نی رای سفر دارم ، نه یارای مقامت هم
سلامت باش ، ای ناصح ، ملامت کن هلالی را
که در راه سلامت هستم و کوی ملامت هم

۱ - ۲ - ۳ - ۴

ای که از خوبان مراد ما تویی مقصود هم
چون تویی هر گز نبودست و نخواهد بود هم
تا بسودای تو افتادیم در بازار عشق
از زیان هر دو عالم فارغیم ، از سود هم ۱۸۰۵
بس که بخت بد مرا سر گشته دارد چون فلك
از فلك نا شادم و از بخت نا خشنود هم
گرد راهش گر برویم گل نخواهد کرد عشق
چشم من گریان چرا شد ،چهره گرد آلود هم؟
آخر ، ای آرام جانها ، رحمتی فرما که من
سینهٔ مجروح دارم ، جان غم فرسود هم
سوز خود را چون نهان دارم؟ کز ان رخسار و زلف
در دل افتاد آتش و از جان بر آمد دود هم
چون دل زار هلالی بی تو افغان بر کشید
چنگ بر درد دلش در ناله آمد ، عود هم ۱۸۱۰

۲ - ۳ - ۴

نقد جان را در بهای زلف جانان می دهم
عاشقم و ز بهر سودای چنین جان می دهم
ای که از حال من آشفته می پرسی ، مپرس
کز پریشانی خبر های پریشان می دهم
پیش آن لب زار می میرم ، زهی حسرت ! که من
تشنه لب جان بر کنار آب حیران می دهم
این چنین کز چشم من هر گوشه می بارد سرشك
عاقبت از گریه مردم را بتوفان می دهم

۱۸۱۵ دور ازو ، هجران ، اگر قصد هلاك من کند
عمر خودمی‌بخشم و جان را بهجران می دهم
هر که روزی دل بخوبان‌داد ،آخرجان‌دهد
وای جان من ! که آخر دل بایشان می‌دهم
در غم هجران ، هلالی ، از فغان منعم مکن
زانکه من تسکین درد خود بافغان می دهم

۱-۲-۳-۴

خرم آن روز کزین محنت و غم باز رهم
بمراد دل ازین درد و الم باز رهم
رفت مجنون و ازین داغ جگر سوز برست
می روم تا من دلسوخته هم باز رهم
۱۸۲۰ نیست امکان خلاصی ز تو در ملك وجود
مگر از قید تو در کوی عدم باز رهم
از تو بر من ستم و جور خلاف کرمست
کرمی کن، که ازین جور و ستم باز رهم
جان‌ز غم‌سوخت ،هلالی، قدح باده کجاست؟
تا ازین سوز درون یك دو سه دم باز رهم

۱-۲-۳-۴-۵

بحمدالله ! که‌جان بر باد رفت‌وخاك‌شدتن‌هم
ز پنددوست فارغ کشتم و از طعن دشمن هم
دلا،صبری کن‌وزین‌سال مرو هردم بکوی او
کزین بی‌طاقتی‌آخرتورسوامی‌شوی ، من هم
۱۸۲۵ ازین غیرت که : نا که سایهٔ او بر زمین‌افتد
نمی‌خواهم که شب‌مهتاب‌باشد ، روزروشن هم

شدم دیوانه و طفلان کشندم دامن ازهر سو
گریبانم ز دست عاشقی چاکست‌ودامن هم
چه گویم‌دردخودبا کوهکن؟ دردی که‌من‌دارم
نه‌تاب گفتنش دارم ، نه یارای شنیدن هم
شکستی در دلم خاری‌ومی گویی : برون‌آرم
بدین‌تقریب‌می‌خواهی که‌ماندزخم وسوزن‌هم
دل و جان هلالی پیش پیکانت سپر بادا
که‌ابرویت کماندارست‌وچشمت‌ناوك‌افگن‌هم

۳ - ۴

خراب یك نظر از چشم نیم خواب توایم
بحال ما نظری کن ، که ما خراب توایم ۱۸۳۰
سؤال ما بتو از حد گذشت ، لب بگشا
که سالهاست که در حسرت جواب توایم
چه حد آن که توانیم هم عنان تو شد ؟
همین سعادت ما بس که : در رکاب توایم
عتاب تو کشد و ناز تو هلاك کند
هلاك ناز تو و کشتهٔ عتاب توایم
عجب نباشد اگر از لبت بکام رسیم
که مست بادهٔ نازی و ما کباب توایم
ز مهر روی تو داریم داغها بر دل
ستاره سوخته از تاب آفتاب توایم ۱۸۳۵
من و هلالی ازین در بهیچ جا نرویم
چرا که همچو سگان بستهٔ طناب توایم

۲-۳-۴

هرخوبیی ، که از همه خوبان شنیده ایم
امروز در شمایل خوب تو دیده ایم
مشکل حکایتیست ، که از ماجرای عشق
حرفی نگفته ایم و سخن ها شنیده ایم
مارا براه عشق تو آرام و خواب نیست
از بیخودیست گر نفسی آرمیده ایم
۱۸٤۰ هر کس گرفت کام دل از میوهٔ نشاط
ما خود ز باغ عشق گلی هم نچیده ایم
رندیم و می کشیم و همینست کار ما
عمری سبوی مجلس رندان کشیده ایم
جایی رسیده ایم که از خود گذشته ایم
از خود گذشته ایم و بجایی رسیده ایم
هر گز بجانب مه نو راست ننگریم
کز شوق ابرویت چو هلالی خمیده‌ایم

۱-۲-۳-۴

روز عیدست ، سر راهگذاری گیریم
ماهرویی بکف آریم و کناری گیریم
۱۸٤۵ شاهدان دست بخون دل ما کرده نگار
مادرین‌غم که : کجادست نگاری گیریم؟
گرد خواهیم شد و دامن آن یار گرفت
تا باین شیوه مگر دامن یاری گیریم
بی‌قراریم و بمنزلگه وصل آمده ایم
آه ! اگرچرخ نخواهد که‌قراری گیریم
ما بجان صید سواران کمان ابروییم
کشته گردیم که : فتراك سواری گیریم
عاشقانیم و ز کار همه عالم فارغ
ما نه آنیم که هر گز پی کاری گیریم
۱۸۵۰ عیدشد ، خیز، هلالی ، که‌بعشرتگه باغ
جام گلگون ز کف لاله عذاری گیریم

۱-۲-۳-۴

زهی سعادت ! اگرخاك آن حرم باشیم
بهرطرف که نهی پای در قدم باشیم

مکوش اینهمه در احترام و عزت ما
که ما بخواری عشق تو محترم باشیم

مرو ، که آخر ایام عمر نزدیکست
بیا ، که یك دو سه روز دگر بهم باشیم

غریب ملك وجودیم و اندکیماندست
که باز ساکن سر منزل عدم باشیم

رقیب را بجناب تو قدر بیش از ماست
سگ توایم ، چرا از رقیب کم باشیم ؟ ۱۸۵۵

حریف بزمگه عیش را وفایی نیست
رفیق ما غم یارست ، یار غم باشیم

نه‌حد ماست ، هلالی ، امید لطف‌ازدوست
غنیمتست اگر قابل ستم باشیم

۳-۴

خیز ، تا امروز با هم ساغر صهبا کشیم
خویش را دامن کشان تا دامن صحرا کشیم

باغ‌وبستان‌دلکشست‌و کوه‌وصحراهم‌خوشست
هر کجا ، گویی ، بساط عیش‌را آنجا کشیم

کس چرا از دست دنیا ساغر محنت کشد ؟
ساغری گیریم و دست از محنت دنیا کشیم ۱۸۶۰

ساقیا ، میخانه دریاییست پر ز آب حیات
جهد کن ، تا کشتی خودرا درآن‌دریا کشیم

نازنینان سرکش و ما در مقام احتیاج
جای آن دارد کزیشان ناز استغنا کشیم

چون زحال زار خود پیش تو نتوان دم زدن
گوشه ای گیریم و آهی از دل شیدا کشیم

ای‌رقیب‌سنگدل، زین‌خشم‌و کین‌بگذر، کهما
ناز رعنایی ز یار نازك رعنا کشیم

فکرخوبان کن، هلالی، فکردیگر تا بکی؟
خود چرا بر لوح خاطر نقش نازیبا کشیم ؟ ۱۸۶۵

۴ - ۳

ای سگ آن سر کو ، ما و تو یاران همیم
خاك پاییم ، بهرجا که روی در قدمیم
یار ما نیست ستمگار و جفا پیشه ، ولی
ما ز بخت بد خود قابل جور وستمیم
هیچ کس نیست ، که اورا بجهان نیست غمی
ما که بی قید جهانیم ، گرفتار غمیم
بیش و کم هرچه بمامیرسد از غیب نکوست
تو مپندار که : ما در طلب بیش و کمیم
۱۸۷۰ آمدیم از عدم ، ازما اگرت هست ملال
باز مارا بنگر : ساکن کوی عدمیم
از در خویش مران ، همچو هلالی ، مارا
حرمتی دار ، که ما ساکن بیت الحرمیم

۱ - ۲ - ۳ - ۴

نوبهارست ، بیا ، تا قدحی نوش کنیم
باشد این محنت ایام فراموش کنیم
ساقیا ، هوش و خرد تفرقهٔ خاطر ماست
باده پیش آر ، که ترك خرد و هوش کنیم
حد ما نیست که پیش تو بگوییم سخن
هم تو با ما سخنی گوی ، که ما گوش کنیم
۱۸۷۵ بار ها غم بتو گفتیم ، ز ما نشنیدی
بعد ازین مصلحت آنست که خاموش کنیم
هیچ ناگفته بجانیم ز نیش ستمت
وای ! اگر زان لب شیرین طمع نوش کنیم

ما که باشیم، که مارا دهد آغوش تو دست؟
با خیال تو مگر دست درآغوش کنیم
یار چون ساقی بزمست، هلالی، برخیز
تا بیك جرعه ترا واله و مدهوش کنیم

۱ - ۲ - ۳ - ۴

شام‌عید، آن به، که منزل برسرراهی کنیم
خلق مه جویند و ما نظارهٔ ماهی کنیم
پیش بالای بلندت فارغیم از یاد سرو
۱۸۸۰ غایت پستی بود، گر فکر کوتاهی کنیم
بی خیالت کی توان قطع بیابان فراق؟
ره خطرناکست، اول فکر همراهی کنیم
خوی او بس نازك و ما بی‌قرار از درد دل
پیش او تاکه مبادا ناله و آهی کنیم
در ره جانان، هلالی، رسم جانبازی‌خوشست
از سر جان بگذریم و کار دلخواهی کنیم

۳ - ۴

ای گل، از شکل تو با ناز وخرامت گویم
هرچه گویم همه داری، ز کدامت گویم؟
تو پری، یا ملکی؟ یا مه اوج فلکی؟
۱۸۸۵ حیرتم سوخت، ندانم، بچه نامت گویم؟
قد برافراختی و سرو بلندت گفتم
رخ برافروز، که تا ماه تمامت گویم
کی توانم که: کنم پیش تو آغاز کلام؟
من که هرگز نتوانم که سلامت گویم

در مقامی که دم از افسر جمشید زنند
بنده از خاك کف پای غلامت گویم
پاسبان ساز بدین دولت بیدار مرا
تا غم خود همه شب با در و بامت گویم
۱۸۹۰ ساقیا، جام بکف هوش هلالی بردی
یارب! از جام لبت یا لب جامت گویم؟

۲-۳-۴-۵

یارب، غم بیرحمی جانان بکه گویم؟
جانم غم او سوخت، غم جان بکه گویم؟
نی یار و نه غمخوار و نه کس محرم اسرار
رنجوری و مهجوری و حرمان بکه گویم؟
آشفته شد از قصهٔ من خاطر جمعی
دیگر چه کنم؟ حال پریشان بکه گویم؟
گویند طبیبان که: بگو درد خود، اما
دردی که گذشتست ز درمان بکه گویم؟
۱۸۹۵ دردی، که مرا ساخته رسوا، همه دانند
داغی، که مرا ساخته پنهان، بکه گویم؟
اندوه تو ناگفته و درد تو نهان به
این پیش که ظاهر کنم و آن بکه گویم؟
خلقی همه با هم سخن وصل تو گویند
من بی کسم، افسانهٔ هجران بکه گویم؟
دور طرب، افسوس! که بگذشت، هلالی
دور دگر آمد، غم دوران بکه گویم؟

۳ - ۴ - ۵

ساخت گدای در گهت مرحمت الهیم
بلکه گدایی تو شد موجب پادشاهیم
بنده غلام آن‌درم، وه! چه کنم؟ که‌میکند
ترك سفید روی من ننگ ز رو سیاهیم ۱۹۰۰
ساید اگر بفرق من گوشهٔ نعل مرکبت
راست بماه نو رسد رفعت کج کلاهیم
گر تو بجرم عاشقی قصد هلاك من کنی
موجب صد گنه شود دعوی بی گناهیم
مستم و پیش محتسب دعوی زهد کرده‌ام
قاضی شرع بیش ازین کی شنود گواهیم؟
فارغم از شه و سپه، لیك بکشور بتان
هست سپاهیی که من کشتهٔ آن سپاهیم
چند هلالی از وفا آید و رانی از جفا ؟
وه!چه کنم؟ که من‌تراخواهم‌وتو نخواهیم ۱۹۰۵

۲ - ۳ - ۴

ای ماه من و شاه سپاه همه خوبان — خوبان همه شاهندوتوشاه همه خوبان
آنجا که تو برمسند عزت بنشینی — بر باد رود حشمت و جاه همه خوبان
ازحسرت آن‌چشم، که‌بی‌سرمه‌سیاهست — خون می رود ازچشم سیاه همه خوبان
سویم‌نظری کن ، که‌بسی‌خوب ترافتد — زان چشم نگاهی ز نگاه همه خوبان
خوبان ،چوسراسرهمه درراه‌توخاکند — خاکست سرم بر سر راه همه خوبان ۱۹۱۰
تیغ از کف خوبان‌کنهی نیست وگرهست — بر گردن من باد گناه همه خوبان !
پرسید که :آن زهره جبین کیست،هلالی؟ — خورشید همه عالم و ماه همه خوبان

۴ - ۳

من گرفتار و تو در بند رضای دگران — من ز درد تو هلاك و تو دوای دگران
گنج حسن دگران راچه کنم بی رخ تو ؟ — من برای تو خرابم ، تو برای دگران
۱۹۱۵ خلوت وصل توجای دگرانست ، دریغ ! — کاش بودم من دل خسته بجای دگران
پیش ازین بود هوای دگران در سرمن — خاك کویت ز سرم برد هوای دگران
پا زسر کردم و سوی تو هنوزم ره نیست — وه ! که آرد سر من رشك بپای دگران
گفتی : امروز بلای دگران خواهم شد — روزی من شود ، ای کاش ! بلای دگران
دل غمگین هلالی بجفای تو خوشست — ای جفاهای تو خوشتر ز وفای دگران

۱ - ۳ - ۴

۱۹۲۰ ای پریچهرهٔ من ، چند نشینی بکسان ؟ — دامن چون تو گلی حیف که گیرند خسان!
ماه من ، چند باغیار کنی هم نفسی ؟ — تیره شد آینهٔ لطف تو زین هم نفسان
پیش هر سفله بشیرین سخنی لب مگشا — شکرستان تو حیفست بکام مگسان
تکیه برعشق جوانان هوسناك مکن — که بغیرازهوسی نیستدرین بوالهوسان
سوخت بیچاره هلالی ز جفاهای رقیب — چاره‌اش وصل حبیبست ، خدایا ، برسان!

۱ - ۲ - ۳ - ۴

۱۹۲۵ صبح امید همانست ورخ یار همان — تار آن طرهٔ شبرنگ وشب تار همان
نیست چون هیچ تفاوت زرقیبان بامن — پیش تو یار همان باشد و اغیار همان
طی شدافسانهٔ هرعاشق ومعشوق ، که بود — قصهٔ ما و تو در کوچه و بازار همان
همره غیر چو باشی دلم آزرده مکن — جان من ، بس بود آزار دل زار همان
گویم، ای شوخ ،بدیوارغم دل پس ازین — با تو گفتن چو همانست وبدیوار همان
۱۹۳۰ دل و دین باخت هلالی بتمنای وفا — وآن جفا جوی باو برسر آزار همان

۲ - ۴

در قبای ارغوانی قد آن سروران
هست چون نازك نهالی از درخت ارغوان
عاشقم ، جایی ، ولیکن او کجا ومن کجا ؟
من کهن پیر گدا ، او پادشاه نو جوان

۱

روی نیکو دیدم و از طعن بد گو سوختم
کس مبیناد آنچه من دیدم ز روی نیکوان !

بس که خیل عاشقان رفتند از شهر وجود
راه صحرای عدم شد کاروان در کاروان

لحظه لحظه دیدنت سوی رقیبان تا بکی ؟
۱۹۳۵ گاه گاهی جانب ما هم نگاهی می توان

ای که بر قول تو دارد ماه من سمع قبول ،
بشنو از من حسب حالی چند واورا بشنوان

از هلالی گر سگ کوی تو خواهد طعمه ای
پارهای دل بخوناب جگر سازد روان

۱-۲-۳-۴

مشکل غمیست عشق ، که گفتن نمی توان
وین مشکل دگر که : نهفتن نمی توان

غمهای عاشقان هم گفتند پیش یار
ما را عجب غمیست که گفتن نمی توان !

دندان بقصد لعل لبش تیز چون کنم ؟
۱۹٤۰ کان لعل گوهریست ، که سفتن نمی توان

خون بسته غنچه وار دل تنگم از فراق
دل تنگم ،آن چنان ، که شکفتن نمی توان

در خون نشست چشم هلالی ، که از رهت
گردی بدامن مژه رفتن نمی توان

۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵

منم ، چون غنچه،درخوناب زان گل برگ تر پنهان
دلم صد پاره و هر پاره درخون جگر پنهان

تماشای رخش، در دیده خوابی بود، پنداری
که من تا چشم وا کردم شد از پیش نظر پنهان

۱۹۴۵ طبیبا، داغهای سینه را صد بار مرهم نه
که دارم در ته هر داغ صد داغ دگر پنهان

خط سبزی که‌خواهدرست‌از‌آن‌لب چیست میدانی؟
برای کشتن من زهر دارد در شکر پنهان

مگو: تا زنده باشی عشق را از خلق پنهان کن
که راز عاشقی هرگز نماند این قدر پنهان

نه تنها آشکارا داغ عشقت سوخت جان من
بلای عشق جانسوزست، اگر پیدا وگر پنهان

هلالی را چه سود از عشق پنهان داشتن در دل؟
چو در عالم نخواهد ماند آخر این خبر پنهان

۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵

۱۹۵۰ جان بحسرت نتوان بی رخ جانان دادن
خواهمش دیدن و حیران شدن وجان دادن

دو جهان در عوض یك سر موی تو کمست
دل وجان‌خود چه متاعیست که‌نتوان دادن؟

جرعه‌ای بخش از آن‌لب، که‌ثوابیست عظیم
تشنه را آب ز سر چشمهٔ حیوان دادن

خال اگر نیست رخ خوب ترا زآن سببست
که بموری نتوان ملك سلیمان دادن

تا کی افسانهٔ خود پیش خیالت گویم؟
درد سر این همه خوش نیست بمهمان دادن

۱۹۵۵ بی تو هجران بسرم گر اجل آرد روزی
می توان جان خود از شوق بهجران دادن

گر چنین موج زند اشك هلالی هردم
خانمان را همه خواهیم بتوفان دادن

۳ - ۴

اگر برای تو مردن ، چه باك ازآن مردن ؟
هزار بار برای تو می توان مردن
بروز وصل تو دانی که چیست حالت ما ؟
نفس نفس بتو دیدن ، زمان زمان مردن
زمان عشق و جوانیست مرگ من مطلب
که مشکلست بصد آرزو جوان مردن
بر آستان تو جان می‌دهم ، چه بهتر ازین ؟
سعادتست بر آن خاك آستان مردن ۱۹٦۰
خدای را ، که دگر ناگهان برون مخرام
وگرنه پیش تو خواهیم ناگهان مردن
تو و گرفتن تیر و کمان بقصد شکار
من و ز دیدن آن تیر و آن کمان مردن
بخاك پای تو مردن حیات اهل دلست
هزار جان هلالی فدای آن مردن

۳ - ۴

خط ریحانش رقم بر نسترن خواهد زدن
سنبل تر پنجه بر روی سمن خواهد زدن
سرونازمن ، که سوی باغ شد دامن کشان
طعنها بر نازنینان چمن خواهد زدن ۱۹٦۵
گر هلالی ناگهان در کنج غم آهی کشید
آتشی در خانمان خویشتن خواهد زدن

۵

کل برک را ز سایهٔ سنبل نقاب کن / در زیر سایه تربیت آفتاب کن

دامن‌مچین ، ز خانه برون آی وهر قدم / ملکی بباد برده و شهری‌خراب کن

واعظ ، بلطف دوست چو امید رحمتست / بسیار درد سرمده و کم عذاب کن

۱۹۷۰ عالیست فهم یار ، هلالی ، بوصف او / سیماب کشته را کفنی از نقـاب کن

۴ - ۳

ای معلم ، خاطر غمدیدهٔ من شاد کن

بنده کردم ، یك زمان آن سرو را آزاد کن

از کدای‌خویش‌فارغ مکذر،ای‌سلطان‌حسن

یا بده داد من درویش ، یا بیداد کن

خواه پیغامی فرست و خواه دشنامی بده

از فراموشان ، بهر نوعی که‌خواهی ، یاد کن

دل نه صد چاکست ؟ آخرمرهم لطفی بنه

رحمتی فرما و این ویرانه را آبـاد کن

۱۹۷۵ ای‌دل ، این‌خون‌خوردن‌پنهان‌مرا‌دیوانه کرد

تاب خاموشی ندارم ، بعد ازین فریاد کن

ناصحا ، من‌عاشقم ، این پند را دادن‌چه‌سود؟

کر توانی ترك این سودای مادر زاد کن

برسر کویش ، هلالی ، صبر را بنیاد نیست

چون درین کو آمدی ، کار دکر بنیاد کن

۱ - ۲ - ۳ - ۴

عید قربان شد ، بیا عاشق کشی بنیاد کن

دردمندان را بدرد نو مبارك باد کن

کفته ای : در دین ما رسم فراموشی خطاست

چون کنی‌ازما فراموش ، این‌سخن‌را یاد کن

با من آغاز تکلّم کردی و بیخود شدم
تا از اول بشنوم ، بار دگر بنیاد کن ۱۹۸۰
زینهار ! ای‌دل ، چو آن‌سلطان‌خوبان‌در رسد
حال ما را عرضه ده ، گر نشنود فریاد کن
ای‌فلك ، زان‌سنگها کز نقش‌شیرین کنده‌شد
گر توانی زیب روی تربت فرهاد کن
ترك جان گفتیم و بیدادت هنوز آخر نشد
آخر ، ای‌سلطان‌خوبان ، ترك این‌بیداد کن
ای پری پیکر ، هلالی از غمت دیوانه شد
گر نوازش می کنی ، او را بسنگی‌شاد کن

۳ - ۴

ای دل ، بکوی اومرو ، از بیخودی‌غوغامکن
خود را وما را بیش‌ازین درعاشقی رسوا مکن ۱۹۸۵
ای‌اشك‌سرخ و گرم رو ، برچهره‌ام‌ظاهرمشو
آبی که‌پنهان‌خورده‌ام در روی من پیدا مکن
تاچند نازو سر کشی ؟ آخر بجان‌آمد دلم
برعاشق مسکین خود زین بیش استغنا مکن
من‌حاضر وتو با کسان هردم نمایی عشوه‌ای
اینهامکن ، ورمی کنی ، درپیش‌چشم‌مامکن
تاچند،هردم،غنچه سان‌خندی بروی‌این‌و آن؟
چون‌شاخ گل باش،ازحیا،سرپیش کس‌بالامکن
با ابروی چون ماه نو ، هوش هلالی را مبر
ماه هلال ابروی من ، عقل مرا شیدا مکن ۱۹۹۰

۱ - ۲ - ۳ - ۴

از رشك سوختم ، برقیبان سخن مکن گرمی کنی ، برای‌خدا ، پیش‌من‌مکن

در آرزوی یك سخنم جان بلب رسید — جانا ، ترا که گفت که: باماسخن‌مکن؟
هرجا که‌شمع‌جمع‌شدی سوختم ز رشك — بهر خدا ، که روی بهر انجمن‌مکن
عاشق منم ، حکایت فرهاد تا بکی ؟ — جان کندنم ببین ، سخن کوهکن‌مکن
۱۹۹۵ تا چند بهر قتل من آزرده می شوی ؟ — سهلست‌برمن، این‌همه،برخویشتن‌مکن
ای کز دیار عقل فتادی بملك عشق ، — حال غریب مانگر ، این‌جا وطن‌مکن
گفت ازلبت هلالی و قدرشکرشکست — نامش بغیر طوطی شکر شکن‌مکن

۴ - ۳

برخیز و بسر وقت اسیران گذری کن — چشمی بگشا ، سوی‌غریبان‌نظری کن
ای گریه، بیا، درغم هجرش مددی کن — وی‌ناله ، برو ، در دلسختش اثری کن
۲۰۰۰ چون آینه هرلحظه بهر کس‌منماروی — زنهار ! که از آه دل ما حذری کن
خون‌شدجگرخلق ، بدلها مزن آتش — اندیشه ز دود دل خونین جگری کن
از بهر گرفتاری ما زلف میآرای — ما بستهٔ دامیم ، تو فکر دگری کن
ای‌خواجه ، مشوساکن‌بت‌خانهٔ صورت — بیرون رو و درعالم معنی سفری کن
من بی‌خبرم ، گر خبرم نیست ، هلالی — از بی خبریهای من او را خبری کن

۱ - ۲ - ۳ - ۴

۲۰۰۵ نظاره کن در آینه خود را ، حبیب‌من — اما بشرط آنکه نگردی رقیب من
من از وطن جداو دل من ز من جدا — آگاه نیست یار ز حال غریب من
زین‌سان که‌دردعشق توام‌ساخت ناتوان — مشکل‌زیم ، اگرتو نباشی طبیب من
تا کی‌خورم‌غم و پی تسکین درد خویش — گویم‌بخود که:درازل‌این‌شدنصیب من؟
آزرده‌شدهلالی‌و آن گل نگفت هیچ : — تا کی جفای خار کشد عندلیب من؟

۲ - ۳ - ۴

۲۰۱۰ از فراق آن پری هردم فزون شد درد من
ساخت ظاهر درد دل را اشك ورنگ زردمن
تا بکی از عشق او جور وجفا خواهم کشید؟
ای‌رفیقان، سوخت دیگر جان غم پرورد من

گرچه دور از آستان دوست گشتم خاك راه
کاش ! روزی باد در کویش رساند گرد من
آتش عشق تو در جان من شیدا فتاد
شد مدد با آتش عشق تو آه سرد من
چون هلالی در غم عشق بتان سنگدل
محنت و اندوه خوبان برد خواب وخورد من

۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵

گر جدا سازی بتیغ جور بند از بند من
از تو قطعاً نگسلد سر رشتهٔ پیوند من ۲۰۱۵
تلخ کامم ، زان لب شیرین کرم کن خنده‌ای
چیست چندین زهر چشم؟ ای شوخ شکرخند من
غمزهٔ خونخواره‌ات راگر سر عاشق کشیست
عاشق دیگر نخواهی یافتن مانند من
امشب از بخت سیه در کنج تاریك غمم
یك زمان طالع شو ، ای ماه سعادتمند من
ناصحا ، چون عشقبازان از نصیحت فارغند
پند بشنو ، عمر خود ضایع مکن در پند من
کرده ای عهد وفا ، من خورده‌ام سوگند مهر
بشکند عهد تو ، اما نشکند سوگند من ۲۰۲۰
چون هلالی با مه رویت دلم خرسند بود
آه ازین غمها ! که آمد بر دل خرسند من

۲ - ۳ - ۴ - ۵

بخاك پای تو ، ای سرو ناز پرور من — که جز هوای وصال تو نیست در سر من
براه عشق تو خاکم، طریق من اینست — درین طریق نباشد کسی برابر من

غم تو در دل تنگم نشست و منفعلم — که نیست لایق تو کلبهٔ محقر من

٢٠٢٥ ز جلوهٔ سمن و سرو دل نیاساید — کجاست سرو سهی قامت سمن بر من؟

زترك مست من، ای زاهدان، کناره کنید — که نیست هیچ مسلمان حریف کافر من

حذر کنید، رقیبان، ز سیل مژگانم — که دردمندم و خون می چکد ز خنجر من

عتاب کرد و جفا نیز می کند، هیهات! — هنوز تا چه کند طالع ستمگر من؟

هلالی، از می عشرت مرا نصیبی نیست — مگر بخون جگر پر کنند ساغر من

١ - ٣ - ۴

٢٠٣٠ پشت و پناه من بود، دیوار دلبر من — از گریه بر سر افتاد، ای خاك بر سر من!

لیلی کجا و حسنت؟ مجنون کجا و عشقم؟ — نه آن مقابل تو، نه این برابر من

من مانده دست بر سر از نالهٔ دل خویش — دل مانده پای در گل از دیدهٔ تر من

خوابم چگونه آید؟ کز چشم و دل همه شب — باشد در آب و آتش بالین و بستر من

تاب جفا ندارم، ای وای! اگر ازین پس — ترك ستم نگیرد، ترك ستمگر من

٢٠٣٥ ای باد، اگر ببینی خوبان سرو قد را — عرض نیاز من کن با ناز پرور من

جز کنج غم، هلالی، جای دگر ندارم — من پادشاه عشقم، اینست کشور من

١ - ٢ - ٣ - ۴

دل خون شد از امید و نشد یار یار من — ای وای! بر من و دل امید وار من

ای سیل اشك، خاك وجودم بباد ده — تا بر دل کسی ننشیند غبار من

ازجور روزگار چه گویم؟ که در فراق — هم روز من سیه شد و هم روزگار من

٢٠۴٠ زین پیش صبر بود دلم را، قرار نیز — یارب، کجا شد آن همه صبر و قرار من؟

نزدیك شد که خانهٔ عمرم شود خراب — رحمی بکن، وگرنه خرابست کار من

گفتی: برو، هلالی و صبر اختیار کن — وه! چون کنم؟ که نیست بدست اختیار من

٣ - ۴

در کوی بتان نیست کسی زار تر از من — در پیش عزیزان جهان خوار تر از من

گفتی که: مرا یار وفادار بسی هست — هستند، ولی نیست وفا دار تر از من

گر طالب آنی که : بیاری بنشینی — بنشین ، که ترا نیست کسی یار تر از من ۲۰۴۵
چون غنچه اگر سینهٔ تنگم بشکافی — دانی که : نبودست دل افگار تر از من
خلق دو جهانست گرفتار تو ، لیکن — در هر دو جهان نیست گرفتار تر از من
جز من دگری را سگ آن کوی مخوانید — کین مرتبه را نیست سزاوار تر از من
امروز اگر عشق گناهست ، هلالی — فردا نتوان یافت گنه کار تر از من

۱ - ۲ - ۳ - ۴

نه رحم در دل یار و نه صبر در دل من — اجل کجاست؟ که بس مشکلست مشکل من ۲۰۵۰
ز مهوشان طمع مهر کرده ام ، هیهات ! — زهی خیال کج و آرزوی باطل من
ز منزلی ، که منم ، ره بعیش نتوان برد — که رهگذار غم افتاده است منزل من
بداغ لاله رخان چون برون روم زین باغ — گل دگر ندمد غیر لاله از گل من
مگو که : در دل تو زنگ بسته پیکانم — که تخم مهر و وفا سبز گشت در دل من
همه متاع جهان را بنیم جو نخرم — گزین معامله بی حاصلست حاصل من ۲۰۵۵
بدست دوست ، هلالی ، مرا زقتل چه باک ؟ — اگر هلاك شوم جان فدای قاتل من

۱ - ۲ - ۳ - ۴

تا بکی تند شوی بهر جفای دل من ؟
چند روزی بوفا کوش برای دل من
گر تومیداشتی این آتش پنهان ، که مراست
دل بی رحم تومیسوخت ، چه جای دل من ؟
حاش لله ! که دلم ترك توگوید بجفا
کز جفا های تو بیشست وفای دل من
زان دو گیسوی دلاویز چه امکان گریز ؟
که دو زنجیر نهادند بپای دل من ۲۰۶۰
هر طبیبی که خبر داشت ز بیماری عشق
غیر وصل تو نفرمود دوای دل من

دل گرفتار بلاییست، هلالی، که مپرس
کس گرفتار مبادا ببلای دل من!

۱-۲-۳-۴

ای قدت نازك نهال جویبار چشم من
لطف کن، برخیز و بنشین بر کنار چشم من
چشم مردم را غبار از گرد میباشد، ولی
میبرد گرد سر کویت غبار چشم من
۲۰۶۵ اشك من هر کس که دید از کار چشمم دست شست
گوشهٔ چشمی گرفت از دست کار چشم من
قطرهٔ خون بود کز دل داشت چشمم یادگار
بر کنار افتاد اکنون یادگار چشم من
گر بروی من، هلالی، سیل اشك آمد چه شد؟
تا چها آید هنوز از رهگذار چشم من؟

۳-۴

فدای آن سگ کو باد جان ناتوان من
که بعد از مرگ در کوی تو آرد استخوان من
چو داری عزم رفتن، با تو نتوان درد دل گفتن
که وقت رفتن جانست و میگیرد زبان من
۲۰۷۰ من از بی‌مهری آن ماه‌مردم، کی بود، یارب؟
که با من مهربان گردد مه نامهربان من؟
زبان یار شیرینست و کام من بصد تلخی
زهی لذت! اگر باشد زبانش در دهان من
گمان دارم که: با من اتفاقی هست آن مه را
چه باشد، آه! اگر روزی یقین گردد گمان من؟

تب هجران بنوبت میستاند جان مشتاقان
کرین نوبت بجان‌من رسد ، ای‌وای‌جان‌من!
هلالی ، شعلهای برق آهم رفت بر گردون
ملك را بر فلك دل سوخت از آه و فغان من

۱-۲-۳-۴

گفتیم : چون زنده مانی در غم هجران من ؟
خواستم مرگ خود ، اما برنیامد جان من ۲۰۷۵
درد من عشقست ودرمانش بغیر از صبر نیست
چون کنم ؟ کز درد مشکل تر بود درمان‌من
من‌خود ازجان بنده‌ام فرمان عشقت را ، ولی
تا چه فرماید مرا این بخت نافرمان من ؟
شمه‌ای نا گفته از سوز دلم ، شهری بسوخت
آه ! اگر ظاهر شود این آتش پنهان من !
وه ! چه روی‌آتشینست‌آن ؟ که گاه دیدنش
شعلها ، پندارم افتادست در مژگان من
بس که من مدهوش وحیرانم زچشم مست او
هر کرا چشمیست می‌باید شدن حیران من ۲۰۸۰
چون هلالی گوشهٔ چشمی گدایی میکنم
که گهی‌سوی گدای خود نگر ، سلطان من

۳ - ۴

خوش‌آنکه درهمه روی زمین‌تو باشی ومن !
بجز من و تو نباشد ، همین تو باشی و من
بهار میرسد ، آیا بود که در چمنی
نشسته پای گل و یاسمین تو باشی و من؟

شدی بباغ ، که آنجا خوشست مجلس می
بلی خوشست ، اگر همنشین تو باشی و من

۲۰۸۰ مخوان بجلوه که ناز خود رقیبان را
همین بسست که ، ای نازنین ، تو باشی ومن

خوشست هم سفری با تو ، خاصه آن وقتی
که گر بروم روم ، یا بچین ، تو باشی ومن

بهار آمد و گشت این هوس ز شوق مرا
که : بر کنار گل و یاسمین تو باشی و من

مگو که : عمر هلالی گذشت با دگران
ازین چه باك ، اگر بعد ازین تو باشی ومن؟

۴-۳-۲

گهی لطفست و گاهی قهر کار دلربای من
ولی لطف ازبرای دیگران ، قهرازبرای من

۲۰۹۰ بخوبان تا وفا کردم جفا دیدم ، بحمدالله
که تقریب جفای خوبرویان شد وفای من

دعای خویش را شایستهٔ احسان نمیدانم
خوشم گر لایق دشنام هم باشد دعای من

بدرد عشق خو کردم ، ندارم تاب بیداری
طبیبا ، ترك درمان کن، که دردآمد دوای من

بلای من شد این بالا ، خدارا ، پیش من بنشین
نمیخواهم که پیش دیگران آید بلای من

زاشك خود بخون آغشته‌ام، سوی توچون آیم
که برخاك درت جا نیست پاکان را، چه جای من؟

هلالی ، بعدازین‌خواهم : قدم‌ازفرق سرسازم
که در راهش سرمن رشکها دارد بپای من ۲۰۹۵

۳ - ۴

بهر خون ریز دلم ، ترك کمان ابروی من
راست چون تیر آمد و بنشست درپهلوی من
شب دل گم کشته می جستم بگرد کوی او
گفت : ای‌بیدل ،چه‌میجویی بگرد کوی‌من؟
پیش و پس تا چند درروی رقیبان بنگری ؟
روی ایشان‌را مبین ، شرمی بدار ازروی من
از تواین‌قیدی که‌من دارم، خلاصی مشکلست
کز خم زلف تو زنجیریست بر هرموی من
چشمت ازمستی فتدهر گوشه‌ای ، در حیرتم
زین که هر کز گوشهٔ چشمت نیفتدسوی من ۲۱۰۰
چین ابروی تو نتوانم کشیدن بیش ازین
کز کمانت عاجز آمد قوت بازوی من
باتوچون کوید هلالی : ظلم وبدخویی‌مکن
هرچه‌میخواهی بکن ، ای ظالم بد خوی‌من

۵

شهیدعشقم و ازخاك من خون داده نم بیرون
وزان نم لالهٔ خونین بر آورده علم بیرون
کر از طوف حریم کعبهٔ کویت خبر یابد
ز شوق آن‌پرد روح از تن مرغ حرم بیرون
درآب و آتشم ، از دیده ودل ، دم‌بدم ، بی‌تو
مرو ، بهرخدا ، از دیده ودل دم بدم بیرون ۲۱۰۵

دل احوال پریشانی خود بنویسد از زلفت
که سوزد کاغذ و دود آید از نوك قلم بیرون
ز تیر آه می دوزد هلالی چاکهای دل
که ناید از دل صد پارهٔ او درد وغم بیرون

۳ ـ ۴ ـ ۵

مسلمانان، مراجان خواهد آمد از الم بیرون
که می آید هلال ابروی من ازخانه کم بیرون
بر آن در، انتظاری می برم، با آنکه می دانم
که شاهان بهر درویشان نیایند از حرم بیرون
۲۱۱۰ مرا این دم تو خواهی کشت یا هجران دم دیگر؟
بهر تقدیر جانم خواهد آمد دم بدم بیرون
ز بهر گریه پنهانی در از اغیـار بر بستم
ولی دیوار داد از جانب همسایه نم بیرون
نه اشکست این، که موج انگیخت خوناب دل از چشمم
نه آهست این، که جان از خانهٔ تن زد علم بیرون
اگر اهل عدم دانند محنت های عشقت را
ز بیم عاشقی هرگز نیایند از عدم بیرون
هلالی، گر رسی روزی بطرف کعبهٔ کویش
قدم از سر کن آنجا ومنه دیگر قدم بیرون

۱ ـ ۲ ـ ۳ ـ ۴ ـ ۵

۲۱۱۵ مردم از درد و نگفتی: دردمند ماست این
دردمندان را نمی پرسی، چه استغناست این؟
سایهٔ بالای آن سرو از سر من کم مباد!
زانکه بر من رحمتی از عالم بالاست این

خواستم کان سرو روزی در کنار آید ، ولی
با کجی‌های فلك هرگز نیاید راست این
جای دل درسینه بود و جای تیرت در دلم
آن زجا رفتست ؟ اما همچنان برجاست این
اشك گلگون مرابرچهره‌هر کس‌دید گفت :
کز غم گل چهره‌ای آشفته وشیداست این
گفتمش : فرداست‌بامن وعدهٔ وصل‌تو، گفت:
دل بفردای قیامت نه ،که آن فرداست این ۲۱۲۰
برسر کویش ، هلالی ، درد عشق خویش را
بیش‌ازین‌پنهان‌مکن، کزچهره‌ات‌پیداست‌این

۱ - ۲ -۳- ۴

دلا ، زان‌لب‌زلال‌خضرمی‌خواهی،خیالست‌این
زآتش آب می جویی ، تمنای محالست این
کسان گویند: هرجوینده‌ای یابنده می‌باشد
ترامی‌جویم وهرگز نمی‌یابم،چه‌حالست‌این؟
قدت را نی الف‌می‌خوانم ونی سرو می گویم
بلندوپست‌چون گویم؟ که‌دورازاعتدالست‌این
بهجرانش دم آبی که می گردد نصیب من
جدازان‌لب‌حرامم‌باد! اگر گویم:حلالست‌این ۲۱۲۵
بشام غم ، هلالی ، بسکه زار وناتوان گشتی
کسی ناگاه اگر بیندترا، گوید:هلالست‌این!

۳ - ۴

آخر ، ای‌آرام جان ، سوی‌دل افکاری ببین
از جفا کاری حذر کن ، در وفا داری ببین

تا بکی فارغ‌نشینی ؟ لحظه‌ای بیرون خرام
بر سر آن کوی هر سو عاشق زاری ببین
یك دو روزی جلوه کن در شهر و از سودای خویش
هر طرف دیوانه ای دیگر ببازاری ببین
۲۱۳۰ سوی من بین و بدشنامی مشرف کن مرا
گر بدین تشریف لایق نیستم ، باری ببین
چند بینی لاله و سرو سهی ، ای باغبان
در سهی قدی نظر کن ، لاله رخساری ببین
ای که می‌خواهی نشانم ، بر سر کویش بیا
استخوان فرسوده ای ، در پای دیواری ببین
دیدن وپرسیدنش ما را محالست ، ای رقیب
هم تو بسیاری بپرس از ما و بسیاری ببین
زاهدا ، در خرقهٔ پشمین مسلمانم مخواه
در ته هر مو ازین پشمینه زناری ببین
۲۱۳۵ چند بیماری کشد مسکین هلالی در غمت ؟
ای طبیب دردمندان ، سوی بیماری ببین

۱-۲-۳-۴

من و تخیل حسنت ، چه یار بهتر ازین ؟ بغیر عشق چه ورزم ؟ چه کار بهتر ازین ؟
بروزگار شدی یار من ، بحمد الله دگر چه کار کند روزگار بهتر ازین ؟
بغمزه آهوی چشمت شکار مردم کرد که دید آهوی مردم شکار بهتر ازین ؟
ز جرعهٔ کرمت بیشتر فشان بر من تو ابر رحمتی ، آخر ببار بهتر ازین
۲۱۴۰ تبارك الله ازین سبزه و گلی که تراست ! نبوده است و نباشد بهار بهتر ازین
تو مست جام غروری همیشه ، ای‌زاهد مباش غره ، که رنج خمار بهتر ازین
بران‌سمند ، که در چابکی و جلوه گری نیامدست بمیدان سوار بهتر ازین

ز دور چرخ ، هلالی ، بداغ‌دل خوش باش　　طمع ز کوکب طالع مدار بهتر ازین

۱ - ۳-۴ - ۵

روز نوروزست و ما را مجلس افروزی چنین
سالها شد کز خدا می خواستم روزی چنین

از جفاکاری نهادی گوش بر قول رقیب
تا چها آموختی باز از بد آموزی چنین؟ ۲۱٤۰

هر شبی در کنج غم گریان وسوزانم‌چوشمع
غرق آب وآتشم ، با گریه و سوزی چنین

پیش تیر غمزه‌اش بردم دل صد چاك را
چون نگه دارم دل از پیکان دلدوزی چنین؟

از فروغ عارضت روز هلالی روشنست
وه ! که دارد آفتاب عالم افروزی چنین ؟

۳ - ۴

عاشقم کردی و گفتی با رقیب تند خو
عاشق روی توام ، با هر که می‌خواهی بگو

جان من ، دلجویی اغیار کردن تا بکی ؟
گاه گاهی هم دل سرگشتهٔ ما را بجو ۲۱۵۰

ای طبیب ، از بهر درد ما غم درمان مخور
زانکه ما با درد بی درمان او کردیم خو

همچو مویی شد تنم ، گو: ازمیان بردارعشق
بعد ازین مویی نگنجد در میان ما و او

رفت آن آب حیات از جویبار چشم من
کی بود ، یا رب ، که‌آب رفته بازآیدبجو؟

صورت دعوی گل ، معنی ندارد با رخت
چون ندارد صورت ومعنی چه‌سود از رنگ و بو؟

۲۱۵۵ برسر کویش، هلالی، رخ بخون شستن چه‌سود ؟
سوی تیغ آبدارش بین ودست از جان بشو

۳ - ۴

خوش باشد اگر باشم در طرف چمن با او
من باشم و او باشد ، او باشد و من با او
برهم زدن چشمش جان می برد از مردم
کی زنده توان بودن یك چشم زدن با او؟
با او چو پس از عمری خواهم سخنی گویم
هرگز نشود پیدا تقریب سخن با او
جانم بر جانانست ، من خود تن بی جانم
آری ز کجا باشد جان درتن و تن با او ؟

۲۱۶۰ تا عهد شکست آن مه بگداخت هلالی را
دیدی که چه کرد آخر ، آن عهدشکن با او؟

۳ - ۴ - ۵

ندارم قوت اظهار درد خویشتن با او
مرا این درد کشت، آیا که گوید درد من با او؟
هوس دارم که : آید بر سر بالین من ، تا من
وصیت را بهانه سازم و گویم سخن با او
مه من یوسف مصرست و خلقی عاشق رویش
چو یعقوب وزلیخا هر طرف صد مرد وزن با او
تنم چون رشته‌ای شد زان قبا کلگون وخوش حالم
که باری می‌توان گنجید دریك پیرهن با او

من و کنج غم و روز سیاه و خون‌دل خوردن
کیم ، تامی‌خورم‌شبها در اطراف چمن‌با او ؟ ۲۱۶۵
بتن در صحبت‌خلقم ، بجان در خدمت‌جانان
عجایب خلوتی دارم میان انجمن با او
هلالی ، از کمال شعر ، دارد منصب شاهی
که شور خسروست وناز کی‌های حسن با او

۱ - ۲ - ۳ - ۴

چنان بلند نشد سرو ناز پرور او — که سرو ناز تواند شدن برابر او
ز نو بهار رخش آفت خزان دورست — هنوز تازه دمیدست سبزهٔ تر او
بنازم آن مژهٔ شوخ‌را ، که در دم قتل — چنان‌نکرد که حاجت‌شود بخنجر او ۲۱۷۰
رقیب کیست که اوراسگ‌درش‌خوانم ؟ — اگر براند ازآن کوی،من‌سگ‌در او
بنیم جرعه که در بزمش اتفاق افتد — فراغتست مرا از بهشت و کوثر او
چو گفتهای‌هلالی بوصف تازه گلیست — ز برگ لاله و نسرین کنید دفتر او

۳ - ۴

آنکه رفت امروز و صد دل می رود دنبال او
کاش ! فردا جان برون آید باستقبال او
بس که‌همچون سایه‌خواهم‌خویش‌را پامال‌او
هر کجا او می رود من می روم دنبال او ۲۱۷۵
وه!چه‌خوش‌جا کرده‌است آن‌خال‌مشکین‌بررخش
کاش ! بودی مردم چشمم بجای خال او
هر شبی بر آستان بزم آن مه سر نهم
تا چو مست از در برون آید شوم پامال او
فال وصلی می زدم ، ناگاه آن مه رخ نمود
آه! ای من بندهٔ روی مبارک فال او

آن نهال سایه پرور سویم استقبال کرد
بر سرم پاینده بادا سایهٔ اقبال او!

۲۱۸۰ کار دل عشق تو شد، کارش همین باد و مباد
غیر نام این عمل در نامهٔ اعمال او

بر سر کویش هلالی از رقیبان کمترست
وه! که احوال سگان‌هم بهترست ازحال او

۱ - ۳ - ۴

خاکم بره پیك حریم حرم او
باشد که بجایی برسم در قدم او

بر داغ دلم مرهم راحت مگذارید
تا کم نشود راحت درد و الم او

زین گونه که برمن‌ستم‌دوست‌خوش‌آید
خوش‌نیست که بر غیرمن‌آید ستم او

۲۱۸۵ می‌سوزم و این آه جگر سوز دلیلست
کز جان و دلم دود بر آورد غم او

داریم امید کرم از یار، ولیکن
دیدیم ستمها و امید کرم او

از تیغ تو صد کشته شود زنده بیك‌دم
گویا دم جان پرور عیسیست دم او

گفتم که: هلالی ز غمت سوی‌عدم‌رفت
گفتا: چه تفاوت ز وجود و عدم او؟

۱-۲-۳-۴

چند گیرد جام می کام از لب میگون او؟
ساقیا، بگذار، تا برخاك ریزم خون او

۲۱۹۰ قصهٔ لیلی و مجنون پای تا سر خوانده ام
هم تو از لیلی فزونی، هم من از مجنون او

مهرآن مه‌را بجان خواهم، که بس‌لایق‌فتاد
عشق روز افزون من با حسن روز افزون او

داغها دارم بدل چون لاله و نتوان نهفت
کان همه داغ درون پیداست از بیرون او

درد ما چون حسن اوهرروز اگر افزون‌شود
زود خواهد کشت مارا حسن روز افزون او

از فسونگر نیست چون بیخوابی مارا علاج
پیش ما افسانه بهتر باشد از افسون او
نامهٔ قتلم نوشت و ساخت عنوانش بخون
تا هم از عنوان شوم آگاه بر مضمون او ۲۱۹۵
سرو میگوید هلالی قدموزون ترا
در عبارت کوته آمد طبع ناموزون او

۱ - ۲ - ۳ - ۴

خواهم فکندن خویش را پیش قد رعنای او
تا بر سر من پا نهد ، یا سر نهم بر پای او
سرو قدش نوخاسته ، ماه رخش نـاکاسته
خوش صورتی آراسته ، حسن جهان‌آرای او
گر در رهش افتد کسی ، کمتر نماید از خسی
از احتیاج مـا بسی ، بیشست استغنای او
تا دل بجان نایدمرا ، ازدیده گو: در دل درآ
مردم نشینست آن سرا ، آنجانخواهم جای او ۲۲۰۰
غم نیست، جان‌من، اگر ، داغم نهادی برجگر
ای کاش صد داغ دگر ، میبود بر بالای او
گفتم:هلالی دم بدم، جان‌میدهد، گفتا: چه‌غم؟
گفتم: بسویش نه قدم ، گفتا : کرا پروای او؟

۱ - ۲ - ۳ - ۴

روزم از بیم رقیبان نیست ره در کوی او
شب‌روم ، لیکن چه‌حاصل چون بینم روی او؟
او بقتلم شاد و من غمگین ، که گاه کشتنم
تا که آزاری نبیند ساعد و بازوی او

۲۲۰۵ دارد آن ابرو کمان پیوسته بر ابرو گره
از گره گویی بهم پیوسته شد ابروی او
من که در پهلوی او خودرا نمیخواهم زرشك
دیگری را چون توانم دید در پهلوی او ؟
گرچه بس‌دورم ، ولی‌هرجا که‌منزل میکنم
می نشینم رو بکوی یار و خاطر سوی او
ما چو از هرسو بخاك کویش آوردیم رو
بعد ازین روی نیاز ما و خاك کوی او
تا هلالی را فراقت چنگ بزم درد ساخت
نالهٔ دیگر برون می‌آید از هر موی او

۴-۳

۲۲۱۰ چند سوزی داغها بردست ؟ آه از دست تو
گاه از داغ تو مینالیم و گاه از دست تو
تا ترا بر دست ظاهر شد سیاهی های داغ
روزگار دردمندان شد سیاه از دست تو
تو نهاده داغها بر دست چون گلدسته ای
من بخود پیچیده چون شاخ گیاه از دست تو
مردم از داغ ودگر چون‌خار وخاشاکم‌مسوز
تا نسوزد خرمن من همچو کاه از دست تو
این‌چه بیدادست ؟ کزهر جانب،ای‌سلطان‌حسن
داد میخواهد چومن‌صد داد خواه از دست تو
۲۲۱۵ هیچ دانی چیست این داغ سیه برروی ماه ؟
عارض خودرا سیه کردست ماه از دست تو
بیش ازین از داغ نومیدی هلالی را مسوز
چند سوزد دردمند بی گناه از دست تو؟

۲-۳-۴

چند پنهان کنم افسانهٔ هجران از تو ؟
حال من بر همه پیداست ، چه پنهان از تو؟
شمع جمعی و همه سوختهٔ وصل تواند
گنج حسنی و جهانی همه ویران از تو
باری ، ای کافر بی رحم ، چه در دل داری ؟
که نیاسود دل هیچ مسلمان از تو
جیب گل پیرهنان چاك شد از دست غمت
ورنه بودی همه را سر بگریبان از تو ۲۲۲۰
نیست این غنچهٔ خندان که شکفتست بباغ
دل خونین جگرانست پریشان از تو
غنچه در باغ ز باد سحر آشفته نبود
بلکه صد پاره دلی داشت پریشان از تو
طالب وصل ترا محنت هجران شرطست
تا میسر نشود کام دل آسان از تو
آن پری بزم بیاراست ، هلالی ، برخیز
جام جم گیر ، که شد ملك سلیمان از تو

۴-۳

من بیدل بعمر خود ندیدم یك نگاه از تو
نمیدانم چه عمرست این؟ دریغ ودرد و آه ازتو ! ۲۲۲۵
همان روزی که کشتی پادشاه حسن ، دانستم
که داد خود نخواهدیافت هرگز دادخواه ازتو
مکش هر بی گنه را ، زان بترس آخر که درمحشر
طلب دارند فردا خون چندین بی گناه از تو

تو شاه ملك حسنی ، من گدای درگه عشقم
مقام بندگی از من ، سریر عز و جاه از تو
ز هجرت هرشبی سالی و هر روزم بود ماهی
کسی داند که دور افتاده باشد سال و ماه ازتو
۲۲۳۰ برغم خویش ، تا با غیر دیدم یار دمسازت
گهی از غیر مینالم ، گهی ازخویش و گاه ازتو
هلالی بی‌تو در شبهای هجران کیست میدانی ؟
سیه بختی ، که روز روشن او شد سیاه از تو

۱ - ۲ - ۳ - ۴

لیلی و مجنون اگر میبود در دوران تو
این یکی حیران من میگشت و آن حیران تو
دامن خودرا بکش امروز از دست رقیب
ورنه چون فردا شود دست من و دامان تو
زخم پیکان ترا مرهم چرا باید نهاد ؟
گر کسی مرهم نهد ، باری ، هم از پیکان تو
۲۲۳۵ کی ز میدان تو برخیزم ؟ که بعد از کشتنم
گرد من هم برنخواهد خاست از میدان تو
محنت روز قیامت بر من آسان بگذرد
زین عقوبت ها که دیدم در شب هجران تو
ای که از ناز عتاب آلوده می کشتی مرا
وای ! اگر ظاهر نمی‌شد خندهٔ پنهان تو !
درغم‌هجران . هلالی، صبر کن‌تدبیر چیست !
هیچ تدبیری ندارد درد بی‌درمان تو

۱-۲-۳-۴-۵

نمیکشیم سر از آستان خانهٔ تو | کجا رویم؟ سر ما و آستانهٔ تو
ترا بهانه‌چه‌حاجت‌برای کشتن من؟ | مکن،مکن، کمرامیکشدبهانهٔتو ۲۲۴۰
ترحمی بکن، ای پادشاه کشورحسن | که غیرظلم‌وستم‌نیست‌درزمانهٔ تو
از آن سمندتو برمیجهد که جولان | که رقص‌میکند ازذوق‌تازیانهٔ تو
سفید گشت‌مرااستخوان‌وخوشحالم | بدان‌امید که روزی شودنشانهٔ تو
شب ازفسانه بروز آورندواین‌عجبست | که‌روز خود بشب‌آرم من‌ازفسانهٔ تو
هلالی ، ازغم جانسوزعشق آه‌مکش | که‌سوخت‌جان‌من‌ازآه‌عاشقانهٔ تو ۲۲۴۵

۱-۲-۳-۴

ای بی‌وفا ، چه چاره کنم با جفای تو؟ | تا کی جفا کشم بامید وفای تو؟
چون مبتلای عشق ترا نیست چاره‌ای | بیچاره عاشقی که شود مبتلای تو!
میخواهم از خدا بدعا صد هزار جان | تا صد هزار بار بمیرم برای تو
من کیستم که بهر تو جانرا فدا کنم؟ | ای صد هزار جان مقدس فدای تو!
تا دیده‌ام که بند قبا چست کرده ای | بردل چه بند هاست مرا از قبای تو؟ ۲۲۵۰
ای سرو ، اگرچه دورشدی از کنارمن | حقا ، که در میانهٔ جانست جای تو
روزی که عمر خویش هلالی دهد بباد | میخواهد ازخدا ، که‌شود خاک‌پای تو

۳-۴

بیا ، تا نقد جان را بر فشانم در هوای تو
بنه پا بر سرم ، تا سر نهم برخاک پای تو
معاذ الله ! مرا در دادن جان نیست تقصیری
نه یک‌جان، بلکه گرصدجان‌بودسازم‌فدای‌تو
مرا تا مبتلا کردی ، اسیر صد بلا کردی
که، یارب،هیچکس‌هرگز نگرددمبتلای‌تو! ۲۲۵۵
تو، ای‌نازک‌دل، آخربا جفا آزرده می گردی
مبادا آنکه باشد آه سردی در قفای تو!

ازان لب جان مده کس را، و گر خواهی که جان بخشی
مرا ، باری ، که من جان داده‌ام عمری برای تو

مکن اظهار شکر از شیوهٔ مهر و وفای من
که اینها نیست هر گز در خور جور و جفای تو

هلالی را بشمشیر تغافل بی گنه کشتی
گناه خود نمی داند ، تو دانی و خدای تو

۴ - ۳

۲۲۶۰ مردم ازین الم : که نمردم برای تو
ای خاك برسرم ، که نشد خاك پای تو!

گر اختیار مرگ بدستم دهد قضا
روزی هزار بار بمیرم برای تو

غم نیست گر زمهر تو دل پاره پاره شد
ای کاش ! ذره ذره شود در هوای تو

گویم دعا و عمر ابد خواهم از خدا
تا عمر خویش صرف کنم در دعای تو

در آرزوی آنکه : بمن آشنا شوی
آمیختم بهر که بود آشنای تو

۲۲۶۵ جای تو در حریم وصالست، ای رقیب
ای کاش ! بودمی ، من بیدل ، بجای تو

از پادشاهی همه آفاق خوشترست
این سلطنت که : گشت هلالی گدای تو

۱ - ۲ - ۳ - ۴

سازم قدم ز دیده و آیم بسوی تو
تا هر قدم بدیده کشم خاك کوی تو

روی تو خوب و خوی تو بد، آه! چون کنم؟
ای کاش ! همچو روی تو می‌بود خوی تو

منما جمال خویش بهر کج نظر، که نیست
چشم بدان مناسب روی نکوی تو

۲۲۷۰ جان و دل آرزوی وصال تو کرده‌اند
من نیز کرده با دل و جان آرزوی تو

چون من هلاك روی توام، رخ زمن متاب
بگذار تا : هلاك شوم پیش روی تو

ای دل ، زدیده گریهٔ شادی طمع مدار
کین آب رفته باز نیاید بجوی تو

ساقی، مران زمجلس خویشم ، که خو گرفت
دستم بجام باده و چشمم بروی تو

گفتی : کنم هلالی دیوانه را علاج
ای من غلام سلسلهٔ مشك بوی تو

۲۲۷۵ ازلطف گفته‌ای که: هلالی غلام ماست
ای من غلام لطف چنین گفتگوی تو

۱ - ۲-۳-۴

ما زیك جانب ، رقیب از یك طرف در کوی تو
روی با ما کن ، که چشم او نبیند روی تو

دیدهٔ نا اهل وروی این چنین، حیفست، حیف !
چشم بد ، یارب ، نیفتد بر رخ نیکوی تو !

بعد ازین سر از سر زانو نخواهم بر گرفت
تا نبینم غیر را زین بیش همزانوی تو

می کنی بیداد ومیگویی که : این خوی منست
این چه خوی واین چه بیدادست؟ داداز خوی تو!

چون نیامیزی بمن ، در کوی خود زارم مکش
خون من ، باری ، نیامیزد بخاك کوی تو ۲۲۸۰

ما چو از هر سو بخاك کویت آوردیم رو
بعد ازین روی نیاز ما و خاك کوی تو

خاك ره گشتم ، گر آب دیده بگذارد مرا
همره باد صبا برخیزم ، آیم سوی تو

همچو ماه نو هلالی خم نگشتی شام غم
گر نبودی مایل طاق خم ابروی تو

۱ - ۲ - ۳ - ۴

سینه مجروحست و از هر جانبی صد غم درو
با چنین غمها کجا باشد دل خرم درو ؟

در دهان غنچه از لعل تو آب حسرتست
اینکه، پندارند مردم قطرهٔ شبنم درو ۲۲۸۵

سالها حیران او بودم ، کسی آگه نشد
زانکه حیرانند چون من ، جملهٔ عالم درو

عاشقان را آن سر کو از همه عالم بهست
وآن سگان هم بهتر از خیل بنی آدم درو
تا هلالی را شمردی از سگان کمترین
هیچ کس دیگر نمی بیند بچشم کم درو

۳ - ۴

آمده ای بمنزلم ، ای مه نازنین ، فرو
ماه مگر ز آسمان آمده بر زمین فرو ؟
۲۲۹۰ نیست عرق زتاب می ، وقت صبوح بر رخت
ریخته شبنم سحر ، بر گل آتشین فرو
چند بخشم بگذری ، توسن ناز زیر ران
وه ! که دمی نیامدی از سر خشم و کین فرو
چون تو بنازدست خود رقص کنان فشانده ای
ریخته صد هزار جان ، عاشق از آستین فرو
بس که زغصه خون من ، جوش کنان ، بسر رود
درتب اگر عرق کنم ، خون چکداز جبین فرو
خورد هلالی از کفت سیلی رنج و آه و غم
بر سر کس نیامده رحمتی این چنین فرو

۳ - ۴

۲۲۹۵ باز ، ای سوار شوخ ، کجا می روی ؟ مرو
آه این چه رفتنست ؟ چرا می روی ؟ مرو
هر دم ز رفتن تو بلای دلست و دین
ای کافر بلا ، چه بلا می روی ؟ مرو
چین برجبین فکنده ، برون رفتنت خطاست
ای ترك چین ، براه خطا می روی ، مرو

بر عزم گشت خرم و خندان شدی سوار

ای گل ، که همچو باد صبا می روی ، مرو

دل رفته است و از پی او تند می روی

با آنکه از پی دل ما می روی ، مرو

گفتی : برون روم که : هلالی شود هلاك

او خود هلاك شد ، تو کجا می روی؟ مرو ۲۳۰۰

۳ - ۴

این‌چه چشمست ؟ که بی‌خوابم‌ازو / وین چه‌زلفست ؟ که بی تابم ازو

این چه ابروست که با پشت دو تا / ساکن گوشهٔ محرابم ازو؟

این چه مژگان درازست ، که من / کشتهٔ خنجر قصابم ازو؟

این چه لعلست ، که تا دید دلم / هر دم آغشته بخونابم ازو؟

این چه تابست ؟ هلالی ، که فتاد / شعله در خرمن اسبابم ازو ۲۳۰۵

۳ - ۴

یار وداع می کند ، تاب وداع یار کو ؟

وعدهٔ وصل می دهد ، طاقت انتظار کو ؟

نسبت روی خوب او با مه و مهر چون کنم؟

عارض مهر و ماه را طرهٔ مشکبار کو ؟

یار نو و بهار نو باعث مجلسست و می

ساغر لاله گون کجا ؟ ساقی گل‌عذار کو ؟

وه ! که بر آستان تو گشت رقیب معتبر

پیش سگ درت مرا این قدر اعتبار کو ؟

طبع هلالی ، از جهان ، سوی عدم کشد ولی

رفت بباد نیستی ، خوشتر ازین دیار کو؟ ۲۳۱۰

۳ - ۴

بر سر راه تو بودم ، که رسیدی ناگاه / جلوه‌ای کردی و آن‌جلوه‌مرا برد ز راه

گر بسر حلقهٔ تسبیح ملك باز رسی
قدسیان نعره برآرند که: سبحان‌الله!
گر بمنزلگه وصلت نرسم معذورم
ره درازست و مرا عمر بغایت کوتاه
گریه‌ای کردم‌واز گریه‌دلم‌تسکین‌یافت
آه! اگر گریه نمی‌بود، چه‌می کردم؟ آه!
۲۳۱۵ صدشب‌هجر گذشت ومه من‌پیدا نیست
طرفه عمری! که‌بصدسال ندیدم‌یك‌ماه
عمرها دولت وصلت بدعا خواسته ام
ما غلامان قدیمیم و بجان دولت خواه
از سجود در او منع هلالی مکنید
که سر خویش نهادست بامید کلاه

۴ ـ ۳

هر کس که نیست کشتهٔ عشقت هلاك به
هر کس که نیست خاك رهت، زیر خاك به
گر جان پاك در ره تو خاك شد چه باك؟
بالله! که خاك راه تو از جان پاك به
۲۳۲۰ با سوز او بساز، که عشقست کار ساز
وز درد او منال، که دل دردناك به
بر چاکهای سینه منه مرهم، ای طبیب
ما عاشقیم و سینهٔ ما چاك چاك به
غم نیست گر هلالی بیدل هلاك شد
جانا، تو زنده باش، که او خود هلاك به

۱ ـ ۲ ـ ۳ ـ ۴

چشم او می‌خورده و خود را خراب انداخته
تا نبینند سوی من، خود را بخواب انداخته
چیست دانی پرده‌های غنچه بر رخسار گل؟
جلوهٔ حسن تو او را در حجاب انداخته
۲۳۲۵ چون نگردد عمر من کوته؟ که آن زلف دراز
رشتهٔ جان مرا در پیچ و تاب انداخته

یارب ، آن زلفست بر روی‌تو؟ یا خود باغبان

سنبل تر چیده و بر آفتاب انداخته

با وجود آنکه ما را تاب دیدار تو نیست

گه گهی آیی برون ، آن هم نقاب انداخته

گر بکویت هردم آیم ، بگذرم ، عیبم مکن

شوق دیدار توام در اضطراب انداخته

بی تو در گلشن هلالی نیست خرم ، بلکه او

دوزخی دیدست و خود را در عذاب انداخته

۳ - ۴ - ۵

بلبل بباغ و جغد بویرانه ساخته — هر کس بقدر همت خود خانه ساخته ۲۳۳۰

بازم فسون چشم تو افسانه ساخته — عقل از سرم ربوده و دیوانه ساخته

یارب ، چراشدست رقیب آشنای تو ؟ — وز من ترا ز بهر چه بیگانه ساخته؟

ازماشنوحکایت ما ، پیش‌ازان که خلق — گویند باتو : یك بیك افسانه ساخته

پیمانه ای بیار و بما ده ، که بعد ازین — دوران ز خاك ما و تو پیمانه ساخته

خرسند شد هلالی مسکین بخال او — از مزرع جهان بهمین دانه ساخته ۲۳۳۵

۱ - ۲ - ۳ - ۴

ماییم جا بگوشهٔ می خانه ساخته — خود را حریف ساغر و پیمانه ساخته

آن کس که تاب داده بهم طرهٔ ترا — زنجیر بهر عاشق دیوانه ساخته

دل نیست این که در تن افسردهٔ منست — دیوانه ایست جای بویرانه ساخته

دل خانهٔ خداست ، چه سازم که کافری — آن خانه را گرفته و بت خانه ساخته؟

ای‌شمع ، پرتوی بهلالی فگن ، که او — خود را بسوز عشق تو پروانه ساخته ۲۳۴۰

۳ - ۴

آن سایه نیست ، دایم دنبال او فتاده

چون من سیاه بختی سر در پیش نهاده

هردم ز جور خوبان درحیرتم که : ایزد
آنرا که داده حسنی ، مهری چرا نداده ؟
با جمع عشقبازان تنها مرا چه نسبت ؟
آن جمله کمتر از من ، من از همه زیاده
تا نام من برآید در حلقهٔ سگانت
طوق سگ تو بادا ، درگردنم قلاده
۲۳۴۵ گر میل باده داری ، ای ترك مست ، با من
در دست هرچه دارم ، بادا فدای باده
چشمان خود برویم از مرحمت گشادی
درهای رحمت تست برروی من گشاده
یا سر نهد بپایت ، یا جان دهد هلالی
اینك ز سر گذشته ، منت بجان نهاده

۴-۳-۲

جان من ، گاهی سخن کن زآن لب وکامی بده
ور سخن با عاشقان حیفست ، دشنامی بده
چون دل از دست تو بی آرام شد ، بهر خدا
بر دلم دستی نه و یك لحظه آرامی بده
۲۳۵۰ میکنم پیش تو عرض حال بی سامان دل
گر توانی قصهٔ اورا سرانجامی بده
ساقیا ، از آتش دل شعله در جانم فتاد
تا زنم آبی بر آتش ، لطف کن ، جامی بده
تا ترا فارغ شود خاطر ز سختی های دهر
چند روزی دل بدست نازك اندامی بده
جان من درحسرت آن ساعد سیمین بسوخت
چند سوزی بیدلان را ؟ وعدهٔ کامی بده

ناصحا ، پند تو از طعن هلالی تا بکی ؟
ای نکو نام دو عالم ، ترك بدنامی بده

۱ - ۲ - ۳ - ۴

کیست آن سرو روان ؟ کز ناز دامن برزده
جامه گلگون کرده و آتش بعالم در زده ۲۳۵۵
کرده هرشب زآتش حسرت دل مارا کباب
با حریفان دگر تا صبح دم ساغر زده
وصف قد نازکش ، گر راست میپرسی ز من
سرو آزادیست کز باغ لطافت سرزده
خواب چون آید ؟ که شبها بردل ما تا سحر
هر زمان زنجیر زلفش حلقه ای دیگر زده
خط او بر برگ نسرین گرد مشك آمیخته
خال او بر صفحهٔ گل نقطه از عنبر زده
چشم خونریزش ، که دارد هر طرف مژگان تیز
هست قصابی ، که بر دور میان خنجر زده ۲۳۶۰
تلخم آید بر لب شیرین او نام رقیب
زانکه بهر کشتنم زهریست در شکر زده
باد ، گویا ، بی گل رویش ، چو من دیوانه شد
ورنه خودرا ازچه رو برخاك وخاکستر زده ؟
تا هلالی کرد روی زرد خود فرش رهش
توسن او گاه جولان نعلها بر زر زده

۲ - ۳ - ۴

بر بستر هلاکم ، بیمار و زار مانده
کارم ز دست رفته ، دستم ز کار مانده

۲۳۶۵ رفتست وصل جانان ، ماندست جان بزاری
ای کاشکی ! نماندی این جان زار مانده
من کیستم ؟ غریبی ، از وصل بی نصیبی
هجران یار دیده ، دور از دیار مانده
در دل ز گلعذاری ، بودست خار خاری
آن دل نمانده ، اما آن خار خار مانده
با آنکه در هوایش ، خاکم بگرد رفته
اورا هنوز از من بر دل غبار مانده
هرجا که من براهی خودرا باو رساندم
او تیز در گذشته ، من شرمسار مانده
۲۳۷۰ وه! چون کنم ؟ هلالی ،کان ماه با رقیبان
فارغ نشسته و من در انتظار مانده

۳-۴-۵

ای همچو پری از من دیوانه رمیده
صد بار مرا دیده و گویی که ندیده
دریاب ،که ماتم زدهٔ روز فراقت
هم چهره خراشیده و هم جامه دریده
ای وای ! بر آن عاشق محروم! که هرگز
نه با تو سخن گفته و نه از تو شنیده
آن دل ، که نه غم خوردی و نه آه کشیدی
دردست غمت ، آه ! چه گویم چه کشیده ؟
۲۳۷۵ این اشک جگر گون،عجبی نیست که امروز
خار غم او در جگر ریش خلیده
آزرده شد از چشم من امشب کف پایت
دردا! که کف پای ترا چشم رسیده !

بر روی تو این قطرهٔ خون چیست هلالی؟
گویا که دل از غصه بروی تو دویده

۵

بخون نشست دلم ، خار غم خلیده خلیده
بسیل داد مرا خون دل چکیده چکیده
براه عشق فتادم ز پا ، دویده دویده
بجور خوی گرفتم ستم کشیده کشیده
تو نور چشم منی ، جا درون دیدهٔ من کن
۲۳۸۰ که دیده دیده المها ، ترا ندیده ندیده
غزال وحشی من هست از رقیب گریزان
بلی ، که میرود آهو ز سگ دویده دویده
خیال چشم تو کرد و ز خویش رفت هلالی
برنگ آهوی وحشی ز خود رمیده رمیده

۱ - ۲ - ۳ - ۴

دردا ! که باز مارا دردی عجب رسیده
هم دل ز دست رفته ، هم جان بلب رسیده
آن ماهرو که با من شبها بروز کردی
رفتست و در فراقش روزم بشب رسیده
کی باشد آنکه : بینم از دولت وصالش
۲۳۸۵ اندوه و درد رفته ، عیش و طرب رسیده؟
مشکل که در قیامت بینند اهل دوزخ
آنها که برتو از من از تاب و تب رسیده
غیر از طلب ، هلالی ، کاری مکن درین ره
هر کس رسیده جایی ، بعد از طلب رسیده

۳ - ۴

خطت، که رقم بر ورق لاله کشیده / بر گرد گل از عنبر تر هاله کشیده
مایست شب هجر تو و عاشق مسکین / هر روز ز تو محنت صد ساله کشیده
۲۳۹۰ زان لب، که گزیدی، زسر ناز بدندان / چون برگ گل آزرد گی ژاله کشیده
دنبال دلم تیغ کشد چشم تو هردم / فریاد ازآن نرگس دنباله کشیده!
در بزم غمت با دل پردرد، هلالی / هرلحظه بقانون دگر ناله کشیده

۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵

بکجا روم زدردت؟ چه دوا کنم؟ چه چاره؟
که هزار باره خون شد جگر هزار پاره
منم و ز عشق دردی، که اگر بکوه گویم
بخدا! که نرم گردد دل سخت سنگ خاره
۲۳۹۵ بدو دیده کی توانم که رخ تو سیر بینم؟
دو هزار دیده خواهم که: ترا کنم نظاره
مه من، زجمع خوبان بکسی ترا چه نسبت؟
تو زیاده ای ز ماه و دگران کم از ستاره
ز برای کشتن من چوبست چشم شوخت
ز چه می کشند خنجر مژه ها ز هر کناره؟
چو غنیمتست خوبی بکرشمه جلوه ای کن
که بعالم جوانی نرسد کسی دوباره
دل خستهٔ هلالی، چو بسوختی حذر کن
که مباد از آتش او برسد بتو شراره

۳ - ۴

۲۴۰۰ ترا، که جان‌منی، ساخت ناتوان روزه
ندانم از چه سبب شد بلای جان روزه؟

زکوة حسن بنه سوی ما و روزه منه
که این زکوة بسی بهترست از آن روزه
زبان و کام ترا روزه بی حلاوت ساخت
نداشت شرمی از آن کام و آن زبان روزه
ز بس که بر در و بام آفتاب طلعت تست
بخانهٔ تو گشادن نمیتوان روزه
رسید دور گل و روزه در میان آمد
کجاست عید، که برخیزد از میان روزه؟
در انتظار شب عید و نور مجلس یار
سیاه گشت بچشم همه جهان روزه ۲۴۰۵
ز ماه روزه، هلالی، فغان مکن همه روز
خموش باش، که زد مهر بر دهان روزه

۴-۳

گر نیست جام گلگون، خوش نیست دور لاله
بی می چه نشأه خیزد ؟ از دیدن پیاله
من نوح روزگارم، از گریه غرق توفان
کو همدمی که گویم درد هزار ساله ؟
تا کی بناز و شوخی لب را گزی بدندان ؟
گل برگ نازکت را آزرده ساخت ژاله
قتل رقیب خودرا با من حواله کردی
از دست من چه آید؟ هم با خدا حواله ! ۲۴۱۰
بر صفحهٔ دل من ذکر می است و شاهد
عقد محبت آمد مضمون این پیاله

غمدیده ای ، که خواند شرح غم هلالی
از خون دیدهٔ خود رنگین کند رساله

۲ - ۳ - ۴

تا چند بهر کشتن ماجور و کین همه ؟ ما کشته میشویم ، چه‌حاجت‌باین‌همه؟
رحمی ، که از جفای تو رفتند عاشقان دل خسته و شکسته و اندوهگین همه
۲۴۱۵ تو قبلهٔ مرادی و خوبان ز انفعال دارند پیش روی تو سر برزمین همه
یك بار هم بجانب ما بین ، زروی‌لطف یکبارگی بسوی رقیبان مبین همه
رخساره برفروز و بگشت چمن خرام تا خاك ره شوند گل و یاسمین همه
گر بگذری بناز، چو لیلی، بطرف دشت مجنون شوند مردم صحرا نشین همه
چون در رهت هلالی سر گشته‌خاك‌شد کردند ساکنان فلك آفرین همه

۱ - ۲ - ۳ - ۴

۲۴۲۰ زین پیش لطف بود و کنون جور و کین همه
اول چه بود آن همه ؟ آخر چه این همه ؟
خوبان ، ز اهل درد شمارا چه آگهی ؟
ایشان نیازمند و شما نازنین همه
غمهای دوست ، اندك و بسیار هرچه هست
بادا نصیب این دل اندوهگین همه !
ای دیده ، از غبار رهش توتیا مجوی
کز گریهٔ تو گل شده روی زمین همه
گر ناگهان بسوی هلالی قدم نهی
سازد نثار مقدم تو عقل و دین همه

۳ - ۴ - ۵

۲۴۲۵ با تو هر ساعت مرا عرض نیازست این همه
من نمیدانم ترا با من چه نازست این همه ؟

خنده‌ات جانست‌ولب‌جان‌بخش‌وخطت‌جانفزا
مایهٔ جمعیت و عمر درازست این همه

خواب ازچشم ودلم ازدست دوست ازکار رفت
از فسون‌آن دو چشم سحر سازست این همه

گلشن کوی ترا از جانب جنت دریست
لیك بر ما بسته و بر غیر بازست این همه

از سجود آستانت چهره ام پر گرد شد
گردچون گویم ؟ که نور آن‌نمازست‌این‌همه

ذوق ناوکهای دلدوزش مرا در دل نشست
کز نوازشهای یار دلنوازست این همه ۲۴۳۰

شرح غمهای هلالی گوش کردن مشکلست
مستمع را نکتهای جان گدازست این همه

۵

ای تیر غمت را دل عشاق نشانه
خلقی‌بتو مشغول وتوغایب ز میانه

گه‌معتکف‌دیرم‌و گه‌ساکن‌مسجد
یعنی که ترا می طلبم‌خانه بخانه

هر کس‌بزبانی صفت مدح‌تو گوید
مطرب بسرود نی و بلبل بترانه

حاجی بره کعبه ومن طالب دیدار
اوخانه همی‌جوید ومن‌صاحب‌خانه ۲۴۳۵

مقصودمن‌از کعبه‌وبت‌خانه‌تویی،تو
مقصود تویی کعبه وبت خانه بهانه

چون‌درهمه‌جاعکس‌رخ‌یارتوان‌دید
دیوانه نیم من ، که روم‌خانه بخانه

افسون‌دل‌افسانهٔ عشقست‌وگر نی
باقی بجمالت‌که فسونست‌وفسانه

تقصیر هلالی بامید کرم تست
یعنی که گنه‌را به‌ازین‌نیست بهانه[1]

---

(۱) این غزل تنها در نسخهٔ شمارهٔ ۵ آمده‌است اما ابیات ۱ و ۲ و ۳ و ۷ و ۸ آن‌با اختلافاتی دردیوان خیالی‌سمرقندی‌شاعرمعروف معاصرهلالی هست و تخلص او را دارد ودرمجالس النفایس نیز چهار بیت آن بنام اوست و بروش مألوف هلالی هم نزدیك نیست

۴۰۳

۲۴۴۰ دوش پیمانه تهی آمدم از می‌خانه کاشکی ! پر شود امروز مرا پیمانه
بعد مردن اگر از قالب‌من‌خشت زنند آیم و باز شوم خشت در می خانه
خواستم کین دل سودا زده عاقل گردد وه ! که عاقل نشد وساخت مرا دیوانه
آفتابی و رخت شمع جهان افروزست همه ذرات جهان گرد سرت پروانه
می‌تپد مرغ دلم بر سر آن دانهٔ دل چه کند ؟ خرمن‌عمرست‌همین‌یك دانه
۲۴۴۵ آشنایی ز جفاهای تو محرومم ساخت ای‌خوش‌آن‌روز که‌بودیم زهم بیگانه !
قصهٔ خویش باحباب چه گویم‌هرشب؟ این‌شب‌آن‌نیست که کوته‌شود ازافسانه
دوش در کلبهٔ ویران هلالی بودیم حال دیوانه خرابست درین ویرانه

۴۰۳-۲-۱

بی جهت با ما چرا آهنگ غوغا کرده ای؟
غالبا امروز قصد کشتن ما کرده ای
گاه چون شیروشکر، گاهی چو آب وآتشی
من نمی‌دانم چه‌خویست‌این که پیدا کرده‌ای؟
۲۴۵۰ گر مسیحا مرده ای را زنده می کرد از دعا
تو بیك دشنام کار صد مسیحا کرده‌ای
دیده‌جای‌تست ، بنشین، از نظر غایب مشو
مردمی کن ، چون میان مردمان جا کرده‌ای
دوش می گفتم که : مهمان‌هلالی‌باش ، گفت:
دیدن خورشید را در شب تمنا کرده ای

۴۰۳

ای که بخون مردمان چشم سیاه کرده‌ای
کشته شدست عالمی ، تا تو نگاه کرده‌ای
دست برخ نهاده ای ، بهر حجاب از حیا
پنجهٔ آفتاب را برقع ماه کرده‌ای

پادشهی و ملك دل هست خراب ظلم تو
زانکه بلا و فتنه را خیل و سپاه کرده‌ای ۲٤٥٥

آخر عمر بر رخم داغ جفا کشیده ای
پیر سفید موی را نامه سیاه کرده ای

دوش ، هلالی ، این همه برق نبود بر فلك
باز مگر ز سوز دل ناله و آه کرده ای؟

۳ - ۴

کشیده‌ای می و بالای منظر آمده‌ای — تو آفتابی و امروز خوش بر آمده‌ای
چو گل،بروی‌عرق کرده، میرسی‌از راه — بیا، بیا ، که عجب تازه و تر آمده‌ای!
بیا ، که خیزم و از شوق دربرت گیرم — که نخل باغ جهانی و دربر آمده‌ای ۲٤٦۰
سر آمدند بخوبی همه بتان ، لیکن — تو نورچشمی واز جمله برسر آمده‌ای
چه لطف آمدن‌ورفتنت‌خوشست! ای‌یار — که‌رفته‌ای و زهربار خوشتر آمده‌ای
بخندهٔ شکرین و عبارت شیرین — هزار بار به از شیر و شکر آمده‌ای
زپرتو تو هلالی کنون رسد بکمال — که آفتابی وخوش در برابر آمده‌ای

۳ - ۴ - ۵

ای آنکه در نصیحت ما لب گشوده ای
معلوم می شود که تو عاشق نبوده‌ای ۲٤٦٥

هر طعنه ای که بر دل آزرده کرده ای
بر زخم ما جراحت دیگر فزوده ای

گفتی : اگر دل تو ربودم بصبر کوش
صبری که بود ، پیشتر از دل ربوده ای

گفتم : شنوده ام ز لبت ناسزای خویش
گفتا : سزاست هرچه ازآن لب شنوده ای

ای دل وفا مجوی ، کـه خوبان شهر را
ما آزموده ایم و تو هم آزموده ای

۲۴۸۰ شادم که : بنده راسگ خود گفته‌ای زلطف
ای من سگت ، که بندهٔ خود را ستوده ای
جوری ، که از تودید هلالی ، بآن خوشست
آن جور نیست ، بلکه ترحم نموده ای

۴۰۳

امشب توباز چشم وچراغ که بوده‌ای ؟ جانم بسوخت ، مرهم داغ که بوده‌ای؟
ای باغ نوشکفته کجارفته‌ای چو ابر ؟ ای سرو نو رسیده بباغ که بوده‌ای؟
من چون چراغ چشم براه تو داشتم ای نور هر دو دیده چراغ که بوده‌ای؟
۲۴۷۵ دارم هزار تفرقه در گوشهٔ فراق کز فارغان بزم فراغ که بوده‌ای؟
ای گل که‌جان‌زبوی‌خوشت‌تازه‌میشود، مردم ز رشك ، عطر دماغ که بوده‌ای؟
بازاین‌غبارچیست ، هلالی ، بروی تو ؟ در کوی مهوشان بسراغ که بوده‌ای؟

۴۰۴

چون گویمت که :دردل‌ویران‌من‌درآی بشکاف سینهٔ من و در جان من درآی
هرشب منم فتاده ز هجران بگوشه‌ای آخر شبی بگوشهٔ هجران من درآی
۲۴۸۰ رفتی ببزم عیش رقیبان هزار بار یك بار هم بکلبهٔ احزان من درآی
گفتم : در آبدیده ، چرا در نیامدی؟ ای نورهر دو دیده، بفرمان من درآی
در کنج غم بدیدهٔ گریان نشسته‌ام ای باغ نو شکفتهٔ خندان من، درآی
روزی اگر بلطف نیایی بسوی من باری، شبی بخواب‌پریشان من درآی
حیران نشسته‌ام چون‌هلالی در انتظار ای مه ، بیا ، بدیدهٔ حیران من درآی

۴۰۵

۲۴۸۵ مست با رخسار آتشناك بیرون تاختی
جلوه ای کردی و آتش در جهان انداختی
چون نمی پرداختی آخر بفکر کار ما
کاشکی ! اول بحال ما نمی پرداختی

بی نوا گشتم بکویت چون گدایان سالها
وه ! که یك بارم بسنگی چون سگان ننواختی
ای دل درویش ، با خوبان نظر بازی مکن
کندرین بازیچه نقد دین و دل پرداختی
بس که کردی ناله ،ای دل، برسر بازار و کوی
هم مرا ، هم خویش را ، رسوای عالم ساختی
بهر خونریز هلالی تیغ خود کردی علم
در فن عاشق کشی آخر علم افراختی ۲۴۹۰

۱- ۲ - ۳ - ۴

من نگویم که : وفا یار مرا بایستی اندکی صبر دل زار مرا بایستی
زین همه خواب که بخت سیه من دارد اندکی دیدهٔ بیدار مرا بایستی
هر کجا شیوهٔ دلجویی و احسان دیدم غیرتم کشت که: دلدار مرا بایستی
ذوق پیکان ترا صید ندانست ، دریغ ! زخم آن سینهٔ افگار مرا بایستی
لطف خوبان دگر نیست علاج دل من این صفت یار ستمکار مرا بایستی ۲۴۹۵
در جهان قاعدهٔ مهر و وفا نیست ، ولی یار بی رحم و جفاکار مرا بایستی
وصف آن روی چومه پیش هلالی گفتم گفت : این شمع شب تار مرا بایستی

۱- ۲ - ۳ - ۴

ز من بیگانه شد ، بیگانه با اغیار بایستی
چرا با دیگران یارست ؟ با من یار بایستی
در آن کو رفتم و از دیدنش محروم بر گشتم
بهشتی آن چنان را دولت دیدار بایستی
چه نازست این ؟ که هر گز در نیاز ما نمی بینی
ز خواب ناز چشمت اندکی بیدار بایستی ۲۵۰۰
بجرم آنکه در دور جمالت روی گل دیدم
بجای هر مژه در چشم من صد خار بایستی

جفاهای مرا گفتی : چه مقدار آرزو داری ؟
بمقداری که خود گفتی ، باین مقدار بایستی
بصدحسرت هلالی مرد و یار از درد او فارغ
طبیب دردمندان را غم بیمار بایستی

۲ - ۳ - ۴

ماه من ، روی تو خوبست و چنین بایستی
لیك خویت قدری بهتر ازین بایستی
۲۰۰۵ حیف باشد که رسد خاك بآن دامن پاك
آسمان وقت خرام تو زمین بایستی
چین در ابروی تو درصحبت احباب خطاست
پیش اغیار در ابروی تو چین بایستی
تا مگر یافتمی دست برآن خاتم لعل
همه آفاق مرا زیر نگین بایستی
زود برخاست ز هر گوشه بلای خط تو
این بلا تا بابد گوشه نشین بایستی
بی تو خوشدل شدم از آمدن غم ، که مرا
همه اسباب اجل بود ، همین بایستی
۲۰۱۰ شب هجرست ، هلالی ، ز مه ومهرچه سود ؟
امشب آن ماهرخ زهره جبین بایستی

۳ - ۴

ای ز بهار تازه تر ، تازه بهار کیستی ؟
وه ! چه نگارطرفه‌ای ! طرفه نگار کیستی ؟
هست رخ تو ماه نو ، کوکبهٔ تو شاه حسن
ماه کدام کشوری ؟ شاه دیار کیستی ؟

لاله و سرو این چمن منفعلند پیش تو
سرو کدام گلشنی؟ لاله عذار کیستی؟
خستهٔ رنج فرقتم، کشتهٔ درد حیرتم
من بمیان محنتم، تو بکنار کیستی؟
چیست، هلالی، این‌همه‌محنت ودرد عاشقی؟
حال تو زار شد، بگو: عاشق زار کیستی؟ ۲۰۱۵

۱-۲-۳-۴

گفتی: بگو که: بندهٔ فرمان کیستی؟ ما بندهٔ توایم، تو سلطان کیستی؟
جان میدهد ز بهر تو خلقی بهر طرف آیا ازین میانه تو جانان کیستی؟
ای گنج‌حسن، باتو چه‌حاجت‌بیان‌شوق؟ هم‌خود بگو که: دردل‌ویران کیستی؟
می بینمت که: بر سر ناز و کرشمه ای تا باز در کمین دل و جان کیستی؟
ما از غمت هلاك و تو با غیر هم نفس بنگر کجاست درد وتو درمان کیستی؟ ۲۰۲۰
دور از رخ تو روز هلالی سیاه شد تا خود تو آفتاب درخشان کیستی؟

۱-۲-۳-۴

برمن، ای شوخ، ستمها کردی بارك الله! که: کرمها کردی
کاشکی! حال من از من پرسی تا بگویم: چه ستمها کردی
من براهت قدم از سر کردم تو سرم خاك قدمها کردی
ساقیا، وقت تو خوش باد مدام! که بمی چارهٔ غمها کردی ۲۰۲۵
گرچه کشتی چو هلالی مارا فارغ از جمله المها کردی

۳-۴

رفتی، ای ماه، که از مهر وفا میکردی
کاش! میبودی و صدگونه جفا میکردی
از تو روزی که بصد درد جدا می کشتم
کاشکی! بند من از بند جدا میکردی

کارم از چاره گذشتست ، طبیبا ، برخیز
پیش ازین درد مرا کاش ! دوا میکردی

۲۰۳۰ یارب ، آن روز کجاشد که تو از گوشهٔ چشم
گاه گاهی نظری جانب ما میکردی ؟

شاه خوبانی و فکر من درویشت نیست
وه ! چه میبود که پروای گدا میکردی ؟

چون ترا طاقت آزار نبودست ، ای دل
میل خوبان دلا زار چرا میکردی ؟

ای‌خوش آن روز ، هلالی ، که بخلوتگه ناز
یار دشنام تو میگفت و دعا میکردی

۵

ای شهسوار حسن ، بمیدان خوش آمدی
از جلوه های ناز خرامان خوش آمدی

۲۰۳۵ خواهم چو مور بوسه زنم پای توسنت
گویم که : ای سفیر سلیمان ، خوش آمدی

ای من غلام سرو قد خوش خرام تو
کامروز همچو سرو خرامان خوش آمدی

یك بار اگر بخاك هلالی قدم نهی
گوید هزار بار که : ای جان خوش‌آمدی

۴ - ۳

دوشینه کجا رفتی و مهمان که بودی ؟
دل بی‌تو بجان بود ، تو جانان که بودی ؟

این‌غصه مرا کشت که : غمخوار که گشتی؟
وین درد مرا سوخت که : درمان که بودی ؟

با خال سیه مردم چشم که شدی باز ؟
با روی چو مه شمع شبستان که بودی ؟ ۲۰٤۰

ای دولت بیدار ، بپهلوی که خفتی ؟
وی بخت گریزنده ، بفرمان که بودی ؟

شوری بدل سوخته افتاد ، بفرما :
امشب نمك سینهٔ بریان که بودی ؟

من با دل آشفته چه دانم که : تو امشب
جمعیت احوال پریشان که بودی ؟

دور از تو سیه بود شب تار هلالی
ای ماه ، تو خورشید درخشان که بودی ؟

۴ - ۳

ای مسلمانان ، گرفتارم بدست کافری
شوخ‌چشمی ، تیزخشمی، ظالمی ، غارتگری ۲۰٤۵

با اسیران و غریبان سرکشی هردم کنی
با حریفان دگر معشوق عاشق پروری

از رخ گل رنگ او هر سو بهار خرمی
وز دهان تنگ او هر گوشه تنگ شکری

چیست‌دانی، صف‌بصف، مژگان‌تیزش‌هرطرف؟
ناوك اندازان سپاهی ، نیزه داران لشکری

دربرسیمین ، دلی‌داری، بسختی همچوسنگ
وه ! که‌دارد این چنین‌سنگین‌دلی،سیمین‌بری؟

بندگانش تاجدارانند و گرد کوی او
هر قدم تاج سری ، افتاده بر خاك دری ۲۰۵۰

تاب ظلم او ندارم ، الله الله ! چون کنم ؟
من گدای بی کسی ، او پادشاه کشوری

ای که‌می گویی : هلالی ، سر نخواهی باختن
باش تا فردا میان خاك وخون بینی سری

۴ - ۳

چند پرسم خبر وصل و نیابم اثری ؟ مگر این بخت‌بخوابست ونداردخبری ؟
چند از دیده برویت نگرم پیش رقیب ؟ گوشه‌ای خواهم و از روی‌فراغت‌نظری
۲۰۵۵ دیگران‌مانع‌انسند،خوش‌آن‌خلوت‌وصل که همین ما و تو باشیم و نباشد دگری
میوهٔ عیش نخوردیم ز نخل قد تو این‌چه‌عمریست که‌ازعمر نخوردیم بری؟
سحر از زلف تو بویی بمن آورد نسیم چه فرح‌بخش‌نسیمی ، چه‌مبارك‌سحری!
کوه پر سیم‌شد از ابر ، بیا ، تا بکشیم ساغر لعل ز سر پنجهٔ زرین کمری
تلخ شد کام هلالی ، بتمنای لبت تا بکی زهر توان خورد بیاد شکری؟

۴ - ۳

۲۰۶۰ من بندهٔ کمین و تو سلطان کشوری روزی بچشم لطف برین بنده بنگری
جان و دلست صورت وجسم لطیف‌تو روح مجسمی و حیات مصوری
گفتی : هلاك‌شو ، که‌بسوی تو بنگرم اینك‌هلاك میشوم ، ای کاش بنگری !
درهر گذر که باشم و بینی مرا ز دور نزدیك من رسی و نبینی و بگذری
یوسف بحسن ازهمه خوبان‌نکوترست اما ، عزیز من ، تو ازان هم نکوتری
ای دل ، که پا بکوی ملامت نهاده‌ای باورمکن که : سر بسلامت برون‌بری
۲۰۶۵ داری نظر بحال همه از ره کرم اما نظر بحال هلالی ستمگری

۴ - ۳

ز دوری تابکی ، ما را چنین مهجورمی‌داری؟
وگر نزدیك می‌آیم تو خود را دور میداری
طبیب من تویی ، اما مرا بیمار می خواهی
دوای من تویی ، اما مرا رنجور میداری
بنور خود شبی روشن نکردی مجلس ما را
چراغ آشنایی را چرا بی نور میداری ؟

مگر کیفیت رنج خمار ، ای‌جان ، نمی دانی

۲۰۷۰ که ما را بی شراب‌لعل‌خود مخموز میداری؟

بدستور سگان زین آستانم چند میرانی ؟

چه رسمست‌این که‌عاشق‌را بدان‌دستورمیداری؟

بیزم وصل حاضر می کنی ارباب حشمت را

همین‌مسکین هلالی را ز خود مهجور میداری

۴ - ۳

تو در میدان ومن چون گوی‌در ذوق سر اندازی

تو شوق گوی بازی داری و من شوق سربازی

سر خود را بخاك افگنده‌ام در پیش چو گانت

که شاید گوی پنداری و روزی برسرم تازی

تو درخواب صبوح، ای‌ماه و من در انتظار آن

۲۰۷۵ که چشم ازخواب بگشایی و برحال من‌اندازی

همه با یار می سازند ، تا سوزد دل غیری

تو می سوزی دل یاران و با اغیار می سازی

شب هجران زدی بر رشتهای جان من آتش

مرا چون شمع تا کی درفراق‌خویش بگدازی ؟

هلالی با قد خم گشته می‌نالد درین حسرت

که: روزی در کنارش گیری‌وچون‌چنگ‌بنوازی

۱ - ۳ - ۴

دلا ، رفت آنکه : وصل دلستانی‌داشتم روزی

نشاید زنده بودا کنون که : جانی‌داشتم‌روزی

زمن پرسید شرح قصهٔ یعقوب و یوسف را

۲۰۸۰ که پیر عشقم و عشق جوانی داشتم روزی

زجورت این زمان افسانه‌ای دارم، خوش آن حالت
که از لطف تو هرجا داستانی داشتم روزی
خدارا، چاره‌ای کن، پیش از آن روزی که بعد از من
بصد افسوس گویی: ناتوانی داشتم روزی
چه بر من طعنهٔ بی‌خانمانی می‌زنی، ناصح؟
من بی خانمان هم خانمانی داشتم روزی
دهن پر گفتگوی شوق و نتوان دم زدن با او
مرا، یارب، چه‌شد؟ من خود زبانی داشتم روزی
۲۰۸۵ هلالی، می رسد آهم بماه آسمان شبها
بیاد آنکه: ماه مهربانی داشتم روزی

۴-۳

شب فراق ز صبحم خبر چه می پرسی؟
چو روز من سیهست، ازسحر چه‌پرسی؟
رسید جان بلب، ای یار مهربان، برخیز
گذشت کار زپرسش، دگر چه می‌پرسی؟
مپرس: کز غم هجران چه برسر تو رسید؟
مرا که‌نیست‌سر، از دردسر چه می‌پرسی؟
ز واقعات ره عشق جمله با خبرم
درین طریق ز من پرس هر چه می پرسی
۲۰۹۰ بکوی دوست، هلالی، ز راه کعبه مپرس
توسا کن حرمی، از سفر چه می پرسی؟

۱-۲-۳-۴

دیده‌ام از تو بلایی که ندیدست کسی بلکه زین گونه جفاهم نشنیدست کسی
هر کسی محنت عشق تو کشیدست ولی آنچه من از تو کشیدم نکشیدست کسی
لذت چاشنی وصل تو من دانم و بس که چومن زهرفراقت نچشیدست کسی

در ره عشق ز منزلگه مقصود مپرس — کان مقامیست که آنجا نرسیدست کسی
پیش من شرح مکن عاشقی مجنون را — که‌چو من عاشق دیوانه‌ندیدست کسی ۲۵۹۵
طرفه باغیست گلستان‌جهان،لیك‌چه‌سود؟ — که گل‌عشرت‌ازین‌باغ نچیدست کسی
دل و جان داد هلالی و غم عشق خرید — گرچه غم‌را بدل وجان‌نخریدست کسی

۴ - ۳

تا کی بکنج صبر جگر خون کند کسی؟
امکان صبر نیست ، دگر چون کند کسی ؟
جان را اگر بمهر تو از دل برون کند
از جان چگونه مهر تو بیرون کند کسی ؟
یارب ، چه حالتست ؟ که روزی هزار بار
هر لحظه آرزوی تو افزون کند کسی ؟ ۲۶۰۰
خون می کنی ، یکی بترحم نگاه کن
تا بهر یك نگاه تو صد خون کند کسی؟
حیرانم از جنون هلالی و طعن خلق
یعنی : چرا ملامت مجنون کند کسی ؟

۴ - ۴

چند از بلای هجر جگر خون کند کسی ؟
عشقست و صد هزار بلا ، چون کند کسی ؟
گر مشکلات قصهٔ خودرا بیان کنم
مشکل که یاد قصهٔ مجنون کند کسی
هرگز بدیده خواب نیاید شب فراق
گر صد فسانه گوید و افسون کند کسی ۲۶۰۵
با هر که هست ، درد دلی عرض می کنم
باشد که چارهٔ دل محزون کند کسی

امشب که گرد کوی تو گشتن میسرست
شاید که ناز بر سر گردون کند کسی
ناصح ، مباش در پی تغییر حال ما
این نیست حالتی که دگرگون کند کسی
صید همای وصل ، هلالی ، نه کار ماست
این کار ها ز بخت همایون کند کسی

۲ - ۳ - ۴

۲۶۱۰ بس که جانها همه شد صرف توجانان کسی
جان اگر نیست وگرهست تویی جان کسی
بر سر بنده ستمهای تو از حد بگذشت
شرمسارم ز کرمهای تو سلطان کسی
چاك شد جیب من ، ای‌هجر ، زدست ستمت
نرسد دست تو ، یارب ، بگریبان کسی
حال شبهای مرا بی خبری کی داند ؟
که شبی روز نکردست بهجران کسی
گر جدا ماندم از آن ماه ملامت مکنید
چه کنم ؟ چرخ فلك نیست بفرمان کسی
۲۶۱۵ هوسم هست که : دامان تو گیرم ، لیکن
بی‌کسان را نرسد دست بدامان کسی
از فغانهای هلالی خبری نیست ترا
وه ! که هرگز نکنی گوش بافغان کسی

۱ - ۲ - ۳ - ۴

زهی شراب لبت مایهٔ طربناکی ! نموده نرگس مستت هزار بی‌باکی
گذر بدامن پاکت نکرده باد صبا کجاشکفت گلی درچمن بدین پاکی؟
بیك کرشمه، که کردی، هزاردل بردی تبارك الله ازین چابکی و چالاکی !

نشسته ام برهت چون غبار و می‌ترسم / که ناگهان بکشی‌دامن از من‌خاکی ۲۶۲۰
جواب تلخ شنیدن ز لعل میگونت / چو تلخی می ناب آورد فرحناکی
تن ضعیف هلالی بهیچ لایق نیست / جزین که بر سر آتش نهی بخاشاکی

۳ـ۴

آخر، ای‌شوخ ، دل ازجورتوغمگین تا کی ؟
وین جفاهای تو بر عاشق مسکین تا کی ؟
گریهٔ تلخ مرا کشت ، بگو ، بهر خدا
که : ترا با دگران خندهٔ شیرین تا کی ؟
بی سبب چشم ترا خشم بمردم تا چند ؟
بی‌جهت گوشهٔ ابروی ترا چین تا کی ؟
رفتنت شیوه و دیر آمدنت آیینست
آمد و رفت باین شیوه و آیین تا کی ؟
تو سر ناز بر آورده بشوخی همه روز
ما ز دردت سر اندوه ببالین تا کی ؟
گاه از دوست غمی ، گاه ز دشمن المی
غم آن چند کشیم والم این تا کی ؟
خشم و کین تو دل و جان هلالی را سوخت
آه ! تا چند بود خشم تو و کین تا کی ؟

۳ـ۴

جان من در فرقت جانان برآید کاشکی !
هم اجل ، چون عمر، مارا برسر آیدکاشکی ! ۲۶۳۰
آرزو دارم که بینم : سنبل تر بر گلش
زود تر این آرزوی من برآید کاشکی !
چند با آن شکل شهرآشوب آیدخشمناك؟
چند روزی هم بشکل دیگر آید کاشکی !

باغ خوبی را نباشد چون وفا هرگز بری
آن نهال حسن روزی در بر آید کاشکی!

وه! چه گفتم؟ هرغمی کزجورخوبان‌ممکنست
آن همه بر سینهٔ غم پرور آید کاشکی!

۲۶۳۵ درد دل کم کن ، هلالی ، ازخدنگ مهوشان
بردل از بیدادشان صد خنجر آید کاشکی!

۱ - ۲ - ۳ -۴- ۵

یار دور از صحبت اغیار بودی کاشکی!
که گهی با عاشق خود یار بودی کاشکی!

چون‌توان گفتن که:جورت‌کاش!بودی‌اند کی؟
اند کی بود این قدر ، بسیار بودی کاشکی!

ذره را فی‌الجمله قدری هست پیش آفتاب
قدر من پیشت همان مقدار بودی کاشکی!

هر گل از روی تو یادم داد و آتش زد بدل
این همه گلها که دیدم خار بودی کاشکی!

۲۶٤۰ یار دوش آمد ببالین من و من بی‌خبر
بخت خواب آلود من بیدار بودی کاشکی!

دی بدیواری فکندی سایه ، من‌مردم ز رشك
قالب من خاك آن دیوار بودی کاشکی!

رفتی و درد هلالی همچنان نا گفته ماند
عاشقان را قوت گفتار بودی کاشکی!

۳ - ۴

با تو از اول نبودی آشنایی کاشکی!
یا نبودی آخر این داغ جدایی کاشکی!

دور از آن این شوکت شاهی چه کار آید مرا ؟
دست دادی بر سر کویت گدایی کاشکی !
حالیا ، زین بخت بی سامان بر آشفتن چه سود ؟
هم از اول کردمی بخت آزمایی کاشکی ! ۲٦٤٥
میروم ، گفتی ، رقیبا ، چند روزی از درش
وه ! چه نیکو میروی ! هرگز نیایی کاشکی!
ای که دل بردی و جان را در بلا بگذاشتی
چون زما دل برده‌ای ، جان هم ربایی کاشکی !
کار من از بی وفایی های خوبان مشکلست
خوبرویان را نبودی بی وفایی کاشکی !
روزگاری شد که درهجرت هلالی بینواست
بگذرد این روزگار بی نوایی کاشکی !

۱ - ۲ - ۳ - ۴

ای گلستان جمالت در کمال خرمی — عالم از ناز تو پرشد ، نازنین عالمی ۲٦٥٠
خرمن آدم چو بهر دانه‌ای بر باد شد — چون کند با دانهٔ خال تو مسکین آدمی ؟
مردهٔ صدساله را در یك نفس جان میدهی — با تو کی باشد مسیحارا مجال همدمی؟
سینه‌را گفتم که: بی‌غم‌شو، دل غمناك گفت: — باغمش جایی که من باشم چه جای بی غمی؟
گر هلالی ازدرت محروم شد تدبیر چیست؟ — درحریم آن حرم کس را نباشد محرمی

۱ - ۲ - ۳ - ۴

اگر بلطف بخوانی و گر بجور برانی — تو پادشاهی وما بندهٔ توایم ، تو دانی ۲٦٥٥
ترا ، اگرچه نیاز کسی قبول نیفتد — من ازجهان بتو نازم که نازنین جهانی
بهر کسی که نشستی مرا بخاك نشاندی — دگر بکس منشین ، تا بر آتشم ننشانی
بهر کجا که رسیدم ز خوبی تو شنیدم — چو روی خوب تو دیدم هنوز بهتر از آنی
بغیر جان دگری نیست در دل تنگم — امید هست که آن هم نماند وتو بمانی
طریق مهر تو ورزم بهرصفت که توانم — تو نیز مرحمتی کن بآن قدر که توانی ۲٦٦٠

ز روی‌شوق هلالی هوای بزم تو دارد درین‌هوس‌غزلی گفت، تابلطف بخوانی

۱-۲-۳-۴

تو از من فارغ و‌من از تو دارم صد پریشانی
نمی دانم تغافل می کنی ، یا خود نمی‌دانی
کنون تامی توانی از جفا کردن پشیمان‌شو
که بعد از کشتنم سودی نمی دارد پشیمانی
قدت برجان‌مردم‌فتنه‌شد،باری،چه‌خوش‌باشد؟
اگر بنشینی و این فتنه را از پای بنشانی
۲٦٦۵ دلم‌گرسوختی، بگذار ، باری ، استخوانم‌را
که می‌خواهم‌سگ کوی ترا خوانم‌بمهمانی
هلالی، دشمنست آن‌ماه واورا دوست میدارم
محبت‌بین که : ازجان دوستم با دشمن جانی

۱-۲-۳-۴

چه حاجتست که گه خشم و گه‌عتاب کنی ؟
کرشمه ای بنما ، تا جهان خراب کنی
شراب خورده و خنجر کشیده آمده ای
که سینه ام بشکافی ، دلم کباب کنی
چه غم که توبهٔ من بشکنی ؟ از آن ترسم
که دور من چو رسد توبه از شراب کنی
۲٦۷۰ بروز واقعه ما را ز کوی خویش مران
چو می رویم چه حاجت که اضطراب کنی؟
هلالی ، این همه از دست خویش می‌سوزی
که ذره ای و تمنای آفتاب کنی

۲-۳-۴

ز روی ناز و حیا منعم از نیاز کنی نیاز مند توام ، گر هزار ناز کنی

گهی که جانب احباب چشم باز کنی
بهر نیاز که بینی هزار ناز کنی

همیشه باز کنی چشم لطف سوی کسان
چو گویمت که: مکن، ازستیزه باز کنی

زپیش دیدهٔما گر نهان شدی چه عجب ؟
فرشته خویی و از مردم احتراز کنی ۲۶۷۵

زمان وصل تو عمر منست ، وه! چه شود
اگر نشینی و عمر مرا دراز کنی؟

هزار سجده کنی ، جان من ، بآن نرسد
که بر جنازهٔ مقتول خود نماز کنی

دلا ، زدی نفس گرم و آب شد جگرم
نعوذ بالله ، اگر آه جان گداز کنی

نیازخویش ، هلالی ، بخلق عرضه مده
خوش آنکه روی بدرگاه بی‌نیاز کنی!

۴-۳-۲

چه شد که جانب اهل وفا گذر نکنی ؟
چه‌شد که‌ناگه اگر بگذری نظر نکنی؟ ۲۶۸۰

رسید جان بلبم ، چون زیم اگر نرسی ؟
هلاك یك نظرم ، چون کنم اگر نکنی ؟

چو ماه عید بسالی اگر شوی طالع
روی همان دم و با من شبی سحر نکنی

ز باده بی خبرم ساختی و می ترسم
که چون روی بحریفان ، مراخبر نکنی

شد از جفای تو ملك دلم خراب و هنوز
درین غمم که : ازین هم خراب تر نکنی

جفا که با من دل خسته می کنی سهلست
غرض وفاست که با مردم دگر نکنی ۲۶۸۵

هلالی ، این همه حیران چشم یار مشو
چه حالتست که هیچ از بلا حذر نکنی ؟

۱-۲-۳-۴

ناگاه اگر ز ما سخننی گوش می کنی
یك لحظه ناگذشته ، فراموش می کنی

گویی بدیگران سخن ، اما چومن رسم
تـا نشنوم حدیث تو ، خاموش می کنی
یك روز هم بمجلس ما چهره بر فروز
تا چند باده با دگران نوش می کنی ؟
۲۶۹۰ دست مرا بگیر ، که از پا فتـاده ام
با دیگران چه دست در آغوش می کنی؟
گوش رضـا بقـول هلالی نمی نهی
گویا حدیث مدعیان گوش می کنی

۳ - ۴

ای که‌درعاشق کشی‌هرلحظه‌صد خون‌میکنی
آه ! اگرعاشق نماند بعدازین چون میکنی؟
گرچه دایم بر اسیران جور می کردی ولی
پیش‌ازین‌هر گز نکردی‌آنچه‌اکنون‌میکنی
وعده‌فرمودی که: سویت‌بگذرم،تاخیرچیست؟
کارخیرست‌این،چرانیت دگر گون میکنی ؟
۲۶۹۵ می‌نمایی عارض چون آفتاب از روی مهر
مهر دیگر بر سر مهر من افزون میکنی
ای‌فسونگر ، زان پری افسانه‌خوانی برسرم
عاشق دیوانه را تا چند افسون میکنی ؟

۳ - ۴

تیر و کمان گرفته ای ، سوی شکار میروی
صید تو اند عالمی ، بهر چه کار میروی ؟
جانب صید که شدی ، همره خویش بر مرا
بی سگ خویشتن مرو ، چون بشکار میروی

وه ! چه سوار طرفه ای ! کز سر مهر پیش تو
چرخ پیاده می‌رود چون تو سوار میروی
چون گذری بچشم من بر مژه ها قدم منه
چند بپای همچو گل برسر خار میروی ؟ ۲۷۰۰
شد تن‌زار من چوخس ، بهرخدا ، توای صبا
همره خود ببر مرا ، گر بر یار میروی
ای دل خاکسار من ، کی تو بگرد اورسی ؟
گز پی بادپای او همچو غبار میروی
یار چو بر قفای خود هیچ نگه نمیکند
چند ، هلالی ، از پیش بیخود و زار میروی ؟

۳ - ۴

سوی شکار ، ای بت رعنا ، چه میروی ؟
شهری خراب تست ، بصحرا چه میروی ؟
گر میروی بشهر ، که صیدی فتد بدام
اینجا مرا گذاشته ، تنها چه میروی ؟ ۲۷۰۵
بی‌سگ نمیروند سواران بعزم صید
چون ماسگ توایم ، تو بی‌ما چه میروی؟
صید تواند گوشه نشینان شهر و کوی
بر عزم وحش بادیه پیما چه میروی ؟
همراه تست لشکر حسن و سپاه ناز
با صد هزار فتنه و غوغا چه میروی ؟
آیینه‌ای بگیر و تماشای خویش کن
سوی چمن بعزم تماشا چه میروی ؟

۲۷۱۰ چون یار وعده کرد، هلالی، بقتل تو
او میکشد، تو بهر تقاضا چه میروی؟

۳ـ۴

آن کف پا بر زمین حیفست، ای سرو سهی
چشم آن دارم که: دیگر پای برچشمم نهی
تا سر از جیب خجالت بر ندارد آفتاب
خیمه بر دامان صحرا زن چو ماه خرگهی
می‌روی بر اوج خوبی، فارغ از بیم زوال
با تو خورشید فلك را نیست تاب همرهی
دل بدست تست، من از بندگی‌جان می کنم
نی ز من جان می‌ستانی، نی مراجان‌میدهی
۲۷۱۵ بر امید آنکه خاکم خشت دیوارت شود
بر سر کویت ز شادی می کنم قالب تهی
نا چشیده میوهٔ مقصود بد حالم، ولی
دارم از سیب زنخدان تو امید بهی
گر هلالی را فلك سازد گدای درگهت
بر سر کوی تو یابد منصب شاهنشهی

۱ـ۲ـ۳ـ۴

خدا را، سوی مشتاقان نگاهی بیا پی گر نباشد، گاه گاهی
نگاهی کن، بامیدی که داری که دارم از تو امید نگاهی
۲۷۲۰ بیا، ای آفتاب عالم افروز که پیش آمد عجب روزسیاهی!
رقیبا، امشب از من برحذر باش که خواهم سوخت عالم را بآهی
رود سالی که آن مه را ندیدم که دیدست‌این چنین‌سالی‌وماهی؟
بنزد خوشه چین خرمن عشق همه عالی نمی ارزد بکاهی

هلالی خاك شد ، سویش گذر کن چه دامن می کشی‌از خاك راهی ؟

۱-۲-۳-۴

ای صد هزار چون من خاك در سرایی
کز وی برون خرامد مثل تو دلربایی ۲۷۲۵
خواهم که با تو باشم ، اما کجا نشیند
مثل تو پادشاهی با همچو من گدایی ؟
با آن لباس نازك دانی که چیست قدت ؟
سروی که باشد اورا از برگ گل قبایی
شادم بگوشهٔ غم از آه و نالهٔ خود
کین آه و ناله آخر سر میکشد بجایی
گر زآن بلای جانها بد رفت در حق من
یارب ، نگاه دارش از هر بد و بلایی
ای پادشاه خوبان ، بیداد و ظلم تا کی ؟
اندیشه کن ، خدارا ، از آه مبتلایی ۲۷۳۰
گویند : کای هلالی، درعشق چیست کارت؟
هردم جفا کشیدن از دست بی وفایی

۵

برهت ز رشك میرم ، چو بغیر همره آیی
نه تهور تغافل ، نه مجال آشنایی
متحیرم که : پیشت چه مجال بود دوشم ؟
که نه شکروصل کردم ، نه شکایت‌جدایی
مه من ، هنوز طفلی ، بجفا مباش مایل
که طبیعت تو عادت نکند ببی وفایی(۱)

(۱) این چهار بیت تنها در نسخهٔ شمارهٔ ۵ آمده است ، بیت سوم بفخرالدین‌عراقی نیز منسوبست ، رجوع کنید بکتاب من : « کلیات شیخ فخرالدین ابراهیم همدانی متخلص بعراقی » ــ چاپ دوم طهران ۱۳۳۶ ــ ص ۴۰

۲۷۳۵ طلب وصال کردم ز نظر فگند یارم
چه کنم؟ که خوار گشتم ز مذلت گدایی

۱ - ۲ - ۳ - ۴

چند رسوا شوم از عشق من شیدایی؟
عشق خوبست، ولیکن نه بدین رسوایی
خواستم پیش تو گویم غم تنهایی خویش
آمدی سوی من و رفت غم تنهایی
مست عشقیم، اگر هیچ ندانیم چه غم؟
ذوق نادانی ما به ز غم دانایی
برزمین جلوه نمودی، فلك ازرشك بسوخت
که فلك را ملکی نیست باین زیبایی
۲۷۴۰ سرو و گل نازك ورعناست، ولی نتوان یافت
گل باین نازکی و سرو باین رعنایی
در چمن پیش تو رشکست ز نرگس مارا
گرچه مشهور جهانست بنابینایی
رفتی و دیر شد ایام فراقت، چه کنم؟
زود باز آی، که مردم ز غم تنهایی
چون سگ تست هلالی، دگرش منع مکن
که درین راه چرا میروی و می آیی؟

۱ - ۲ - ۳ - ۴

چون در میان خوبان رسمیست بی‌وفایی
بیگانگی ازیشان بهتر از آشنایی
۲۷۴۵ هر روز با خود ار چه میسازم آشنایت
خود را چو روز اول بیگانه مینمایی

جان منست جانان ، تا او جدا شد ازمن
جان‌هم‌زتن جدا شد ، فریاد ازین جدایی!

افتاده‌ام ز وصلش در محنت رقیبان
دولت مرا نسازد ، ای بخت بد ، کجایی ؟

در کوی عشقبازی از نام وننگ بگذر
با یکدگر نزیبد رندی و پارسایی

تا دیده ام ، هلالی ، خودرا گدای کویش
سلطان‌وقت‌خویشم، خوش‌وقت‌این گدایی!

۴۰۳

سحرگاهان که‌چون خورشید ازمنزل برون‌آیی
برخسار جهان افروز عالم را بیارایی ۲۷۵۰

برعنایی به از سروی ، بزیبایی فزون از گل
تعالی‌الله ! چه لطفست این ؟ بزیبایی و رعنایی

مرا گویی که:جان بگذاروفرمایی که:دل‌خون کن
بجان‌ودل مطیعم ، هرچه گویی ، هرچه فرمایی

مگرجانی ، که هرجا آمدی تا که برون‌رفتی ؟
مگرعمری ، که هر که میروی دیگرنمی‌آیی ؟

چه‌خوش باشد که اول برمن افتد گوشهٔ‌چشمت!
سحر چون نرگس زیبا ز خواب ناز بگشایی

دل از درد جدایی میکشد آهی و می گوید
که : تنهایی‌عجب دردیست ! داد ازدست‌تنهایی! ۲۷۵۵

هلالی آید و هر شام سوی منظرت بیند
که شاید چون مه نو از کنار بام بنمایی

۴-۳-۲

عشاق را حیات بجانست و جان تویی
جان را اگر حیات دگر هست آن تویی

هرجا مهیست پیش رخت هست ناتمام
ماه تمام روی زمین و زمان تویی

یوسف اگرچه بود بخوبی عزیزمصر
حالا بملك حسن عزیز جهان تویی

۲۷۶۰ گر صد هزار مهر نمایند مهوشان
ایشان ستمگرند ، همین مهربان تویی

گر دل زدرد خون‌شد و گرجان بلب‌رسید
غم نیست ، چون طبیب من ناتوان تویی

خیز ، ای‌رقیب وجای سگش‌را بمن گذار
من کیستم ، اگرسگ این آستان تویی؟

گرجان بباد داد هلالی از آن چه باك ؟
جانی که هست در تن او جاودان تویی

قصاید

٦

خراسان سینهٔ روی زمین از بهر آن آمد

که جان آمد درو ، یعنی عبیدالله خان آمد

زهی خان همایون فر، که بر فرق همایونش

پر و بال همای دولت او سایبان آمد ٢٧٦٥

شهنشاه فلك مسند ، که بهر خواب امن او

ملك بر گوشهٔ ایوان کیوان پاسبان آمد

قوی دستی ، که در میدان همت پنجهٔ رستم

بپیش دست او فرسوده مشتی استخوان آمد

سمند تند زرین نعل او خورشید را ماند

که ازمشرق بمغرب رفت ویك شب درمیان آمد

مگر ازسنگ رعدست آهن پیکان خونریزش؟

که ازجا چون سبك برخاست بردشمن گران آمد

قران کردند ماه و مشتری در طالع سعدش

باین طالع چو خورشید فلك صاحب قران آمد ٢٧٧٠

ایا ماه فلك قدری ، که بهر پای بوس تو

همه روز آفتاب از آسمان بر آستان آمد

نزد مار سپهر ار فرق دشمن برزمین یکسان

بغاوت بین که : ما بین زمین و آسمان آمد

امان داد از کرم تا هر کسی گردد با من دل
بحمدالله! لطفش موجب امن و امان آمد
صفات ظاهر واظهار آن کردم، خطا بود این
بیان کردم حدیثی را که برمردم عیان آمد
۲۷۷۵ زبان را هیچ نقصانی نیامد اندرین گفتن
ولی چون درزبان یك نقطه افزون شدزیان آمد
هلالی گرچه عمری در بدر می‌شد بهر کویی
بحمدالله! آخر بندهٔ این آستان آمد

٥-٦

گر جان کنم بحسرت زان لب نمیکند دل
دل کندن از لب او جان کندنیست مشکل
قبله است روی جانان، لعلش چو آب حیوان
این یك مقابل جان و آن یك بجان مقابل
دست دعا برآرم، هرگز فرو نیارم
الا دمی که سازم درگردنت حمایل
۲۷۸۰ ای من سگ خیالت، آنجا که اوست هرگز
نه حاجبست مانع، نه پرده دار حایل
بازی مکن، که پیشت در خون وخاك غلتم
نه مرده و نه زنده، چون مرغ نیم بسمل
گر بر زلال حیوان ریزد حمیم قهرت
آن آب زندگی را سازد چو زهر قاتل
ور در سموم باشد اندك نسیم لطفت
در یك نفس جهان را بخشد حیات کامل

از بهر مطربانت سازد فلك همیشه
این چرخ چنبری را خورشید و مه جلاجل
دست کرم گشودی ، بذل درم نمودی
پیش از دعای داعی ، پیش از نماز سایل ۲۷۸۵
در سلك آن لئالی ، خودرا مکش ، هلالی
سررشته‌را نگه‌دار ، زین‌رشته دست‌مگسل
بادا تمام مردم در خدمت تو حاضر
بادا نظام انجم از طلعت تو حاصل

۵ - ٦

تخت مرصع گرفت شاه ملمع بدن
جیب مرقع درید شاهد گل پیرهن
ساغر سیمین شکست ساقی زرین قدح
پیکر پروانه سوخت شمع زمرد لگن
آتش موسی گرفت در کمر کوهسار
شعله بگردون رساند آه دل کوهکن ۲۷۹۰
حضرت خضر فلك خلعت خضرا گرفت
یافت بعمر دراز چشمهٔ ظلمت وطن
شمع فلك را نشاند شعشعهٔ آفتاب
شعله در انجم فگند مشعل آن انجمن
ارقم طاق فلك شمع جهانتاب را
تیغ زبان تیز کرد ، گرم شد اندر سخن
شعبده باز سپهر ز آتش پنهان مهر
بر صفت اژدها ریخت شرر از دهن

۲۷۹۵ خاتم زرینه داد دست سلیمان پناه
صبح بصحرا فتاد از بغل اهرمن
گفت‌فلك : نیست‌این ، بلکه‌درایوان‌عرش
چتر سعادت زدند بهر حسین و حسن
مهر ومه از دست آن لعل ودر بحر و کان
سرووگل ازآب این جان ودل مرد و زن
هردو بر اوج کمال همچو مه و آفتاب
هردو بباغ جمال چون سمن و یاسمن
هردو شه یك بساط ، هردو در یك صدف
هردو مه یك فلك ، هردو گل یك چمن
۲۸۰۰ شیفتهٔ باغ آن غنچهٔ خضرا لباس
سوختهٔ داغ این لالهٔ خونین کفن
بندهٔ هندوی آن افسر ترك و ختا
صید سگ کوی این آهوی دشت ختن
سرعلم عهد آن بیضهٔ بیضا فروغ
مهره‌کش مهد این زهرهٔ زهرا بدن
والد ایشان قریش ، مولد ایشان حجاز
منبع ایشان فرات ، معدن ایشان عدن
ناقهٔ ایشان حلیم ، چون دل سلمی سلیم
مهرهٔ دل در مهار ، رشتهٔ جان در رسن
۲۸۰۵ خارخور و بارکش ، نرم رو وسخت کوش
کرگ در و شیرگیر ، کرگدن پیل تن
لعل تراز جُلش حضرت سلمان فارس
شانه‌کش کاکلش حضرت ویس قرن

زهره جبینان ظهور کرده ز کوهان او
همچو طلوع سهیل از سر کوه یمن
صحن چراگاه او خاك رفیعی، که هست
خار و خس آن زمین رشك گل نسترن
کاش! ز خاك هرات برلب آب فرات
بختی بخت افکند رخت من و بخت من
یا فکند برسرم سایه همای حجاز
۲۸۱۰ تا شود این استخوان طعمهٔ زاغ و زغن
ماه جمال حسن گفت و کمال حسین
نظم هلالی گرفت حسن کلام حسن
رفته فروغ بصر، مرده چراغ نظر
کرده دلم را حزین گوشهٔ بیت الحزن
چشم و چراغ منید، گر نظری افکنید
باز شود این چراغ در نظرم شعله زن
چند بود در بلا، خاطر من مبتلا؟
چند بود در محن، سینهٔ من ممتحن؟
نفس دغل از درون کام نه و دام نه
۲۸۱۵ دیو دنی از برون راهزن و چاه کن
رشتهٔ جان تاب زد، آتش دل سر کشید
شمع صفت سوختم، مردم ازین سوختن
برفکنم جامه را، در شکنم خامه را
ختم کنم بردعا، مهر نهم بردهن
ظل شما بسته ام نور شما برده ام
تا فکند ظل و نور بر دل و جانم علن (؟)
جان شما غرق نور، نور شما در حضور
تافتد از ابر فیض سایه بخار و سمن

۳ - ۴
التزام شتر وحجره در هر مصرع

۲۸۲۰ شتر کشیدی اگر بار دل ز حجرهٔ تن — شدی نزار شتر زیر بار حجرهٔ من
شتر بباد رود ، حجره نیز خاك شود — گرت‌شتر بود ازسنگ وحجره ازآهن
اجل بحجرهٔ گیتی‌عجب‌شترجا نیست ! — که محمل شتر اوست حجره های بدن
بحجره وشتر ارکان دین چوقایم نیست — قوائم شتر و رخت حجره را بشکن
شتربحجره بران تا در مدینه، که‌هست — در آن زمین شتر و حجرهٔ رسول زمن
۲۸۲۵ زحجره و شتر آن جناب منفلعست — کلیم با شتر طور و حجرهٔ ایمن
ز دیده زد شتر تو قدم بحجرهٔ دل — کزان لبان شتر حجرهٔ مراست لبن
سرشك لعل که‌زد اشترت بحجرهٔچشم — ز حجره داد بمن صد شتر عقیق یمن
بحجره بس که دلم بر شتر زند آتش — شتر بحجره نماید ، چوشعله در گلخن
بحجره هیمه ندارم جز استخوان شتر — شتر بحجرهٔ جان آورم ، دهم روغن
۲۸۳۰ شتردلم من اگر نه مراست‌حجرهٔطبل — ز حجره‌ام شتران بار برده از همه فن
چه‌معدنست‌شترحجره‌ام ؟ که ازنظمش — بحجره‌ها شتران میبرند در عدن
شترنه هم ملخست‌ونه حجره خانهٔ مور — شترچوقصربهشتست‌وحجره‌چون گلشن
خوش‌آنکه درطلب حجره و شتربانش — روان شود شتر روح ما ز حجرهٔ تن
شکاف‌حجرهٔ من‌چیست؟ چون‌دهان‌شتر — بقصد من چوشترحجره باز کرده دهن
۲۸۳۵ اگر نهد شترش رو بحجره‌ام شب تار — شود چو چشم شتر حجرهٔ دلم روشن
ز حجره‌ام شترش چون بخار قانع شد — بحجره خار شترخوشترآید از گلخن
بیمن احمد و اوصاف حجره وشترش — هزار بار شتر حجره میتوان گفتن
بیاد حجرهٔ او بار بر شتر بندم — شتر کنیم ز تابوت و حجره از مدفن
هلالی ، ازشتر و حجره‌اش‌سخن‌تا کی؟ — شتر بحجرهٔ مقصود کی رسد بسخن ؟
۲۸۴۰ همیشه تا شتر ابر گرد حجرهٔ گل — بحجره‌های افق‌چون شتر کند مسکن
فلك پی شتر و حجره باد از سر مهر — بحجرهٔ شتر از رشتهای مهر رسن

مقطعات

۳ـ ۴ـ ۵ـ ۶

ای خواجه، مپندار که: ما گوهر فردیم / وین حقهٔ فیروزهٔ گردون صدف ماست

ما هیچ کسانیم، که بر ما ز همه کس / خواری رسد و آن بحقیقت شرف ماست

از نیك و بد مردم ایام نناليم / ایشان همه نیکند و بدی ازطرف ماست

۳ـ ۴ـ ۵ـ ۶

تا کی اندوه روزگار خوریم؟ / فکر نابود و بود چندین چیست؟ ۲۸۴۵

گر نباشد، ز غصه نتوان مرد / ور بود شاد نیز نتوان زیست

تا که در دست کیست روزی ما؟ / وآنچه‌دردست‌ماست روزی کیست؟

۳ ـ ۴

آه! ازین روزگار برگشته / که زمن‌لحظه‌لحظه‌بر گردد

گر فلك را بکام خود خواهم / او بکام کس دگر گردد

ور ز جام نشاط باده خورم / باده خونابهٔ جگر گردد ۲۸۵۰

ور قدم بر بساط سبزه نهم / سبزه در حال نیشتر گردد

لیك، بااین‌خوشم، که‌طالع‌من / نتواند ازین بتر گردد

۳ ـ ۴

چیست آن خسرو سیمین بدن زرین تاج؟

که بشب خانهٔ فولاد نشیمن دارد

چون ستونست، ولی از مدد خیمه بپاست

سیم گونست، ولی جامه ز آهن دارد

۲۸۵۵ بته پیرهن آل عجب شاخ گلیست !
که ازو خانهٔ ما زینت گلشن دارد
شاهد پرده نشینیست ، که با روی چو ماه
در درونست و برون را همه روشن دارد
گاهی از آتش دل شعله فتد در جیبش
گاهی از باد صبا چاك بدامن دارد
هست در خانه که از آن همه شب تا دم صبح
که غم سوختن و کشتن و مردن دارد
با تن سیمی کافور چو رخ افروزد
تاب آتشکده و تابش گلشن دارد
۲۸۶۰ شمع طاوس مگر حل کند این مسئله را
که دل روشن او حکم دل من دارد

۳ - ۴

چو من بداغ بتان سوخت هر که یك‌چندی
هوس کند که : دگر باره بیشتر سوزد
بپای شمع فتد ، چونکه سوخت پروانه
که شعله اش چو بپایان رسد دگر سوزد

۳ - ۴ - ۵ - ٦

دلا ، تا توان مهر گیتی مورز
که تیغ سیاست بکینت کشد
مشو غره ، گر ابلق چرخ را
قضا و قدر زیر زینت کشد
۲۸٦۵ گرفتم که بر آسمان رفته ای
اجل عاقبت بر زمینت کشد

۳ - ۴

دوش دیدم که : بخواب من مدهوش آمد
مونس جان من آن دلبر خونین جگران

چون چراغ نظر افروختم از شمع رخش
گفتم : ای چشم وچراغ همه صاحب‌نظران
چه سبب بود ، که با اینهمه بیداری من
دیده در خواب شد امشب بجمالت نگران؟
گفت : این دولت بیدار از آنست که تو
بسته ای چشم خود امشب ز خیال دگران

۳ - ۴ - ۵ - ٦

محمد عربی آبروی هردو سراست — کسی که‌خاك درش‌نیست خاك برسراو ۲۸۷۰
شنیده ام که : تکلم نمود همچومسیح — بدین حدیث لب لعل روح پرور او
که : من مدینهٔ علمم ، علی درست مرا — عجب‌خجسته‌حدیثیست ! من‌سگ‌دراو

۵ - ٦

ای سیه نامه ، کز برای نجات — حرفی از باب رحمتی طلبی
سبقتم چیست ؟ گفته‌ای زین باب — « سبقت رحمتی علی غضبی »

۳ - ۴ - ۵ - ٦

بعلم کوش ، هلالی ، که عاقبت چو هلال — بلند مرتبه گردی ، فلك مقام شوی ۲۸۷۵
نهفته از نظر خلق باش ، ماه بماه — گرت‌هواست که : منظورخاص‌وعام‌شوی
خمیده قامت و زار و نزار شو ، یعنی — چو ماه نو ، کم خود گیر ، تا تمام شوی

مخمس برغزل سعدی :

۵

ای گل ، همه‌وقت‌این گل‌رخسارنماند — وقتی رسد آخر که : بجز خار نماند
تاراج خزان آید و گلزار نماند — این تازگی حسن تو بسیار نماند
دایم گل رخسار تو بر بار نماند
دیدار تو نیك و همه کس طالب دیدار — تو یوسف مصری و همه شهر خریدار ۲۸۸۰

سودای تو دارند همه برسر بازار بازار ترا هست خریداری بسیار
من صبر کنم تا که خریدار نماند

دادست خدا حسن وجمال از همه پیشت این سر کشی و ناز بود از همه بیشت
هرچند که هستند ز بیگانه وخویشت بسیار غلامان کمر بسته بپیشت
روزی‌شود، ایدوست ، که‌دیار نماند

ای کافر پر عشوه و ای دلبر طناز یك‌چشم زدن وانکنی چشم خود ازناز
۲۸۸۵ هرلحظه کنی عشوه و ناز دگر آغاز تا چند کنی ناز ؟ که تا چشم کنی باز
از عشق من وحسن تو آثار نماند

تا چند بخونریز هلالی شده‌ای تیز ؟ از عشق بیندیش و ز آزار بپرهیز
شوخی‌مکن وتند مشو ، عشوه‌مینگیز مشکن‌دل‌سعدی ، که ازین باغ دلاویز
چون گل برود جز الم خار نماند

رباعیات

۲-۳-۴

باز آی، که‌از جان‌اثری نیست‌مرا مدهوشم‌و از خود خبری نیست‌مرا
خواهم که بجانب تو پرواز کنم اما چه کنم ؟بال و پری نیست مرا

۲-۳-۴-۶

یاران کهن ، که بنده بودم همه را در بند جفای خود شنودم همه را ۲۸۹۰
زنهار ! ز کس وفا مجویید ، که‌من دیدم همه را و آزمودم همه را

۳-۴

آیینهٔ نورست رخ یار امشب ای مه ، بنشین درپس‌دیوار امشب
ای مهر ، بپوش روی‌خود را درابر ای‌صبح ، دم‌خویش نگه‌دار امشب

۳-۴

شد ماه من‌آن شمع شب افروز امشب گو : چرخ‌وفلك، زرشك‌می‌سوز امشب
امشب نه شب وصل ، شب قدر منست بهتر ز هزار روز نوروز امشب ۲۸۹۵

۳-۴

گر دل برود ، من نروم از نظرت ور جان بدهم،خاك شوم در گذرت
چون گردشوم ، بر آستانت آیم بنشینم و بر نخیزم از خاك درت

۳-۴-۵-۶

ای سیم‌ذقن ،این‌چه‌دهان و چه لبست؟ این‌خال‌چه‌خال و‌این‌چه‌زلف عجبست؟
روی‌تودرآن‌دو زلف مشکین چه‌عجب؟ هر روز که هست در میان دوشبست

۳-۴-۵-۶

از بسکه مرا دولت بیدار کمست گفتن نتوان که : تاچه‌مقدار کمست؟ ۲۹۰۰
رنجیست فراقت ، که کمش بسیارست عیشیست وصال تو ، که بسیار کمست

۳-۴-۵-٦

در عالم بی وفا کسی خرم نیست شادی و نشاط در بنی آدم نیست
آن کس که درین زمانه اوراغم نیست یا آدم نیست ، یاازین عالم نیست

۳-۴

غم دارم و غمگسار می باید و نیست دردست من آن نگار می بایدو نیست
۲۹۰۵ دردسر اغیار نمی باید و هست تشریف حضور می باید و نیست

۲-۳-۴

امروز مرا غیر پریشانی نیست در مشکل من امید آسانی نیست
غم کشت مرا و کس بدادم نرسید بالله! که درین شهر مسلمانی نیست

۳-۴-۵-٦

روز وشب من بگفتگوی تو گذشت سال ومه من بجستجوی تو گذشت
عمرم بطواف گرد کوی تو گذشت القصه ، درآرزوی روی تو گذشت

۵-٦

۲۹۱۰ آنی که تمام از نمکت ریخته‌اند ذرات وجودت ز نمك بیخته‌اند
با شیرهٔ جانها نمك آمیخته‌اند تا همچوتو صورتی برانگیخته‌اند

۲-۳-۴-٦

چون صورت زیبای توانگیخته‌اند صد حسن و ملاحت بهم آمیخته‌اند
القصه ، که شکل عالم آرای ترا در قالب آرزوی ما ریخته‌اند

۲-۳-۴-٦

هر کس که می عشق بجامش کردند از دردی درد تلخ کامش کردند
۲۹۱۵ گویا همه غمهای جهان در یك جا جمع آمده بود ، عشق نامش کردند

۲-۳-۴-۵-٦

تا کی دلت از چرخ حزین خواهد بود؟ با محنت و درد هم نشین خواهد بود
خوش باش ، که روزگار پیش ازمن تو تا بود ، چنان بود و چنین خواهد بود

۳-۴-٦

دیدم که یکی دو دسته از سنبل تر بربسته و خوش نهاده در پیش نظر
گفتم که : برو ، دوزلف یارم بنگر بربسته دگرباشدو خود رسته دگر

۳-۴-۶

یار آمد و یار دلنواز آمد باز بهر دل خسته چاره ساز آمد باز ۲۹۲۰
عمرم همه رفته بود از رفتن او صد شکر! که عمر رفته باز آمد باز

۲-۳-۴-۶

دردا! که اسیر ننگ و نامیم هنوز در گفت و شنید خاص و عامیم هنوز
شد عمر تمام و نا تمامیم هنوز صد بار بسوختیم و خامیم هنوز

۳-۴

بی روی توام هست ملالی، که مپرس وز زندگی خود انفعالی، که مپرس
هر لحظه چه پرسی که: بگو: حال تو چیست؟ دور از تو فتاده‌ام بحالی، که مپرس ۲۹۲۵

۳-۴-۵-۶

امروز زحد می گذرد سوز فراق وین شعلهٔ آه آتش افروز فراق
روز عجبی پیش من آمد! یارب این روز قیامتست، یا روز فراق؟

۳-۴-۶

درعشق نکویان چه فراق و چه وصال؟ بد حالی عاشقان بود در همه حال
گر وصل بود مدام سوزست و گداز ور هجر بود تمام رنجست و ملال

۳-۴-۶

من باده بمردم خردمند خورم یا از کف خوبان شکر خند خورم ۲۹۳۰
هرگز نخورم ز باده خوردن سوگند حاشا! که بجای باده سوگند خورم

۳-۴-۶

از درد دل خود بفغانم، چه کنم؟ وز زندگی خویش بجانم، چه کنم؟
صبرست مرا چاره و دانند همه لیکن من بیچاره ندانم، چه کنم؟

۳-۴-۶

نی از تو حیات جاودان می خواهم نی عیش و تنعم جهان می خواهم
نی کام دل و راحت جان می خواهم آنی، که رضای تست، آن می خواهم ۲۹۳۵

۱-۳-۴-۶

تا چشم تو عشوه ساز خواهد بودن صد دلشده عشقباز خواهد بودن
تا از طرف تو ناز خواهد بودن از جانب ما نیاز خواهد بودن

۱-۳-۴-۶

ای هم نفس چند، که یارید بمن عاشق شده‌ام، مرا گذارید بمن

چندم گویید : کز فلان دل بر دار من دانم و دل ، شما چه دارید بمن؟

۳ - ۴ - ٦

۲۹۴۰ کس نیست انیس دل غم پرور من تا پاك کند اشك ز چشم تر من
سویم همه آب چشم می آید و بس آن نیز روان می گذرد ازسر من

۱ - ۳ - ۴ - ٦

مسکینم و کوی عاشقی منزل من مسکین من و دیگر دل بی حاصل من
ای جان حزین، تو نیز مسکین کسی مسکین تو و مسکین من و مسکین دل من

۱ - ۳ - ۴ - ٦

دور از تو صبوری نتواند دل من وصل تو حیات خویش داند دل من
۲۹٤٥ آهسته رو، ای دوست، که دل همره تست زنهار ! چنان مرو که ماند دل من

۳ - ۴ - ٦

سبحان الله ! چه شکل موزونست این ؟ از هرچه گمان برند افزونست این
نتوان گفتن که: چیست یا چونست این ؟ کز دایرهٔ خیال بیرونست این

۱ - ۳ - ۴ - ٦

بگداختم از دست جفا کردن تو اینست طریق بنده پرودن تو؟
گر من بگناه عاشقی کشته شوم خون من بی گناه در گردن تو

۱ - ۳ - ۴ - ٦

۲۹۵۰ نقش ، تو اگر نه در مقابل بودی کارم ز غم فراق مشکل بودی
دل با تو و دیده از جمالت محروم ای کاش! که دیده نیز با دل بودی

۱ - ۳ - ۴ - ٦

گه در پی آزار دل رنجوری گه بر سر بیداد من مهجوری
شوخی و بحسن خویشتن مغروری بر عاشق خود هرچه کنی معذوری

۱

در پنجهٔ غیر پنجه کردن تا کی ؟ سیم از پولاد رنجه کردن تا کی؟
۲۹۵۵ گل را بگیاه دسته بستن تا چند ؟ جان را با جل شکنجه کردن تا کی؟

۱ - ٦

باهر که نشینی و قدح نوش کنی از رشك مرا خراب و مدهوش کنی
گفتی که: چو می خورم ترا یاد کنم ترسم که شوی مست و فراموش کنی

مثنوی شاه و درویش

یا

قصهٔ شاه و گدا

۷ - ۸

ای وجود تو اصل هر موجود — هستی و بوده‌ای و خواهی بود
صانع هر بلند و پست تویی — همه‌هیچند ، هرچه‌هست تویی
نقشبند صحیفهٔ ازلی — یا وجود قدیم لم یزلی ۲۹۶۰
نی ازل آگه از بدایت تو — نی ابد واقف از نهایت تو
از ازل ، تا ابد ، سفید و سیاه — همه بر سر وحدت تو گواه
ورق نانوشته میخوانی — سخن نا شنیده می دانی
پیش تو طایران قدوسی — بهر یك دانه در زمین بوسی
روی ما سوی تست ازهمه سو — سوی ما روی‌تست از همه رو ۲۹۶۵
در سجودیم ، رو بدرگه تو — پا ز سر کرده ایم در ره تو
چیست این طرفه گنبد والا ؟ — رفته گردی ز درگهت بالا
کعبه سنگی بر آستانهٔ تو — قبله راهی بسوی خانهٔ تو
صبح را با شفق بر آمیزی — آب و آتش بهم در آمیزی
زلف شب را نقاب روز کنی — مهر و مه را جهان فروز کنی ۲۹۷۰
فلك از ماه و مهر چهره فروز — داغها دارد ، ازغمت شب و روز
بحر از هیبت تو آب شده — غرق دریای اضطراب شده
گرد کویت زمین بخاك نشست — گشت دریای‌بند گان تو پست

کوه را جانب تو آهنگست	از تو بار دلش گران سنگست
۲۹۷۵ باد را از تو آه درد آلود	خاك را از تو روی گردآلود
آتش از شوق داغ بر دل ماند	آب از گریه پای در گل ماند
همه سر بر خط قضای تو اند	سر بسر طالب رضای تواند
هرچه آن درنشیب ودر اوجست	تو محیطی و آن همه موجست
موج اگر نیست بحر را چه غمست؟	بحرا گر نیست موج خود عدمست
۲۹۸۰ موج دریاست این جهان خراب	بی ثباتست همچو نقش بر آب
که ز موج دگر خورد بر هم	که ز باد هوا شود درهم
من بامید گوهر نایاب	کشتی افکنده‌ام درین گرداب
کشتی من ز موج بیرون بر	همچو نوحش براوج گردون بر
گر ز من جز گنه نمی آید	از تو غیر از کرم نمی‌شاید
۲۹۸۵ گرچه لب تشنه‌ام فتاده بخاك	چون ترا بحر لطف هست چه باك؟

مصایب مصنف ومناجات

ای دوای درون خسته دلان	مرهم سینهٔ شکسته دلان
مرهمی لطف کن، که خسته دلم	مرحمت کن، که بس شکسته دلم
گرچه من سر بسر گنه کردم	نامهٔ خویش را سیه کردم
تو درین نامهٔ سیاه مبین	کرم خویش بین، گناه مبین
۲۹۹۰ من خود از کردهای خود خجلم	تو مکن روز حشر منفعلم
با وجود گناه کاریها	از تو دارم امید واریها
زانکه بر تست اعتماد همه	ای مراد من و مراد همه
تو کریمی و بی نوای توام	پادشاهی و من گدای تو ام
نی گدایی که این و آن خواهم	کام دل، آرزوی جان خواهم
۲۹۹۵ بلکه باشد گدایيم دردی	اشك سرخی و چهرهٔ زردی
تا براهت ز اهل درد شوم	بر نخیزم، اگرچه گرد شوم

چون بخاك اوفتم بصد خواری — تو ز خاکم بلطف برداری
گرچه در خورد آتشم چو شرر — نظری گر بمن رسد چه ضرر ؟
من نگویم که:لطف‌واحسان کن — بنده‌ام ، هر چه‌شایدت آن کن
عاقبت بگسلد چو بند از بند — بند بند مرا بخود پیوند ۳۰۰۰

مناجات

سالها شد که مهر عالم سوز — تیغ کین تیز می کند هر روز
وه ! که تا مهر چرخ بود کبود — در کبودی چرخ مهر نبود
جانب هر که بنگرم بنیاز — ننگرد جانب من از سر ناز
در ره هر که سر نهم بوفا — پا نهد بر سرم ز راه جفا
چند بیداد بینم از هر کس ؟ — ای کس بی کسان ، بدادم رس ۳۰۰۵
چند پا مال عام و خاص شوم ؟ — دست من گیر ، تا خلاص شوم
همتی ده ، که بگذرم ز همه — رو بسوی تو آورم ز همه
سوی خود کن رخ نیـاز مرا — بحقیقت رسان مجاز مرا
زلف خوبان مشوشم دارد — لعل ایشان در آتشم دارد
از بتان‌چون در آتشم شب و روز — روز حشرم بدین گناه مسوز ۳۰۱۰
مهوشانم چو سوختند بناز — ز آفتاب قیامتم مگداز
بس بود این که سوختم‌یك بار — « وقنـا ربنا عذاب النار »
آتش ازچون منی چه افروزد ؟ — بلکه دوزخ ز ننگ من سوزد
گنهم بخش و طاعتم بپذیر — که همین دارم از قلیل و کثیر
در شب تیره چون دهم جان‌را — همرهم کن چراغ ایمان را ۳۰۱۵
اتحادی نصیب کن با من — که ندانم که آن تویی یامن
چون‌زبان داده‌ای ، بیانم بخش — در بیان سخن زبانم بخش
مخزنم را در نظامی ده — ساغرم را شراب جامی ده
بنده را خسرو سخن گردان — حسن نظم مرا حسن گردان

۳۰۲۰ آب ده خنجر زبان مرا / تاب ده گوهر بیان مرا
تا شوم در فشان ز بحر کلام / بسلام نبی ، علیه سلام

در نعت سید المرسلین صلی‌الله علیه وسلم

از خدا ، گر ره خدا طلبی / مطلب جز محمد عربی
زانکه مطلوب اهل بینش اوست / بلکه مقصود آفرینش اوست
شاه ایوان مکه و یثرب / ماه تابان مشرق و مغرب
۳۰۲۵ شرف گوهر بنی آدم / وز شرف سرور همه عالم
شهریاری که خیل اوست همه / عرش و کرسی طفیل اوست همه
کوی او مقصدست و او مقصود / او محمد ، مقام او محمود
پنجهٔ آفتاب را برتافت / بیك انگشت قرص مه بشکافت
بود برتر ز انجم و افلاك / زان نیفتاد سایه‌اش بر خاك
۳۰۳۰ آنکه بگذشت از سپهر برین / سایهٔ او کجا فتد بزمین ؟
فارغست از صحیفه وخامه / واصلان را چه حاجت نامه ؟
آنکه ناخوانده علم دین داند / لوح تعلیم پس چرا خواند ؟
انبیا را شرف نبود برو / خود تواضع کنان نشست فرو
ذات اوچیست بعد خیل رسل ؟ / گل پس‌از برگ‌ومیوه بعداز گل
۳۰۳۵ گمرهانی که راه جنگ زدند / حلقهٔ لعل او بسنگ زدند
لعل او در ز حقه داد بسنگ / که دگرجا نداشت حقهٔ سنگ
لاجرم ، ور نه‌سنگ بدگهران / کی تواند فکند رخنه درآن؟
زیر گیسوی او رخ چون ماه / شب معراج را جمال الله

وصف معراج رسول الله وصحابهٔ کبار آن

ای‌خوش آنشب که‌جبرئیل‌امین / سویش آمد ز آسمان بزمین !
۳۰۴۰ مرکبی ره نورد گردون سیر / برزمین وحش و برفلك‌چون‌طیر
بود نامش براق و همچون‌برق / تیز بگذشت تا بغرب از شرق

همچو گلگون اشك در یکدم — زده بیرون ز هفت پرده قدم

بر فلك همچو برق گرم روی — در هوا همچو ابر نرم روی

همچو تیر نظر ز عالم فرش — تا نگه کرده ای رسد بر عرش

چون درآورد پا بپشت براق — لرزه افتاد بر زمین ز فراق ۳۰۴۵

شد سلیمان بتخت گاه فلك — تابعش گشت جن وانس وملك

در همان دم ز پرده های سپهر — تیز بگذشت همچو خنجرمهر

قرب او از مقام « ثم دنی » — قاب قوسین گشت « اوادنی »

با دل جمع و دیدهٔ بیدار — شد مشرف بدولت دیدار

بعد ازان بر گماشت همت را — که : بمن بخش جرم امت را ۳۰۵۰

کرد ازین بندگان عاصی یاد — جمله را از گنه خلاصی داد

خواجه‌را بین که : درنشیمن‌راز — بنده را یاد میکند بنیاز

الله الله ! چه احترامست این ؟ — درحق ما چه اهتمامست این ؟

ای دل و دیده خاك درگه تو — سر من همچو خاك در ره تو

کس چه‌داند بهای گیسویت ؟ — هردو عالم فدای یك مویت ۳۰۵۵

سید انبیا ترا خوانند — سرور اولیا ترا دانند

آفتابی و پرتو اند همه — پیشوایی تو ، پیرو اند همه

چار یار تو در مقام نیاز — هریکی شاه چار بالش ناز

چار طاق طرب سرای وجود — چار باغ فضای گلشن جود

من سگ با وفای این هرچار — هردو چشمم برای ایشان چار ۳۰۶۰

کیست‌آن چارمه بمذهب‌من ؟ — علی و فاطمه حسین و حسن

بندهٔ کمترین تست بلال — بلبل باغ دین تست بلال

بر فلك غلغل بلال تو باد — آسمان منزل بلال تو باد

نسبت من اگر کنی ببلال — بهلالی علم شوم مه وسال

در منقبت حضرت شاه اولیا علیه‌السلام

در دریای سرمدست علي — جانشین محمدست علي ۳۰۶۵

اسد الله سرور غالب | شاه مردان علی ابوطالب
هر که باشیر حق زند پنجه | پنجهٔ خویشتن کند رنجه
ساقی شیر گیر سرمستان | زیر دستش همه زبردستان
در کف انگشت او کلیدی بود | در خیبر بآن کلید گشود
۳۰۷۰ وز سر ذوالفقار آن فیاض | رشتهٔ کفر را شده مقراض
تا نجف بهر گوهرش صدفست | ریگ صحرای او در نجفست
زیب این گلشن ازجمال علیست | گل این باغ رنگ آل علیست
بود عم زادهٔ رسول خدا | چون رسول از خدا نبود جدا
چون دو کس ابن عم یکد گرند | چون دوفرزند کان زیك پدرند
۳۰۷۵ پدران در نسب برابر هم | پسران درحسب برابر هم
که سر خصم را جدا کرده | که سر خویش را فدا کرده
هرشهی وقت بزم زر بخشد | شاه ما روز رزم سر بخشد
کرم خلق بخشش درمست | گر کسی سرفدا کند کرمست
همه سرها فدای او بادا | همه شاهان گدای او بادا

تعریف کلام فصیح وشعر

۳۰۸۰ گوهر حقهٔ دهان سخنست | جوهر خنجر زبان سخنست
گر نبودی سخن چه گفتی کس؟ | در معنی چگونه سفتی کس؟
سر کس را کسی چه دانستی؟ | راز گفتن کجا توانستی؟
این سخن گر نه درمیان بودی | آدمی نیز بی زبان بودی
سخن خوش حیات جان وتنست | دم عیسی گواه این سخنست
۳۰۸۵ نکته دانی در سخن سفته است | سخنی چند درمیان گفته است
که : سخن زآسمان فرودآمد | سخن از گنبد کبود آمد
گر بدی گوهری ورای سخن | آن فرود آمدی بجای سخن
راستست این سخن دربن چه شکست؟ | بلکه جایش همیشه برفلکست

نه سخن از دهن برون آید / که سخن از سخن برون آید
این سخن زادهٔ دوحرف کنست / بلکه این کن دوحرف یك سخنست ۳۰۹۰
ای خرد ، از سخن روایت کن / بزبان قلم حکایت کن
کاتب صنع داشت میل سخن / ساخت لوح و قلم طفیل سخن
ای قلم ، ساعتی زبان بگشای / حقهٔ مشك را دهان بگشای
واقفی از سفیدی و سیهی / در سیاهی درآ ، که خضر رهی
گرچه از تیغ من قلم شده‌ای / بسخن در جهان علم شده ای ۳۰۹۵
تو بگفتار شکرین سمری / تو قلم نیستی ، که نی شکری
چون تو نازك نهال دیگر نیست / همه انگشت ها برابر نیست
ملك معنی از آن تست همه / این قلم زو تراست یك کلمه
شاه معنی تویی ، علم بردار / سوی ملك سخن قدم بر دار
یاد کن سحر آفرینان را / نکته دانان و خرده بینان را ۳۱۰۰
که همه مخزن سخن بودند / راز دان نو و کهن بودند
عالم از در نظم پر کردند / همچو دریا نثار در کردند
ابر رحمت نثار ایشان باد / لطف جاوید یار ایشان باد
بر رسولی که نعت اوست کلام / سید المرسلین علیه سلام

سبب تصنیف کتاب

روزی از روزهای فصل بهار / که تفاوت نداشت لیل ونهار ۳۱۰۵
چندی از اهل طبع درچمنی / مجمعی ساختند و انجمنی
گفتگوی سخن وری کردند / دعوی نکته پروری کردند
نکته دانی ، که داشت معرفتی / خواست تا غنچه را کند صفتی
گفت: درغنچه گل ورق ورقست / گنبد سبز چرخ پر شفقست
دیگری گفت:هر که اوبیناست / می گل رنگ وشیشهٔ میناست ۳۱۱۰
دیگری گفت : بهر قوت‌قوت / کشت فیروزه حقهٔ یاقوت

من هم از روی طبع بشکفتم / جانب غنچه دیدم و گفتم:
هست بی گل عذار غنچه دهن / دل پر از خون رنگ بستهٔ من
همه گفتند: آفرین بادا / کوکب طالعت قرین بادا
۳۱۱۵ در فن شعر چون سخن کردند / همه تحسین شعر من کردند
بود شخصی بمثنوی مشهور / در فنون سخن بخود مغرور
لیك فن غزل نورزیده / همه گرد فسانه گردیده
گفت: آری، اگرچه بی‌بدلست / شیوهٔ شعر او همین غزلست
نیست او را ز مثنوی خبری / در ره ما ز پیروی اثری
۳۱۲۰ در سخن پنج گنج می باید / نه ز ابیات پنج می باید
مدعی چون مذاق شعر نداشت / مثنوی را به از غزل پنداشت
نقد گنجینهٔ سخن غزلست / شکر، باری، که‌شعر من غزلست
آنکه نظم غزل تواند گفت / مثنوی را چو در تواند سفت
آنکه جان بخشد از سخن چو مسیح / کی‌شود عاجز از کلام فصیح؟
۳۱۲۵ آنکه از بحر بگذرد چون برق / کی ز سیل بهار گردد غرق؟
آنکه آتش‌وطن کند چو شرر / شرری گر بوی رسد چه ضرر؟
بی تامل ازان میان جستم / بتامل میان خود بستم
بازوی فکر را قوی کردم / روی در فکر مثنوی کردم
گفتم: از هرچه بر زبان آید / سخن عشق در میان آید
۳۱۳۰ عشق از هر نو و کهن بهتر / سخن او ز هر سخن بهتر
گاه می کرد خاطرم میلی / سوی مجنون و جانب لیلی
گاه می دید طبع من لایق / حال عذرا و حالت وامق
گاه از شوق می زدم فریاد / بهر شیرین و خسرو و فرهاد
ناگه آمد ندا ز عالم غیب / کین خیال تو پاك نیست زریب
۳۱۳۵ خود ندانی که فکر بیهوده / هست رنج دماغ آسوده

این سه زیبا عروس را داماد بود مجنون و وامق و فرهاد
خیز و آرایش عروس مکن گفتگوی کنار و بوس مکن
سوی داماد اگر عروس بری پردهٔ نام و ننگ را بدری
عشق دامادی و عروسی نیست رسم او غیر خاك بوسی نیست
عشقبازی بر غم کج نظران نیست جز عشق نازنین پسران ۳۱۴۰
پسری دلفریب را عشقست قامت جامه زیب را عشقست
کس چه داند که در ته چادر قامت دخترست یا مادر؟
چین زلفست زیب مهرویی. چشم بندست صد سیه مویی
روی گلگونه کرده را چه کنم؟ روی گلگون خوشست، تا چه کنم؟
تار کاکل ز بار گیسو به بخدا زان دو موی یك مو به ۳۱۴۵
سرمه ننگست چشم جادو را وسمه عارست طاق ابرو را
خوبی عاریت چه کار آید؟ عاریت چون برفت عار آید
بار دیگر چنین رسید ندا که: بگو داستان شاه و گدا
قصهٔ شاه را عیان کردم حال درویش را بیان کردم
روی در اهتمام آن کردم «شاه ودرویش» نام آن کردم ۳۱۵۰

خطاب هلالی با مدعی

ای که با من سر سخن داری گفتگوی نو و کهن داری
ساعتی گوش هوش با من دار مستمع باش، گوش با من دار
گوش کن این فسانهٔ دیرین چه بری نام خسرو و شیرین؟
بشنو از من حکایت غرا چه دهی شرح وامق و عذرا؟
یاد گیر این حکایت موزون چه بری نام لیلی و مجنون؟ ۳۱۵۵
بکر خلوت سرای فکرست این فکر تهمت مکن، که بکرست این
آمده در مقام جلوه گری تا بعین رضا درو نگری
جز قبول نظر نمی خواهد التفات دگر نمی خواهد

هرچه هست ازسعادت نظرست — نظر اکسیر کیمیا اثرست
۳۱۶۰ یارب ،این تحفه را گرامی کن — یکی از نامهای نامی کن
تـا ز صاحبدلی نظر یابد — شرف التفات در یـابد

آغاز قصهٔ شاه و درویش

سخن آرای این‌حدیث کهن — این چنین می کند بیان سخن
که : ازین پیش بود درویشی — راست کیشی ، محبت اندیشی
از همه قید عالم آزاده — لیك در قید عشق افتاده
۳۱۶۵ الم روزگار دیده بسی — محنت عاشقی کشیده بسی
تنش‌از عشق جسم بی‌جان بود — رگ بروهمچو عشق‌پیچان‌بود
بود در کوه گشته وهامون — کار فرهاد کرده و مجنون
بسکه می‌داشت میل‌عشق‌مدام — عشق می گفت در محل سلام
از قضا چندروزی آن درویش — بر خلاف طریق وعادت‌خویش
۳۱۷۰ از سر کوی عشق دور افتاد — در سراپردهٔ سرور افتاد
نی بدل داغ اشتیاقی داشت — نی بجان آتش فراقی داشت
دلش آزاده از جفای حبیب — جانش آسوده از بلای رقیب
شکرمی گفت،زانکه‌روزی چند — بود در کنج عافیت خرسند
گرچه‌می‌خواست‌ترك‌محنت‌عشق — بود در خاطرش محبت عشق
۳۱۷۵ عاشقی گرچه محنت انگیزست — محنت او محبت انگیزست
خواست ، القصه ، عاشق صادق — که:دگربار ، اگر شودعاشق
عاشق سرو قامتی باشد — که بقامت قیامتی باشد
با وجود جمال صورت خوب — باشد اورا کمال سیرت‌خوب
از کمال کرم وفاداری — نه ز عین ستم جفاکاری
۳۱۸۰ بهوای چنین دلارامی — می‌زد از شوق هر طرف گامی
سوی باغی گذر فتاد اورا — که نشان از بهشت داد اورا

چهرهٔ باغ و طرهٔ سنبل — این یکی حلقه‌حلقه‌وآن گل گل
طرفه تر آنکه‌روی گل گل او — ظاهر از حلقهای سنبل او
لاله را از پیاله‌اش داغی — گو:چه‌حالیست درچنین باغی؟
سبزه در وی چو خضرجا کرده — علم سبز در هوا کرده ۳۱۸۵
بهر دفع خمار نرگس مست — نصف نارنج داشت در کف‌دست
گل بخوش‌بویی نسیم صبا — پیرهن کرده از نشاط قبا
دو لب خویش از فرح خندان — شکل دندانه بر لبش دندان
منظری‌داشت همچو خلد برین — برتر از آسمان بروی زمین
بام افلاك پیش منظر او — بود چون سایه پست در بر او ۳۱۹۰
ماه و خورشید فرش آن در بود — خشتی ازسیم وخشتی از زربود
زیر دیوارش ، از برای نشاط — بود گسترده صد هزار بساط
طوف آن باغ چون میسر شد — میل درویش سوی منظر شد
ناگهان دید مکتبی چو بهشت — در و دیوار آن عبیر سرشت
وه ! چه مکتب؟ که‌رشك بستانها — بوستانی درو گلستانها ۳۱۹۵
اهل مکتب همه بحسن و جمال — سالشان کم ، جمالشان بکمال
یکی ابروی کج عیان کرده — سر « نون والقلم » بیان کرده
یکی ازشکل قد و زلف ودهان — از «الف ، لام ومیم » داده‌نشان
همچو«والشمس» آن‌یکی‌داروی — همچو«واللیل»آن‌یکی‌را موی
هر که درمکتبی چنین‌شد خاص — خواند «الحمد» از سر اخلاص ۳۲۰۰
بود سرخیل آن همه ماهی — ملك اقلیم حسن را شاهی
طرفه شهزاده ای بحسن ادب — طرفه ترآنکه«شاه» داشت‌لقب
سروقدی ، که چون قدم میزد — هر قدم عالمی بهم میزد
شوخ‌چشمی، که‌چون‌نگه‌میکرد — خانهٔ مردمان تبه میکرد
پیش آن چشم خوابناك سیاه — سرمه بی‌قدر ، همچوخاك سیاه ۳۲۰۵

بودش از زهر چشم مژگانها همچو زهرآب داده پیکانها
سنبلی برسمن کشیده چو جیم کاکلی برقفا فکنده چو میم
چون نمك ریخته تکلم او شکر آمیخته تبسم او
شکل ابروی آن خجسته تذور دو پر زاغ بود برسر سرو
۳۲۱۰ چشمهٔ آب زندگی لب او موج آن آب سیم غبغب او
از دهانش نشانه هیچ نبود جز سخن در میانه هیچ نبود
آن دهان‌هیچ‌و آن میان‌هم‌هیچ جز خیالی نبود و آن هم هیچ
گر میانش خیال خواهد بود آن خیال محال خواهد بود
مشکلی هر که پیشش آوردی او روان حل مشکلش کردی
۳۲۱۵ بود وقت سخن فسون سازی خرده دانی و نکته پردازی
بسکه درویش گشت مایل او ماند در حسرت شمایل او
هردمش می‌فزود حیرانی حیرتی ، آن چنان که میدانی
شاه گفتش: چنین‌خموش مباش لب بجنبان ، تمام گوش مباش
گر ترا هست مشکلی در دل بکن از من سؤال آن مشکل
۳۲۲۰ چیست؟ گفت آن یگانهٔ آفاق آنکه هم‌جفت باشد وهم‌طاق ؟
گفت : آن‌ابروان پرخم‌ماست کج‌تصورمکن ، که گفتم‌راست
گرچه‌جفت‌اند‌آن‌دو بی کم‌و بیش لیك طاقند در نکویی خویش
گفت: آری، جواب‌آن اینست شاه را صد هزار تحسینست
شاه گفتا که : در کدام کتاب خوانده‌ای‌این‌چنین‌سؤال‌وجواب؟
۳۲۲۵ گفت : هرگز نخوانده‌ام‌سبقی پیش کس نگذرانده ام ورقی
بهره‌ای از سواد نیست مرا غیر خواندن مراد نیست مرا
خانهٔ چشمم از سواد تهیست بی سوادیش عین روسیهیست
تا نخوانی بدل سروری نیست دیده را بی سواد نوری نیست
چونکه شه راشد اعتقاد برو الف و با نوشت و داد برو

میل درویش زان یکی‌صد شد	گفت : این بار کار من بد شد	۳۲۳۰
دست برسر نهاد و زار گریست	که : درین‌عاشقی نخواهم‌زیست	
چون بهم حسن و خلق‌یارشود	عشق عاشق یکی هزار شود	
خوبرویی که‌هست‌عاشق دوست	درجهان‌هر که‌هست‌عاشق اوست	
گرچه درویش نوفنونی بود	در ره عشق رهنمونی بود	
لوح تعلیم در کنار نهاد	سر تعظیم پیش یار نهاد	۳۲۳۵
ای بسا خرده بین که آخر کار	سوی مکتب رود چو اول بار	
این بود عشق نوفنون را ورد	که کند اوستاد را شاگرد	
عشق‌چون‌درس خود کند بنیاد	بشکند تخته بر سر استاد	
در سبق آشکار می نگریست	لیك پنهان بیار می‌نگریست	

در آزاد شدن شهزاده از مکتب و ملول بودن درویش

یار هر که درو نظر میکرد	او نظر جانب دگر میکرد	۳۲٤۰
گرچه عاشق بود خراب نظر	لیك اورا کجاست تاب نظر ؟	
هر که آن نوش خندشکر لب	جانب خانه رفتی از مکتب	
حال درویش زآن برآشفتی	گریه آغاز کردی و گفتی :	
بی‌تو در مکتبم پریشان حال	همچو دیوانه درکف اطفال	
زندگی موجب ملال منست	عرش‌و کرسی گواه حال‌منست	۳۲٤۵
هست ، دور از تو ، دفتر وخامه	آن سیه کار و این سیه نامه	
قامتت را الف هوا خواهست	ها زشوقت دوچشم بر راهست	
صاد چشم امید ببریده	همچو کاغذ سفید گردیده	
دورازآن چشم نیست نقطهٔ صاد	که برون آمدست نقطهٔ ضاد	
دال بی طرهٔ تو بد حالست	اینکه‌خم‌شدقدش، برآن‌دالست	۳۲۵۰
سین ز هجران آن لب خندان	لب حسرت گرفته بر دندان	
همچوشینست بی‌توسر کش‌کاف	که کند سینه را شکاف شکاف	

جانب قاف گر شوم نگران — آیدم همچو کوه قاف گران

لام بی سنبل تو قلابیست — کز غم او دل مرا تابیست

۳۲۵۵ بی جمال تو بر تن محزون — نعل وداغیست نون و نقطهٔ نون

غیرازین گونه‌حرف کم‌میگفت — حرف میدید وحرف غم‌میگفت

وقت خواندن ز هیبت استاد — چون ز طفلان برآمدی فریاد

او هم آواز و هم زبان می‌شد — پس بتقریب در فغان میشد

هر که از شوق گریه میکردی — صد هزاران بهانه آوردی

۳۲۶۰ که : غریبم درین دیار بسی — در غریبی چو من مباد کسی

یاد یار و دیار خود کردم — گریه بر روزگار خود کردم

چون خبر یافتی که آمد شاه — زود فارغ شدی ز گریه و آه

که : دگر آه و ناله بی‌ادبیست — آه!ازین گریه،این چه بوالعجبیست؟

گفتی از هر طرف حکایتها — کردی از هر کسی روایتها

۳۲۶۵ بود از آن نکتهای خاطرخواه — غرض او قبول حضرت شاه

شاه را ساختی بخود مشغول — خویش را نیز پیش او مقبول

آری ، اینست کار عاشق زار — تا کند جا همیشه در دل یار

شب چو آمد زخدمت استاد — شاه و طفلان همه شدند آزاد

او گرفتار ماند در مکتب — با درونی سیه‌تر از دل شب

حال گدا بوقت شب در جدایی شاهزاده

۳۲۷۰ چون شب تیره در میان آمد — دل درویش در فغان آمد

که: دل‌شب‌چرا زمهر تهیست؟ — تیره‌شد روزم ، این‌چه‌روسیهیست؟

چه شد آیا گرفت ماه امشب ؟ — باشد از دود دل سیاه امشب

هیچ شب این چنین سیاه نبود — گویی امشب چراغ ماه نبود

شد پر از دود گنبد گردون — روزنی نیست تا رود بیرون

۳۲۷۵ همه روی زمین سیاه شد ، آه ! — که نشستم دگر بخاک سیاه

جان شیرین رسید بر لب من — صد شب دیگران و یك شب من
بلکه این صد شبست، نیست شکی — که بخونم همه شدند یکی
وه! که خورشید رو بره کرده — رفته و روز من سیه کرده
آسمان واقفست از غم من — که سیه پوش شد بماتم من
صبح از من نمیکند یادی — آخر، ای مرغ صبح، فریادی! ۳۲۸۰
کوس امشب غریو کم دارد — زآب چشمم مگر که نم دارد؟
قمری از بانگ صبح لب بربست — تا شد از ناله ام فغانش پست
دیده ها بر ستاره تا دم صبح — چون شفق میگریست ازغم صبح

حالات شاه و گدا در مکتب

صبح دم کز نسیم مهر افروز — دور شد طرهٔ شب از رخ روز
شست دوران ز آب چشمهٔ مهر — ظلمت شب ز کارگاه سپهر ۳۲۸۵
سوخت بر مجمر سپهر بلند — زآتش مهر دانه های سپند
آفتاب از فلك هویدا شد — قطره‌ها ریخت، چشمه پیداشد
مهر از چرخ نیلگون سرزد — یوسف از آب نیل سر بر زد
آتش موسوی بطور آمد — ظلمت شب برفت، نور آمد
بعد ظلمت، برین بلند ایوان — روی بنمود چشمهٔ حیوان ۳۲۹۰
شه، که صد نازوعشوه درسرداشت — ناگه ازخواب ناز سربرداشت
از گریبان ناز سر بر کرد — سر برآورد و فتنه را سر کرد
هم کله کج نهاد بر سرخویش — هم قبا چست کرد در برخویش
حلقهٔ زلف ساخت زیور گوش — چین کاکل فکند بر سر دوش
برمیان همچو موی بست کمر — صد کمر بسته را شکست کمر ۳۲۹۵
قد برافراخت همچو عمر دراز — سوی مکتب قدم نهاد بناز
چشم درویش مستمند براه — گهر افشان برای مقدم شاه
ناگه آن سرو ناز پیدا شد — فتنهٔ رفته باز پیدا شد

چون بدید آن جمال زیبایی — کرد بنیاد ناشکیبایی
۳۳۰۰ دل و جانش در اضطراب افتاد — مست بیخود شد و خراب افتاد
دم بدم حال او دگرگون شد — من چگویم: که حال او چون شد؟
شاه چون دید بیقراری او — در دلش کارکرد زاری او
پیش او رفت و گفت: حال تو چیست؟ — در چه اندیشه ای؛ خیال تو چیست؟
ساعتی با گدای خود بنشست — رفت آنکه بجای خود بنشست
۳۳۰۵ جای در پیشگاه خانه گرفت — وآن گدا جا بر آستانه گرفت
بسکه بودند هردو مایل هم — جا گرفتند در مقابل هم
چشم برچشم و دیده بردیده — هرزمان سوی یکدگر دیده

در فسون سازی شهزاده بمعلم بجهت دلداری درویش

شاه چون در گدا نظر میکرد — مهر او در دلش اثر میکرد
خواست تا پیش خویشتن خواند — گفت: درویش پیش من خواند
۳۳۱۰ کس نگوید بغیر من سبقش — ننویسد کس دگر ورقش
هر که برحرف او نهد انگشت — کنم انگشت او برون ازمشت
هر که بر لوح او رقم سازد — تیغ من دست او قلم سازد
بعدازین گفتگو بپیشش خواند — ساخت تقریب، نزد خویشش خواند
بهر تعلیم چون تکلم کرد — عاشق ازشوق دست و پا گم کرد
۳۳۱۵ دال میگفت، او الف میخواست — که یکی بود پیش او کج و راست
شاه زان هیچ بر نمی آشفت — نرم نرمك باو سبق میگفت
شاه درویش دوست می باید — تا ازو عالمی بیاساید
خاصه شاهان ملك دین، یعنی — پادشاهان صورت و معنی
آه! ازین کافران سنگین دل — که بلای دلند، مسکین دل!
۳۳۲۰ هر زمان فتنه ای برانگیزند — بی گنه خون عاشقان ریزند
هر نفس آتشی برافروزند — بی سبب جان بیدلان سوزند

شهسواران عرصهٔ جانها آفت عقلها و ایمانها

حال عشق شاهزاده باگدا

باز چون ظلمت شب آمد پیش مبتلای فراق شد درویش
بامدادان که طفل این مکتب صفحه را شست از سیاهی شب
آسمان زد برسم هرروزه قلم زر بلوح فیروزه ۳۳۲۵
اهل مکتب ز خواب برجستند بخیال سبق میان بستند
با قد همچو سرو و روی چوماه همه جمع آمدند ، غیر از شاه
دل درویش هیچ از آن نشکفت هردم آهسته زیرلب میگفت :
همه‌هستند ، یار نیست،چه‌سود؟ سرومن در کنار نیست،چه‌سود؟
یار می‌باید و نمی‌آید غیر می‌آید و نمی‌باید ۳۳۳۰
بود شهزاده را یکی همزاد که ز مادر بشکل او کم زاد
واقف ازحال شاه در همه حال همدم و همنشین او مه و سال
چون بسی بی‌قرار شد درویش گفت با او ز بیقراری خویش
که : چرا دیر کرد شاه‌امروز؟ ساخت روز مرا سیاه امروز
آفتاب مرا چه آمد پیش؟ که نیامد برون ز خانهٔ‌خویش ۳۳۳۵
برده خواب صبوح از دستش یا می ناز کرده سرمستش؟
تا سحر که نشسته بود مگر؟ ورنه‌تاچاشت‌چیست‌خواب‌سحر؟
بود در گفتگو که آمد شاه شد ز گفت و شنودشان آگاه
رشکش آمد که عاشق نگران نگرانست جانب دگران
چشم عاشق بیار باید و بس عاشقی کی‌رواست‌پیش‌دو کس؟ ۳۳۴۰
گفت:هی!هی!عجب‌خطا کردم! که باین بوالهوس وفا کردم
گر وفایی درین گدا بودی این چنین دربدر چرا بودی؟
در سگک دربدر وفا نبود دربدر خود بجز گدا نبود
بنده ، چون کرد بندگی کسی نخرندش ، که گشته‌است بسی

۳۳٤٥ که بهمزاد خود برآشفتی / بصد آشفتگی باو گفتی :
میل علت چو نیست بیش‌ازمن / پس چرا آمدی تو پیش‌ازمن؟
گاه از مکتبش برون کردی / جگرش را بطعنه خون کردی
که : بمکتب دگر میا با من / یا تو آیی درین طرف یا من
که قلم را بخاك افکندی / که ورق را ز یکدگر کندی
۳۳٥۰ کردی‌اظهاررشك‌وغیرت‌خویش / رشك خوبان بود زعاشق بیش
صفحه را پیش روی آوردی / چهرهٔ خویش را نهان کردی
فتنهٔ اهل حسن در عالم / بر سر عاشقان بود ماتم
شاه در فکر کار درویشست / خواجه‌را میل بندهٔ خویشست
گر سپاهی بشاه خود نازد / شاه هم بر سپاه خود تازد
۳۳٥٥ از خجالت هلاك شد درویش / گفت: راضی‌شدم‌بمردن‌خویش
جان گدازست ناتوانی من / مرگ بهتر ز زندگانی من
آه ! ازین طالعی که من دارم / گریه از بخت خویشتن دارم
شوخ‌من ، گرچه‌نکته‌دان افتاد / لیك بسیار بدگمان افتاد
خواستم سوی گوهر آرم دست / دستم ازسنگ حادثات‌شکست
۳۳٦۰ عمر میخواستم زآب حیات / تشنه مردم ز شوق در ظلمات
شاه شیرین زبان شکر لب / بار دیگر چو رفت از مکتب
خواندهمزاد را بخدمت‌خویش / که: چه‌میگفت‌باتو آن‌درویش؟
قصه را پیش شاه کرد بیان / بطریقی که حال گشت عیان
یافت شه از ادای آن تسکین / بست دل در وفای آن مسکین
۳۳٦٥ کو رسولی که از برای خدا / حال من هم کند بشاه ادا؟
تا دگر قصد این گدا نکند / بند بندم زهم جدا نکند

افشای راز عشق و ملامت عوام

باز چون مهر از فلك سر زد / شاه از خواب ناز سر بر زد

دل پر از مهر و لب پر از خنده — از عتاب گذشته شرمنده
پیش درویش همچو گل بشکفت — رفت در خنده همچو غنچه و گفت:
پس ازین به که ما بهم باشیم — هر دو شاه و گدا بهم باشیم ۳۳۷۰
زانکه شاه و گدا بهم گویند — بی گدا نام شاه کم گویند
نام شاه و گدا بهم گیرند — بی گدا نام شاه کم گیرند
عزت سروران ز درویشیست — فخر پیغمبران ز درویشیست
همه شاهان گدای درویشند — در پناه دعای درویشند
شاه چون لطف کرد بیش از پیش — میل درویش گشت بیش از بیش ۳۳۷۵
چندروزی چو در میان بگذشت — حال درویش زین و آن بگذشت

خبردار شدن مردم از حال درویش و پیدا شدن رقیب کافر کیش بداندیش

اهل مکتب شدند واقف حال — گفتگو شد میانهٔ اطفال
زین حکایت بهم خبر گفتند — این سخن را بیك دگر گفتند
طفلکان جمله شوخ وحیله کرند — همچو طفلان اشك پرده درند
گر کسی پیش طفل گوید راز — راز اورا بغیر گوید باز ۳۳۸۰
عاقبت تشت او ز بام افتاد — این صدا در میان عام افتاد
همه جا این فسانه پیدا شد — عیب جو را بهانه پیدا شد
پند گویان ملامتش کردند — بملامت علامتش کردند
در ره عشق جز ملامت نیست — عاشقی کوچهٔ سلامت نیست
دل گرفتار این ملامت باد — وزغم عافیت سلامت باد ۳۳۸۵

راندن کوتوال گدا را از مکتب برقابت خود

هیچ جا در جهان حبیبی نیست — که بدنبال او رقیبی نیست
مردمان تا حبیب می گویند — در برابر رقیب می گویند
تا کسی جان بآن جهان نبرد — از بلای رقیب جان نبرد
شاه را سنگدل رقیبی بود — یك ز انصاف بی نصیبی بود

۳۳۹۰ کار او زهر چشم بود از قهر / کاسهٔ چشم او چو کاسهٔ زهر
بغضب تیز کرده خویش را / خنده هرگز ندیده رویش را
مهر آزار خلق در مشتش / شکل کژدم گرفته انگشتش
هر که سر پنجه‌ای چنین دارد / مشت کژدم در آستین دارد
با وجود چنین ستیزه و قهر / میر بازار بود و شحنهٔ شهر
۳۳۹۵ حکم بر خاص وعام بود اورا / اختیار تمام بود اورا
سفله را هرگز اعتبار مباد / مدعی صاحب اختیار مباد
حاصل قصه آن که : آن بدکیش / گشت واقف ز قصهٔ درویش
همچو سگ تند شد بقصد گدا / تا ازان آستانش ساخت جدا
آن گدا را چو راند از در شاه / مدتی می نشست بر سر راه
۳۴۰۰ از سر راه نیز مانع شد / سعی درویش جمله ضایع شد
غیر ازینش نماند هیچ رهی / که رود شب بکوی دوست گهی
کرد بیچاره این چنین تدبیر / که رود شب بکوی او شبگیر
راز او چون بروی روز افتاد / شب تاریك دلفروز افتاد
پردهٔ صد هزار عیب شبست / یکی از پردهای غیب شبست
۳۴۰۵ شب که سر بر زند ز سر ظلمات / در سیاهی نماید آب حیات
نور معراج در دل شب تافت / مصطفی آنچه یافت در شب یافت

رفتن گدا بشب بر در شاهزاده

یك شب القصه رو بشاه آورد / رو بشاه جهان پناه آورد
با تن زار و سینهٔ غمناك / دل مجروح و دیدهٔ نمناك
هر قدم رو بخاك می مالید / از دل دردناك می نالید
۳۴۱۰ هردم آهی کشیدی از دل تنگ / تااز آن آه سوختی دلسنگ
از غم دل بسینه سنگ زدی / با دل از کینه‌طبل جنگ‌زدی
رخ برآن خاك آستان سودی / آستان را ز بوسه فرسودی

کفتی : این آستانه محترمست — سگ این کوی آهوی حرمست
هر که اوره بدین طرف دارد — پای او بر سرم شرف دارد
بر در شاه دید شیر سگی — سگ نگویم ، پلنگ تیز تگی ۳۴۱۵
داغ مهر و وفا نشانی او — خواب مردم ز پاسبانی او
گفتش : ای سرور وفاداران — در وفا بهتر از همه یاران
گفت : ای از می وفا سرمست — روز و شب هیچ خورد و خوابت هست؟
رشتهٔ دوستیست هر رگ تو — تو سگ کوی یار و من سگ تو
پنجه و ناخنت بخون شکار — سرخ همچون گلست و تیز چو خار ۳۴۲۰
دست تو در حناست گل دسته — گل سرخ آن کف حنا بسته
کف پای تراست نقش نگین — در نگین تو جمله روی زمین
بارها صید فربه آوردی — خود قناعت باستخوان کردی
هست شکل دم تو قلابی — که مرا می کشد بهر بابی
شب روانی که قلب و حیله کرند — از تو شب تا بروز بر حذرند ۳۴۲۵
گریه کرد و زدیده آبش داد — وز دل خون چکان کبابش داد

نالیدن درویش در کوی شاه

آن شب آفاق همچو گلشن بود — شب نبود آن ، که روز روشن بود
فلك از آفتاب و بدر منیر — قدحی بود پر ز شکر و شیر
ماه چون کاسهٔ پنیر شده — کوچها همچو جوی شیر شده
سایه ظلمت فکنده بر سر نور — ریخته مشك ناب بر کافور ۳۴۳۰
در چمن سایهای برگ چنار — چون سیه کرده پنجهای نگار
سایهٔ برگ بید گاه شمال — راست چون ماهیان در آب زلال
بود ماه فلك تمام آن شب — شاه را شد هوای بام آن شب
شب مهتاب طرف بام خوشست — جلوه های مه تمام خوشست

دیدار شاه از بام در شب ماه روشن

۳۴۳۵ آمد و جا گرفت بر لب بام — روی بنمود همچو ماه تمام
آمد و بر کنار بام نشست — دید درویش را که رفته ز دست
رخ بخوناب دیده می شوید — با دل غم کشیده می گوید:
کارم از دست شد، چه کارست این؟ — الله! الله! چه کار و بارست این؟
آه! ازین بخت و طالعی که مراست — وای؟ ازین عمر ضایعی که مراست
۳۴۴۰ تا بکی سینه پاره پاره کنم؟ — وای من! وای من! چه چاره کنم؟
چاک چاکست دل بخنجر و تیغ — حیف! حیف از دلم! دریغ! دریغ!
آه! ازین بخت و طالعی که مراست — وای! ازین عمر ضایعی که مراست
من کیم؟ آنکه شمع بزم افروخت — شعله‌ای جست و خانمانم سوخت
من کیم؟ آنکه آب حیوان جست — برلب چشمه دست از جان شست
۳۴۴۵ من کیم؟ آنکه رنج هجران برد — سیر نادیده روی جانان، مرد
نیست غیر از وصال او هوسم — آه! گر من بوصل او نرسم
گر نمیرم درین هوس فردا — کار من مشکلست پس فردا
شاه چون گوش کرد زاری او — بهر تسکین بی قراری او
گفت: برخیز و اضطراب مکن — غم فردا مخور، شتاب مکن
۳۴۵۰ زانکه من بعد ازین چه صبح و چه شام — آیم و جا کنم بگوشهٔ بام
بر لب بام قصر بنشینم — تا گروه کبوتران بینم
تو هم از دور سوی من می بین — در و دیوار کوی من می بین
ای خوش آندم که دوست دوست شود! — یار آنکس که یار اوست شود
روی خود آورد بجانب دوست — طالب او شود که طالب اوست
۳۴۵۵ عشق با یار دلنواز خوشست — بلکه معشوق عشق باز خوشست

در صفت کبوتر بازی شاه و نظاره کردن درویش

صبح چون ریخت دانهٔ انجم — آسمان گشت تیر و مشعله دم

باز سبز آشیان زرین پر		کرد آهنگ چرخ بار دگر
سوی بام کبوتر آمد شاه		بر فراز فلك بر آمد ماه
طرفه بامی ، چنانکه بام فلك		خیل خیل کبوتران چو ملك
در پریدن بلند پایهٔ او		چون هما ارجمند سایهٔ او		۳٤٦٠
قدح آب او ز چشمهٔ مهر		ارزنش از ستاره های سپهر
تا مگر شه بدست گیرد نی		بسته از جان کمر بخدمت‌وی
شاه و بالای سر کبوتر او		چون سلیمان و مرغ برسراو
هر زمان گشته بر سرش جمعی		همچو پروانه بر سر شمعی
پیکر هر یك از لطافت پر		نازنین لعبتی پری پیکر		۳٤٦٥
هر نگارین او نگاری بود		هر سفیدش سمن عذاری بود
داغها مشك فام و عنبر بوی		چون سر نوعروس مشکین‌موی
چینیش بسکه نازنینی داشت		صورت لعبتان چینی داشت
بسکه بغدادیش نکو افتاد		طرفه تر شد ز طرفهٔ بغداد
سایه های کبوتران دورنگ		برزمین‌نقش کرده شکل‌پلنگ		۳٤٧٠
همه بر گرد شاه طوف کنان		همه در پیچ و تاب چرخ‌زنان
چون بدستور خود کبوتر باز		بدهان و بدست کرد آواز
سوی گردون بیك زمان رفتند		همچو پروین بآسمان رفتند
شاه برجست و نی گرفت بدست		نعره‌ای‌چندزد ، بلند ، نه‌پست
غرض‌آن‌داشت‌شاه نیك اندیش		که خبر دار گردد آن درویش		۳٤٧٥
روی خود سوی قصر شاه کند		جانب ماه خود نگاه کند
چشم او خود بجانب شه بود		زان همه کار و بار آگه بود
از دل وجان‌دعای شه می گفت		که نظرمی نمودو که‌میگفت:
ای دل من فتاده در دامت		مرغ جانم کبوتر بامت
کاش ! من هم کبوتری بودم		صاحب بالی و پری بودم		۳٤٨٠

تا بر آن گرد بام می گشتم | بر سرت صبح و شام می گشتم
تنم اینجا اسیر قید شده | دل بآن بام رفته ، صید شده
کوی تو همچو کعبه محترمست | مرغ بامت کبوتر حرمست
از دلم خاست دود و آتش آه | گشت خیل کبوتر تو سیاه
۳٤۸۵ بسکه ازدیده ریخت اشك امید | خیل دیگر ازو شدند سفید
جگریهای خود که می نگری | همه از خون دل شده جگری
مست چون بلبلندوسرخ چو گل | گوییا هم گلند و هم بلبل
رنگ ایشان زاشك آل منست | پر هر یك گواه حال منست
چیست چشم کبوترت پرخون ؟ | ازچه رو گشت پای او گلگون ؟
۳٤۹۰ حال من دید و دیده پرخون شد | یا بخوناب دیده گلگون شد
او درین حال وشاه بر لب بام | با رخ همچو ماه کرده قیام
تا چو از دور بیند آن مسکین | شود او را ز دیدنش تسکین
بود در عین عشق بازی خویش | واقف از عشق بازی درویش
شاه تا عشق بازیی نکند | با گدا دلنوازیی نکند

سر راه گرفتن رقیب درویش را

۳٤۹۵ چند روزی که شاهزادهٔ عصر | آمد و جا گرفت بر لب قصر
آن گدا رو بقصر شه می کرد | بر در و بام او نگه می کرد
بهوای شه و نظارهٔ بام | ماند سر در هوا سحر تا شام
جز بسوی هوا نمی نگریست | هیچ بر پشت پا نمی نگریست
در هوا بسکه بود واله ومست | خلق گفتندش آفتاب پرست
۳۵۰۰ تا بجایی رسید گفت و شنفت | که رقیب آن شنید و باوی گفت:
این گدا از خدای نومیدست | قبلهٔ او جمال خورشیدست
کافرست و ز اهل ایمان نیست | کفر می ورزد ومسلمان نیست
خورد درویش بی گنه سوگند | بخدایی که هست بی مانند

اوست خورشید و عشق لایق اوست — همه ذرات کون عاشق اوست
پیش خورشید او حجابی نیست — غیر او هیچ آفتابی نیست ۳۵۰۵
شد معین میان دشمن و دوست — که بعالم خداپرست خود اوست
باز خود را بکوی شاه افکند — وز کف خصم در پناه افکند
لیك طفلان کوچه و بازار — باز جستندش از پی آزار
هرطرف میشدند سنگ بدست — که : کجا رفت آفتاب پرست ؟
هر که کردی بآن طرف آهنگ — تا زند بر گدای مسکین سنگ ۳۵۱۰
سنگ ازان آستان شه کندی — بردی و خود بسویش افکندی
گفت : از سنگ بینم آزاری — سنگ آن آستان بود یاری
بسکه طفلان زدند سنگ برو — عرصهٔ شهر گشت تنگ برو
بضرورت ز شهر بیرون جست — کنج ویرانه‌ای گرفت و نشست
چون بویرانه ساخت مسکن خویش — پیرهن چاك کرد بر تن خویش ۳۵۱۵
که : من مرده پیرهن چه کنم؟ — مرده گر نیستم ، کفن چه کنم؟
هر زمان خاك ریخت برسر و تن — کین چه عمرست؟ خاك برسر من
یکسر مو نکاست ناخن خویش — خواست ناخن زند بسینهٔ ریش
موی ژولیده را گذاشت بسر — بلکه مویی ز سر نداشت خبر
با خود از بیخودی سخن میکرد — گله از بخت خویشتن میکرد ۳۵۲۰
که : رساندی سرم بچرخ برین — بازم از آسمان زدی بزمین
گر بمن لحظه ای وفا کردی — هم در آن لحظه صد جفا کردی
حد جور و جفا همین باشد — بارك الله ! وفا همین باشد

جستن کبوتر شاه بر درویش و نامه نوشتن ببال او

بود شه را کبوتری که فلك — نه پری دید مثل او نه ملك
در پریدن بلند پایهٔ او — چون همای ارجمند سایهٔ او ۳۵۲۵
قمری از بهر بندگی کردن — پیش او رفته طوق در گردن

حلقهٔ چشم باز را کنده — زره زر بپایش افکنده
کرده پرواز تا مه و انجم — دم همه سوده و شده همه دم
روزی آن هدهد همایون فر — بسکه می زد بگرد گردون پر
۳۰۳۰ از سر قصر شاه دور افتاد — اندك اندك ز راه دور افتاد
بعد ازان کز هوا فرود آمد — بر سر آن گدا فرود آمد
سر او سود بر سپهر بلند — که بفرقش همای سایه فکند
گفت : فرق من آشیانهٔ تست — قطرهٔ اشکم آب و دانهٔ تست
آن کبوتر بفرق آن محزون — بود چون مرغ بر سر مجنون
۳۰۳۵ آتشین آه را همی افروخت — که‌چوپروانه بال او میسوخت
بعد ازان دست برد سوی قلم — تا کند حسب‌حال خویش رقم
شرح بی مهری زمانه کند — نامه بنویسد و روانه کند
قصهٔ محنت فراق نوشت — شرح غمهای اشتیاق نوشت
هر که از سوز دل رقم می زد — آتش اندر نی قلم می زد
۳۰۴۰ چون نوشت از رقیب و ازستمش — نامه در پیچ و تاب شد زغمش
نامه را بر پر کبوتر بست — پر دیگر ببال او بر بست
ره نمودش بسوی منظر شاه — کرد پرواز و رفت تا بر شاه
مرغ روحش پرید از سر او — تا پرد همره کبوتر او
شاه چون‌خواند عرض‌حال گدا — گفت کز هر طرف کنند ندا
۳۰۴۵ کین همه خلق بی شمارهٔ شهر — جمع گردند بر کنارهٔ شهر
سوی میدان برند تیر و کمان — بتماشا روند پیر و جوان
هر گروهی نشانه ای سازند — تیر خود بر نشانه اندازند
هر که در حکم ما کند تقصیر — خویشتن را کند نشانهٔ تیر
چون رسید این‌ندا بگوش گدا — خواست‌تاجان کند زشوق فدا
۳۰۵۰ رفت و جا بر کنار میدان کرد — شه دگر روز عزم جولان کرد

هر که بیماری فراق کشید عاقبت شربت وصال چشید
هر که غمگین در انتظار نشست شادمان در حریم یار نشست

رفتن شاهزاده بمیدان

روز دیگر، که آفتاب منیر همه روی زمین گرفت بزیر
گرم شد ذره ذره آتش مهر ذره‌اش تیر شد، کمانش سپهر
شه کمر بست وعزم میدان کرد میل تیر و کمان و جولان کرد ۳۰۵۵
گفت‌تا: مرکبی گزین کردند زین زر خواستند وزین کردند
وه! چه‌مرکب؟ که‌برقی و بادی طرفه دیوانه ای، پریزادی
خوش خرامی ز آب نازك تر تیز گامی ز باد چابك تر
نو عروسی ز ناز جلوه کنان چون دوموی از قفافکنده‌عنان
تیزی گوش و نرمی کاکل خنجر بید و دستهٔ سنبل ۳۰۶۰
تیز رو بود همچو عمر بسی خبر از رفتنش نداشت کسی
قاف تا قاف دور هفت اقلیم پیش او تنگ تر ز حلقهٔ میم
گر رود سوی هفتهٔ رفته بگذرد از قطار آن هفته
شاه چون میل اسب تازی کرد مرکب‌ازشوق‌جست‌وبازی کرد
یافت از مقدمش رکاب شرف او چو بدر و مه نو از دو طرف ۳۰۶۵
خلق‌هرسودوان که: شاه رسید آب حیوان ز گرد راه رسید
چون بمیدان رسید شاه وسپاه مهر درویش تافت در دل شاه
ساخت تقریب سیر و جولان را بهر او گرد گشت میدان‌را
دید در گوشه ای وطن کرده چاك در جیب پیرهن کرده
صفحهٔ سینه را خراشیده نقش غیر از ورق تراشیده ۳۰۷۰
پیرهن چاك کرده در بدنش همچو تاری ز جیب پیرهنش
تن تاری و اضطراب درو بلکه تاری و پیچ و تاب درو
سینه اش کوه محنت و اندوه چشمش‌از گریه‌چشمه‌برسر کوه

مژه ها گرد دیدهٔ نمناك برلب چشمه چون خس و خاشاك

۳۰۷۵ تار ریشش ز قطره ها شده پر آمده راست همچو رشتهٔ در

رفته از گرد در ته پرده روی در پردهٔ عدم کرده

طفل اشك از برای پرده دری بر رخ او روان بفتنه گری

چون نظر بر جمال شاه افکند خویشتن را بخاك راه افکند

شاه درویش را چو یافت چنان جانب اهل قبضه تافت عنان

۳۰۸۰ خواست درویش روی او بیند او هم از دور سوی او بیند

گفت : زان رو نشانه‌ای سازند تیر خود بر نشانه اندازند

بسکه تیر از هوا کمان داران بر زمین ریختند چون باران

مزرعی شد کنارهٔ میدان خوشه اش تیر و دانه اش پیکان

روی شه جانب هدف بودی لیك چشمش بدان طرف بودی

۳۰۸۵ چون بسوی نشانه رو کردی نظری هم بسوی او کردی

در تعریف کمان شاه گوید

بر سر دست شه کمانی بود که مه نو ازو نشانی بود

خم شده همچو ابروی خوبان کرده هر گوشه عالمی قربان

همچو ابروی یار در خور زه لیك در گوشه ها فگنده گره

چون جوانان بجنگ خو کرده همچو شیران بحمله رو کرده

۳۰۹۰ گره افکنده بر سر ابرو مه عیدش کمند بر بازو

بر کمان داشت ناوك خونریز راست همچون خدنگ مژگان تیز

هر که اورا کشیده تا سردوش سرو قدی کشیده در آغوش

در تماشای قد دلجویش گوشهٔ چشم مردمان سویش

در ره دوستان فتاده بخاك دشمنان را ز دور کرده هلاك

۳۰۹۵ شاه در علم قبضه کامل بود چون کمان سوی تیر مایل بود

استخوان را اگر نشان کردی تیر را مغز استخوان کردی

مور اگر آمدی برابر تیر — چشم او دوختی ز یك پر تیر
چشمش ازدوختن شدی‌چوفراز — بازش از زخم تیر کردی باز
شاه چون تیر بر نشانه کشید — آن گدا آه عاشقانه کشید
گفت : شاها ، دلم نشان تو باد — رگ جانم زه کمان تو باد ۳۶۰۰
حلقهٔ دیده باد زهگیرت — تا رسد گاه‌گاه بر تیرت
کاش ! تیرت مرا نشانه کند — تا که آید بسینه خانه کند
تیر نی از تو بر جگر خوردن — خوشتر آید ز نی‌شکر خوردن
نی تیری که در کمان داری — کاش ! آنرا بسینه ام کاری
گر خدنگی نیاید از شستت — خودبگو : چون‌ننالم‌ازدستت؟ ۳۶۰۵
تا هدف غیر این گدا کردی — قدر انداز من ، خطا کردی
تا ترا استخوان نشان شده‌است — تنم ازضعف استخوان‌شده‌است
مو شکافی بچشم ناوك زن — مو اگر میشکافی اینك من
هیچ رنجی بدست تو مرساد ! — چشم زخمی بشست تو مرساد!

مناظرهٔ تیر و کمان با یکدیگر

شاه تیری که در کمان پیوست — چون فکندش‌بر آسمان‌پیوست ۳۶۱۰
تیر چون دید کز جفای کمان — ماند از دستبوس شاه جهان
بیخود افکند ز آسمان خودرا — بر زمین زد همان زمان خودرا
خویشتن‌را بقصدجنگ‌آراست — بکمان گفت : ای کج ناراست
از کجی که بر انگشت دارند — گاه اندر کشاکشت دارند
شرم دار از قد شکستهٔ خویش — وز میان شکسته بستهٔ خویش ۳۶۱۵
پیری و بهر دستگیری تو — قد من شد عصای پیری تو
هست بی من بسی شکست ترا — که نگیرد کسی بدست ترا
چون‌زتیر و کمان‌سخن گویند — نام تو بعد نام من گویند
پیش بازوی پر دلان ننگی — با وجودی که صد من سنگی

۳٦۲۰ جانب خود مکش بزور مرا | زانکه خواهی فگند دور مرا
داری از دست سرکشی کردن | طوق و زنجیر و بند در گردن
خلق پیشت کشند صد ره بیش | توهمان پس‌روی ، نیایی پیش
این صفت‌ها طریق پیران نیست | لایق طور گوشه گیران نیست

جواب‌دادن کمان بتیر و صلح کردن

چون کمان این سخن شنید ازتیر | بر دلش زخمها رسید از تیر
۳٦۲۵ گفت : تا کی شکست‌پیری‌من؟ | بگذر از طعن گوشه گیری‌من
که تو هم بعدازآنکه پیرشوی | بشکنی زود و گوشه گیرشوی
خویش را بر فلك مبر چندین | پیر دیگران مپر چندین
تو ز پهلوی من شکار کنی | کار فرما منم ، تو کار کنی
بر سر فتنه دیده اند ترا | اره برسر کشیده‌اند ترا
۳٦۳۰ تیز ماری و راست چون کژدم | همه را نیش میزنی از دم
هرطرف کز ستیز میگذری | میزنی نیش و تیز میگذری
بارها بر نشانه جا کردی | باز کج رفتی و خطا کردی
اهل عالم ترا ازآن سازند | که بگیرند و دورت اندازند
چون ترا شاه میکند پرتاب | تو چرا میشوی ز من درتاب؟
۳٦۳۵ تیرچون راست‌یافت قول کمان | صلح کرد وزجنگ تافت‌عنان
باز عقد موافقت بستند | بهم از روی مهر پیوستند
هیچ کاری ز صلح بهتر نیست | بدتر ازجنگ کار دیگر نیست
صلح باشد طریق اهل فلاح | زان جهت گفته‌اند صلح‌وصلاح

واقف شدن مردم از عشقبازی و دلداری درویش و بهانه ساختن رقیب شکار را بجهت جدایی آنها

چند روزی که شاه بنده نواز | سوی درویش جلوه کرد بناز
۳٦٤۰ مردمان پی بحال او بردند | ره بفکر و خیال او بردند

عیب جویان بعیب رو کردند — وز سر طعنه گفتگو کردند
که : چرا شاه با گدا یارست ؟ — پادشه را خود از گدا عارست
مسند شاه و بوریای گدا ؟ — الله ! الله ! کجاست تا بکجا ؟
از گدا عشق شاه لایق نیست — بلکه اومدعیست ، عاشق نیست
پاکبازان دعای شه گفتند — در معنی درین سخن سفتند : ۳٦٤٥
که بدینسان شه پسندیده — کس ندیدست و بلکه نشنیده
شاه گر با گدا چنین بازد — همه کس را گدای خود سازد
زین سخن‌ها رقیب واقف شد — طبع ناساز او مخالف شد
از غضب خون او بجوش آمد — چون خم باده در خروش آمد
گفت: اگرخون‌این گداریزم — بهرخود فتنه ای برانگیزم ۳٦٥۰
شاه ازین قصه گر خبر یابد — رخ ز من تا بحشر می‌تابد
گر بگویم باو ، گران آید — ور نگویم دلم بجان آید
پس‌همان به‌که حیله‌ای بکنم — شاه را از گدا جدا فکنم

حیله کردن رقیب وخبردار نمودن شاه گدارا

روز دیگر که وقت میدان شد — باز شه را هوای جولان شد
آمد و کرد هم عنانی او — شد مشرف بهم‌زبانی او ۳٦٥٥
گفت : شاها ، رسید فصل‌بهار — معتدل شد برای لیل و نهار
همه روی زمین گلستان شد — موسم باغ و وقت بستان شد
سبزه از برف شد عیان امروز — عالم پیر شد جوان امروز
ابر نیسان بکوهسار آمد — باز آبی بروی کار آمد
هیچ‌دانی که‌سیل‌چون‌شده‌است؟ — از سر کوه سرنگون‌شده است ۳٦٦۰
سبزه برهرطرف فکنده بساط — بر زمین پا نمیرسد ز نشاط
از گهرهای شبنم و ژاله — شد مرصع پیالهٔ لاله
ژاله و لاله از سیاهی داغ — آشیان کرده زاغ و بیضهٔ زاغ

آهوی مست لاله‌ها خورده همچو مستان پیاله ها خورده
۳۶۶۵ وقت آن شد که ما شکار کنیم عزم صحرا و لاله زار کنیم
جام گل رنگ لاله را بینیم چشم مست غزاله را بینیم
لاله را ساغر شراب کنیم آهوی مست را کباب کنیم
شد مقرر که : چون شود نوروز شاه فرخ بطالعی فیروز
عزم گلگشت نوبهار کند گه خورد باده ، گه شکار کند
۳۶۷۰ باز چون شاه عزم میدان کرد عالمی را هلاك جولان کرد
مهر چندان که بر سپهر نمود بهوا دار خویش مهر نمود
چون برفت آفتاب عالمگرد شاه هم میل بازگشتن کرد
گفت : با این گدا چه‌کار کنم؟ که خبردارش از شکار کنم
همرهش‌هر که‌بود غافل‌ساخت جانب او تگاوری انداخت
۳۶۷۵ چون گدا دید جانب تیرش گشت آگه ز حسن تدبیرش
گفت:دانستم این‌شکاری کیست معنی این‌خدنگ کاری‌چیست
باشد این تیر از برای شکار باز شد شاه‌را هوای شکار
سوزعشقی که داشت افزون شد سر بصحرا نهاد و مجنون شد
از پی آن غزال شیرشکار رفت و با آهوان گرفت قرار

رفتن درویش بصحرا وساکن شدنش درکوهی و منتظر بودنش بمقدم شاه

۳۶۸۰ **بود کوهی و بوالعجب کوهی کوه دردی و کان اندوهی**
تیغ بر فرق ماه ومهر زده سنگ برشیشهٔ سپهر زده
دل سختش بعاشقان در جنگ ازپی جنگ دامنش پرسنگ
تیغ او بسکه خلق را کشته شده از کشته گرد او پشته
دربهاران که سیل گلگون بود سیل او آب چشم پرخون بود
۳۶۸۵ گشت درویش با غم و اندوه بصد اندوه ساکن آن کوه

هر که از هجر یار نالیدی | کوه ازین ناله زار نالیدی
ناله برخاستی ز هرسنگی | رفتی آن ناله تا بفرسنگی
گریه چون کردی ازسر اندوه | دجلهٔ خون روان شدی از کوه
کله کوه چشمه سار شدی | دامن دشت لاله زار شدی
بسکه با آهوان قرار گرفت | انس با وحش کوهسار گرفت ۳۶۹۰
آهوان رام او شدند همه | او شبان گشت وآن گروه رمه

وصف غزال آهوی

در صف آهوان غزالی بود | کش عجب نازنین جمالی بود
عالم از بوی نافه اش مشکین | پیش او آهوی ختن مسکین
شوخ چشمی بغمزه شعبده باز | چشم شوخش تمام عشوه و ناز
گویی آن چشم شوخ در بازی | شوخ چشمیست در نظر بازی ۳۶۹۵
گرچه بودند آهوان خیلی | بد گدا را بسوی او میلی
هردم از مژه جای او میرفت | هرنفس در هوای او میگفت:
چشم او چشم شاه را مانند | آن بلای سیاه را مانند
نافهٔ او که مشك چین دارد | بوی آن زلف عنبرین دارد
نفسش مشکبار می‌آید | زان نفس بوی یار می‌آید ۳۷۰۰
من سگ آهویی که هرنفسی | خوش دلم میکنند بیاد کسی
چون مرا نیست رنگی ازرویش | لاجرم شادمانم از بویش

بزم آرایی لشکر بشکار

چون ز بهر نشاط نوروزی | شد چمن پر بساط فیروزی
غنچه و گل بعیش کوشیدند | جامهٔ سرخ وسبز پوشیدند
دهن تنگ غنچه خندان شد | ژاله در وی فتاد و دندان شد ۳۷۰۵
نرگس تر بروی لاله فتاد | چشم مخمور بر پیاله فتاد
غنچه ازروی گل نقاب انداخت | بلبلان را در اضطراب انداخت
لاله از کوه آشکارا شد | لعل از سنگ خاره پیدا شد

برگ سوسن که سبز رنگ نمود	خنجری در میان زنگ نمود
۳۷۱۰ لاله آتش چو در تنور افروخت	قرصها در ته تنور بسوخت
فاخته بال و پر ز هم بگشاد	شانه شد بهر طرهٔ شمشاد
از می شوق مست شد بلبل	چشم خود سرخ کرد بر رخ گل
سبزه از بس که رشته باهم بافت	چون سطرلاب سبز برهم تافت
در چنین وقت و ساعتی فرخ	آن سهی سرو قامت گل رخ
۳۷۱۵ چون بعزم شکار بیرون رفت	لشکر بی‌شمار بیرون رفت
بود نزدیك شهر صحرایی	دور دوری ، گشاده پهنایی
خاك او سربسر عبیر آمیز	باد او دم بدم نشاط انگیز
سنبل و سوسنش همه خوش رنگ	لاله اش آبدار و آتش رنگ
صورت وحش و طیر او زیبا	همه دلکش چو نقش بر دیبا
۳۷۲۰ سبز مرغان او ز سبزی پر	مرغزاری تمام سبزهٔ تر
سبزه اش خط عنبرین مویان	لاله‌اش عارض نکو رویان
شاه چون خیمه زد در آن صحرا	گفت کز هرطرف کنند ندا
وحشیان را تمام گرد کنند	کار اهل شکار ورد کنند
خلق بر گرد صید صف بستند	رخنه ها را زهرطرف بستند
۳۷۲۵ چابکان تیغ را علم کردند	صید را دست و پا قلم کردند
سر و شاخ گوزن بشکستند	گردن کرگدن فرو بستند
شد نشان خدنگ داغ پلنگ	داغها را فتیله گشت خدنگ
از برای گریختن نخجیر	پر برآورد ، لیك از پر تیر
شیر هردم ز خشم و کینهٔ خویش	پنجه میزد ولی بسینهٔ ریش
۳۷۳۰ گور از بسکه دید فتنه و شور	دهنش باز ماند چون لب گور
آهو از گریه چشم پرنم داشت	بر سر گور مرده ماتم داشت
خواب خرگوش ازسراوجست	چشم خودرا دگر بخواب نبست

روبه ازهول جان‌درآن آشوب ساخت دم درره سگان جاروب
در هوا هر پرنده‌ای که پرید ترکی از ناوکش بسیخ کشید
هرغزالی که از زمین برجست چابکی درکمند پایش بست ۳۷۳۵

تعاقب شاهزاده غزال‌را ورسیدن‌هردو پیش گدا

آن غزالی که گفته‌شدزین‌پیش که با وانس داشت آن درویش
درهمان صیدگاه حاضر بود سوی او چشم شاه ناظر بود
آرزو کرد تا ببند افتد بی مددگار درکمند افتد
درشکارش کسی مدد نکند صید اورا بنام خود نکند
چون‌پی آن‌غزال مرکب‌تاخت خویشتن‌را زصف‌برون‌انداخت ۳۷۴۰
شه بدنبال وآن غزال از پیش هردو رفتند تابر درویش
صید پیشش نهاد روی نیاز یعنی از چنگك او خلاصم ساز
شاه آن حال‌را تماشا کرد اعتقاد عظیم پیدا کرد
رفت نزدیك او زپا بنشست شاه درخدمت گدا بنشست
بسکه شه چهره برفروخته بود آن گدا ز آفتاب سوخته بود ۳۷۴۵
شاه ازو ، او زشاه غافل بود پرده‌ای درمیانه حایل بود
هریکی تیز دید با دگری درتفکر که اوست یا دگری ؟
شه‌بدو گفت:این‌صفت که‌تراست این‌چنین نورمعرفت که‌تراست
هرچه گویی صواب خواهدبود دعوتت مستجاب خواهد بود
گر بهمت دعا کنی چه شود ؟ حاجتم‌را روا کنی چه شود ؟ ۳۷۵۰
طبع درویش، ازین سخن آشفت آه سردی کشید و باوی گفت :
گر دعا مستجاب داشتمی کی غم بی حساب داشتمی
شاه را سوی من گذر بودی با من آن ماه‌را نظر بودی
شاه‌ازو چون‌شنید این سخنان جست ازجای‌خویش‌ذوق کنان
گفتش:ای‌بی‌خبر،چه‌میگویی؟ اینك آن‌شه‌منم، که می‌جویی ۳۷۵۵

بر سریری و شاه می‌طلبی ؟ برسپهری و ماه می‌طلبی ؟
جان درویش درخروش آمد رفت ازهوش وچون بهوش آمد
گفت : هرگز نمیکنم باور که شود بختم این چنین یاور
لوحش الله ! ازین وفاداری این بخوابست ، یا ببیداری ؟
۳۷۶۰ گر ببیداری آمدی بنظر خواب برمن حرام باد دگر
ور بخوابم نموده‌ای دیدار نشوم کاش ! تا ابد بیدار
گر بروزست‌این‌چه‌خوش‌روزیست! ورشبست‌این،شب‌دل‌افروزیست!
بلکه اندیشه و خیالست این تو کجا؟ من کجا؟محالست‌این
گرچه میخواست شاه‌بنده‌نواز که کشد مدت وصال دراز
۳۷۶۵ لیك‌ازبیم آن‌که : خیل وسپاه ناگه آنجا رسند درپی شاه
واقف از حال آن دویار شوند فتنهٔ روز و روزگار شوند
زود برجست ورو بمنزل کرد چشم درویش خاك ره گل کرد
ماند مسکین بدیدهٔ نمناك با دل ریش و سینهٔ غمناك
شادگشتی که دست داد وصال بازغمگین‌شدی که‌یافت زوال
۳۷۷۰ بخت بدبین که : عاشق درویش بعد یك نوش میخورد صدنیش
بردلش هیچ راحتی نرسد کز پی آن جراحتی نرسد

بزم آرایی شاه ونظرکردن گدا

شب که دربزمگاه مینا رنگ زهره‌باچنگ‌راست‌کردآهنگ
باده از سرخی شفق کردند اختران لعل درطبق کردند
شاه‌را دل بسوی باده کشید باده با مهوشان ساده کشید
۳۷۷۵ بهر عشرت نشست درجایی کان گدارا بود تماشایی
شاه دربزم با هزار شکوه آن گدا درنظاره از سر کوه
مجلس آراستند و می‌خوردند می باواز چنگ ونی خوردند
روی ساقی زباده گل‌گل شد غلغل شیشه صوت بلبل شد

شد لب گلرخان شراب آلود — همچو برگ گل گلاب آلود

عکس رخ برشراب افکندند — برشفق آفتاب افکندند ۳۷۸۰

لب شیرین ببادهٔ زرین — چو رساندند گشت لب شیرین

خندهٔ شاهدان شور انگیز — گشت درجام باده شکر ریز

چشم ساقی ز باده مست شده — ترک مخمور می پرست شده

اهل مجلس شکفته وخرم — فارغ از هرچه هست درعالم

شیشهٔ زهد را زدند بسنگ — تار تسبیح شد بریشم چنگ ۳۷۸۵

پر ز می لعل شد پیالهٔ زر — گل رعنا نمود پیش نظر

شیشهٔ صاف وآن می دلکش — چون دل صاف عاشقان بی‌غش

دختر رز بشیشه منزل کرد — گرم خون بودجای دردل کرد

شیشهٔ می که پرزخون افتاد — دردرون هرچه داشت بیرون داد

مطرب صاف عندلیب آهنگ — ساخت آهنگ‌وچنگ‌زددرچنگ ۳۷۹۰

دیگری‌دف گرفت بیخودومست — همچوطفلان‌نواخت‌برسر دست

نی تهی ماند از هوی وهوس — زان کمر بست در قبول نفس

هرندا کز صدای عود آمد — چنگ بشنید ودر سجود آمد

ناله آمد رباب‌را بم وزیر — زانکه بروی کمانچه میزدتیر

شکل قانون‌چومضطر آمدراست — صفحهٔ سینه‌اش بنقش آراست ۳۷۹۵

از برای فروغ مجلس شاه — شمع‌ومشعل شدند زهره و ماه

بزم شه‌را چو شمع گلشن کرد — دید درویش ودیده روشن کرد

شاه دربزم با هزار شکوه — وآن گدارا نظاره از سر کوه

تا بنزدیك بزمگاه آمد — بهر نظاره سوی شاه آمد

گفت: شاید که درفروغ چراغ — بینم آن شمع بزم‌را بفراغ ۳۸۰۰

چون میسر نبود بزم حضور — شاد بود از نگاه دورادور

گر کسی جام عشرتی میخورد — اوبصد رشك حسرتی می‌خورد

می کشیدند می بنغمهٔ نی	آن گدا آه می کشید از پی	
شاه برلب نهاد جام شراب	آن گدایی‌شراب مست‌وخراب	
شه زدست حریف می می‌خورد	آن گداخون‌زدست‌وی‌میخورد	۳۸۰۵
شاه درلاله زار خرم و خوش	وآن گدا درمیانهٔ آتش	
شاه ساغر گرفته از سر عیش	وآن گدارا شکسته ساغر عیش	
شاه میکرد نوش باده بکام	آن گدا تلخ کام وزهرآشام	
شاه‌چون‌رخ زباده می‌افروخت	آن گدا زآتش‌رخش میسوخت	
شاه‌را ذوق و حالتی که مپرس	آن گدارا ملالتی که مپرس	۳۸۱۰
آن شب القصه تاباَخر شب	مجلس عیش بود و بزم طرب	
عاقبت‌کار خویش کرد شراب	اهل‌مجلس شدند مست‌وخراب	
باده نوشان زباده مست شدند	سربپای قدح زدست شدند	
خواب چون روبآن گروه نهاد	باز درویش سربکوه نهاد	
کوه با عاشقان هم آوازست	پایدارست زان سر افرازست	۳۸۱۵
همچو نازك دلان زجا نرود	متصل باتو گوید وشنود	

رفتن شاهزاده بدیدن درویش

روز دیگر که با هراز شکوه	رخ نمود آفتاب سر از کوه	
سرزد ازجیب کوه چشمهٔ نور	شد عیان معنی تجلی طور	
شاه ازخواب صبح دم برخاست	رخ‌چوخورشیدچاشتگه‌آراست	
بهوای خرام و جلوه گری	جانب کوه شد چو کبك دری	۳۸۲۰
با حریفان دوش کرد خطاب	گفت : بی‌تابم از خمار شراب	
هیچ کس هم عنان من نشود	درسخن هم زبان من نشود	
شاه چون این بهانه پیش آورد	رو بسوی گدای خویش آورد	
مرکب ناز تاخت برسراو	همچو جان جا گرفت دربراو	
نظر لطف سوی او بگشاد	لب شیرین بگفتگو بگشاد	۳۸۲۵

گفتش: ای ازمی وفا سرمست روز و شب هیچ خورد و خوابت هست؟
گفت: سیر آمدم ز غم خوردن خواب بر من حرام، جز مردن
باز گفتش که: روز حال تو چیست؟ در چه فکری شب و خیال تو چیست؟
گفت: روزم دو دیده پر خونست حال شب را چه گویمت چونست؟
باز گفتش که: چون شبت سیهست در شب تیره مشعل تو مهست ۳۸۳۰
گفت: شب تا سحر زشعلهٔ آه هر دم آتش زنم بمشعل ماه
باز گفتش که: کیست محرم تو؟ تا شود گاه گاه همدم تو؟
گفت: جز آه سرد نیست کسی تا باو هم نفس شوم نفسی
باز گفتش که: درضمیر تو چیست؟ حاصل عمر دلپذیر تو چیست؟
گفت: غیر از تو نیست در دل من غیر ازین خود مباد حاصل من ۳۸۳۵
همچنین حسب حال میگفتند در جواب و سؤال میگفتند
چون بهم شرح راز خود کردند عرض راز و نیاز خود کردند
شاه را شد هوای منزل خویش ماند درویش خسته با دل ریش
باز فردا شه سعادتمند سایهٔ لطف بر گدا افگند
همچنین چند روز پی در پی گذر افتاد شاه را بر وی ۳۸۴۰
شاه چون سوی او گذشت بسی گفت این قصه با رقیب کسی
مدعی باز حیله‌ای انگیخت که ز هم رشتهٔ وصال گسیخت
روز دیگر رقیب دشمن روی روی با شاه کرد آن بد خوی
گفت: شاها، دگر بهار گذشت وقت صحرا و لاله زار گذشت
چند بینیم وحش صحرا را؟ نیست الفت بوحشیان ما را ۳۸۴۵
جای در شهر کن، که آنجا به سگ شهر از غزال صحرا به
شهر باشد نکو ترین جهان شهر باشد مقام پادشهان
جاه یوسف ز مصر حاصل شد مصطفی را مدینه منزل شد
در و دیوار و کوی شهر مدام سایه‌افگنده بر خواص و عوام

۳۸۵۰ خانه ها همچو خانهٔ دیده — منزل مردم پسندیده
بسکه افسانه و فسون پرداخت — شاه را سوی شهر مایل ساخت
باز درویش در فراق بماند — دل پر از درد و اشتیاق بماند
روی در حالتی غریب آورد — این بلا بر سرش رقیب آورد
هیچ کس را غم رقیب مباد — دوری از صحبت حبیب مباد
۳۸۵۵ نیست مقصود بی کسان غریب — غیر وصل حبیب و مرگ رقیب
وصل جانان بود ز جان خوشتر — لیک مرگ رقیب ازان خوشتر

بشهر آمدن شهزاده

بار دیگر که خسرو انجم — سرطان را گرفت در قلزم
بس هوای تموز گرمی کرد — آهن و سنگ رو بنرمی کرد
رگ وپی ازتف سموم گداخت — مغز دراستخوان چوموم گداخت
۳۸٦۰ آب دریا فتاد از کم و کاست — تا بحدی که گرد ازو برخاست
آب گردید آهن از گرمی — سنگ شد همچو موم از نرمی
بط که در آب داشت مسکن خویش — بود بریان میان روغن خویش
هر که میراند توسن سر کش — توسنش نعل داشت در آتش
قیمت یخ چو نقره گشت گران — قحط شدهمچو وصل سیم بران
۳۸٦۵ شب ز گرمی مه جهان افروز — گشت چون آفتاب عالم سوز
آن کواکب نبود شب بفلك — که عرق ریختند خیل ملك
شد عرق ریز روی ماه وشان — قرص خورشید شدستاره فشان
در چنین روزها مگر یك روز — از تف آفتاب عالم سوز
چهرهٔ آتشین چو شاه افروخت — آتشی گشت و عالمی راسوخت
۳۸۷۰ شمع رخساره راچوروشن ساخت — دیگران سوختند واوبگداخت
زرد شد آفتاب طلعت شاه — رنگ شمعی گرفت مشعل ماه
پدر همچو بدر آن مه نو — خسروی بود نام او خسرو

بد فلک حشمت و ستاره حشم | آسمان چتر و آفتاب علم
لشکرش را شماره پیدا نه | کشورش را کناره پیدا نه
عالم از کوس او پر آوازه | صیت عدلش برون ز اندازه ۳۸۷۵
چون پدر دید ضعف حال پسر | از دلش بر دوید دود بسر
هر غباری که بر دل پسرست | کوه اندوه بر دل پدرست
پدران را پسر بود محبوب | همچو یوسف بدیدهٔ یعقوب
دلفریبست عارض پسران | خاصه در پیش دیدهٔ پدران
خسرو از بهر چارهٔ کارش | ناتوان شد چو چشم بیمارش ۳۸۸۰
هر حکیمی که در دیارش بود | همه‌راخواندو کرد گفت‌وشنود:
کین جگر گوشهٔ بجان پیوند | بعلاج شماست حاجت مند
حکما گوهر بیان سفتند | پیش خسرو بصد زبان گفتند:
کین سخن قول هوشمندانست | که درین فصل شهر زندانست
در چنین وقت بهترین جایی | نیست جز در کنار دریایی ۳۸۸۵
لب دریاست چون لب دلبر | از برون سبزه وز درون گوهر
دایم آنجا هوای معتدلست | آن هوافیض‌بخش‌جان ودلست
خشکی این هوا ضرر دارد | لب دریا هوای تر دارد
خسرو اسباب ره مهیا کرد | شاه ازآن‌جا هوای دریا کرد
آن نه دریا ، که بود صد قلزم | صد چو توفان نوح در وی گم ۳۸۹۰
چرخ گویی در اضطراب شده | در زمین رفته است و آب شده
موج او سر بر آسمان میسود | یعنی از ماه تا بماهی بود
عالمی را بآب کرده خراب | آری اینست کار عالم آب
گوهرش از حساب افزون بود | همچو ریگ از شماربیرون بود
گرچه غواص پا ز سر کردی | هیچ زو سر برون نیاوردی ۸۹۵
ازخوشی کف‌زنان که : دارد در | کف او خالی و کنارش پر

شاه با آن رخ جهان آرا کرد منزل کنارهٔ دریا
آن هوا برد ضعف حالش را داد زیب دگر جمالش را
گل رویش نمود زیبایی سرو قدش فزود رعنایی
۳۹۰۰ بوالعجب قد و قامتی برخاست وه! چه گفتم؟ قیامتی برخاست
کمر از روی چابکی بربست سرو قدش بنازکی برجست
سستی او بدل بچستی شد همه اسباب تن درستی شد
هیچ دولت چو تن‌درستی نیست هیچ‌محنت‌چوضعف‌وسستی نیست
مبتلای مرض مباد کسی خاصه‌خوبان، که ناز کند بسی
۳۹۰۵ هر کسی عمر خواهد و بیمار هردم از عمر خود شود بیزار
غم بخوبان سرو قد مرساد قوم نیك اند، چشم بد مرساد
ناز این قوم نازنین باشد غایت نازکی همین باشد
دل پریشان جمع ایشان باد ورنه، یك‌بارگی پریشان باد

اقامت شاهزاده بر لب دریا وگدا برکوه

بود چون بحر وکان ز معنی پر این یکی لعل دارد و آن در
۳۹۱۰ هر دو را خاتم ونگین کردند نقش‌آن خاتم‌این چنین کردند
که : چو آن شاه مسندتمکین نقش صحت گرفت زیر نگین
همچو در یگانه یکتا شد جلوه گاهش کنار دریا شد
بسکه طبعش بصید شد مایل روز وشب جا گرفت بر ساحل
تا در آن صید گه مقامش بود مرغ و ماهی اسیر دامش بود
۳۹۱۵ بر لب آن محیط شورانگیز لجهٔ موج خیز گوهر ریز
بود کوهی که گفته‌شدزین پیش که‌بدان‌انس‌داشت آن درویش
بسکه کاهیده بود از اندوه بود مانند کاه در پس کوه
کوه درویش‌را وطن شده بود بیستون جای کوهکن‌شده بود
هر که از شوق بی قرار شدی بر بلندی کوهسار شدی

بهر شاه از مژه گهر سفتی / قصرش از دور دیدی و گفتی : ۳۹۲۰
چون ندارم بکوی او گذری / دارم از دور سوی او نظری
گر رسیدن بکعبه نتوانم / باری ، از قبله رو نگردانم
با صبا هم نفس شدی بهوس / گفتی : ای همدم خجسته‌نفس
چون دهی جلوه سرو ناز مرا / عرض ده پیش او نیاز مرا
سجده کن خاك آستانش را / بوسه زن پای پاسبانش را ۳۹۲۵
سگ او را سلام من برسان / پیك او را پیام من برسان
طوف کن گرد آن دیار ، بیا / گردی از کوی او بیار ، بیا
تا من از آب دیده گل سازم / مرهم زخمهای دل سازم
چون رسیدی از آن طرف بادی / کردی از روی شوق فریادی
که : تو امروز بوی او داری / گردی از خاك کوی اوداری ۳۹۳۰
بسرم ریز خاك کویش را / بدماغم فرست بویش را
روزی از شوق زار زار گریست / چشم بگشادو هرطرف نگریست
چون نگه کرد جانب دریا / دید هر گوشه خیمه‌ای بر پا
زیر خیمه ستون بصد زیور / همچو قد عروس در چادر
بود در جمع خیمه خرگاهی / در میان ستاره‌ها ماهی ۳۹۳۵
سرخرگه بر آسمان می سود / اطلس چرخ پوشش او بود
سایبانی کشیده بر خرگاه / شاه بنشسته اندران چون ماه
چون گدا دید خرگه شاهی / کرد آهنگ ماه خرگاهی
گفت:دانستم‌این‌چه‌خرگاهست / خرگه شاه منزل ماهست
نیست‌خرگه، که‌ماه‌بدرست‌این / آفتاب بلند قدرست این ۳۹۴۰
از سر کوه میل دریا کرد / همچوخس‌بر کرانه‌ای‌جا کرد
همچو نی دور ازان‌لب چوشکر / در نیستان بناله بست کمر
مرغ هوشش ز شوق در پرواز / چشم بر راه و گوش بر آواز

رفتن شاه پیش گدا و بشارت تخت نشینی

از قضا دور چرخ کاری کرد — شاه اندیشهٔ شکاری کرد
۳۹۴۵ شاهبازی گرفت بر سر دست — باز گویی بشاخ سرو نشست
صفت باز خویش کرد آغاز — گفت: کین مرغ آسمان پرداز
گرچه در روز صید فیروزست — لیك بر دست من نو آموزست
از زمین‌ها صدای سم سمند — میرود تا بآسمان بلند
ترسم امروز گر کند پرواز — برسر دست من نیاید باز
۳۹۵۰ زین سخن هر کرا خبر گردید — همره او نرفتو برگردید
شاه چون آفتاب تنها شد — دریك دانه سوی دریا شد
چون گذر کرد جانب درویش — گفت با خاطر خیال اندیش
که: چوخسرو بدهر کم گردد — خسرو عالم عدم گردد
دیگر آیا که شاه خواهد بود؟ — صاحب ملك وجاه خواهد بود؟
۳۹۵۵ درهمین لحظه آن گدا ناگاه — آهی ازدل کشیدو گفتا : شاه
شاه گفتا : غریب حالی بود — بهر شاه این خجسته فالی بود
من‌چو گفتم که : پادشاه شوم — سرور کشور و سپاه شوم
هاتفی گفت : شاه ، شاه منم — پس شه کشور و سپاه منم
چون‌شنیداین سخن‌زشه‌درویش — جست ازجای‌خویش‌وآمد پیش
۳۹۶۰ گفت : ای‌آنکه شاه‌می گویی — اینك اینجاست‌آنکه می‌جویی
بوسه زد دست وپای اشهب‌را — ساخت محراب نعل مرکب‌را
گفت:یارب، که‌این‌خجسته‌هلال — کم مبادا زگردش مهو سال
گاه درخون تپیدو گه درخاك — بست خودرا چو صید برفتراك
کین بود رشتهٔ ارادت من — چون گرفتم زهی سعادت من!
۳۹۶۵ بعداز آن رسم دادخواه گرفت — دست برد و عنان شاه گرفت
گفت : از بهر بندگی کردن — خواهمش طوق کرد در گردن

بررکابش نهاد روی نیاز کرد بنیاد گفتگوی نیاز

گفت : شاها ، زلطف دادم ده نامرادم مکن ، مرادم ده

چارهٔ جان دردناکم کن یا بکش خنجرو هلاکم کن

بی تومن مرده وتو با دگران من جفا دیده و وفا دگران ۳۹۷۰

چند جانان دیگران باشی؟ تابکی جان دیگران باشی ؟

من وخونابهٔ جگر خوردن هرزمـان حسرت دگر بردن

تو و جام نشاط نوشیدن با حریفان بعیش کوشیدن

چند باشد بعالم گذران عسرت ما و عشرت دگران ؟

محنت و درد و غم نخواهد ماند دولت حسن هم نخواهد ماند ۳۹۷۵

نیست امروز در خم گردون غیرنامی ز لیلی و مجنون

زیر این طرفه منظر دیرین کو نشانی ز خسرو و شیرین ؟

مسند مصرهست ویوسف نیست مصریان را بجز تأسف نیست

در چمن ناله میکند بلبل که : کجا رفت‌دورخوبی گل ؟

شاه زانصاف اوچو گل بشکفت رفت‌چون غنچه درتبسم‌و گفت: ۳۹۸۰

بحکیمی که حاکم ازلست حکم او لایزال و لم یزلست

که چو برمن قرار گیرد تخت وز مخالف کنار گیرد تخت

ز افسر و تخت سربلند شوم بر سر تخت ارجمند شوم

با تو باشم همیشه در همه حال سحر و شام وهفته و مه و سال

گر درین باب حجتی خواهی اینك این خاتم شهنشاهی ۳۹۸۵

حجتی راکه نقش خاتم نیست حکم او هیچ جا مسلم نیست

خاتم خود باو سپرد و برفت دل و دینش زدست برد وبرفت

چون گدا از کمال لطف اله دید در دست خویش خاتم شاه

گفت : این خاتم سلیمانست که جهانش بزیر فرمانست

هر کرا این نگین بدست افتد همه روی زمین بدست افتد ۳۹۹۰

حلقهٔ اوست همچو حلقهٔ جیم — شکل دورنگین چوچشمهٔ میم
جیم ومیمی چنین بدهر کمست — تا گدا این‌دوحرف یافت‌جمست
چون نگین نقش‌آن دهان دارد — گر زنم بوسه جای آن دارد
بوسه اش میزد و نمی زددم — که بلب مهر داشت از خاتم
۳۹۹۵ سلطنت یافت ازگدایی‌خویش — کامران شد ز بی‌نوایی خویش
این گدایی ز پادشاهی به — راست‌گویم زهرچه خواهی به

نامه نوشتن خسرو وخواستن شهزاده را ازسیاحت‌کنار دریا

خوشنویسی که این‌رقم زده‌بود — بر ورق این چنین قلم زده بود :
که فرستاد خسرو عادل — نامه ای سوی شاه دریا دل
۴۰۰۰ نامه ای در نهایت خوبی — خط آن نامه آیت خوبی
نوخطی در کمال‌حسن و جمال — زیب‌رخساره کرده ازخط وخال
نقش عنوان و خط مضمونش — فیض بخش از درون و بیرونش
یا مزین بمشك هر ورقی — یا پر از رشتهٔ گهر طبقی
خط آن نامه بود خط نجات — چون شب قدر در میان برات
حاصل نامه‌آنکه : حضرت‌شاه — غیرت آفتاب و خجلت ماه
۴۰۰۵ شهریار دیار ماه وشان — ماه مسند نشین شاه نشان
میوهٔ باغ زندگانی من — نقد گنجینهٔ جوانی من
آنکه میل دلم بجانب اوست — وانکه‌جانم‌همیشه طالب اوست
باید این نامه را چو برخواند — رخش دولت باین طرف راند
که دگر قوت فراق نماند — طاقت درد اشتیاق نماند
۴۰۱۰ عمر ده روزه غیر بادی نیست — هیچ برعمر اعتمادی نیست
خاصه برعمر همچو من پیری — که شد ازدست ونیست‌تدبیری
زود باشد کزین چمن بروم — تو بیا پیش از آنکه من بروم
تا تو رفتی ز دیده نور برفت — تا تو غایب شدی حضور برفت
رحم کن بر دل رمیدهٔ من — مردمی کن ، بیا بدیدهٔ من

روز عمرم بشب رسید، بیا جانم از غم بلب رسید ، بیا ۴۰۱۵

آمدن شهزاده بشهر و کیفیت استقبال او

شاه تا نامهٔ پدر برخواند نیت شهر کرد و مرکب راند
جانب شهر عزم جولان کرد یوسف ازمصرمیل کنعان کرد
سوی آن شاه کشور اقبال خلق رفتند بهر استقبال
نازنینان بناز کوشیدند جامهٔ سرخ و سبز پوشیدند
آن یکی رفته در قبای سفید همچو شاخ شکوفه زار امید ۴۰۲۰
وآن دگر جامه سبز کرده ببر همچو گل در میان سبزهٔ تر
آن یکی زرد گشته خلعت او پر تو افکنده ماه طلعت او
وآن دگر کرده جامه عنبر فام رفته چون آفتاب جانب شام
آن یکی در لباس گلناری تازه گل دسته ایست پنداری
وآن دگرجامه‌لاله گون کرده سر ز جیب فلك برون کرده ۴۰۲۵
همه در انتظار مقدم شاه همه را چشم انتظار براه
ناگهان چتر شاه پیدا شد چرخ گردون و ماه پیدا شد
همه رفتند پیش وصف بستند دست برسینه هر طرف بستند
آن چنان حالتی پدید آمد که تو پنداشتی که عید آمد
شاه چون شمع بزم خسرو شد ماه اقبال خسروی نو شد ۴۰۳۰
منظر قدرش از فلك بگذشت طایر قصرش از ملك بگذشت
خرم آن‌ساعتی،خوش‌آن روزی که فتد دیده بر دل افروزی
سر و تن خاك پای او گردد دل و جان هم فدای او گردد
این تجمل بهر کسی نرسد دامن گل بهر خسی نرسد
می راحت بجام هر کس نیست جام عشرت بکام هر کس نیست ۴۰۳۵
کرد گارا ، بحق دیدارت بدل عارفان بیدارت
که مراهم بدین شرف برسان سر ونازی بدین طرف برسان

درصفت خزان و وفات کردن خسرو

این بود اقتضای لیل و نهار — که : رسد آفت خزان و بهار

شاخ سبزی که رفته بر افلاك — چهرهٔ زرد خود نهد برخاك

٤٠٤٠ باز چون وقت برگ ریز آمد — لشکر سبزه در گریز آمد

مرغ بی گل زنغمه شد خاموش — با که گوید سخن، چو نبود گوش؟

بلبل از بوستان شد آواره — گل صد برگ شد بصد پاره

پشت طاقت بنفشه را خم شد — بهر خود در لباس ماتم شد

قمری از ناله و خروش بماند — سوسن ده زبان خموش بماند

٤٠٤٥ گل شد وخارها بگلشن ماند — اطلس ازدست رفت وسوزن ماند

رنگ نارنج زعفرانی شد — اشك عناب ارغوانی شد

روی مه را گرفت پردهٔ گرد — بلکه در پرده رفت با رخ زرد

نار را پرده های دل خون شد — پاره پاره زدیده بیرون شد

سیب از بهر گرمی و سردی — کرد پیدا کبودی و زردی

٤٠٥٠ پسته از شاخ سر نگون افتاد — مغزش از استخوان برون افتاد

زخم ناك و شکسته شد بادام — چشم زخمی رسیدش از ایام

خوشهٔ پاك تاك از سر تاك — دانهٔ لعل در فکند بخاك

بر سر شاخ برگ و بار نماند — در گلستان بغیر خارنماند

درچنین موسمی که خسرو گل — رفت و مرد از فراق او بلبل

٤٠٥٥ خسرو از عرصهٔ ممالك خویش — سفر آخرت گرفت بپیش

گاه در تاب بود وگه درتب — دلش آمد بجان و جان برلب

درعرق روی زردش ازتب وتاب — همچو برگ خزان میانهٔ آب

شدتنش چون کمان، برآن رگ وپی — استخوانی و پوستی بروی

بسکه از درد دل بجان آمد — دلش از درد در فغان آمد

٤٠٦٠ درد او لحظه لحظه افزون شد — عاقبت حال او دگرگون شد

وصیت خسرو وفات وتجهیزوتدفین او

شاه راخواند سوی خود خسرو گفت : از من وصیتی بشنو :
عدل پیش آرو یاد شاهی کن ظلم بگذار وهرچه خواهی کن
تا نبینی ز هیچ رهگذری گردی از خود بدامن دگری
سر مپیچ از رضای درویشان که سر افراز عالمند ایشان
هر که یابد ز فقر آگاهی نکند میل شوکت شاهی ٤٠٦٥
ای بسا شاه عاقبت اندیش که زشاهی گذشت وشددرویش
هر که بر درگه تو داد کند طلب حاجت و مراد کند
اگرش هیبت تو لال کند نتواند که عرض حال کند
همچو گل بر رخش تبسم کن بسخن های خوش تکلم کن
از قلم زن بلطف یاد بکن بر سیه نامه اعتماد بکن ٤٠٧٠
هرجراحت که بردل ازستمست همه أز نوك نیزه و قلمست
قیمت عدل را شکست مده جانب شرع را ز دست مده
زان که میزان راستی شرعست اصل شرعست وغیراز آن فرعست
این وصیت چو کرد جان بسپرد جان بجان آفرین روان بسپرد
هر کسی بهر ماتم افغان کرد ماتمی شد که شرح نتوان کرد ٤٠٧٥
شعلهٔ آه تا بگردون رفت دجلهٔ اشك تا بجیحون رفت
همه آفاق درخروش شدند همه ترکان سیاه پوش شدند
لشکر از ماتمش سیه دربر مضطرب چون سیاهی لشکر
زان سیاهی که داشت لشکراو خطهٔ هند گشت کشور او
کمر زرکه برمیان می بست حلقهٔ پشتش از کمر بشکست ٤٠٨٠
شد سیه رو ز ماتمش خاتم کند رخسار خود در آن ماتم
تاج یکسو فتاد وابتر شد همه خیل و سپاه بی‌سر شد
تخت برخاك ره ز پا افتاد که : سلیمان عصر شد برباد

این یکی آه درد ناك زدی — وآن دگر جیب جامه چاك زدی

۴۰۸۵ بدنش‌را ز گریه میشستند — کفنش‌را زحله می‌جستند

آخرش جانب لحد بردند — همچو گنجش بخاك بسپردند

آنکه اوج فلك نشیمن ساخت — عاقبت زیر خاك مسکن ساخت

آنکه از حله پیرهن پوشید — کند پیراهن و کفن پوشید

آنکه برفرق تاج از زر کرد — درلحد رفت و خاك برسر کرد

۴۰۹۰ هیچ کس درجهان قدم نزند — که قدم جانب عدم نزند

هرکه گهواره‌ساخت‌منزل‌خویش — رفت‌وتابوت کرد محفل خویش

ایضا فی الموعظة والنصیحه

لاله زار جهان عجب باغیسب — که ازآن‌باغ هرنفس‌داغیست

نیست بوی نشاط درگل او — محنت افزاست صوت بلبل او

دهن غنچه‌اش، که خندانست — دل پرخون درد مندانست

۴۰۹۵ هست‌هربرگ‌و شاخ درچمنش — تن گل چهره‌ای و پیرهنش

هربنفشه که برلب جوییست — گره زلف عنبربن موییست

لاله کز خاك می‌دمد هر سال — صفحهٔ عارضست و نقطهٔ خال

هرکجا تازه سرو رعناییست — قد موزون سرو بالاییست

تاتوانی دل از جهان بگسل — رشتهٔ مهر ازین وآن بگسل

۴۱۰۰ جاودان نیست عالم فانی — تو درو جاودان کجا مانی؟

روی در ملك جاودانی کن — ترك این کهنه دیر فانی کن

پا درین دام پیچ پیچ منه — همه هیچند، دل بهیچ منه

پیش گوهرشناس و گوهرسنج — هست عالم چو عرصهٔ شطرنج

که ببازیچه هر زمان شاهی — سوی این عرصه میکند راهی

۴۱۰۵ گرخوری همچوخضرآب‌حیات — تشنه لب‌جان دهی‌درین‌ظلمات

فی‌المثل عمر نوح گر یابی — چون بتوفان رسی خطر یابی

برتخت نشستن شاه و توفیهٔ عهد با درویش

شاه چون جانشین خسرو شد — رسم و آیین خسروی نو شد
راه احسان و عدل پیش گرفت — خلق را در پناه خویش گرفت
دور اوهمچو دور می خوش بود — همه عالم بدور وی خوش بود
هیچ کس را بدل غباری نه — هیچ خاطر بزیر باری نه ٤١١٠
دل مظلوم از غم آسوده — جان ظالم ز غصه فرسوده
شحنه چون زلف دلبران در تاب — فتنه چون بخت عاشقان درخواب
ملك را زحمت خراج نبود — خلق را هیچ احتیاج نبود
کس بسودا و سود کار نداشت — غیر سودای زلف یار نداشت
از سپاهی در آن خجسته زمان — در کشاکش نبود غیر کمان ٤١١٥
کس بدورش نبود زار و نزار — مگر آن کس که بود عاشق زار
گر کسی بینوا شدی ناگاه — چون شدندی ز حال او آگاه
بسکه هر کس نواختی اورا — منعم دهر ساختی اورا
بود شه را عنایتی که مپرس — بر رعیت رعایتی که مپرس
آفرین خدای بر پدری — که ازو ماند این چنین پسری ٤١٢٠
ابر رحمت نثار آن صدفی — که بود گوهرش چنین خلفی
آن درخت کهن بکار آید — که نهالی ازو ببار آید

آمدن گدا بدربار شاه

چون زالطاف شاه نیك اندیش — خبر آمد بعاشق درویش
زود برجست و رو براه نهاد — قدم اندر حریم شاه نهاد
گفت: شاید زروی صدق وصفا — شاه با من کند بوعده وفا ٤١٢٥
خاتم شه که مدتی زین پیش — در بغل کرده بود آن درویش
برد و با محرمان شاه سپرد — محرمی رفت و نزد شاهش برد
شاه چون دید خاتم خودرا — آفرین کرد محرم خودرا

گفت : بیرون برو ز راه ادب / خاتم آرنده را درون بطلب

۴۱۳۰ چون قدم زد بسوی شاه گدا / جان شد از قالب رقیب جدا

شاه دشمن گداز دوست نواز / در لباس نیاز و خلعت ناز

سخن آغاز کرد خنده کنان / که که‌خنده‌خوش‌بود سخنان

از سر لطف همزبانش ساخت / وز شکرخنده‌نوش‌جانش‌ساخت

هرنفس دیده سوی او میداشت / گوش بر گفتگوی اومیداشت

۴۱۳۵ عاشق خویش را نواخت بسی / عاشق لطف خویش‌ساخت‌بسی

دل عاشق درین خیال افتاد / که بکف دامن وصال افتاد

لیك ازآنجا که دور گردونست / هر زمان حالتی دگر گونست

گر دلی را بوصل بنوازد / بازش از داغ هجر بگدازد

دایم اسباب وصل پیدا نیست / اگر امروز هست ، فردا نیست

بوصل رسیدن درویش و دوری او بار دیگر بجور رقیب

۴۱۴۰ گفت راوی که : شاه هرنفسی / آن گدا را همی نواخت بسی

خبر آمد که از فلان کشور / بر سر شاه میرسد لشکر

بی‌شمارست لشکر دشمن / پای تا سر نهفته در آهن

شاه باید که فکرکار کند / دفع آن خیل بی‌شمار کند

شاه باید که لشکر انگیزد / در سواری چو گرد برخیزد

۴۱۴۵ چون ازین قصه شد رقیب آگاه / رفت و گفت ازسرحسد باشاه :

نزد ارباب عقل معلومست / که نظرسوی ناکسان‌شومست

هرکرا بخت بد ز پا انداخت / دیگرش سربلند نتوان ساخت

حذر از قوم بخت برگشته / که‌چوخویشت کنندسر گشته

یارب ، این سفله از کجا آمد ؟ / که بسروقت ما بلا آمد

۴۱۵۰ این‌سخن گفت و کرد محرومش / بهره این داد طالع شومش

عاشق از وصل چون جدا افتاد / دست برسر زد و زپا افتاد

گفت: باز این چه حالتست مرا ؟ — این چه رنج و ملالتست مرا ؟
اگر از ابر فتنه بارد سنگ — آرد آن سنگ برسرم آهنگ
اگر از دشت فتنه روید خار — خلد آن خار بر دلم صد بار
چشم من گر بگل نظر فگند — گل شود خار و در دلم شکند ۴۱۵۵
دست من گر بکف سبو گیرد — میشود خون و در گلو گیرد
گر روم سوی چشمه درظلمات — شربت مرگ گردد آب‌حیات
گر زنم گام تا براه افتم — گام اول درون چاه افتم
بختم از چاه گر برون فگند — باز فی‌الحال سرنگون فگند
آه! ازین بخت واژگون که مراست — وای ازین طالع نگون که مراست! ۴۱۶۰
عدم من به از وجود منست — گر بمیرم هنوز سود منست
آمد از شوق مرگ جان بلبم — میدهم جان و مرگ می‌طلبم
تا کی افغان ز من برون آید ؟ — کاشکی جان ز تن برون آید
از نفسهای گرم سوخت تنم — کو اجل ؟ تا دگر نفس نزنم
نیست هرگز نشاط در دل من — گویی ازغم‌سرشته شد گل‌من ۴۱۶۵
دور گردون زمن چه میخواهد؟ — که تنم را چوکاه میکاهد
داد مانند کاه بر بادم — زان بگردون رسید فریادم
چرخ پیرست روز وشب گردان — تا کند حمله با جوانمردان
خویش‌را صبح وشام زیب دهد — همه آفاق را فریب دهد
راست گویم؟ کجست فطرت او — راستی نیست در جبلت او ۴۱۷۰

عزیمت کردن شاه برسرخصم و ظفر یافتن او بردشمن و کشته شدن رقیب

باز چون موسم زمستان شد — آتش از خرمی گلستان شد
همه کس رو بآفتاب نشست — همه عالم شد آفتاب پرست
بسکه افسرده چون یخ افتادند — در تمنای دوزخ افتادند
مهر زود از فلك بدر میرفت — تا شود گرم زود تر میرفت

٤١٧٥	بلکه مهر جهان فروز نبود	همه شب بود و هیچ روز نبود
	قدر آتش فزون تر از گل شد	دود او شاخ و برگ سنبل شد
	در زمستان زدند شعله بخار	تا ازو گل دمد چنانکه بهار
	آب از یخ قبای آهن ساخت	موجش‌ازسهم‌قوس‌جوشن‌ساخت
	یخ چو آیینه ای مشکل شد	نعل مرکب زسیم صیقل شد
٤١٨٠	بر یخ‌آن‌مرکبی که گام زدی	سکه بر نقره های خام زدی
	رعد زد بانگ و در ستیز آمد	ژاله زد سنگ و رعد تیز آمد
	در چنین موسمی که چلهٔ دی	تیرباران نمود پی‌درپی
	شاه ترك دیار خویش گرفت	با عدو راه جنگ پیش گرفت
	لشکر انگیخت سوی کشور او	تا بحدی که راند برسر او
٤١٨٥	راست کردند صف ز هرطرفی	خیل دشمن صفی و شاه صفی
	هرطرف تیغ تیز پیدا شد	فتنهٔ رستخیز پیدا شد
	زره از خنجر ستیز شکافت	سبزهٔ تر ز آب تیز شکافت
	تیغها چون ز هم گذر کردند	همچو مقراض قطع سر کردند
	نیزه بر دوش سر کشان بغرور	چون عصای کلیم برسر طور
٤١٩٠	گرد سوی سپهر کرد آهنگ	شد زمین هم بآسمان در جنگ
	برسر چابکان کوه شکوه	گرد میدان چو ابر برسر کوه
	هر که بر خصم تیغ بیم زدی	خصم را از کمر دونیم زدی
	برسر هر که تیغ کین خوردی	زو گذشتی و برزمین خوردی
	ابروی خصم درسپر نایاب	همچو کشتی فتاده در گرداب
٤١٩٥	مرد و مرکب فتاده زیر و زبر	کاسهٔ سیم گشته کاسهٔ سر
	باداز آن‌عرصه‌چون گذر کردی	خاك در کاسهای سر کردی
	بسکه روی زمین پرازخون شد	موج آن چون‌شفق بگردون‌شد
	شفقی کو باوج گردونست	اثر سرخی همان خونست

بود درویش در همان منزل — داده شه را میان جان منزل
روی خودرا برآسمان کرده — بدعا دستها برآورده — ٤٢٠٠
نصرة شاه خویش میطلبید — زانچه گویند بیش میطلبید
ناگهان خصم در گریز افتاد — رخنه درلشکر ستیز افتاد
پشت آنکس که پشت داد بجنگ — پشته‌ای شد تمام تیر خدنگ
طرفه‌حالی که :چون نبرد کنند — دشمنان از نهیب گرد کنند
طرفه‌تر آنکه: زان‌همه لشکر — که شه آورد سوی آن کشور — ٤٢٠٥
کس نگردید جز رقیب هلاك — گررقیبی هلاك گشت‌چه باك ؟
شاه‌ولشکر اگرچه شدغمگین — لیك‌سگ کشته‌شد،چه بهتر ازین؟
بهمین یك فسون زدست مرو — زین نکوتر فسانه‌ای بشنو:

عمر بسر کردن شاه و گدا بایك دیگر

چون سر زلف شب بدست‌آمد — قرص خورشید را شکست آمد
پیکر آسمان ملمع شد — چتر فیرزه گون مرصع شد — ٤٢١٠
مردم ازخواب دیده بربستند — از تماشا ره نظر بستند
خواب دیدند شاه وجمله سپاه — که : مگر عارفی رسید بشاه
همچو خضرش لباس سبز ببر — خلعتی سبزتر زسبزهٔ تر
گفتش: آن‌دم که برعزیمت‌جنگ — تیز شد از مخالفان آهنگ
تو همان‌دم که حرب میکردی — رو بمیدان ضرب می‌کردی — ٤٢١٥
بتو آن نصرتی که ما دادیم — از دعاهای آن گدا دادیم
خیزو از محرمان خاصش کن — وز غم بی کسی خلاصش کن
شاه‌چون‌چشم‌خودزخواب گشود — وزسپاه آنچه دیده بود شنود
خواند درویش‌را بمجلس شاه — گشت فارغ زرنج،محنت وآه
خواند درویشرا بمجلس خاص — کردش از محنت فراق خلاص — ٤٢٢٠
شکر آن‌راچسان توان گفتن؟ — نیست ممکن بصد زبان گفتن
چرخ بازیچه‌ای غریب نمود — از فلك این بسی عجیب نمود

لیك ازلطف‌دوست‌نیست عجب / که زمحنت کسی رسد بطرب

هر که رنج فراق جانان دید / بعد از آن‌رنج راحت جان دید

۴۲۲۵ شام‌هجران خوشست‌ورنج‌ملال / تا بدانند قدر روز وصال

بعد هجران اگر وصالی‌هست / شیوهٔ عشق‌را کمالی هست

غرض ازعشق وصل جانانست / خاصه‌وصلی که بعد هجرانست

الغرض هردوتا چو شیر وشکر / بهم آمیختند شام و سحر

پای شه بر سریر عزت وناز / سر درویش برزمین نیاز

۴۲۳۰ کار معشوق ناز میباشد / رسم عاشق نیاز میباشد

روزو شب زاز دار هم بودند / تا دم مرگ یار هم بودند

عاقبت درنقاب خاك شدند / از خدنگ اجل هلاك شدند

عمر برگشت وبی‌وفایی کرد / مرغ روح از قفس جدایی کرد

در بی‌وفایی عمر

آه! ازین منزلی که درپیشست / که گذرگاه شاه ودرویشست

۴۲۳۵ نه ازین دام میتوان جستن / نه ازین بند میتوان رستن

گرخوری‌همچوخضر آب‌حیات / تشنه‌لب جان‌دهی‌درین‌ظلمات

گرچو عیسی روی‌بچرخ برین / عاقبت جاکنی بزیر زمین

گر چویوسف باوج ماه روی / عاقبت سر نگون بچاه شوی

فی‌المثل عمر نوح اگر یابی / چون بتوفان رسی خطر یابی

۴۲۴۰ احد واجب الوجود یکیست / آنکه‌جاوید هست‌وبودیکیست

درخاتمهٔ کتاب گوید

شکرلله که این خجسته کلام / شد بکام دل شکسته تمام

شکر دیگر که تا تمام شده / مجلس آرای خاص و عام شده

صفت اوست درزبان همه / سخن اوست ورد جان همه

جیب آفاق پر دُرست ازو / بغل عاشقان پرست ازو

گر که قلاب شهر صرافست | یا خطا گوی شهر حرافست ۴۲۴۵
نتواند شکست مقدارش | که: بجان می‌خرد خریدارش
بیت‌او گر کمست‌از آن غم‌نیست | شکر،باری که‌،معنیش کم‌نیست
لفظ پاکست ومعنیش طاهر | چون نگیرد قرار درخاطر؟
معنی خاص و لفظ عام فریب | برده ازخاص‌وعام‌صبر وشکیب
الله الله ! چه دلپذیرست این ! | درپذیرش، که‌ناگزیرست این ۴۲۵۰
غایت شاعری همین باشد | شیوهٔ ساحری همین باشد
هر که‌دم زد ، زبان او بستم | سحر کردم دهان او بستم
قلمم میل چشم دشمن شد | لیك ازو چشم‌دوست روشن شد
از سیاهی نمود آب حیات | جان حاسد فتاد در ظلمات
جای رحمت بود بمرد حسود | لیك برجان مرده رحم‌چه‌سود؟ ۴۲۵۵
جگر حاسد از الم خون باد | المش کم مبادو افزون باد
ای‌حسود،این‌خیال باطل‌چیست؟ | زین خیالات، بگو، که: حاصل چیست؟
چون تو از عالم سخن دوری | هرچه‌خواهی‌بگو، که‌معذوری
آنچه مقدور تست معلومست | ختم کار از نخست معلومست
دست بافنده موی اگر بافد | کی تواند که موی بشکافد؟ ۴۲۶۰
هر کجا هدهد سلیمان رفت | بپر وبال مور نتوان رفت
دربهاران صدای غلغل زاغ | کی بود چون نوای بلبل باغ؟
من کنم سحر درسخندانی | توبمن شعر دیگران خوانی
یعنی اونیز دربرابر تست | در اوهم بقدر گوهر تست
این مسلم ، ترا بغیر چه کار؟ | هرچه داری توهم بیاو بیار ۴۲۶۵
دیگری جام شوق نوشیده | تو بدیوانگی خروشیده
دیگری آه دردناك زده | تو بتقلید جامه چاکزده
تابکی می‌پری ببال کسان؟ | نازخوش‌نیست با جمال کسان

من کنم سکهٔ سخن‌را نو — تو کنی عرض مخزن خسرو

٤٢٧٠ چون تو زین نامه نیستی نامی — چه بری نام خسرو وجامی؟

حیف باشد که نام دیده وران — بگذرد برزبان کج نظران

گرچه شعر تو نظم دارد نام — تو ازین نظم کی‌رسی بنظام؟

نظم اگر نیست چون‌دُرِمکنون — سهل باشد طبعیت موزون

گرچه ماوتو هردو موزونیم — لیك بنگر که: هریکی چونیم

٤٢٧٥ نعل اگر یافت صورت مه‌نو — هست اینجا تفاوتی، بشنو:

ماه نو سر برآسمان ساید — نعل در زیر پای فرساید

نیست مانند هم سموم و نسیم — این یك‌ازجنتست وآن‌زجحیم

آن بنرمی چنانکه دل خواهد — وین‌بگرمی‌چنان که‌جان کاهد

حکایت بطریق تمثیل

کرکسی ژاژ خای بی‌معنی — باهمایی فتاد در دعوی

٤٢٨٠ گفت: کم نیست از توپایهٔ‌من — زانکه مقدار تست سایهٔ من

عاقلی گفتش: ای فرومایه — نیست آن‌سایه‌همچو این‌سایه

هرکه درسایهٔ همای بود — نام او سایهٔ خدای بود

وآن که درسایهٔ توراه کند — برسر خود جهان سیاه کند

برتن تست چون پرو بالی — درخور اوست فر و اقبالی

٤٢٨٥ ماجرای حسود و قصهٔ ما — راست مانند کرکسست وهما

وه! چه گفتم؟تمام‌لافست این — سربسر دعوی گزافست این

من‌هم از حاسدان چرا گفتم؟ — چون بدند از بدان چرا گفتم؟

چندازین گونه درخروش‌شوم؟ — کاشکی بعد ازین خموش‌شوم

هین! زبان‌را بعذر باز کنم — رو بدرگاه بی‌نیاز کنم

مناجات

٤٢٩٠ کردگارا، ببی‌نیازی خویش — بکریمی وکارسازی خویش

بسهی قامتان گلشن ناز | بملامت کشان کوی نیاز
بصفات جلال و اکرامت | نظر خاص ورحمت عامت
بسلاطین مسند تحقیق | سالکان مسالك توفیق
باسیران و زاری ایشان | بغریبان و خواری ایشان
بنوازندگان عالم گل | که هنوز ایمن‌اند از غم گل ۴۲۹۵
بسفر کردگان عالم خاك | کز جهان رفته‌اند بادل چاك
برسولی، که نعت اوست کلام | سید المرسلین ، علیه سلام
نظری جانب هلالی کن | دلش از مهر غیر خالی کن
حشر اوبا رسول کن ، یارب | این دعارا قبول کن ، یارب
درامان دار پیش آن مولی | تا نبیند عقوبت عقبی ۴۳۰۰
چون بعزم رحیل زین منزل | بحریم فنا کشد محمل
دره مرگ باشدش همراه | هادی لااله الا الله

صفات العاشقین

۹ـ ۱۰ـ ۱۱

خداوندا ، دری از غیب بگشای — جمال شاهد لاریب بنمای
بحمد خویش گویا کن زبانم — پر از شهد شهادت کن دهانم
۴۳۰۵ کلامی بردلم خوان از ره گوش — که چون آید درون ، بیرون رود هوش
بده شرمی بدین چشم گنه کار — که رویم را سیه کرد این سیه‌کار
خطا بر دست من مپسند چندان — که گیرم پشت‌دست خود بدندان
بکش خار موانع را ز پایم — که بی مانع روان سوی تو آیم
ز پابوس بتان مستغنیم ساز — سرم را بیش ازین در پا مینداز
۴۳۱۰ دلم از گرد ظلمت پاك گردان — تنم در راه پاکان خاك گردان
ز خاکم چون برانگیزی که: برخیز! — زلال رحمتی برکام من ریز
چو آخر وقت پیچاپیچ گردد — همه اسباب دنیا هیچ گردد
مرا در عقدهٔ پرپیچ مگذار — ز فضل و رحمت خود هیچ مگذار

در صفت توحید حضرت باری عزاسمه

بنامش کردم آغاز، این‌چه نامست ؟ — کزو دایم زبان من بکامست
۴۳۱۵ زبان را این چه کامست ؟ الله! الله! — خدارا این چه نامست ؟ الله ! الله !
بنامش چون زبان بگشود لاله — دهانش را پر از در کرد ژاله
نهانی غنچه اورا نام برده — که لب بسته ، زبان در کام برده
چه نامست‌این؟ که‌کام من‌همین بس — همه ناموس و نام من همین بس
چو نام اینست ذات او چه باشد ؟ — نظر کن تا : صفات او چه باشد ؟

چو اول دست قدرت بر قلم زد دوحرف کاف ونون یك‌جا رقم زد ٤٣٢٠

کف کافی او از عین الطاف ز کاف آورد بیرون قاف تا قاف

ز شکل نقطهٔ نون هم کماهی پدید آورد از مه تا بماهی

اگر ماهست پیشش در سجودست وگر ماهیست غرق بحر جودست

زهی! صانع، که از مه تا بماهی دهد بر وحدت ذاتش گواهی

صدف را چیست دانی در دهن در؟ بود از نکتهٔ توحید او پر ٤٣٢٥

بشاخ نی‌شکر بین: کز ارادت برآوردست انگشت شهادت

بود هر غنچه بر گلبن دهانی درو هر برگ گل باشد زبانی

بوقت صبح بگشاید دهان را بشکر او بجنباند زبان را

ازین معنی نباتی شد زبانش وزان بوی گل آمد در دهانش

چمن را کرده پر شبنم ورقها چه گفتم؟ بلکه پر گوهر طبقها ٤٣٣٠

زهی! شاه عطا بخش خطا پوش رفیق هر صفا کیش وفا کوش

جمال آرای معشوقان زیبا شکیبایی ده هر ناشکیبا

صلاح روزگار نیك نامان حلاوت بخش کام تلخ کامان

فرح بخش بهار زندگانی نشاط افزای نوروز جوانی

صباح فرخ شب زنده داران شب عیش پریشان روزگاران ٤٣٣٥

مرتب ساز اسباب سلامت مرقع سوز ارباب ملامت

چراغ افروز بزم می پرستان نشاط افزای می در طبع‌مستان

فریب آموز چشم فتنه انگیز صف آرای صف مژگان خونریز

ز ابر دیده فیض عالم دل ز داغ لاله رویان مرهم دل

ز لطف آسایش دلهای مجروح ز قهر آشوب جان وآفت روح ٤٣٤٠

ز قهر و لطف او در حلقهٔ جمع گهی گریان، گهی خندان بودشمع

قصب پوشیده از لطفش نی قند ولی میلرزد اورا بند از بند

درین بستان سرای شاخ برشاخ نه‌خایف‌میتوان بودن، نه گستاخ

مشو مغرور حسن طاعت خویش / ز طوق لعنت شیطان بیندیش
۴۳۴۵ دل از بیم گنه مخراش و مخروش / که دریاهای رحمت میزند جوش
خوشست از قهر و لطف اندیشه کردن / بهم خوف و رجا را پیشه کردن
الهی، گرچه از خود بیم داریم / ولی از رحمتت امیدواریم
بشارت ده برحمت های جاوید / که بیم ما بدل گردد بامید

در بیان آنکه فلك را قبلهٔ حاجات و کعبهٔ مناجات اعتقاد نباید کرد

خطابی دوش کردم با دل ریش / که : ای مشغول فکر باطل خویش
۴۳۵۰ نشاید جهل خود اثبات کردن / فلك را قبلهٔ حاجات کردن
زنان مر چرخ را سازند گردان / چرا سرگشتهٔ چرخند مردان؟
گر او کس را بمقصودی رساندی / درین سرگشتگی چندین نماندی
فلك جامست و ساقی خالق دهر / وزو در کام ما که نوش و که زهر
ترا گر تلخ و گر شیرین شود کام / هم از ساقی شناس اورا، نه از جام
۴۳۵۵ بدستت گر می امید دادند / مگو کز ساغر خورشید دادند
جوی کز مزرع بیچون رسیدست / مگو کز خرمن گردون رسیدست
نه جوزا جودهد، نه کهکشان کاه / نه کس را خوشه بخشد خرمن ماه
فلك را اختیاری هست، شك نیست / ولی این کارها کار فلك نیست
فلك گویست دایم در تك و پوی / فضای لامکان چوگان آن گوی
۴۳۶۰ بخود این گوی در میدان نگردد / که هر گز گوی بی چوگان نگردد
بود چوگان او در دست تقدیر / درین گشتن ندارد هیچ تقصیر
ولی زین نکته واقف نیست هر کس / همین اهل هدایت داند و بس
خداوندا، دلیل راه ما شو / باقلیم هدایت رهنما شو
هدایت را رفیق راه ما کن / محمد را شفاعت خواه ما کن

در نعت حضرت سید کاینات و مفخر موجودات علیه افضل الصلوات

۴۳۶۵ محمد کیست؟ جان را قرة العین / کمان ابروی بزم قاب قوسین

دو چشم روشن ارباب بینش | گل بستان سرای آفرینش
دلش از معرفت بر اوج افلاك | زبانش در مقام « ماعرفناك »
از آن میداشت آدم دانه را دوست | که ازجان‌خوشه‌چین خرمن‌اوست
بکشتی نوح اگر شد صاحب‌عهد | ولی نسبت باو طفلیست در مهد
اگر یعقوب ازو بویی شنیدی | چوگل پیراهن یوسف دریدی ۴۳۷۰
بجان شد یوسف مصری غلامش | عزیز مصر از آن گردید نامش
صد ابراهیم را در آذر انداخت | صد اسمعیل را قربان خود ساخت
عصای موسوی را قدر بشکست | دم عیسی مریم را فروبست
زهی ! سلطان درویشان عالم | بسلطانی و درویشی مسلم
کشیده از نگین ملك انگشت | فگنده مهر خاتم را پس پشت ۴۳۷۵
چوخاتم در عبادت پشت او خم | بدو مهر نبوت مهر خاتم
چنان بانفس‌سرکش بود درجنگ | که پیش‌اوحصاری‌ساخت‌ازسنگ
ازآن‌سنگی که‌بست‌آن کوه‌تمکین | ترازوی عمل را ساخت سنگین
ازآن رو بر قلم ننهاد انگشت | که انگشت ششم عیبست‌درمشت
چوگردون قصرمه را در طبق کرد | برای دعوت اسلام شق کرد ۴۳۸۰
فتاده سایه زان خورشید رخ دور | که باهم راست ناید ظلمت ونور
از آن بالاتر آمد پایهٔ او | که افتد در ته پا سایهٔ او
همانا سایه را از پیش رانده | که دایم در پس دیوار مانده
دمی کان سرو را بر غنچهٔ تنگ | **رسید از جانب‌سنگین دلان‌سنگ**
بخون آغشته شد بر غنچه شبنم | **هنوز آن غنچه لب خندان وخرم** ۴۳۸۵
زهی ! دریای حلم و کان الطاف | **تعالی‌الله ! چه اخلاقست واوصاف؟**
چه‌حلمست‌این ؟ که‌جان‌من‌فدایت | سر پاکان عالم خاك پایت
سراسرخاك راهت جان پاکست | خوشاجانی که در راه توخاکست!
زمین یثرب از فیضت چنانست | که اورا صد شرف بر آسمانست

۴۳۹۰ بلی، در آسمان ماهی چنین نیست / در ایوان فلك شاهی چنین نیست
همای مهر، کز مشرق زند سر / ز شوقت جانب مغرب نهد سر
اگر طوفت نبودی قصد افلاك / نمیگشتند گرد کعبهٔ خاك
فلك چون گردد و وصل تو جوید / ز سر گردانی ما خود چه گوید؟
بعصیان تا بکی سر گشته باشیم؟ / ز راه عافیت بر گشته باشیم؟
۴۳۹۵ علی را هادی راه خدا کن / بحق خلق جهان را رهنما کن
که بی‌شك هادی راه خدا اوست / خلایق را امام و پیشوا اوست
بده لب تشنگان را روز محشر / ز لطفت یا علی، از آب کوثر
پناه ما گنه کاران همینست / که نامت رحمة للعالمینست
ز دست ما نیاید هیچ طاعت / همین ماییم و امید شفاعت
۴۴۰۰ شفاعت کن، دری بگشای بر ما / گر این در بسته گردد، وای بر ما!
چه گفتم؟ وه! تو باری کی پسندی / که این در بر گدای خویش بندی؟
ملولم زین خطا گفتن، چه گفتم؟ / مرا باید دعا گفتن، چه گفتم؟
الهی، تا زمین و آسمان هست / وزان پس آن بهشت جاودان هست
ظلال رحمتت ممدود بادا! / مقام عزتت محمود بادا!

در صفت معراج آن صدر بدر کاینات و مفخر موجودات

۴۴۰۵ تعالی الله! شبی روشن تر از روز / چو نوروز جوانی عالم افروز
غلام گیسوی او لیلة القدر / هلال طلعت او لیلة البدر
فروزان گشته از مه تا بماهی / فزوده آب حیوان در سیاهی
ملایك بزم عشرت ساز کرده / کواکب چشم روشن باز کرده
جهانی درشکر بگرفته مهتاب / زهر جانب جهانی درشکر خواب
۴۴۱۰ در آن خرم شب روشن تر از روز / محمد، آن چراغ عالم افروز
ز بهر خواب راحت بستر انداخت / بچشم دل نظر بر دلبر انداخت
دلش بیدار و خوابش راحت انگیز / که ناگه جبرییل آمد که: برخیز!

فلك مشتاق و محتاجست امشب | شب‌پر نور معراجست امشب
براق گرم‌رو گرمست‌چون برق | بیك‌جستن‌رود ازغرب تا شرق
ز برق روز باران گرم رو تر | ز ابر نو بهاران نرم رو تر ۴۴۱۵
چو آن‌عمری که‌درشادی گذشته | کسی از رفتنش‌آگه نگشته
بپای آن فلك سیر ملك سان | بلند و پست عالم جمله یکسان
فلك‌درزیرپایش‌چون زمین‌پست | زمین‌راخودنداندنیست یاهست؟
چو سالك در پیش رنج سفر نه | جهان‌طی کرده‌و کس‌را خبر نه
اگر نه نعل او بودی مه نو | گرفتی نه فلك را در تك‌ودو ۴۴۲۰
چنین رعنا براق برق رفتار | بزنجیر وفا آمد گرفتار
رکابش میل پا بوس تو دارد | عنان خود بدستت می سپارد
خدارا، یك‌زمان برخیز، برخیز ! | زغمهای‌جهان‌بگریز ، بگریز!
بسی کردی مشرف خاکیان را | یکی بنواز هم افلاکیان را
چو آن‌سلطان‌عرش‌آرای‌برجست | براقش‌همچو برق‌ازجای‌برجست ۴۴۲۵
ز بطن وادی بطحا قدم زد | ببام مسجد اقصی علم زد
امام جمع آن محراب گه شد | وزانجا خیمه‌اش‌خرگاه مه‌شد
زماه‌آن‌صدر عالی قدر بگذشت | عجب‌صدری! که‌اوازبدربگذشت
بدامان عطاردچون عطا ریخت | زکلکش گوهرمدح‌وثناریخت
ببزم‌زهره‌زان شه کرد آهنگ | که‌تاری باشدش‌زان‌طره‌درچنگ ۴۴۳۰
چو رو آورد در مهر و سپهرش | بچرخ‌آمد سپهر از روی‌مهرش
وزانجا راندمرکب‌سوی بهرام | بپایش توسن بهرام شد رام
چو پیش مشتری بگشاد دیدار | **بجان شد مشتری اورا خریدار**
جبین برخاك‌راهش مشتری‌سود | **که در سرمشتری‌راسروری‌بود**
زحل آن ماه مهر انوری شد | بداختر عاقبت نیك اختری شد ۴۴۳۵
وزان‌پس‌چون قدم زد بر ثوابت | بخدمت‌هریکی را یافت ثابت

بنات النعش و پروین پیش آن شمع — یکی آشفته آمد، دیگری جمع
چو ره بر چرخ اطلس منتهی گشت — روان از منتهای سدره بگذشت
ملایك از عقب ماندند صف صف — بپابوسش مشرف گشت رفرف
۴۴۴۰ زرفرف نیز بر عرش برین رفت — وز آنجا جانب عرش آفرین رفت
زمان رفت و مکان گرد فناشد — چه داند کس که کی رفت و کجا شد؟
جمالی دید کز گفتن فزون بود — کسی چون گوید از بیچون که: چون بود؟
رسید او را ز بحر جاودانی — بگوش هوش درهای معانی
درست اینها، ولی سفتن محالست — درین معنی سخن گفتن محالست
۴۴۴۵ چو با او ره نبود آنجا نفس را — نشاید دم زد اینجا هیچ کس را
فرس لنگست ورای آمدن نه — نفس تنگست و جای دم زدن نه
کسی چون سر حق را باز گوید؟ — مگر پیغمبر از اعجاز گوید
چو باز آمد که بنوازد جهان را — تفاخر شد زمین و آسمان را
رساند از اوج عزت اختری چند — ز دریاهای رحمت گوهری چند
۴۴۵۰ چه گوهر؟ گوهر درج هدایت — چه اختر؟ اختر برج عنایت
الهی، تا در امکان گوهری هست — برین گردون گردان اختری هست
جهان را آب و تاب از گوهرش باد! — فلك را آفتاب از اخترش باد!

در التماس رحمت از حضرت رحمة للعالمین صلی الله علیه و آله اجمعین

دلم ریشست و حاجتمند مرهم — ترحم، یا رسول الله، ترحم
خدارا، رحم بر احوال من کن — برحمت یك نظر برحال من کن
۴۴۵۵ **فلك گرد از زمین مسکین بر آورد — وزان مشك مرا کافور گون کرد**
بدل شد زین سیاهی و سفیدی — شب عیشم بروز نا امیدی
مرا زین موی کافوری چه حاصل؟ — چو ظلمت همچنان باقیست در دل
مرا زنگ دلست این دود آهم — کز و چون موی زنگی روسیاهم
گرم زنگی غلام خویش گویی — شود این روسیاهی سرخ رویی

مرا آخر هلال دیگر انگار — هلالی را بلال دیگر انگار ۴۴۶۰
کیم؟من ازخس و ازخار کمتر — وزان هم کمتر و بسیار کمتر
ولی‌خاك‌درت گر فیض عامست — عیار ما تمام ما تمامست
چه شد گر برمن‌افشانی‌غباری؟ — که یابم در دو عالم اعتباری
درین وحشت‌سرای پیچ در پیچ — همین‌لطف‌تو میخواهم،دگر هیچ

در تعریف سخن و سبب نظم کتاب

سخن سر دفتر دیوان عشقست — سخن گنجینهٔ سلطان عشقست ۴۴۶۵
زدل‌فیضی که‌جویی‌جزسخن نیست — چه گفتم؟هرچه گویی‌جزسخن نیست
سخن سرچشمهٔ دریای عقلست — سخن سرمایهٔ درهای عقلست
خردرا نص قاطع جز بیان نیست — زبان تیغ جز تیغ زبان نیست
سخن ظاهر کند سوز نهان را — ز شمع دل بر افروزد جهان را
گر او بر صفحهٔ عالم نبودی — نشان از عالم و آدم نبودی ۴۴۷۰
چسان از رفته و آینده گفتی؟ — که چندین معنی پاینده گفتی؟
که در دل رحم دادی دلبران را؟ — مسلمان ساختی این کافران را
که‌مطرب را نشاط انگیز کردی؟ — هزار آتش بیك دم تیز کردی؟
سخن وحی است و ما عرش برینیم — سخن سحرست و ما سحر آفرینیم
چه‌جای سحر واعجاز مسیحست؟ — حیات ما ز گفتار فصیحست ۴۴۷۵
بیك دم عالمی را زنده سازیم — وزان پس تا ابد پاینده سازیم
کسی‌خود بی‌سخن چون‌زنده‌ماند؟ — در اقلیم بقا پاینده ماند؟
خصوصا من، که‌جان من همینست — حیات جاودان من همینست
ز در نظم باشد گفت و گویم — ز بحر شعر باشد آبرویم
همان بهتر که با این‌درفشانی — شوم غواص دریای معانی ۴۴۸۰
برون آرم ازین بحر گرامی — دری چون گوهر نظم نظامی
که از ذکرش‌خرد بی هوش گردد — ز سر تا پای خسرو گوش گردد

بیآرایم بخلوت خانهٔ فکر عروس فکر را چون شاهد بکر
الهی ، این عروس حجلهٔ غیب که بهرجلوه‌سر بر کرده از جیب
٤٤٨٥ حریف مجلس اقبال بادا ! رفیق بخت فرخ فال بادا !
تو دادی چون شب قدرش کمالی فزودی چون مه بدرش جمالی
جمالش را دمادم تـازه گردان کمالش را بلند آوازه گردان

باب اول در عشق که اصل وجودست و مقصود هر موجود

جهان یك قطره ازدریای عشقست فلك یك سبزه ازصحرای عشقست
مقام عشق بس عالی فتادست اساسش از خلل خالی فتادست
٤٤٩٠ زکارعشق بهتر پیشه‌ای نیست به ازسودای عشق اندیشه‌ای نیست
اسیر عشق آزادی نخواهد گر ازغم جان‌دهد شادی نخواهد
زیان و سود عالم‌سر بسر هیچ همین‌عشقست‌درعالم ، دگرهیچ
محبت گر چه شورانگیز باشد غم و دردش نشاط آمیز باشد
بهار عشق را پژمردگی نیست شراب شوق را افسردگی نیست
٤٤٩٥ دلا ، پروانه‌ای ، شمعی برافروز بداغ عشق او می‌ساز و می‌سوز
گدای عشق و شاه انجمن باش برو سلطان وقت خویشتن باش
چوعشق آمدمخورغم ،شاد بنشین ز غمهای جهان آزاد بنشین
خطاب عاشقان دوراز عتابست خطای عارفان عین صوابست
خطا بر عاشق بیدل نگیرند ز عاشق هرچه آید در پذیرند

حکایت آن عاشق سرمست که بواسطهٔ عشق از تیغ سیاست رست

٤٥٠٠ بملك مصر شاهی کامران بود که بامستان بغایت سرگران بود
کسی گر جانب می خانه رفتی سر او در سر پیمانه رفتی
زهی آنها که بودندی لبالب همه چون خم تهی کردندقالب
زتیغش هر طرف خونها روان بود که : این وقتی شراب ارغوان بود
بریدی تاك را ضبطش رگ و پی که:خون‌این‌رگ‌وپی‌نیست‌جزمی

بجز چشم پری رویان چون حور | بدورش کس ندیدی مست و مخمور ۴۵۰۵
بخاك درگه آن شاه ناگاه | سه کس را مست آوردند از راه
بپای تختش افتادند هر یك | زبان عذر بگشادند هر یك
یکی گفتا : دلم دریای علمست | سرم شوریده از سودای علمست
سبك برداشتم رطل گرانی | کزین غوغا بیاسایم زمانی
جوابش داد و گفت :ای ناخردمند | شراب و علم در یك سینه مپسند ۴۵۱۰
ازین علمی که داری جهل بهتر | هلاك این چنین نا اهل بهتر
یکی گفتا : حکیم روزگارم | بجز قانون حکمت نیست کارم
ازان جام می صافی کشیدم | کزو خاصیت بسیار دیدم
خطاب آمد که :این بی‌حکمتی چیست؟ | بقانونی چنین‌مشکل توان زیست
کنون از مستی هستی بپرهیز | شراب نیستی در کام جان ریز ۴۵۱۵
یکی گفتا : دلم بیمار عشقست | تن آزرده‌ام افگار عشقست
اگر جام می گلگون نگیرم | ز اندوه دل پر خون بمیرم
شهنشاه عطا بخش خطا پوش | چو بشنید این‌سخن گفت‌ازسر هوش
که : دردعشق را تسکین دهد می | فرح با عاشق مسکین دهد می
اگر عاشق می گلگون ننوشد | بزاری جان دهد ، پس‌چون‌ننوشد؟ ۴۵۲۰
بقتل آن دو تن فرمود اشارت | همین عاشق شد از اهل بشارت
بلی ، مستان حیات از عشق یابند | گرفتاران نجات از عشق یابند
فنون علم و حکمت پیچ پیچست | بغیر از عشق باقی جمله هیچست
الهی ، مستی عشق و جنون ده | نجات از قید عقل ذوفنون ده
دلم را ساده از نقش فنون کن | فنون را در سر کار جنون کن ۴۵۲۵

باب دویم در صدق که ظاهر را برنگ باطن نمودنست و در ظاهر و باطن یك‌رنگ بودن

بیا ، ای صبح دولت را طلب گار | چو صبح اهل دولت صدق پیش آر
براه راست رو ، تا می توان رفت | که می باید بجای راستان رفت

مرو کج ، این حدیث راست بشنو — که بر یك جانب افتادست کجرو
کجان را ره نباشد در میانه — که تیر راست آید بر نشانه
۴۵۳۰ الف بر آسمان ، نون بر زمینست — ز کج تا راست فرق ،آری،همینست
بهست از زلف کج آن قامت راست — بلی ، هر کس بقد راست برپاست
همیشه راست کاران رستگارند — که غیر از راستی کاری ندارند
صفا می بارد از ترکان صادق — که قول و فعلشان آمد موافق
شود دل در حضور راستان جمع — حضور جمع باشد پوتو شمع
۴۵۳۵ زبان آبدار سوسن تر — نماید از کجی شمشیر و خنجر
چودم زد صبح کاذب از گواهی — کشید از دعوی خود رو سیاهی
تجلی کرد صبح صادق از طور — بیك دم کرد عالم را پر از نور
بلی ، از صدق بهتر نیست کاری — اگر دم می زنی از صدق ، باری

شکایت معشوقان که عاشق صادق را سر باوج عزت برافراختند و مدعیان کاذب را ازسرکوه بخاك مذلت انداختند

سحر گاهان ،که ابر نو بهاران — بعشرت خیمه زد بر کوهساران
۴۵۴۰ بساط کوه شد از لاله گل رنگ — بر آمد لعل سیراب از دل سنگ
بعشرت خاست نرگس پیش لاله — پیاله داشت بر روی پیاله
بهم شاخ و ثمر تسبیح سان شد — برو مرغ سحر تسبیح خوان شد
بتندی بسکه سیل از کوه بگذشت — عیان شد چاکها در دامن دشت
جوانان روی در صحرا نهادند — چو گل برسبزهٔ تر پا نهادند
۴۵۴۵ چو نرگس جام زرین بر گرفتند — شراب لعل را در زر گرفتند
در آن فرخنده روز عالم افروز — بگشت سبزه و گلگشت نوروز
بتان جمعی و مشتاقان گروهی — گذر کردند بر بالای کوهی
چه کوهی ؟ پر شکوه و عرش پایه — که بر بام سپهر افکنده سایه
عقابش با همای مهر هم پر — پلنگش با نهنگ چرخ همسر

۴۵۵۰
مه نو کز پس ماهی نمودی — پس آن کوه چون کاهی نمودی
فلك چون پشته ای پیرامن او — که گرد آمد ز گرد دامن او
بهم گفتند معشوقان که : عشاق — شدند از عشق ما مشهور آفاق
ولیکن صدق ایشان نیست معلوم — بود بی صدق کار عشق معدوم
طریق آزمون را ساز کردند — صف عشاق را آواز کردند
خطاب آمد بمشتاقان عاشق — که : باماهر که درعشقست صادق ۴۵۵۵
ازین کوه افگند خود را بپایان — که صدق خویش را سازد نمایان
همان جا صادقان بر پای جستند — همان جا کاذبان از پا نشستند
معین شد که : صادق کیست آنجا ؟ — رفیق ناموافق کیست آنجا ؟
بحرمت صادقان را پیش خواندند — حریف قلب را از پیش راندند
بیك بار از نظر انداختندش — ازان کوه و کمر انداختندش ۴۵۶۰
موافق خیمه بر چرخ برین زد — منافق خویشتن را بر زمین زد
الهی ، از چه کذبم برون آر — براه کشور صدقم درون آر
که در هر حالتی بهبودم اینست — ره سر منزل مقصودم اینست

باب سیم در وفاکه پای ارادت استوار کردنست و با ارادت خود عهد و شرط محبت بجای آوردن

جفا کارا ، وفاداری بیاموز — ز یاران شیوهٔ یاری بیاموز
بهر کس روز نعمت عهد بستی — فراموشش مکن در تنگدستی ۴۵۶۵
چو نان برداشتی خوان را میناز — نمك خوردی، نمکدان را مینداز
نباید روز اول عهد بستن — پس از بستن نمی باید شکستن
وفا سررشتهٔ عهدست ، زنهار ! — که این سر رشته را از دست مگذار
طریقی خوشتر از مهر و وفا نیست — ولی افسوس کان در عهد ما نیست !
وفا گر زانکه در عالم نباشد — چه باشد گر جفایی هم نباشد ؟ ۴۵۷۰
نشاید هر زمان یاری گرفتن — ز یاران بر دل آزاری گرفتن
گلی، کو هر زمان باشد بجایی — نمی آید ازو بوی وفایی

بمطرب محتسب ز آن بود جنگ — که هر دم درمقامی دارد آهنگ
سگی، کور وز وشب یك جامه پیوست — ز یاران وفادار قدیمست
۴۰۷۵ کسی کز دوستی بیرون نهد پی — در آیین وفا سگ بهتر ازوی
بیاری چون وفاداری نمودی — وفا ورزیدی و یاری نمودی
ز کوی او قدم نتوان کشیدن — براه او بسر باید دویدن

حکایت عاشق وفادار که چون سر او را بریدند از سر بسوی یار خود روان شد

گدایی را بشاهی بود میلی — چنان میلی که مجنون را بلیلی
نهادی چون سگان سر درقفایش — نپیچیدی سر از طوق وفایش
۴۰۸۰ بکویش چون علم ثابت قدم بود — در آیین وفاداری علم بود
بتیغ از کوی او قطعا نرفتی — جفاها دیدی و از جا نرفتی
چو سر عشق او هرجا سمر شد — رقیبان را ازین معنی خبر شد
ز گمراهی همه از راه رفتند — ز گرد راه نزد شاه رفتند
ز هر جانب سخن آغاز کردند — سر سرّ نهان را باز کردند
۴۰۸۵ که: شاها، بوالعجب حالیست امروز — ز محنت پیش ما سالیست امروز
یکی دیوانهٔ ژولیده مویی — ز راه افتاده ای، بی آبرویی
ازین سر گشته ای، بی خانمانی — میان خلق بی نام و نشانی
ز عشقت دم زند در شهر و بازار — معاذالله! زهی ننگ وزهی عار!
ازو در راهت افتادست سنگی — کزان سنگست ما را کوه ننگی
۴۰۹۰ زره گر بر نخیزد این گران سنگ — دگر سویت نخواهیم آمد از ننگ
بنوعی در غضب کردند شه را — که گفتا: سر برند آن بی گنه را
روانش جانب جلاد بردند — بآن خونریز خونخوارش سپردند
سرش را بی دریغ از تن جدا کرد — دریغ آن سر که تیغ از تن جدا کرد!
چو خون بی گنه را بر زمین ریخت — قضا آن جا عجب نقشی بر انگیخت!

سرش چون گوی هرجانب دوان شد — در آخر سوی قصر شه روان شد ۴۵۹۵

بمژگان ازرهش خاشاك می رفت — بسوی شاه می‌غلتید ومی گفت :

اگر رفتم ، دگر می آیم اینك — ز پا رفتم بسرمی آیم اینك

گروهی درپیش افتان و خیزان — بصد افسوس اشك ازدیده ریزان

که:درعالم چنین یاری که‌دیدست؟ — نه کس دیدست و نه هرگز شنیدست

سرش رفتست وسودا درسراوست — ز سر پا کرده در خاك ره دوست ۴۶۰۰

چو بشنید این سخن شاه جوان بخت — بخاك افگند خود را از سر تخت

سرش گریان زخاك راه برداشت — فرو بارید اشك و آه بر داشت

ند یمانی که بر درگاه بودند — زبان را بردعاگویی گشودند

که : شاه کشور جان را بقا باد ! — گدا گر رفت ، سلطان را بقا باد !

همه سرها فدای شاه بادا ! — سراسر خاك پای شاه بادا ! ۴۶۰۵

شه گردون سریر عرش خرگاه — اشارت کرد با خاصان درگاه

که در سر منزل پاکش ببردند — زخون شستند و برخاکش سپردند

بنا کردند قصری گرد خاکش — مدد جستند خلق ازروح پاکش

شه ازاخلاص می کردآن عمارت — قدم می زد بدستور زیارت

فرستاد آن قدر تکبیر و اخلاص — که‌جانش‌درحریم قرب‌شد خاص ۴۶۱۰

خبرداری که:آن قرب ازکجا یافت؟ — ز راه صدق و آیین صفا یافت

وفا کن،جان‌من،گرقرب‌خواهی — که هست آن موجب قرب الهی

الهی ، از تو می خواهم وفایی — که: سازم‌زین سرسرگشته پایی

باین‌ها گرد کویت راه یابم — مگر قربی در آن درگاه یابم

باب چهارم درخلق خوش که مایهٔ راحت و مرهم جراحتست

جوانا ، چند بد خویی توان کرد ؟ — ز خوی بد جفا جویی توان کرد ؟ ۴۶۱۵

تو انسانی، طریق‌دیو و دد چیست ؟ — بآن روی نکواین خوی بدچیست ؟

نکو رویی طریق مستقیمست — محمّد صاحب خلق عظیمست

چو صبح از مهر خندان باش و خرم | که عالم را بر افروزی بیك دم
نکو خوی از در راحت در آید | چو گل، هرجا که باشد، خوش بر آید
۴۶۲۰ ترش رو در پس زانو نشیند | خوشست این تا: کسی رویش نبیند
همه کس چشم خود بر گل نهاده | که خندانست با روی گشاده
چو غنچه پرده بر رخسار بسته | درونش چون برون زنگار بسته
کرم بی خلق جز صرف درم نیست | درم ازدست بد خویان کرم نیست
اگر سنگین دلی بر خاکساران | گهر پاشد، بود آن سنگ باران
۴۶۲۵ دهد گر خون دل یاری بیاری | بود هر قطره لعل آبداری
گلستان جمال و گلشن روی | بود بی آب و رنگ ازتندی خوی
ندارد شاهد گل غیر ازین عیب | که دارد سوز ها از خار در جیب
چه سوداز شکل؟ اگر خویی نداری | چه حاصل رنگ؟ اگر بویی نداری

حکایت آن دوصاحب جمال که یکی از خلق خوش عاقلان را دیوانه ساخته بود ودیگری ازخوی بدآشنایان را بیگانهٔ خویش کرده بود

دو سرو لاله رخ بودند همزاد | که از مادر بشکل آن دو کم زاد
۴۶۳۰ چنان بودند در خوبی یگانه | که گفتی: نیست فرقی در میانه
اگر این یك ملك، آن یك پری بود | وگر این زهره، آن یك مشتری بود
بصورت گر بیك دستور بودند | ولی در سیرت از هم دور بودند
یکی برخاطر هرخسته راحت | یکی از جور بر دلها جراحت
یکی برسینه‌ها مرهم نهادی | یکی صد داغ دل برهم نهادی
۴۶۳۵ بت دلجوی را از حسن سیرت | بجان می‌خواستند اهل بصیرت
قدم هرجا نهادی برسر کوی | ز بسیاری نگنجیدی سر موی
نگار تند خو هرجا نشستی | ز دست خوی بد تنها نشستی
شنیدم گفت روزی از خجالت | که یارب، اینچه حالست وچه حالت؟
که درحسن وجمال ماشکی نیست | ترا صد عاشق و مارا یکی نیست

چو این حرف آن حریف تند خو گفت — نکو خو در جواب او نکو گفت : ۴۶۴۰
چه سود از حسن؟ چون احسان نداری — تو این داری ولیکن آن نداری
خداوندا ، بحسن نیك خویان — بخلق و سیرت پاکیزه رویان
که حسن خلق عادت ساز مارا — باخلاق حسن بنواز مارا

باب پنجم در سخاوت که صرف مالست و تحصیل مراد و کمال

بیا ، ای خفته دایم برسر گنج — بزر پیچیده همچون اژدر گنج
زر وسیم جهان‌را جمع سازی — باین سررشته خودرا شمع سازی ۴۶۴۵
بسوز این رشته‌را تا شمع باشی — تلف کن سیم‌را تا جمع باشی
کجایی؟ ای حریص مال عالم — مگر واقف نه‌ای از حال عالم؟
چه حاصل زانکه ماه و آفتابی؟ — که هرگز ذره‌ای بر کس نتابی
چه حاصل زانکه ابر نوبهاری؟ — که هرگز قطره‌ای بر کس نباری
درم داری که او صاحب کرم نیست — اگر صد گنج دارد محترم نیست ۴۶۵۰
بپای آن درخت آرام گیرند — که خلق از میوهٔ او کام گیرند
سخاوت موجب قدر بلندست — سخاوت پیشه دایم ارجمندست
سخا قصریست عالی پایهٔ او — هزار آسودگی درسایهٔ او
زدریای کرم ابری که خیزد — نه‌باران ، گوهر سیراب ریزد
زصحرای سخا برگی که روید — جواب گلشن فردوس گوید ۴۶۵۵
کرم هرچند درعالم عزیزست — کمال عزت او از دو چیزست:
یکی پیش از توقع کام دادن — دوم برخویشتن منت نهادن
فقیه شهر اگر دربخل ماند — کسی درزندگی نامش نداند
وگر کافر باحسان دست گیرد — چو حاتم نام او هرگز نمیرد
چو پیش عیب جو نانی شکستی — دهانش‌را فرو بستی و رستی ۴۶۶۰
مکن درلقمه دادن هیچ تقصیر — که بدگوی ترا گردد گلو گیر
درمهایی که ریزد خواجه برهم — برو داغست و بردرویش مرهم

چرا این داغرا برهم نهد کس؟ همان بهتر کزان مرهم نهد کس
درم بکشا، که دربازار مقصود زیان مال باشد مرد را سود
۴۶۶۵ گر این‌سودا کنی سودت رساند وزین مقصد بمقصودت رساند

حکایت خواجه که‌غلام‌صاحب جمال‌خودرا بعاشق بخشیدو بواسطهٔ آن‌جمال باکمال فرزندخویش‌را دید

یکی ترك دیار خویشتن کرد بترکستان‌شدو آنجا وطن کرد
سخاوت پیشه ترکان ختایی باو کردند میل آشنایی
باندك روزگاری محترم شد بغایت مالدار و محتشم شد
چنان بسیار شد اسباب واملاك که تنگ آمد فضای دور افلاك
۴۶۷۰ نهفته گوسفندانش ز هرسوی ادیم خاك‌را چون نافه درموی
زمین درپای اسبانش چو گویی که از چوگان رود هردم بسویی
زرشك اشترانش بختی کوه فتاده برزمین چون کوه اندوه
نهاده خازنش چندان که خواهی درمها برزمین تاپشت ماهی
غلامان هریکی یوسف جمالی مبارك طلعتی، ابرو هلالی
۴۶۷۵ درخشان گوهری ازکان ادراك بغایت زیرك و بسیار چالاك
جوانی بود درخیل غلامان چوگل پاکیزه روی وپاك دامان
پری رخساره‌ای، مردم فریبی بهشتی پیکری، فردوس زیبی
دوچشم خواجه روشن از جمالش دل اوخرم ازباغ وصالش
دمی‌کان‌خواجه آهنگ سفرداشت بملك خود یکی زیبا پسر داشت
۴۶۸۰ هنوز اورا شکر آلودهٔ شیر کزو شیر و شکر شد چاشنی گیر
پسر چون عهد طفلی بر سرآورد بآیین جوانی سر برآورد
بآهنگ پدر عزم سفر کرد بسوی ملك ترکستان گذر کرد
پدر این جا و او زین قصه غافل نشان می‌جست ازو منزل بمنزل
غلام شوخ شور انگیز ناگاه براهی جلوه کرد و بردش از راه

ز راه دیده در جانش درآمد ز درد از سینه افغانش برآمد ٤٦٨٥

عجب درد دلی پیش آمد اورا نمك بر سینهٔ ریش آمد اورا

بلای عشق و اندوه غریبی غم هجران و درد بی‌نصیبی

نه یاری کین حکایت باز گوید نه غمخواری که با او راز گوید

بآخر سر بشیدایی برآورد علم در کوی رسوایی برآورد

باندك روزگاری آن چنان شد که در عمر ابد مشکل توان شد ٤٦٩٠

بلی، تندست عشق فتنه انگیز چو آتش تند شد بالا رود تیز

ز عشق آن پری دیوانه گردید حدیث عشق او افسانه گردید

کسان با یکدگر آن راز گفتند بپیش خواجه آخر باز گفتند

دلش از آتش اندوه او سوخت چو شمع از آتش دل رنگش افروخت

غلام ماهرو را پیش خود خواند سخن با او بدستور ادب راند ٤٦٩٥

که: ای شاخ گل زیبندهٔ من تو سلطان منی، نی بندهٔ من

اگر بودی غلام من ازین پیش کنون بخشیدمت با آن وفا کیش

بعزم خدمت او زود برخیز باو آمیز و از غیرش بپرهیز

بحکم خواجه آن ماه دل افروز چو شد آرام جان آن جگر سوز

دل صد پاره‌اش چون غنچه بشکفت چو گل خندان بسویش آمد و گفت: ٤٧٠٠

عجب لطفی نمودی! وه! چه گویم؟ کرم کردی، عفاك‌الله! چه گویم؟

چو اورا خواجهٔ صاحب کرم دید پدر وارش زاصل و نسل پرسید

پدر چون با پسر همداستان شد پدر فرزندی ایشان عیان شد

روان در دست و پای هم فتادند بعزت روی هم را بوسه دادند

بمقصود و مراد خود رسیدند ز درد دل بداد خود رسیدند ٤٧٠٥

کرم کرد آن جوانمرد خردمند که چشم افگند بر دیدار فرزند

کرم کن، کز کرم یار تو باشند مدد کن، تا مددگار تو باشند

خداوندا، بغایت بی نواییم کرم فرما، که محتاج و گداییم

کرم کن، تا کرم را پیشه سازیم — لئیمان را سخا اندیشه سازیم

باب ششم در شجاعت که دست مردی گشادنست و پای مردانگی پیش نهادن

۴۷۱۰ بیا، ای بیدل از کار مانده — ز بیم اندر پس دیوار مانده

دلیری کن، که میدان ازدلیرست — اگر روبه دلیر افتاد شیرست

دلی کز هیبت آهی بلرزد — بر صاحبدلان کاهی نیرزد

دلیرانی که دور از بیم بودند — سپهسالار هفت اقلیم بودند

چه خوش گفتند مردان جگردار — که: پایی پیش نه، دستی برون آر

۴۷۱۵ کزین دست ازهمه کس پیش باشی — باین پا ازهمه کس بیش باشی

ره صحرای رسوایی گریزست — کلید مملکت شمشیر تیزست

بیك دم عالمی را فتح کردن — به از ننگ همه عالم بگردن

سر دشمن روان از تن جدا کن — وگرنه رو سر خود را فدا کن

اگر صد سال زیر سنگ باشی — ازان بهتر که زیر ننگ باشی

۴۷۲۰ ز غیرت گریکی مردانگی کرد — تو گویی جاهلی، دیوانگی کرد

مگو: جاهل، که جای حیرتست این — به ازصد عاقل بی غیرتست این

مترس ازجان، که کردل ترسناکست — هم ازترس خودش بیم هلاکست

قویدل شو، که در میدان مردی — گراز کشتن بترسی کشته گردی

حکایت جوانی که عاشق صادق خودرا ببزم وصال محرم ساخت وعاشقان کاذب را بتیغ کم التفاتی سرانداخت

جوانی، سرو قدی، گل عذاری — چه جای سرو و گل؟ خرم بهاری

۴۷۲۵ رخش از عارض گل آب برده — خطش از جعد سنبل تاب برده

عذارش چون گل سیراب خرم — نهان در غنچه اش سی و دو شبنم

دورخ گل گل وزآن هریك چراغی — دل وجان را ز هریك تازه داغی

چو گل برگ بهاری پاك دامان — بجمعی سوی صحرا شد خرامان

عجب جمع جگرسوزی! که آن جمع — بسوز عشق بودی زنده چون شمع

حکایت هریکی با یار کردی / کمال عشق خود اظهار کردی ۴۷۳۰
یکی گفتا: سرم را گوی گردان / که سر بازم بپیشت همچو چوگان
یکی گفتا: سرمن گوی خود ساز / که سر دربازم و گردم سرافراز
یکی گفتا: اشارت کن بجانم / که در پای سگانت برفشانم
یکی گفتا: دل زاری که دارم / اگر خواهی بجان پیش تو آرم
درین بودند کز جا جست شیری / چو شیر چرخ در کشتن دلیری ۴۷۳۵
چو آتش در نیستان تیز گشته / بسان شعله آتش ریز گشته
برنگ کهربا خودرا نموده / ولی چون کاه مردم دار بوده
دمش بر پشت همچون اژدر کوه / که کرده از کمر عزم سر کوه
دوان چون زور با سرپنجه کرده / کفش گاو زمین را رنجه کرده
در آن ساعت که شیر از جای برجست / یکی زد حمله و بر پای برجست ۴۷۴۰
دگرها یك بیك بر پای جستند / ولی بهر گریز از جای جستند
چو شمشیر شجاعت را علم کرد / بیك تیغ استخوانش را قلم کرد
چنان آسان قلم کرد از میانش / که پنداری جدا بود استخوانش
زغیرت آن جوان هم تیغ برداشت / وزان مردم یکی را زنده نگذاشت
رخش چون گل، دمش چون غنچه بشکفت / بیار مخلص جانباز خود گفت ۴۷۴۵
که: چون عهد توعهد استواریست / فدایت ساختم هرجا که یاریست
الهی، شیوهٔ مردانگی ده / ز نامردان مرا بیگانگی ده
که در راهت بمردی جان فشانم / دو صد نامرد را در خون نشانم

باب هفتم در همت که کوه را ازجای برداشتنست و کام دل ازشیرین لبان یافتن وجوانان را وادار بکوشش ساختن

بیا، ای پست همت، این چه سستیست؟ / طریق رهروان گرمی و چستیست
حریفان بال همت باز کردند / بر اوج نه فلك پرواز کردند ۴۷۵۰
تو از سستی بصد خواری فتادی / ز پستی در نگون ساری فتادی

بزن دست و ز همت بال بگشا | بروی خود در اقبال بگشا
ز همت سروران را بال دادند | سعادت مندی و اقبال دادند
ز همت سروران را تاج دادند | محمّد را شب معراج دادند
۴۷۵۵ ز همت بر سر شیران رود مور | ز همت نوش گردد نیش زنبور
ز همت قطره در جیحون درآید | ز همت ذره بر گردون برآید
رسید این ذره برخورشید والا | گذشت آن قطره از لؤلوی لالا
تو هم یك قطرهٔ آبی ز آغاز | در آخر ذرهٔ خاکی شوی باز
چو ذره محو شو در نور خورشید | چو قطره غوطه زن در بحر جاوید
۴۷۶۰ که بینی جای خود فرق شهان را | بزیر پای خود ملك جهان را
در اول دانه زیر گل درآمد | چو همت داشت آخر برسر آمد
ز همت کهربا را جذبه ای هست | که کُه را میکشد بی‌جنبش دست
چه جای کهربا و جنبش کاه؟ | که همت کوه را بردارد از راه

حکایت فرهادکه چون جوی شیر وحوض در سنگ خارا جهت شیرین ترتیب داد شیرین را حلقه درگوش خود بسبب همت گردانید

سخن دانان این شیرین حکایت | چنین کردند از شیرین روایت
۴۷۶۵ که: روزی در تکلم پیش فرهاد | لب شیرین شکر بار بگشاد
که: من شیرین و شیرینست نامم | ز شهد ناب شیرینست کامم
لبم را هست شیر از شهد خوشتر | که با هم خوشتر آید شیر وشکر
چو طفلان بسکه ذوق شیر دارم | ز طفلی تا باکنون شیرخوارم
مذاق شیر با طبعم سرشتند | ازآن نام مرا شیرین نوشتند
۴۷۷۰ مرا اکنون هزاران گوسفندست | درین کوهی که چون گردون بلندست
ازآنجا تا بدین‌جا یك‌دوفرسنگ | چنان جویی بباید کندن ازسنگ
که هر کس‌هر که آنجاشیردوشد | لب شیرینم این‌جا شیر نوشد
چویابد جوی شیر آخر سرانجام | ترا از شهد من شیرین شود کام

چو بشنید این سخن فرهاد برجست — بسان کوه در خدمت کمر بست

چو بر کوه آزمودی تیشه بر سنگ — زمین لرزان شدی فرسنگ فرسنگ ٤٧٧٥

ز زخم تیشه اش سنگی که جستی — ملك را بر فلك شهپر شکستی

چنان آتش فروجستی ز تیشه — که از کوه آتش افشاندی ببیشه

همانا ز آتش آن کوه اندوه — سراسر سنگ آتش بودی آن کوه

زبان تیشه چون آتش فشاندی — بحسرت بر زبان خویش راندی

که: چون من تیشه آتش کرده منزل — ولی اورا زبان سوزد، مرا دل ٤٧٨٠

هر آن آتش که اورا بر زبانست — مرا، بالله، در دل بیش از آنست

دلم را خود چنین باید زبانی — که سوزم را کند روشن بیانی

سبك سنگ گران میکند و میرفت — میان کوه جان میکند و میرفت

ز سنگ خاره ظاهر کرد جویی — که باشد پیش یارش آبرویی

چنان جویی بروی سنگ پرداخت — که در روی زمین مشکل توان ساخت ٤٧٨٥

درو گر قطرهٔ شیری چکیدی — روان تا منزل شیرین دویدی

مرتب ساخت آنجا حوض دیگر — شد آن یك جوی شیر، این حوض کوثر

چو شیرین دید صنعت های فرهاد — زبان بگشاد و گفتا: آفرین باد!

چه جوی شیر و حوضست اینکه کندی؟ — بشیرینی عجب طرحی فکندی!

که داند قیمت حوض چنین را؟ — که دارد غرق حیرت خرده بین را ٤٧٩٠

ستایش کرد و بهر مزد کارش — ز گوش آورد بیرون گوشوارش

که: یعنی هستم از جان حلقه در گوش — ز گوشم حلقه را بستان و بفروش

بگفت: ای حلقهٔ حکمت بگوشم — بصد جان گر خرندش کی فروشم؟

مرا این حلقه شد طوق ارادت — شدم سرحلقهٔ اهل سعادت

ازآن زاهل سعادت گشت فرهاد — که همت بست و جوی شیر بگشاد ٤٧٩٥

ز همت سنگ خارا گر نکندی — نظر بر لعل شیرین کی فکندی؟

بهمت کوه را از پیش برداشت — عجب سنگی ز راه خویش برداشت!

خداوندا ، مرا هم همتی ده وزان سر پنجه ام را قوتی ده
که گیرم تیشهٔ فرهاد در چنگ بهمت لعل بیرون آرم از سنگ

باب هشتم در احسان که بحال محتاجان پرداختنست و بینوایان را بنوای مرحمت و الطاف بنواختن

۴۸۰۰ ستمکارا ، باحسان خو نکردی همه بدکردی و نیکو نکردی
جفاکاری مکن ، از محسنین باش چنان تاچند باشی ؟ این‌چنین‌باش
چو بینی تیره بختی را سیه روز شبش را همچو قرص مه برافروز
بآب از تشنگی می‌ده نجاتش که باشد آب تو آب حیاتش
بسرما گر شود از خویش نومید بپوش ازخلعت گرمش‌چوخورشید
۴۸۰۵ بگرما چون نیابد مایهٔ خود دلش آسوده کن در سایهٔ خود
باحسان بازگردد سیر احسان که احسان را نشاید غیراحسان
گل ، از لطفی که دارد نوبهاران کند جا بر سر نسرین عذاران
خس و خاری که آتش برفروزد چو خیزد شعله ، اول خود بسوزد
مزن ره ، تا برون از ره نیفتی مکن چه ، تا درون چه نیفتی
۴۸۱۰ سگی را گر بیازاری ببیداد ز دورت بیند و آید بفریاد
ور از احسان نمایی ترک آزار برد دامن کشانت جانب یار

حکایت مجنون که بسبب احسانی که بسگ لیلی نمود دلش از دولت وصال بیاسود

چو مجنون دورماند از کوی لیلی بآه وناله گفتا : وای ! ویلی !
ندانم با غم لیلی چه سازم ؟ بچندین آه و واویلی چه‌سازم ؟
ز کویش صد غم و اندوه بردم بزیر محنت چون کوه مردم
۴۸۱۵ مگر باد صبا آید ز کویش که بازم زنده گرداند ببویش
چه‌بودی؟ گر تنم‌راجان نبودی وگر بودی غم‌هجران نبودی
غم‌ودردی که‌من‌دیدم که‌دیدست؟ نه کس‌دیدست‌و نه هرگز شنیدست
بمحنتهای گوناگون توان زیست ولی بی‌روی‌لیلی‌چون توان‌زیست؟

تن من کاشکی ! خاشاك بودی — که باد صبح خیزم در ربودی
روان بردی ودر راهش فکندی — بخواری در گذر کاهش فکندی ۴۸۲۰
گذشتی سوی من لیلی خرامان — کشیدی بر سرم از ناز دامان
زدم من هم روان در دامنش دست — شدم چون خاك زیر پای او پست
چه خوش باشد که کام من بر آید! — بزیر پای او عمرم سر آید
چنین گفت وقدم زد در بیابان — بسوی کوه وصحرا شد شتابان
چومجنون سوی صحرا کرد میلی — سگی دید از سگان کوی لیلی ۴۸۲۵
ز پیری دست او از کار مانده — ز پا افتاده وز رفتار مانده
نمانده قوتش در دست و در پای — باین بی دستوپایی مانده بر جای
نهاده آهوان پا بر سر او — لگد کوب غزالان پیکر او
ز سر تا پا شده زیر مگس گم — برای خود مگس ران کرده از دم
زبان مالیده بر زخم تن خویش — دهان زخمش از زخم زبان ریش ۴۸۳۰
شده چون استخوان از بهر نانی — بغیر از خود ندیده استخوانی
دل مجنون ز حال او بر آشفت — بسوی او نظر میکرد و میگفت
که : ای من در وفا شرمندهٔ تو — سگ یار منی ، من بندهٔ تو
غزالان جهان ، ای شیر زاده — ز دستت روی در صحرا نهاده
پلنگان هم زبیمت با صد اندوه — حصار سنگ منزل کرده در کوه ۴۸۳۵
نمی دانم چرا از پا فتادی ؟ — ز جای خود کجا این جا فتادی؟
چرا دستت چنین از کار مانده؟ — چرا پای تو از رفتار مانده؟
کجا رفت؟ آنکه بود از پنجهٔ تو — غزالان، بلکه شیران رنجهٔ تو
کجا رفت؟ آنکه هر سو میدویدی — بصحرا همچو آهو میدویدی
بیابان پر نفیر وغلغلت بود — پلاس خیمهٔ لیلی جلت بود ۴۸۴۰
اگر روزی فتد چشمم بر آن جل — کنم آنرا زخون دیده گل گل
قد من حلقه شد ، کامم بر آور — بمن چون طوق روزی سر در آور

پس زانوی غم با حلقه مانم | که سر از پا وپا از سر ندانم
نهادی، پا بکوی دلبر من | بیا وپا نه اکنون بر سر من
۴۸۴۵ چه بودی! گر سرم پای تو بودی ؟ | که بر خاك سر آن کوی سودی
چو چشمت بروی افتادست گاهی | گهی هم جانب من کن نگاهی
که این غمدیده روی غم نبیند | کسی او را بچشم کم نبیند
چه داغست این که زو داری نشانی؟ | همین باشد نشان کامرانی
چه بودی؟ گر مرا این داغ بودی | دلم زین گل بهشت و باغ بودی
۴۸۵۰ چو کرد این گفتگو مجنون ناشاد | غزالی را گرفت از دام صیاد
کبابش کرد از روی مروت | ز قوت آن کبابش داد قوت
بآن قوت سگ آمد سوی لیلی | شد آخر پاسبان کوی لیلی
چو مجنون جانب لیلی گذشتی | بگرد کوی او چون کعبه گشتی
دوان آن سگ ز دامانش کشیدی | روان تا پیش جانانش کشیدی
۴۸۵۵ چو مجنون را باحسان بود میلی | فتادش دیده بر دیدار لیلی
الهی ، شیوهٔ احسان کرم کن | مرا در عالم احسان علم کن
که خود را بر سر کوی تو بینم | بکویت گردم و روی تو بینم

باب نهم در تواضع که از سر گذشتنست وسر بخاك نیاز افگندن

بیا ، ای از تکبر مست گشته | ز فکر سر بلندی پست گشته
تواضع کن ، که یابی سر بلندی | فروتن شو ، که یابی ارجمندی
۴۸۶۰ تکبر سربلندان را کند پست | تواضع زیر دستان را زبر دست
گر از راه تواضع خاك باشی | چو گردی گرد بر افلاك باشی
کشی گر از تکبر سر بر افلاك | نشینی همچو آتش زود بر خاك
زمین چون از تواضع خاك گشته | غبارش سرمهٔ افلاك گشته
فلك گر از تواضع خم نبودی | سر افراز همه عالم نبودی
۴۸۶۵ چو آدم را وجود از خاك دادند | ملایك در سجودش سر نهادند

چوشیطان‌سر کشیدازسجده کردن فتاد از لعنتش طوقی بگردن
مبادا از تکبر کردن خویش نهی آن طوق را بر گردن‌خویش
حسود از جمله نعمت‌های عالم همین دارد تواضع را مسلم
کسی درشکر این‌نعمت‌چه گوید؟ که دشمن هم زوالش را نجوید
چو دشمن سنگ‌بردارد پی‌جنگ تواضع را حصاری سازد از سنگ ۴۸۷۰
براه مسکنت‌هر کس که خاکست ز سنگ‌حادثات اورا چه‌باکست؟

حکایت عاشقی که بتواضع از سنگ ملامت بسلامت باز رست

نمی دانم که خواهی کرد باور؟ که شاهی بود در اقلیم خاور
بصورت بهتر از حور و پری بود جمالش آفتاب خاوری بود
بنازم قدرت آن صانع پاك که خورشیدآفرید از ذره‌ای خاك
لبش گاهی که شکر خنده کردی نبات مصر را شرمنده کردی ۴۸۷۵
رخش بر آفتاب افکنده تابی دهانش ذره ای بر آفتابی
سر افرازان ز پا افکندهٔ او همه شاهان عالم بندهٔ او
گدایی داشت با آن ماه خاور چنان مهری که نتوان کرد باور
همه روز از پیش افتان و خیزان همه شب گرد کویش اشك ریزان
شبی بر گرد قصر شاه می گشت بآه و نالهٔ جانکاه می گشت ۴۸۸۰
ز درد عاشقی فریـاد برداشت ز فریادی که آن شب‌تاسحرداشت
منغص کرد عیش پاسبان را مصدع شد سگ آن آستان را
ز بام قصر شاهی پاسبانی فگند از کین برو سنگ گرانی
درآنحالت که‌آمدسنگ‌ازآنسوی سگی‌رادید، عاشق، گرد آن کوی
تواضع کرد و از تعظیم خم گشت ز بالای سرش آن‌سنگ‌بگذشت ۴۸۸۵
گر از راه تواضع خم نگشتی کی آن‌سنگ از سراودر گذشتی؟
خداوندا ، نخواهم سر فرازی سرم ، کاش ! ازتواضع پست سازی
که باشم ساکن کوی سلامت خلاصی یابم از سنگ ملامت

باب دهم در ادب که ظاهر را بافعال حسنه آراستنست و باطن را باوصاف حمیده پیراستن

ندانم کین همه ترك ادب چیست ؟ — حدخودرا نمیدانی ، سبب چیست؟
۴۸۹۰ ادب خواهی ؟ زحد بیرون منه پای — ز هرجانب که هستی در میان آی
ادب آرایش افعال باشد — ادب آسایش احوال باشد
فروغ ظاهر از آرایش اوست — فراغ باطن از آسایش اوست
ادب مجموعهٔ حسن و جمالست — بهاری در کمال اعتدالست
همه کارت بقدر خویش باید — ز قدر خود ، نه کم ، نه بیش باید
۴۸۹۵ بدین میزان اگر خودرا بسنجی — نرنجد ازتو کس، خود هم نرنجی
چو بنشینی چنان شاید که باید — چو برخیزی چنان باید که شاید
چراغ دیده شب جایی بیفروز — که گرددتیره چون‌روشن شودروز
سخن با محرمان باید چنان گفت — که با اغیار در مجلس توان گفت
چرا سامع نهد برنکته‌ای گوش ؟ — که باید کردش از خاطر فراموش
۴۹۰۰ منه برحرف کس، زنهار ! انگشت — که افتد چون قلم انگشت‌ازمشت
چرا جایی قدم باید نهادن ؟ — که آنجا بی محل باید ستادن
ادب را رهبر کوی طلب کن — وگرنه نفس سرکش را ادب کن
ادب در انجمن شمع منیرست — دلیل پاکی ما فی‌الضمیرست
حریفی کز ادب دلکش نماید — ازو ترك ادب هم خوش نیاید
۴۹۰۵ ادب چون بنده را مسعود سازد — ایازی عاقبت محمود سازد

حکایت سلطان محمود که سرخودرا در پای ایاز نهاد و پای ازسراو نکشید که خلاف رأی سلطان ترك ادبست

شبی محمود آهنگ طرب کرد — ایاز خاص و خاصان را طلب کرد
بتان سیمتن گردش نشستند — نگین سلطنت را حلقه بستند
جوانان سهی قد سرافراز — چو سرو بوستان در جلوهٔ ناز
درآمد گرم و روشن شیشهٔ می — چو قندیلی که باشد شمع در وی

ز غلغل چون در آمد در ترانه ۴۹۱۰ زد آتش از دل گرمش زبانه
ز هرجا بانگ نوشانوش برخاست ز دلهای حریفان جوش برخاست
لب لعل شراب آلود ساقی ز هستی یك رمق نگذاشت باقی
بغمزه چون بریدی بند از بند ز می کردی بخون گرم پیوند
ندیمان نقل بزم از نقل کردند حریفان خیر باد عقل کردند
خوش آهنگان نواها ساز کردند ۴۹۱۵ نشاط رفته را آواز کردند
بقانون تار عشرت در کشیدند پی خواندن ورق مسطر کشیدند
خروش دلخراش چنگ برخاست ز هرتارش هزار آهنگ برخاست
ازآن در گوش عود آمد خروشی برآورد از بن هرموی گوشی
ره عشاق می زد مطرب مست گرفته خنجر از مضراب در دست
دف آواز نشاط انگیز میکرد ۴۹۲۰ دم نی آتش می تیز میکرد
می و نی را نشاطی و نوایی تعالی الله ! عجب آب و هوایی !
در آن آب و هوا جان آرمیده ز روی گلرخان گلها دمیده
ایاز، آن گوهر دریای الطاف ز سر تا پا همه اخلاق و اوصاف
گهی بر پا ستاده راست چون شمع شده روشن ز رویش حلقهٔ جمع
گهی درجلوه چون کبك خرامان ۴۹۲۵ کشیدی هرطرف از ناز دامان
گهی ساقی شده، از پا نشسته میان انجمن تنها نشسته
چو سری در دل سلطان گذشتی ایاز از سر او آگاه گشتی
بلی، چون دردل پاکش گذر داشت ز اسرار نهان او خبر داشت
چنان از مهر با سلطان یکی بود که اورا در وجود خود شکی بود
دو مشتاق از می وحدت لبالب ۴۹۳۰ تصرف کرده یك جان در دو قالب
شراب و عشق با هم زور کردند دل دیوانه را در شور کردند
حریفان مست وساقی نیزسرمست می اندر جام و جام اندر کف دست
در آخر چون ز کف ساغر نهادند همه در خواب مستی سر نهادند

چوسلطان نیمه‌شب ازخواب برخاست ‌‌‌ ببوی آن گل سیراب برخاست

٤٩٣٥ گذر سوی ایاز افگند ، سرمست ‌‌‌ ببالینش چراغی برد و بنشست

در آن شب چشمش ازحیرت نمی‌خفت ‌‌‌ نظر درصورتش میکرد ومیگفت :

چرا این فتنه درخوابست چندین؟ ‌‌‌ خراب بادهٔ نابست چندین ؟

چرا این سرو از رفتار مانده؟ ‌‌‌ لب شیرینش از گفتار مانده؟

دو ابرویش که کردندی اشارت ‌‌‌ مرا زیشان رسیدی صد بشارت

٤٩٤٠ کنون ترك اشارت از چه کردند ؟ ‌‌‌ ز من قطع بشارت از چه کردند ؟

دو چشمش چون نظر بازی نمودند ‌‌‌ دو طفل شوخ در بازی نمودند

ز من راه نظر بهر چه بستند ؟ ‌‌‌ چو غیری نیست ، در بهر چه بستند؟

زبانش طوطی شکرشکن بود ‌‌‌ میان شکرستان در سخن بود

چرا در تنگ شکر مانده خاموش ؟ ‌‌‌ نوای خویش را کرده فراموش؟

٤٩٤٥ دما دم داشت با خود این فسانه ‌‌‌ چو کرد این گفتگوی عاشقانه

برون رفت اختیار از دست سلطان ‌‌‌ فتاد آخر بپایش مست و غلتان

ز خاك پای او کرد افسر خویش ‌‌‌ نهاد آخر بپای او سر خویش

وزان پس مدتی سر بر نیاورد ‌‌‌ بتاج سلطنت سر در نیاورد

سحر که چون گل این راز بشکفت ‌‌‌ فضولی با ایاز این قصه را گفت

٤٩٥٠ که : شب درخواب یا بیدار بودی ‌‌‌ ندانم مست یا هشیار بودی

که سلطان داشت در پایت سر خود ‌‌‌ تو سودی پا بفرق سرور خود

اگر شد فرق او پیشت زمین سای ‌‌‌ تو بایستی کشید از فرق او پای

ایازش گفت : من بیدار بودم ‌‌‌ نبودم بیخود و هشیار بودم

ولی از بنده این معنی عجب نیست ‌‌‌ خلاف رای سلطان از ادب نیست

٤٩٥٥ سرش چون زیر پای من کند جای ‌‌‌ توخود گو: ازسر اوچون کشم پای؟

بلی ، باشد ادب مقصود جانان ‌‌‌ زیان خود برای سود جانان

بسلطان چون رسید این گفتهٔ او ‌‌‌ شد از حسن ادب آشفتهٔ او

الهی ، چند باشم از ادب دور؟ سعادت باشد ازمن روزوشب دور ؟
ادب را کوکب مسعود گردان وز آنم عاقبت محمود گردان

باب یازدهم از نا بایسته اجتناب نمودن واز بایسته در حجاب بودنست

بیا ، ای رند عالم سوز بی‌باك بعصیان پردهٔ عصمت مکن چاك ۴۹۶۰
سر ازشرم گنه در جیب خود کن حیا را پرده پوش عیب خود کن
کسی کوازحیاخوی‌ازجبین ریخت کم آب‌روی‌خودرا برزمین ریخت
سری کو از حیا در پیش باشد بحرمت پاسبان خویش باشد
چومردم شوخ چشمی پیشه کردند حیا پیش آر ، تا شرمنده گردند
ز شرم ،آن‌به، که دایم لب ببندی بروی هر کسی چون گل نخندی ۴۹۶۵
نگشتی گر دهان غنچه خندان لبش را ژاله نگرفتی بدندان
حریف شوخ چشم مست بی باك کند پیراهن ناموس خود چاك
نگار شرمناك نرم گفتار بدلجویی کند صد جان گرفتار
عزیزست آفتاب موسم دی که از تندی حیا شد مانع وی
سر خود از حیا گر افگنی پیش بیابی عاقبت گم کردهٔ خویش ۴۹۷۰

حکایت آن عاشق که مطلوب خودرا از رهگذر حیا یافت

جوانی در خراسان جوهری بود که اصل نسلش از حوروپری‌بود
عقیقش خنده بر یاقوت کرده ز شکر خنده جان را قوت کرده
سر بازار از سودای او پر صدف وار از غمش صد دیده پردر
سراپا در زر و زیور گرفته تن چون سیم خود در زر گرفته
یکی گوی مرصع بر کمرداشت که‌لعل‌ازرشك‌اوخون‌درجگرداشت ۴۹۷۵
قضا را آن بهار عالم افروز بمیدان جلوه‌گر شد روز نوروز
خرامان‌هرطرف‌میگشت‌وهرسوی در افتاد از میانش ناگه‌آن گوی
پس ازیك‌روز بر وی گشت ظاهر که : افتادست گوی پر جواهر

گرفت از حسرت آن لب بدندان — فروبست از تبسم لعل خندان

۴۹۸۰ چنان شد از غم گویش هلالی — که می شد هردم از حالی بحالی

وزان پس گفت : با خودعهد کردم — عجب عهدی ز روی جهد کردم!

که : هرمسکین که آنرا باز یابد — ز خواری بگذرد اعزاز یابد

ببزم وصل میگردد سرافراز — شودچون گوی در میدان سرانداز

کسانی کین بشارت را شنیدند — بسان گوی در میدان دویدند

۴۹۸۵ یکی سودای آن باخویش‌میداشت — که دایم از حیا سر پیش میداشت

بمیدان طلب چون گوی بشتافت — چو سردرپیش بودآن گوی‌رایافت

ز میدان جانب او برد و بسپرد — بدینسان گوی ازمیدان برون برد

خداوندا ، نهایت شرمسارم — دگر یارای بی شرمی ندارم

حیا میخواهم از روی ارادت — که از میدان برم گوی سعادت

باب دوازدهم در صبر که کلید در گنج سرورست و امین کنج حضور

۴۹۹۰ بیا ، ای کوشش بسیار کرده — بسعی خویش خودرا خوار کرده

گشایش از در صبرست ، مشتاب — قراری گیر وصبری کن درین باب

نشاط آرزومندان ز صبرست — گل باغ طرب خندان ز صبرست

بصبر از کارها بیرون رود بند — شود نی‌شکر و شکر شود قند

بصبر از آب باران بحر خیزد — شود ابر و در سیراب ریزد

۴۹۹۵ سعادت با شکیبایی بود یار — ز بی‌صبری برسوایی کشد کار

کسی کز میوه اول کام جوید — حریف پخته اورا خام گوید

سبکسر کی کند اندیشهٔ نغز ؟ — بلی ، جوز سبك را کی بود مغز ؟

ز کوشش تا بکی فرسوده باشی ؟ — قراری گیر ، تا آسوده باشی

چو بنشینی بتعظیم تو خیزند — چو برخیزی ز تعظیمت گریزند

۵۰۰۰ مرو دنبال دنیا ، مضطرب حال — که خودچون سایه میآید ز دنبال

خردمندان که درّ فکر سفتند — جهان‌را، فی‌المثل،چون‌سایه گفتند

که می‌آید ز پی افتان و خیزان / و گر سویش روی ، گردد گریزان
ز سرحد تمنا تا بمقصود / بغیر از صبر راهی نیست موجود
بکش چون غنچه پا در دامن صبر / که گلها بشکفد از گلشن صبر

حکایت عاشقی که تا پای در دامن صبر نکشید بسرمنزل مراد و مقصود نرسید

یکی را دل گرفتار یکی بود / ولی صبرش بغایت اندکی بود ۵۰۰۵
نه در راه طلب ازپا نشستی / نه با آرام دل یك جا نشستی
چو سایه در گذرگاهش فتادی / سر خود بر سر راهش نهادی
چو گرد افتان وخیزان درهوایش / ز پی رفتی و افتادی بپایش
ولی آن بی‌قراریها که کردی / ز درد عشق زاریها که کردی
پسند خاطر یارش نمیشد / بجز اسباب آزارش نمیشد ۵۰۱۰
چوسگ هرچند دنبالش دویدی / ازو چون آهوی وحشی رمیدی
نهان گشتی بناز آن بی ترحم / زچشمش ، چون‌پری ازچشم‌مردم
چه سازد عاشق مسکین ، چه‌سازد؟ / بصد غم با دل غمگین چه سازد ؟
بغیر از صبر غم را چاره‌ای نیست / ولی آن کار هرغمخواره ای نیست
بامید رضای خاطر یار / بصبر افتاد کارش آخر کار ۵۰۱۵
ولی میخواست باغ دلفروزی / که تسکین ورزد آنجا چندروزی
بیاد قامتش در سرو بیند / رود آسوده در پایش نشیند
ز شوق روی او بیند رخ گل / ببوی زلف او در جعد سنبل
شه آن مملکت را بود باغی / که صدر جنت از وی داشت‌داغی
گل او از گل رحمت سرشته / صف مرغان او خیل فرشته ۵۰۲۰
درو یك قطره باران گر چکیدی / همان دم از گلش صد گل دمیدی
هوای دلکشش آرام جان بود / نسیمش‌روح‌بخش، آبش‌روان بود
درو باد سحر افسون دمیده / هزاران مرغ وحشی آرمیده

گلش از چهره کار شمع کرده	بیك جا آب و آتش جمع کرده
۵۰۲۵ صبا بر گل بقصد صید بلبل	فگنده حلقه دام ازجعد سنبل
بروی نوعروسان بهاری	بحوضش آب در آیینه داری
در آب از روی گل آتش فتاده	بهم آن آب و آتش خوش فتاده
چنارش پنجه از خورشید برده	سمن در لرزه دست از بید برده
بجنبش سرو او سرو روانی	برقص از خرمی رعنا جوانی
۵۰۳۰ ازین مجنون وشی لیلی شمایل	هوایی در سر ، اما پای در گل
صنوبر گرچه بس رعنا فتاده	بخدمت پیش گل بر پا ستاده
منار سبز و صد گلدسته با وی	نوای بلبلش گلبانگ یاحی
ز بس کان باغ زنگ از دل زدوده	بساطش فرش زنگاری نموده
برفت آن بیدل و در باغ بنشست	دلی چون لاله با صد داغ بنشست
۵۰۳۵ چو شد یك هفته آن عاشق نهفته	خبر پرسید از آن ماه دو هفته
که: یارب ، عاشق غمگین کجاشد؟	کجاشدساکن؟آن‌مسکین کجاشد؟
سرش بر خاك راه کیست ؟ یارب	دلش در جلوه گاه کیست ؟ یارب
بصد آه و فغان زین آستان رفت	چرا گلبانگ‌او زین بوستان‌رفت؟
مگر دست قضا افگندش از پای ؟	که رفت ازجا حریف‌پای برجای
۵۰۴۰ اجل گویا ره فریاد او بست	که شب همسایه را آسایشی‌هست
شدآخرزین‌سبب‌چون‌غنچه دلتنگ	سوی آن باغ کرد او نیزآهنگ
که چون نظارهٔ مستان خوش‌آید	دلش‌چون‌غنچهٔ خندان خوش‌آید
ازآن غافل که : آن بیچاره‌درباغ	ازو چون لاله دارد بر جگر داغ
چو غنچه پای در دامن کشیده	سراندر جیب پیراهن کشیده
۵۰۴۵ بطرف باغ آن سرو خرامان	بسان گل کشید از ناز دامان
اسیر خویش را چون درچمن دید	دلش‌چون غنچه ازشادی بخندید
بسویش کرد میلی ، وه ! چه‌میلی ؟	فزون از میل مجنون سوی لیلی

خروشی از دل ایشان برآمد — که : اندوه وفا کیشان سر آمد
دل معشوق را حالت فزون شد — چه گویم:حال‌عاشق‌را، که‌چون‌شد؟
کسی داند که بعد از روزگاری — رسد روزی بکام از وصل یاری ۵۰۵۰
برآید ناگهان خورشید از ابر — بشیرینی رسد از تلخی صبر
چه مشکلها که آن از صبر حل‌شد؟ — چه تلخی کان بشیرینی بدل شد ؟
الهی ، شیوهٔ صبرم کرم کن — مرا در کار خود ثابت قدم کن
که در باغ طرب خندان‌نشینم — گلی از گلبن مقصود چینم

باب سیزدهم در شکر گفتن که موجب کمال دولتست و ناگفتن موجب زوال نعمت

بیا ، ای رفته همچون ناسپاسان — براه باطل حق ناشناسان ۵۰۵۵
بگو آخر که : کافر نعمتی چیست؟ — حرامت‌باد ، این بی‌حرمتی‌چیست؟
نمی‌شاید حق نعمت نهفتن — شکایت چیست ؟ باید شکر گفتن
گرت از شکر باشد صد حکایت — ز ترك شکر خود میکن شکایت
ز بهر شکر اگر فرزند آدم — بقدر هریك از ذرات عالم
زبانی برکشد همچون زبانه — زبان شکر او باشد زمانه ۵۰۶۰
درآن کوشش کندچندانکه‌خواهی — نگوید ذره ای شکر الهی
ترا چون هم زبان‌دادند وهم گوش — سخن‌بشنو، مباش از شکرخاموش
بشکر دست و پا می‌گو ثنایی — براه شکر می‌زن دست و پایی
چوداری چشم ، چشم‌خود بره دار — دلت دادند ، دلهارا نگهدار
بشکر ظاهر و باطن بپرداز — بظاهر باطن خودرا یکی ساز ۵۰۶۵
چوکامت تلخ شد ، درشکرزن گام — کز آنت چون‌شکرشیرین شودکام
کسی کو شکر گوید روز سختی — رسد آخر بروز نیك بختی
وگر شاکر نباشد روز راحت — ازآن راحت بسی بینند جراحت

حکایت آن‌عاشق که چون در وصال شکر نگفت محنت فراق کشید وچون در فراق شکر گفت بدولت وصال رسید

یکی را بود در عهد جوانی ز وصل نوجوانی کامرانی
۵۰۷۰ بصد دل رشتهٔ جان بسته با او ز خود بگسسته و پیوسته با او
دو یار یك جهت یك جا نشسته ز غیر خود تن تنها نشسته
نشاطی داشت عاشق با دل جمع چو بلبل با گل و پروانه با شمع
چو در معشوق خود نظاره کردی گریبان صبوری پاره کردی
نظر بر قد و بالایش گشادی رخ خود بر کف پایش نهادی
۵۰۷۵ چو باز ازشکل و قدش یاد کردی ببالا دیدی و فریاد کردی
گرفتی تار زلف مشك فامش دل خودرا در افکندی بدامش
نهان سوی لبش کردی نظرها بانگشت، هوس خوردی شکرها
چو بخت و دولت بیدار بودش که ناز و نعمت دیدار بودش
بدیدارش‌چنان شد مست ومدهوش که کرد از شکر آن‌نعمت‌فراموش
۵۰۸۰ چو قدر دولت دیدار نشناخت خدا اورا بهجران مبتلا ساخت
دلیل راه محنت ناسپاسیست زوال نعمت از حق ناشناسیست
کنون کز هجرحال او برآشفت درآن آشفته حالی شکر میگفت
باو گفتند کین حال عجب چیست؟ بهجران‌شکر میگویی،سبب‌چیست؟
بگفتا : گرچه دور از وصل یارم هنوز از بخت خود صد شکر دارم
۵۰۸۵ که : گر یارمرا بامن سری‌نیست بحمدالله ! که یار دیگری نیست
قضا ناگه ز نو نقشی برانگیخت نگارش با حریف دیگر آمیخت
بجانش چون رسید این‌ظلم وبیداد همان دستور داد شکر میداد
باو گفتند یاران بار دیگر که : یارت یار شد با یار دیگر
کنون بهرچه کردی شکر پیشه ؟ بگفتا : شکر میگویم همیشه
۵۰۹۰ که جانان گرچه باغیرست همراه ولی غیرش ندارد در دلم راه

بهر کس باشد و هرجا نشیند چو آید در دلم تنها نشیند
باو، گیرم، که همراهند صد کس ولی همراه من او باشد و بس
ندانم شکر این نعمت چه گویم؟ که تنها همدم و همراه اویم
حدیث شکر اورا چون شنودند بجان در کار او کوشش نمودند
بزاری یار اورا یار کردند ز یاران دگر بیزار کردند ۵۰۹۵
برآمد کام او از شکر شکر درآمد دولت او از در شکر
ز شکر آن دولت و اقبال رایافت زشکر آن بخت فرخ فال را یافت
الهی، شکر نعمت را بر افشان زشکرت کن زبان را شکرافشان
من وشکرت که کان شکرست این ز شکرهم بسی شیرین ترست این

باب چهاردهم در توکل که اعتماد کردنست بر کرم رزاق و رزاقیت کریم علی الاطلاق

رو، ای پا بست اسباب تجمل قدم نه در بیابان توکل ۵۱۰۰
چو دونان تکیه براسباب تاچند؟ توکل کن بر الطاف خداوند
ترا اندیشه دارد در خم و پیچ که نتوانی توکل کرد برهیچ
مگو: هیچست لطف ایزد پاك که‌میگویدچنین؟ حاشاك!حاشاك!
بسا شبها که در ظلمت نهان بود نه از روز و نه از روزی نشان بود
خدا روزت رساند و روزیت داد سعادتمندی و فیروزیت داد ۵۱۰۵
پس این بی‌اعتقادی‌چیست‌چندین؟ برو بی اعتمادی چیست چندین؟
بمرغان دانه در صحرا فشاند بماهی طعمه در دریا رساند
توکل کن، که از فیض الهی رسد رزق تو همچون مرغ و ماهی
یکی میگشت گرد آسیایی ز سنگ آسیا آمد ندایی
که: روزی‌خواره بهرچیست‌دلتنگ؟ که‌روزی‌خودبرون میآیدازسنگ ۵۱۱۰
تماشا کن که: از بهر غزاله چسان بیرون دمد ازسنگ لاله؟
تو هم گر زانکه فارغ بال باشی ز جام لاله گون خوش حال باشی
ز بهر کام دل عمری دویدی بجز ناکامی و حسرت چه دیدی؟

ازین کوشش که جانت‌ریش گردد	نه روزی ، بلکه مالت بیش گردد

۵۱۱۵ پی مالی که نبود روزی تو | عذاب جان بود دلسوزی تو

تحمل برقضا کردن ازین به | توکل برخدا کردن ازین به

حکایت عاشقی که بپای توکل راه برید و در منزل اول بکعبهٔ وصال رسید

شنیدم عارف صاحب تمیزی | چو یوسف داشت فرزند عزیزی

چه‌فرزندی؟ که باجان کرده پیوند | چه‌پیوندی ؟ که دل‌را کرده دربند

سهی سروی که با قد خرامان | کشیدی بر سر کونین دامان

۵۱۲۰ سیه چشمی که بود ازیك نگاهش | جهانی کشتهٔ چشم سیاهش

خردمندان همه دیوانهٔ او | خراب نرگس مستانهٔ او

بلی ، این حسن اگرباشد کسی‌را | اسیر عشق خود بیند بسی را

قضا را مرد عارف بعد یك چند | بسوی کعبه شد همراه فرزند

چو عشاق این حکایت را شنودند | در اسباب سفر کوشش نمودند

۵۱۲۵ یکی از عاشقان بی تحمل | روان بر جست از روی توکل

بسر می رفت تا منزلگه او | که یعنی می نهم سر در ره او

چو در منزل توقف کرد عارف | بران صاحب توکل گشت واقف

طلب کرد و بسی الطاف بنمود | رسانیدش بمنزلگاه مقصود

بلی ، هرکس توکل‌همسفر یافت | بیك منزل وصال کعبه دریافت

۵۱۳۰ الهی ، تا بکی وابسته باشم ؟ | چه باشد کز تعلق رسته باشم ؟

توکل ده ، کزان خشنود گردیم | بگرد کعبهٔ مقصود گردیم

باب پانزدهم در قناعت که باندك خوشه خرسند نشستنست و از طلب زیادتی و حرص باز رستن

الا ، چند از پی دنیا کشی رنج ؟ | ترا کنج قناعت بهتر از کنج

زخوان رزق اندك توشه ای گیر | قناعت کن ، ز مردم گوشه‌ای گیر

چه از رزق مقدر بیش جویی؟ چه از روز مقرر پیش جویی؟
ز تقدیر خدا بی زاریست این زخود رایی، خدا آزاریست این ۵۱۳۵
اگر شخصی بقدر بهرهٔ خویش شود از خوان نعمت قسمت‌اندیش
ولی آن بندهٔ دور از سعادت نگردد قانع و جوید زیادت
یقین کز مهر او افسرده گردد ازو یك بارگی آزرده گردد
تو هم، ای بنده، قانع باش وخرسند مشو در بند آزار خداوند
ز دنیا گر باندك توشه سازی نسازی خرمن و با خوشه سازی ۵۱۴۰
نبیند رنج گردون خرمن تو شود از خوشه پر در دامن تو
بدست خوشه چین یك خوشهٔ پر به از صد رشتهٔ پردانهٔ در
ببویی گر شوی قانع ز گلزار نگیرد آستین و دامنت خار
ترا دارد طمع چون عنکبوتی که هر سو می تنی از بهر قوتی
تمام عمر باید ساخت دامت که ناگه یك مگس افتد بکامت ۵۱۴۵
چه‌کامست‌این؟ که ناکامی ازین به اگر خون دل آشامی ازین به
سگ مسکین ببوی استخوانی نشیند سالها بر آستانی
کشد هر آستان درد سر از تو رو، ای‌ناکس، که‌سك هم‌بهتر‌از‌تو
سر خویش از طمع در پا مینداز قناعت کن، بگردون سر بر افراز

حکایت آن دو عاشق که یکی از قناعت سر بر افراخت و دیگری از طمع خود را از پای در انداخت

شنیدم بود شوخی در سمرقند که می زد پستهٔ او طعنه بر قند ۵۱۵۰
کسی چون‌حسن او هر گز ندیده خدا گویی ز حسنش آفریده
چو ظاهر بود ازو صنع خدایی کنم در وصف او طبع آزمایی
ز خوبی بود باغی سر بسر حسن جمالی بر جمال و حسن بر حسن
عجب آزاده سرو دلربایی! که بود از عالم بالا بلایی
قدش هرجانشست وخاست کردی بلایی بهر مردم راست کردی ۵۱۵۵

سرش قصری بدور قیصر عقل مدور حقه‌ای پر گوهر عقل
فراز ابروان پر خم و تاب جبینش همچو طاق لوح محراب
ز شوق ساده لوح با صفایش نهاده عالمی سر زیر پایش
بجز طاق دو ابرویش در آفاق ندیده چشم کس هم جفت وهم‌طاق
۵۱٦۰ دو چشم نیم مستش فتنه پرداز فگنده یك نظر آن هم بصد ناز
برعنایی نظر هر گوشه کرده ز شوخی فتنه را در گوشه کرده
در آن بینی بهر چشمی که بینی شود ظاهر هزاران نازنینی
تو گویی دفتر خوبی گشاده برای خواندن انگشتی نهاده
و یا افتاده در گنجینهٔ حسن بلورین دسته بر آیینهٔ حسن
۵۱٦۵ صبادر گوش او، یارب، چه گفته ؟ که‌ازهر گوشه همچون گل‌شکفته
بدور عارض آن ماه پاره ببین : کز ماه پیدا شد ستاره
ز کوکب حسن طالع بین، خدا را که زد پهلو بماه عالم آرا
رخ رخشندهٔ او شمع کافور ولی از پای تا سر شعلهٔ نور
ز تابش سوخته پروانه را بال برو افتاده هر سو نقطهٔ خال
۵۱۷۰ دهانش غنچه ، اما نا شکفته درو برگ گل و شبنم نهفته
لب لعل و زنخدان هر دو باهم نموده آب خضر و چاه زمزم
چه گویم آن ذقن را ؟ الله الله ! طلوع مشتری در آخر مه
چو آهو گردنی در جلوه کردن کشیده باج او آهو بگردن
دعا گویان بصد جان گشته مایل که سازند از رگ جانش حمایل
۵۱۷۵ زدوشش خودچه گویم تاچه‌سروست؟ که دست وشانهٔ شمشاد بشکست
کف دستش ز آب لطف یك مشت بگرد آب نی‌شکر هرانگشت
نخوانش بر لب دریا قلمها که نور پنجهٔ مه زد علمها
کسی کان دست و پشت دست دیده ز حسرت پشت دست خود گزیده
همایون سینه‌اش چون سینهٔ باز ز مهر عاشقان گنجینهٔ راز

تن او شمع و هرچشمی بسویش | ز روی لطف یکسان پشت وریش | ۵۱۸۰
خیال آن میان فکر محالست | میانش را کجا تاب خیالست؟
ندانم زان میان دیگر چه گویم؟ | که آن نازك ترست ازهرچه گویم
ضمیرم لب فروبست از تکلم | که کردم در میان سررشته را گم
ازین پس گر حدیثی بازگویم | ز عشق عاشقانش راز گویم
دو عاشق داشت آن خجلت ده حور | یکی قانع بیك دیدار از دور | ۵۱۸۵
یکی بی‌طاقتی کز بی‌قراری | دمادم پیش او میکرد زاری
گهی درخون، گهی درخاك میخفت | سرشك ازدیده میبارید ومیگفت:
صنوبر قامتا، نسرین عذارا | خدارا، چارهٔ من کن، خدارا
بآن سرو سرافرازی که داری | که بگذر از سر نازی که داری
ز راه مکرمت بر من گذر کن | بچشم مرحمت برمن نظر کن | ۵۱۹۰
بزلف عنبرین تاب دارت | بلعل آتشین آب دارت
که: همچون زلف در تابم میفکن | میان آتش و آبم میفکن
بآن حسنی که رخسار تو دارد | بآن لطفی که رفتار تو دارد
کزان رخسار کامی بخش جان را | وزان رفتار راحت ده روان را
بآن سرو خرامانی که داری | چو گل پاکیزه دامانی که داری | ۵۱۹۵
که: یك‌ره برسرم بگذر خرامان | بکش بر فرق من از ناز دامان
بآن ابروی شوخ و چشم خونخوار | که این ناوك زنست و آن کماندار
که: جاده، چون کمان، پهلوی خویشم | مکن از ناوك غم سینه ریشم
بپای نازنین خوش خرامت | بدست نازك چون سیم خامت
که: گاهی پای در سر منزلم نه | بکن رحمی و دستی بر دلم نه | ۵۲۰۰
بشیرینی آن لبهای خندان | که هر گز جان شیرین نیست چندان
که: کامم از لب خندان برآور | وگرنه از تن من جان برآور
قضارا آن سهی سرو شکرخند | که کان قند بود از وی سمرقند

شبی اندیشهٔ عیش وطرب کرد / بمجلس آن دوعاشق را طلب کرد
۵۲۰۵ کمیت باده در میدان درآورد / سمند عیش در جولان در آورد
چو نوشانوش می‌خوران مجلس / تکلف برد از یاران مجلس
مه مجلس دهن چون‌غنچه بگشود / که: یارب‌عاشقان‌را چیست مقصود؟
که امشب کام ایشان را برآرم / بگردون نام ایشان را برآرم
نخست آن عاشق گستاخ برجست / که پابوس‌توخواهم، گردهددست
۵۲۱۰ همان ساعت مشرف شد بپابوس / ز دولت برسر افلاك زد کوس
ز غیرت عاشق دیگر برآشفت / در اظهار مراد خویشتن گفت:
ندارم زهرهٔ این چاپلوسی / قناعت میکنم با خاك بوسی
کیم؟ تا آن کف پارا ببوسم / بهر جا پا نهی جارا ببوسم
چو رفت و بوسه برخاك درش داد / ز جا آن سروقد برجست، آزاد
۵۲۱۵ بسوی او قدم چالاك برداشت / بدست خود سرش ازخاك برداشت
قناعت کرد و دید آن دلنوازی / بلی، باشد قناعت سرفرازی
الهی، از طمع بس خوار و زارم / ز ارباب قناعت شرمسارم
قناعت ده، که یابم ارجمندی / بگردون سرکشم از سربلندی

باب شانزدهم در فواید کم خوردن که بواسطهٔ شورش‌عشق از قحط سال هجر باز رستنست

بیا، ای‌چون مگس‌برگردخوانها / دوان چون‌سگ ببوی استخوانها
۵۲۲۰ بخوردن تا بکی آلوده بودن؟ / خوشا! کم خوردن وآسوده بودن
غذای کم شفا انگیز باشد / بلی، اصل دوا پرهیز باشد
ز شوق خوردن و ذوق چشیدن / چرا بار شکم باید کشیدن؟
زن پربار باشد مرد پرخوار / کزو صد ناخوشی زاید بیك بار
همه عمر تو در خوردن سرآمد / ترا چاه طبیعت پر بر آمد
۵۲۲۵ میفگن هردم از نفس هوسناك / طعام پاك را در چاه ناپاك

تنور معده را پر دود کردی — صفای دل بخار آلود کردی

بخار آمیز شد پیه دماغت — از آن روشن نمیسوزد چراغت

گر ازخوردن شود قدر کسان بیش — پس از مردن سگان باشند درپیش

چرا کاری کند فرزند آدم؟ — که باید بودن اورا از سگان کم

ز کم خوردن شفای جان وتن باش — بدین قانون طبیب خویشتن باش ۵۲۳۰

حکایت عاشقانی که از غایت سودای عشق از آفت قحطی و تنگی باز رستند و پریشانی بخاطر ایشان راه نیافت

خوشا وقتی و خرم روزگاری! — که خوش بودیم با سودای یاری

بدور عشق خوبان شاد بودیم — ز غمهای جهان آزاد بودیم

همه با یکدگر در دعوی عشق — همه دعوی کنان در معنی عشق

نه یاد خواب و نه یارای خوردن — نه فکر عمر و نه سودای مردن

قضا را قحط سالی شد درآن عهد — که مردم زهرمیخوردند چون‌شهد ۵۲۳۵

همه از جان شیرین سیر خوردند — چو شیرین بود تب کردند ومردند

دهن بستند خوبان از تبسم — که در تنگی نمیباشد تنعم

مگرآدم ازآن تنگی خبر داشت — که جنت را بهشت ودانه برداشت

همه کس درفغان آمد که: این چیست؟ — فغان ازآسمان آمد که: این چیست؟

چه عمرست این؟ که هرروزی چوسالیست — زوال عیش و رنج بی زوالیست ۵۲۴۰

چه سود از مزرع سرسبز افلاك — کزو یك دانه ظاهر نیست درخاك؟

چه شد؟ گر پر برآمد خرمن ماه — که راه کهکشان خالیست از کاه

چنان قرص جوین را اعتبارست — که گویی‌روی گندم گون یارست

بقرص‌ماه از آن کس‌راهوس‌نیست — که آنجاهیچکس‌را دسترس‌نیست

وگرنه ماه را همچون ستاره — بدندان ساختندی پاره پاره ۵۲۴۵

سرآمد چوب خشك ازصندل‌وعود — که وقتی میوه ای همراه آن بود

حریفانی که مست عشق بودند — همین از قحط نامی میشنودند

بیاد شکرین لبهای چون قند — شکر درکام و لبها در شکرخند

چنان با قرص روی مهوشان گرم	که‌خورشید فلك میسوخت ازشرم
۵۲۵۰ در آن محنت خلایق جان فشاندند	همین اهل محبت زنده ماندند
بلی ، با قحط عاشق را چه‌کارست؟	که شاد از خوردن غمهای یارست
ملایك را چه غم بر اوج افلاك	که باشد تنگیی در عرصهٔ خاك ؟
حیاتی یافتند از خوردن کم	براحت زیستند از خوردن غم
الهی ، لذت کم خوردنم بخش	زخوان عشق‌خود غم خوردنم‌بخش
۵۲۵۵ غمت را در دل و جان ساز منزل	که باشد قوت جان و قوت دل

باب هفدهم در کم‌گویی که سبب نجاتست وموجب رفع درجات

بیا ، ای گفتگو آغاز کرده	در گنج سخن را باز کرده
زبان در کش ، که دارد بس‌خطرها	ز پیکان زبانها مغز سرها
سخن هرچند صراف معانیست	خموشی خازن گنج معانیست
سخن کم گفتن و اندیشه کردن	به از بسیار گویی پیشه کردن
۵۲۶۰ زبان را در دهان خود نگه دار	سخن بشنو ، زبان خود نگه دار
سخن‌بشنو، کزین معنی‌بسی گوش	شده همچون صدف بادرهم آغوش
دهن مگشا ، که بس‌لبهای خندان	جدا افتاده از درهای دندان
بسی بهتر بود نادان خاموش	ز دانایی که در گفتن زند جوش
دل این یك ز گفتن در خروشست	زبان او ز بد گفتن خموشست
۵۲۶۵ زبان از بلبل آمد گوش از گل	ببین عیش گل و فریاد بلبل
خموشی بهترست از هرچه گویی	سخن کوتاه شد ، دیگرچه گویی؟

حکایت آن دو عاشق که یکی بسبب کم‌گفتن مقبول طبع معشوق شد و دیگری بسبب بسیارگفتن مردود معشوق گشت

دو یار از ملك خود مهجور گشتند	ز نزدیك رفیقان دور گشتند
یکی از گفتگو خاموش بودی	زبان بستی و دایم گوش بودی
یکی دیگر سخندان وسخن گوی	زدی هردم بچوگان سخن گوی

که از صحرای مشرق نکته‌راندی / که از دریای مغرب درفشاندی ۵۲۷۰
گهی گفتی سخن از صحن افلاك / وز آنجا تاختی بر تختهٔ خاك
چو بنیاد سخن کردی زآدم / نکردی ختم الا تا بخاتم
درآن مدت که منزل می بریدند / ز گرد ره بصحرایی رسیدند
فضای دلکش صحرای بی گرد / هوای معتدل، نه گرم و نه‌سرد
مگر روح‌الله آنجا آرمیده / درو انفاس روحانی دمیده ۵۲۷۵
هوا و آب او چندان که خواهی / بساط آراسته از مرغ و ماهی
درو مرغ هوارا داستانها / چو تسبیح ملك برآسمانها
غزالانش بحسن و دلربایی / عروسان سیه چشم ختایی
لب رودش ز غلغل درترنم / ترشح کرده آبش چون تبسم
زسبزه خط گرفته مرغزارش / که بی‌رنج خزان آمد بهارش ۵۲۸۰
سواد سنلبش با داغ لاله / خط ومهر گواهان برقباله
درو خیل و حشم رعناو موزون / بهم دل بسته چون لیلی و مجنون
جوانی بود سرخیل قبایل / زسر تا پا همه شکل و شمایل
زمشك آراسته خطی و خالی / ز صحرا خاسته مشکین غزالی
خرامان تا بصحرا پا نهاده / جهانی روی درصحرا نهاده ۵۲۸۵
بآهو گفته چشم آن دل افروز / که: درمن بین و دل بردن بیاموز
قدش کبك دری‌را داده پیغام / که: رفتار تو نازك نیست، مخرام
زده از غمزه ناوکهای کاری / جهانی صید ومژگانش شکاری
فتاده هرزمان صیدی بدامش / ازین معنی شده صیاد نامش
زدستش باز چون رفتی بپرواز / بچندین صید سویش آمدی باز ۵۲۹۰
سگش آهوی وحشی قید کردی / غزالان را ببازی صید کردی
غریبان چون بآن صحرا گذشتند / بصد جان صید آن صیاد گشتند
بت صیاد روزی آمد از دشت / برآن صحرا بقصد صید بگذشت

بر احوال غریبان چون نظر کرد   غم آن بیدلان بروی اثر کرد

۵۲۹۵ بلی، آنجا که تاثیر نظرهاست   رموز عشق‌را دردل اثرهاست

چو آخر رو بمنزلگاه خود کرد   بلطف آن هردورا همراه خود کرد

بساط عشرت مهمان بیاراست   بچندین نازونعمت خوان بیاراست

حریفان چون زنعمت دست‌شستند   زساقی آب آتش رنگ جستند

شراب کهنه شورانگیخت‌فی‌الحال   زهی! پیر جوان طبع کهن سال

۵۳۰۰ چو دشنام بتان تلخ وفرحناك   بدونیك جهان‌را زهر و تریاك

چو نار موسوی نار مکرم   چو آب زندگی روح مجسم

فروغ مجلس پر ذوق مستان   چراغ خلوت آتش پرستان

برآمد بانگ نای و نالهٔ چنگ   مغنی هم بعشرت کرد آهنگ

قدح گل‌رنگ‌وساقی‌لاله‌گون‌بود   چه گویم‌ماه مجلس‌را که‌چون‌بود؟

۵۳۰۵ بعشرت بگذرانیدند شب را   چرا شب گفتم آن روز طرب‌را؟

چو بی طاقت شدند ازتاب مستی   فراغت یافتند از خواب مستی

سحر کز بلبلان فریاد برخاست   زخواب‌آن گل رخ صیاد برخاست

سخن‌گوی سخندان‌را طلب کرد   بعزم صید آهنگ طرب کرد

چو دام زلف خود بنهاد دامی   که یابد خاطرش از صید کامی

۵۳۱۰ حریف نکته پرداز سخندان   زهرجا گفتگو می‌کرد چندان

که مرغان زان حوالی می‌رمیدند   بصحرای دیگر می‌آرمیدند

شکار او زبسیار اندکی شد   ز هرصد مرغ صید او یکی شد

چو ازصید آن مه صیاد برگشت   شب او جز درین اندیشه نگذشت

که: فردا راه ورسمی پیش گیرد   که صید ازروز دیگر بیش گیرد

۵۳۱۵ چو روزدیگر آن شب‌شد فراموش   بعزم صید شد بایار خاموش

ز خاموشیش مرغان رام گشتند   همه پا بستهٔ آن دام گشتند

چو دانست‌آن حریف‌ارتند هوشی   که: مرغان صید گشتندازخموشی

بجان شد همدم آن یار خاموش — سخن‌های سخندان شد فراموش
الهی ، تابکی افسانه گویم ؟ — حدیث خویش با بیگانه گویم؟
خموشی‌را شکار دام من کن — همای بخت ودولت رام من کن ۵۳۲۰

باب هیجدهم درکم‌خوابی که هم دولت بیدارست وهم نعمت دیدار

الا،ای‌مست‌خواب‌آلود ، برخیز ! — بغایت دیر کردی ، زود برخیز !
چو کردی‌صرف‌خواب ایام‌خودرا — مگر در خواب بینی کام خود را
زبس‌خود را بخواب افگنده ای‌تو — ندانم مرده‌ای یا زنده‌ای تو
بکنج خانه خفتی مست و مغرور — چنین تا چند باشی زنده در گور ؟
چنان باید طریق زندگانی — که بعد ازمردن خود زنده مانی ۵۳۲۵
توخود درزندگی‌چون‌یخ فسردی — بخواب غفلت افتادی و مردی
حواس خویش را کردی معطل — که‌هم کورو کری،هم گنگ‌وهم‌شل
ازین عمر فرح بخش دل افروز — که‌نیم آن شب‌آمد ، نیم آن روز
همه شب تا سحر که مست خوابی — همه روز از می غفلت خرابی
شب عمر توگر در خواب رفته — چرا روزت باین سیلاب رفته ؟ ۵۳۳۰
ازین‌خواب گران‌برخیز ! برخیز! — زسیل بیکران ، پرهیز ! پرهیز !
نظر بگشا ، اگر دیدار خواهی — مخفت ار دولت بیدار خواهی

حکایت آن ماه شبگرد که خفتگان را خاك برسرکرد ومرادشب ناخفتگان را بلطف ومرحمت خود برآورد

جوانی درلطافت آن چنان بود — که حسنش فتنهٔ پیر و جوان بود
گل‌اندامی که بارخسار چون گل — فگنده غلغلی در جان بلبل
سهی سروی که پا هر جا نهادی — جهانی سر بجای پا نهادی ۵۳۳۵
سلیمان وار خلقی از پس وپیش — گرفتارانش از مور و ملخ بیش
چو ابر فتنه آن بحر لطافت — روان میرفت و میبارید آفت
پدر چون دید آشوب جهانش — بکنجی ساخت از مردم نهانش

نقاب افکند آن روی نکو را — چو گل‌در پرده‌پنهان ساخت اورا
۵۳۴۰ بتی کز وی جهانی مبتلا شد — ز حسن خود گرفتار بلا شد
بلی ، باشد طریق پادشاهان — که درد سر کشند از داد خواهان
نمی‌بینی که چون پروانه شد جمع — بسی مانع شود از پرتو شمع ؟
شکررا گرچه‌طعم وآب ورنگست — ز غوغای مگس دایم بتنگست
نهان بود آن سهی سرو گل‌اندام — چو مه در منزلی هر روز تا شام
۵۳۴۵ ولیکن هر شب آن ماه دل افروز — برون بردی بگشت شب غم روز
شبی، ازشب‌چوپاسی چند بگذشت — مه شبگرد را شد عزم شب گشت
فغان از عاشقان زار برخاست — که باز آن دولت بیداربرخاست
چو سوی آستان خود گذر کرد — سر درماندگان را خاك در کرد
گروهی دید سر بر آستانه — بخواب عیش فارغ از زمانه
۵۳۵۰ گروهی دید خواب از دیده رانده — چو کوکب چشم روشن بازمانده
بشب ناخفتگان آن بخت بیدار — چو ماه چارده بنمود دیدار
فکند آن خفتگان را خاك برسر — که یعنی : مرده زیر خاك بهتر
زهی ! حسرت که درشبهای مهتاب — ز روی دوستان مانع شود خواب
الهی ، چند ناخشنود باشم ؟ — ز غفلت مست وخواب‌آلود باشم ؟
۵۳۵۵ ازین مستی مرا هشیاریی ده — ز خواب غفلتم بیداریی ده

باب نوزدهم در عزلت که تنها نشستنست و از غوغای خلایق باز رستن

بیا ، ای در جهان مشهور گشته — بصدر انجمن مغرور گشته
بهر کس تا بکی هر جا نشینی؟ — خدا یار تو ، گر تنها نشینی
دویدی سالها در هر طریقی — نشستی عمرها با هر رفیقی
بچشم خویشتن صد عیب دیدی — بگوش خویش صد غیبت شنیدی
۵۳۶۰ بمردم این همه آمیختن چیست؟ — برای خود بلا انگیختن چیست؟

گریزان باش، تا عیبت ندانند رفیقان تو در غیبت نمانند
گراین نام ونشان گردد کم از تو تو از مردم خلاصی، مردم از تو
ز غم یعقوب ویوسف هر دو رستند که روزی‌چند در خلوت نشستند
پدر در کلبهٔ احزان در آمد پسر در خلوت زندان در آمد
یکی آخر عزیز مصر گردید یکی در چشم خود نوری‌د گردید ٥٣٦٥
چو می در شیشه گرخلوت گزینی دل از گرد کدورت پاك بینی
چو گل در پرده گرخلوت پسندی برون آیی و بر مردم بخندی
بخلوت گر روی، از روی تحقیق بچوگانت در آید گوی توفیق

حکایت آن عاشق که بسبب عزلت گوی سعادت در خم چوگان خود یافت

همی خواندم که وقتی در دیاری گدایی شد اسیر شهریاری
چنان شد از شراب عشق مدهوش که کرد از جملهٔ عالم فراموش ٥٣٧٠
دل از اندیشهٔ کونین بر داشت نه از دنیی، نه از عقبی خبرداشت
شهنشه میل‌چوگان داشت گاهی بجولان سوی میدان داشت راهی
چو خنگش روی درجولان نهادی گدا چون گوی در میدان فتادی
فگندی خویش را بر خاك راهش ولی مانع شدی خیل سپاهش
کسی در عاشقی مانع مبادا! چنان رنجی چنان ضایع مبادا! ٥٣٧٥
درآن میدان چوکار او نشد راست ز بهرعزلت آخر گوشه‌ای‌خواست
بمیدان متصل ویرانه ای بود در آن ویرانه محنت خانه‌ای‌بود
چو چشم تنگ دنیا دار بی نور ز تاریکی و تنگی چون دل مور
چو دلهای غریبان تنگ و تاریك درو تار عناکب رنج باریك
درآن ویرانه، آن‌مدهوش‌سرمست در آمد با دل ویران و بنشست ٥٣٨٠
بامیدی که: چون شه گوی بازد بیازی از قفای گوی تازد
بگوشش آید آوازی از آن گوی چنان کز نعل اسبش درتکاپوی
در آن غم‌خانه هرساعت غمی‌داشت ز غمهای جدایی ماتمی داشت

شبی از غم فغان زار می‌کرد | بزاری نالهٔ بسیار می‌کرد
۵۳۸۵ ندانم کز غم این شب چه گویم؟ | چه‌سازم؟چون کنم؟یارب،چه گویم؟
شب تار و غم هجران ماهی | معاذ الله! عجب روز سیاهی!
شب اندوه و دریای ملامت | نه‌یك‌شب، بلکه صد روز قیامت
سیه چون نامهٔ اعمال ظالم | سوادش ظلمت آباد مظالم
فضای دهر را دلگیر کرده | جوانان جهان را پیر کرده
۵۳۹۰ فرو بسته بگل میخ کواکب | در عشرت ز مشرق تا بمغرب
چراغ روز در مغرب نشسته | ز دودش روی گردون پرده بسته
شده از کاتب صنع الهی | دوات سبز گردون پر سیاهی
سمند مهر را پی کرده در راه | کلید صبح را افکنده در چاه
در آن شب ناله و فریاد می‌کرد | ز بیدادش دمادم داد می‌کرد
۵۳۹۵ که: یارب، تا بکی‌سوزم‌درین‌سوز؟ | درین شب‌تا بکی باشم بدین روز؟
شب من اژدر آتش فشانیست | شهاب از آتش قهرش نشانیست
دمی کز ظلمت این شب‌را سرشتند | برات ظلم بر عالم نوشتند
شبم‌شب‌نیست،شب،یارب، که گفته | هزاران سال‌را یك شب که گفته؟
همه دود جهنم وام کردند | سیه شد عالم وشب نام کردند
۵٤۰۰ بود روزی که این شب رفته باشد؟ | شبی باشد که چشمم خفته باشد؟
سگان‌را درسحر خواب و مرانه | زمین‌را در جگر آب و مرانه
بنال، ای بلبل مست سحر خیز | من افتادم زپا، باری تو برخیز!
مؤذن، چند خسبی؟ سر برآور | مرا کشتی، بگو: الله اکبر!
بیا، ای باد صبح عالم افروز | نقاب شب برافکن از رخ روز
۵٤۰۵ چو شاهنشاه این فیروزه خرگاه | بجولان گاه صبح آمد سحرگاه
کواکب قطرهٔ چندی فشاندند | بخار ظلمت شب‌را نشاندند
شه خوبان ز خواب ناز برخاست | قبای زر نگار وتاج زر خواست

کشیدند ابلق زرین لگامی چو خنگ سبز گردون تیز گامی
نه همراهی باو باد صبارا نه آگاهی ازو بند قبارا
بهرجا، هر کرا خاطر کشیده بیك جنبیدن آنجا آرمیده ۵۴۱۰
باو خورشید اگر همراه گشتی بوقت صبح از مغرب گذشتی
بمیدان شد شه چابك سواران چو گل در جلوه از باد بهاران
چو گوی اندر خم چوگان درآورد غریو از عرصهٔ میدان برآورد
زپشت باد پا چون باد برجست بزدچوگان و گوی آزاد برجست
چنان براوج آن ویرانه ره کرد که از روزن در آن غمخانه ره کرد ۵۴۱۵
شه ازدنبال گوی خود روان شد گدا بگرفت وسوی شه دوان شد
شه صاحب قرانش آفرین کرد وزآن پس قرنها باخود قرین کرد
بعزلت عاقبت گویی چنان برد چنان گویی بعزلت می‌توان برد
الهی، عشق خود بامن قرین کن بعشق خود مرا عزلت گزین کن
که گوی عشق درچوگان درآرم بعشقت گوی از میدان برآرم ۵۴۲۰

باب بیستم در توحید خداوند یگانه ودانستن وشناختن خدای بی‌مانند

درین بت‌خانه مارا قبله گاهیست دل هر بت که بینی سنگ راهیست
بیا ،این سنگ را دور افکن از راه که سنگ این چنین کوهست جانکاه
اگر صد سال بت را قبله سازی بنای سجده‌ای هرگز نسازی
اگر خیل خلیلی، بت شکن باش مگوی ازانجمو زین انجمن باش
ترا صانع بقدرت داد هستی چرا مصنوع آزر می‌پرستی؟ ۵۴۲۵
نمکدان خلیل ازخوان شك نیست بتان آزری را این نمك نیست
اگر توحید می‌خواهی یکی جوی یکی دان و یکی خوان و یکی گوی
یکی باشد خدا ، گر بیش بودی کجا عالم بجای خویش بودی؟
ورقهای فلك برهم نشستی طبقهای زمین درهم شکستی
شدی تحت الثری براوج افلاك ثریا ریختی چون دانهٔ خاك ۵۴۳۰

گسستی چار طبع ازچار گوهر — نه‌امکان عرض بودی ، نه جوهر
شدی هردم خلافی درمیانه — فتادی اختلافی در میانه
اگر خواهی که بینی سراین گنج — تامل کن دمی درکار شطرنج
که بینی از دوشاه آنجا دو رنگی — دوصف برهم زده : رومی و زنگی
۵۴۳۵ زعالم روی خودرا بریکی کن — غم بسیار خودرا اندکی کن

حکایت زلیخا که تا از بت پرستی روی برنتافت شرف محبت یوسف درنیافت

زلیخا مدتی درعهد یوسف — ندیدی غیر اندوه و تاسف
زکار خویش بهبودی ندیدی — ز سوداهای خود سودی ندیدی
اگر یوسف شدی چون ماه طالع — شدی پیشش در و دیوار مانع
وگر خود سوی یوسف برگذشتی — برغمش از ره دیگر گذشتی
غم پیری نمی برسنبلش ریخت — زآسیب‌خزان برگ گلش ریخت
۵۴۴۰ سیه بادام او از جور ایام — شد از عین سفیدی مغز بادام
بیاض روی اوشد معجر او — ببین کاخر چه آمد برسر او؟
فشاند ازچشمهای چشم خون بار — هزاران قطره هچون دانهٔ یار
بدینسان بود حال او که ناگاه — دلش را برغلط کردند آگاه
۵۴۴۵ بتی در خانه از مردم نهان داشت — که اورا قبلهٔ حاجت گمان داشت
درون خانه کارش بت پرستی — برون از عشق یوسف شور ومستی
بدل گفتا که : ای درعشق معیوب — محب را کی روا باشد دو محبوب ؟
شد این بت سنگ راه آرزویم — ازان یوسف نمی آید بسویم
ز بهرتت شکستن سنگ برداشت — بعزم صلح راه جنگ برداشت
۵۴۵۰ شکست آن را بچالاکی وچستی — وزان افتاد در کارش درستی
بآن‌سنگی که بت راخرد بشکست — تو گفتی رخنهٔ ایمان خودبست
چو بار دیگر آمد بر سر راه — برآمد یوسف توفیقش از چاه
ترحم کرد یوسف بر زلیخا — جوانی را گرفت از سر زلیخا
سیه شد مردم چشم سفیدش — بر آمد کوکب صبح امیدش

تو نیز ، ای‌دل ، اگر بتراشکستی ز غوغای بتان جستی و رستی ۵۴۵۵
الهی ، از بتان ما را نگه دار دل گمراه ما را رو بره آر
زلال معرفت در کام ما ریز شراب وحدت اندر جام ماریز

درفکر کار خود بودن و ترک دنیای بی بقای بی‌وفا کردن

دلا ، دیگر بفکر کار خود باش چو خود یاری‌نداری، یارخودباش
تو سلطانی و تختت عرش والاست بپستی جا مکن ، جای تو بالاست
برو جایی ، که ما را جا نباشد چه جای ما ؟ که جا را جا نباشد ۵۴۶۰
رفیقان اندکی بودند و رفتند درین منزل نیاسودند و رفتند
تو هم بر خیز و بنشین با رفیقان منه پا در طریق بی طریقان
تو شهباز هوای لامکانی زمین طی کن ، که مرغ آسمانی
زمین هیچست ودوران هیچ برهیچ برو نه‌چرخ گردون پیچ بر پیچ
بدورش قاف هم کوه بلاییست بگرد خلق پیچان اژدهاییست ۵۴۶۵
ز کلك صنع،یارب،این‌چه‌قافست ؟ کزو چون قاف در دلها شکافست
ز دور چرخ دایم اضطرابی کزو حاصل نگردد رشته تابی
چو روز از مهر مشعل برفروزد ز مهر خود جهانی را بسوزد
چو شب ظاهر کند کین نهان را ز بی مهری سیه سازد جهان را
شب آن‌وروزاین،یارب، چه سازیم ؟ سیه‌شدروزماچون‌شب، چه سازیم؟ ۵۴۷۰
بود عالم همین ویرانه ای چند بهر ویرانه محنت خانه‌ای چند
بیك باران کلوخ او در آبست ز یك توفان بنای او خرابست
بشهر او نشان آدمی نیست بدشت او گیاه خرمی نیست
اگر کوهست مأوای پلنگست وگر بحرست غوغای نهنگست
بهار او گل حسرت شکفته خزانش برگ عشرت را نهفته ۵۴۷۵
زمستانش ز سردی سرد چون یخ تموز او ز گرمی همچو دوزخ
عناصر هم ندارد هیچ بنیاد باین ارکان نگردد خانه آباد

ز آتش خرمن عمرت بسوزد / هوا بر خیزد ، آتش بر فروزد
بدریای فنا آبت کند غرق / فشاند خاکت آخر گرد برفرق
۵۴۸۰ سه فرزندی که نسل این چهارست / یکی را کان گوهر اصل کارست
چو گوهرتاج شه را زیوری‌نیست / ولیکن خالی از دردسری نیست
دوم‌زان‌چیست؟ شاخی‌رسته ازخاك / که سر تا پای او خارست‌وخاشاك
سیم جز نوع حیوانی نباشد / در اکثر رسم انسانی نباشد
حقیقت از هزاران در یکی نیست / بدی بسیار و نیکی اندکی نیست
۵۴۸۵ همه از روی صورت آدمی سار / ولی از راه معنی آدمی خوار
بکوی ناسپاسی پی فشرده / براه حق شناسی پی نبرده
الا ، زین همرهان خودرا جدا کن / بایشان رومکن ، رو بر خدا کن

مناجات

خداوندا ، بذات کامل خویش / بدریا های لطف شامل خویش
بآن ذاتی که مانندی ندارد / جهان جزوی خداوندی ندارد
۵۴۹۰ بآن سروی که‌از بطحا سرافراخت / علم بر عالم بالا بر افراخت
بآن شاهی که ماه آسمان شد / شب « اسری » مکانش لامکان شد
بدین پاك جمع پاك دینان / در ایوان فلك بالا نشینان
ببانگ « هی‌هی ! » رند خرابات / بیارب یا رب پیر مناجات
بروز کوته ایام شادی / بشب های دراز نا مرادی
۵۴۹۵ بمشتاقی که بی معشوق زارست / بمعشوقی که با عشاق یارست
بآن رازی که محرم نیست او را / بآن داغی که مرهم نیست اورا
ببیماری که رفت از دست کارش / گریبان چاك زد بیمار دارش
بدردی کز دوا سودی ندارد / ز کس امید بهبودی ندارد
برنجوری که‌دل بر کنده ازخویش / طبیب او سری افکنده در پیش
۵۵۰۰ بطفلی کو ز مادر دور مانده / یتیمی کز پدر مهجور مانده

بسوز مادری کز داغ فرزند — گریبان چاک کرد و سینه برکند
بشب های دراز نا امیدی — که در وی نیست امید سفیدی
بآه دردناک صبح گاهی — بفیض رحمت و نور الهی
که فیضی بخشی از نور حضورم — کنی مستغرق دریای نورم
هلالی را هوای آشناییست — بخورشید آشنایی روشناییست ۵۵۰۵
بمهر خویشتن روزش بر افروز — چو مهر عالم افروزش بر افروز

در صفت این کتاب و خاتمهٔ این خطاب گوید

هلالی، این چه دریای معانیست؟ — که موج آن ز بحر آسمانیست
چه نظم آبدارست این که گفتی؟ — چه در شاهوارست این که سفتی؟
باین مشکین نفس دلها ربودی — مگر در طبلهٔ عطار بودی؟
ز حیرت حاسدان را لب ببستی — هوس را در دل ایشان شکستی ۵۵۱۰
حدیث روح بخش آغاز کردی — چو عیسی دعوی اعجاز کردی
زبانی چون زبان شاعری نیست — فنون شعر غیر از ساحری نیست
سخن در قالب وزن و قوافی — برد زنگ ملال از طبع صافی
دل شاعر بر اوج آسمانست — ز شهبازان قدسی آشیانست
دواتش چشمهٔ فیض الهیست — که آنجا آب حیوان روسیاهیست ۵۵۱۵
چو بر کاغذ نهد مشکین قلم را — ز شب بر روی روز آرد رقم را
نهد بر روی نسرین جعد سنبل — خط ریحان کشد بر صفحهٔ گل
بفکرت چون پس زانو نشیند — رخ مقصود در آیینه بیند
ز گرمی آتش افتد در دماغش — بنور جان برافروزد چراغش
سرش چون بر سر زانو کند جای — دلش چون عرش بر کرسی نهد پای ۵۵۲۰
ازآن پیشانی و زانو چه پرسی؟ — که میگوید نشان از لوح کرسی
بساط آسمانی را کند طی — بسوی عالم بالا برد پی
ملك در گوش جانش راز گوید — چو باز آید بهرجا باز گوید

	وگرنه این سخن ها را ز افلاك	که می‌آرد بسوی تختهٔ خاك؟
۵۵۲۵	سخن پیش سخندان ارجمندست	ز بالا آمد و قدرش بلندست
	بحمدالله که کردم در سخن روی	شدم در عالم معنی سخن گوی
	بحمدالله که از دریای خاطر	گرفتم عالمی را در جواهر
	چه سرست این که از عشاق گفتم؟	چه درست این که درآفاق سفتم؟
	بوصف عاشقان دفتر گشادم	«صفات العاشقین» نامش نهادم
۵۵۳۰	نوشتم نامه ای در نیك نامی	که خسرو آفرین کرد و نظامی
	کلید مخزن الاسرار با اوست	فروغ مطلع الانوار با اوست
	گلستانیست در وی بوستانها	در اوراقش هزاران داستانها
	چه جای بوستان؟ باغ بهشتست	ریاحینش همه عنبر سرشتست
	چه میگویم؟ قلم بادا زبانی	که جز دعوی نمیداند بیانی
۵۵۳۵	وصیت میکنم خلق جهان را	جوانمردان پیدا و نهان را
	که: این مجموع را هر کس که خواند	کند برمن دعایی تا تواند
	در اصلاح خطای من بکوشد	وگرنه دامن عفوی بپوشد
	مرا خود واجب آمد عذر خواهی	که دارد نامه ام رو در سیاهی
	الهی، گر سیه شد نامهٔ من	خطا افتاد خط و خامهٔ من
۵۵۴۰	خطای من مبین و در عطا کوش	کرم کن، پرده برروی خطاپوش

فهرست نامهای خاص

غلطنامه

صحیفه	سطر	نادرست	درست
۱۰	۲۲	برانگهزد	انگیزد
۱۱	۲۱	دیدیدم	دیدیم
۳۳	۱۹	رسجده	زسجده
۱۲۲	٤	حمار	خمار
۱۲۹	۲۲	حیران	حیوان
۱۳۰	۲۱	سال	سان
۱۵۹	۲۳	کشتتم	کشتنم
۲۰٤	۲۲	ودر	وردر
۲۱٤	٦	حضور	حضوریار
۲٤٤	۱٦	همجو	همچو
۲٤۷	۱۷	برای	هوای
۲٥٤	۱٦	هراز	هزار
۲۷۰	۳	ارو	ازو
۲۸٦	۱۲	شکایت	حکایت
۳۰٤	۱۰	شکرشن	شکرشکن

انتشارات کتابخانه سنائی

۱ ـ کلیات شیخ فخرالدین ابراهیم همدانی متخلص بعراقی چاپ دوم با تصحیح ومقدمه استاد سعید نفیسی

۲ ـ دیوان شیخ‌فریدالدین‌عطار نیشابوری « « « « «

۳ ـ کلیات سید معین‌الدین قاسم انوار « « « « «

۴ ـ دیوان هلالی جغتائی « « « « «

۵ ـ دوره کامل منتهی‌الارب فی‌لغة العرب تألیف عبدالرحیم بن عبدالکریم صفی پور درچهار مجلد منتشرشد